BIBLIOTEKA MUZEJA ĐAKOVŠTINE

Serija 2. Knjiga 1.

Muzej Đakovštine
ĐAKOVO

ĐAKOVO I NJEGOVA OKOLICA

Sv. 1.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE

Đakovo, 1978.

Glavni i odgovorni urednik:

Ivica Šestan

Uredništvo:

Ivan Germovšek
Franjo Čordašić
Krešimir Pavić
Mile Jurjević
Ivica Šestan

Lektor i korektor:

Krešimir Pavić

Mišljenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske br. 4848/1 — 1977. oslobođeno plaćanja poreza na promet proizvoda.

Fotografija na koricama: Dno Rimske Plitice s kraja IV stoljeća n. e. Muzej Đakovštine

MATE ŠIMUNDIĆ

ZNAČENJE NAZIVA GRADA ĐAKOVA

O značenju naziva grada Đakova pisalo se nekoliko puta, i to više uzgredno negoli sustavno. Zadržat ću se na onima što su se pojavila u novije vrijeme u samom Đakovu.

U knjižici »Historijat đakovačkih obrtnika« (Đakovo, 1937.) Dragutin Majer piše:

»Ime Đakovo dolazi od Đaka, tj. čovjeka pismena i učena, koji je bio gospodar toga mjesta u 12. ili 13. stoljeću. Posjed, što ga je tadašnji plemić Đak imao, zvao se Đakov posjed, pa je tako od Đakov nastalo ime Đakovo.« (str. 21.)

Dvije godine kasnije objavio je u Đakovu Mato Horvat »Spomenicu hrvatskog pjevačkog društva 'Sklad' — 'Preradović' u Đakovu 1863—1939«. Na 17. strinici nalazi se navedena Majerova tvrdnja, prenijeta doslovno.

U Đakovačkome listu br. 53. od 20. veljače 1954. izišao je moj članak »Filološka šetnja Đakovom i okolicom«. Bijah se okomio na zastarjelo pisanje Djakovo, Djakovčanin, Djakovština, djakovački mjesto Đakovo, Đakovčanin, Đakovština, đakovački. Usputno pridodah i slijedeće:

»Ime grada Đakova potječe od imenice đak, koja je nastala od latinskoga diaconus. Ta je riječ u našemu jeziku stekla sva građanska prava i o tome ne bi trebalo govoriti. Riječ nije došla izravno od lat. diaconus, već se u ranijem stadiju našega jezika govorilo i pisalo dijak, zatim je ispao samoglasnik i, pa se dobio đak. Tek kad je suglasnički skup dj prešao u đ (a to je bilo u XVIII. stoljeću), nastao je današnji oblik«.

Ubrzo je uslijedio odgovor na moj članak, točnije na ovaj spomenuti stavak. Potekao je iz pera Hedvige Dekker, tadašnje kustosice Muzeja Đakovštine. U Đakovačkome listu br. 56 od 13. ožujka 1954. objelodanjen je njezin članak »O postanku imena Đakovo«. Među inim u njemu stoji:

»Ime Đakovo nije do sada protumačeno premda ga u dokumentima srednjega vijeka poznamo pod slijedećim nazivima: Dyacon, Dyaco, Diaco, eĐako, Dyakow.

Neki naučenjaci drže da naziv »Đakovo« potječe od imena Jakov, Jakovljev grad,- drugi da od riječi »đakon« kome je imanje pripadalo prije nego je došlo u posjed bosanskog biskupa. Sve su to nagađanja i ne temelje se ni na kakvoj historijskoj ili *filološkoj* (podcrtao M. Š.) podlozi. Treba prvo poznavati oca slavenske paleontologije, a zatim nužno predznanje iz historije, a da o arheologiji, epigrafiji, diplomatici, paleografiji i kronologiji i ne govorim. A bez ovoga najnužnijeg, »narezavati« pitanja čiji karakter neminovno zasijeca u ova područja ili s njim graniči, u najmanju ruku, recimo, nije »zgodno«. I u buduće kod tumačenja naziva mjesta treba postupiti rigoroznije.

Treba napomenuti da se ime Đakovo pojavljuje u Južnoj Rusiji pa i u drugim krajevima slavenskog juga: Đakovica južno od Ipeka (Crna Gora), Đakovo 828 m visoka gorska kosa u kraju oko Čačka. Po tradiciji to mjesto bilo je stjecište hajduka. Postoji i selo Đakovo u kotaru Studeničkom«.

I dalje:

»Žunković identificira korijen đak s korijenom čak, koji se javlja kod utvrđenih mjesta, na pr. Čakovac, Čaklovac itd. Žunković iz toga zaključuje da značenje toga naziva dolazi od terena, koji je prikladan za obranu i borbu.

Ime Đakovo je vjerojatno slavenskog porijekla, a po svoj prilici donijeli su ga Hrvati iz pradomovine«.

Značenje bilo kojega naziva, jednako i naziva grada Đakova, u prvome je redu *jezično*, odnosno *filološko pitanje*, spada dakle u onomastiku, sve su druge znanosti samo pomoćne. Rješenje pruža etimologija. Ni Dekkerova ni Žunković ne bijahu jezikoslovci, a shodno tome ni onomastičari ni etimolozi, stoga ne mogahu podastrijeti prihvatljivo rješenje. Naprotiv, Dekkerova ga je k tomu zamagljivala zbog nemoći da prihvati bilo koje ponuđeno rješenje ili izloži vlastito. Stoga ga je i prebacila u hrvatsku pradomovinu, dakle za Karpate. Stvarno onda u praslavenski jezik. Kada je ovo pisala, sigurno nije bila svjesna posljedica. Njezin je postupak izrazito laički.

U svojoj knjizi »Đakovo i njegova okolica kroz kulturno historijske spomenike« Đakovo, 1959. (— ispravno bi valjalo napisati: kulturno-historijske! —), u osnovi nije otišla dalje

od onoga što je rekla u članku »O postanku imena Đakovo«, iako joj se ovdje pružala najbolja prilika. Ništa dakle od poznavanja oca slavenske paleontologije, arheologije i ostalih pomoćnih i nepomoćnih povijesnih znanosti. Novo je tek ovo:

»Na originalnim turskim natpisima nalazimo Đakovo pod imenom »Jakova kalasi« tj. Jakovo. 1697. godine po odlasku Turaka »Dacowar«; 1813. — »Deakovar«; 1821. — »Diakovar«; 1863. — Djakovo.«

Iz rečenoga dosada proishodi da se razilaze mišljenja o podrijetlu naziva grada Đakova. U osnovi većina smatra kako potječe od im. đak, Žunković pak od čak (mađ. csák). Dekkerova se ne slaže ni s jednim od predočenih, a pritom ne nudi ništa svoga.

Prije negoli prijeđem na što drugo, potrebno je kazati kako su Turci već postojeći naziv, dakle naš, tek prilagodili svojemu jeziku, poslije su ga Mađari pomađarili.

U knjizi je H. Dekkerove hvalevrijedan podatak koji prvu pisanu vijest o Đakovu pomiče u 1239. godinu. Ne znam zbog čega pisci »Geografije SR Hrvatske«, knjiga 3, Zagreb, 1975. uzimaju godinu 1244. kao nadnevak kada je prvi put zapisan naziv Đakovo (str. 166.). Bilo kako bilo, Đakovo je postojalo već u prvoj polovici XIII. stoljeća, i to pod nazivom Đakovo. Naime u tadašnjoj latinici ne bijaše slova j (ono je stvoreno tek u XVII. stoljeću), mjesto njega se pisao y ili i. Prema tome se početni slog Dy-/Di- izgovarao dj. I koliko god je pisanjem i oblično polatinjavan naziv u tijeku prvih stoljeća njegova bilježenja, ipak je jasan sufiksalni morfem -ovo u oblicima Dyacon i Dyakow. Dakle -on i -ow jesu zapravo -ovo, tj. sufiksalni morfem kojim se tvore posvojni pridjevi. Kada je ovo ovako, ostaje korijenski morfem *djak*, odnosno imenica od koje je izveden dati pridjev. Kako je već rečeno. djak je jotacijom pretvoren u đak. Ostaje pak objasniti im. djak/đak.

Kako rekoh, usputice sam se dotaknuo podrijetla naziva grada Đakova u članku 1954. godine. Naravski, takvo je doticanje nepotpuno, stoga bi sa znanstvenoga gledišta bilo bolje da sam to ispustio, ali je taj moj mali izlet u etimologiju izvukao spomenuti odgovor H. Dekkerove, koji je koristan u toliko što je stvar skrenuo na stranputicu i doveo do toga da se čitavo pitanje izvede na čistac. Doduše s velikim zakašnjenjem, ali prije ne bijaše pogodnosti. Tada ne htjedoh nastaviti polemiku zbog toga što Đakovački list ne bijaše pogodan za takva raspravljanja.

O podrijetlu naziva grada Đakova u osnovi danas mogu ponoviti ono što tvrdih u iznijetome članku. Riječ dolazi od grč. diákonos — sluga, poslužnik, sluškinja. Iz grčkoga je prošgrč. diákonos — sluga, poslužnik, sluškinja. Iz grčkoga je prešla u latinski kao diaconus. No u lat. označuje katoličkoga bogoslova pred zaređenjem. Tu je ovaj grecizam postao riječju crkvenog jezika i postupno se proširio skoro po cijelom svijetu. U nas je općenito poznata kao đakon, ranije na zapadnom prostoru bijaše žakan. Glas ž je primljen iz talijansko-venecijanskog izgovora. U vulgarno-latinskome otpao je okončak -onus i tako nastao novi oblik diacus, gen. diaconus, potom je ova novonastala imenica dospjela u matični jezik, tj. u grčki. Od njega je grč. diákos- pisar, tajnik. I upravo je diákos došlo k nama. Već na samom početku u nas biva dvojstven: dijakъ i dьjakъ- pisar. Gubitkom poluglasova (ъ, ь) dobiven je dijak i djak. U stanovitim je govorima dijak ostao u uporabi do našega doba, međutim ova imenica nije primljena u književni jezik, ostao mu je nekako po strani. Prodornijim bijaše djak, od XVIII. st. đak: ostao je do sada u književnom jeziku usprkos tomu što je stvorena domaća im. učenik i učenica. Prvotno je dijak/djak označivao pisara, skribanta, kancelista. Raspolažem podatkom da je u ovome značenju opstojao na početku XIX. stoljeća u srednjoj Dalmaciji. No postupno je šireno njegovo značenjsko polje na područje osnovnoga i srednjeg školovanja. I tako označuje učenika osnovne i srednje škole. Budući da su u prijašnjim vremenima školovana uglavnom muška djeca, to nije stvoren ženski oblik, npr. đačica ili đakinja.

Pridjevski toponim Đakovo (Djakovo) nastao je u razdoblju dok je dijak/djak označivao pisara. Prema tome je ondašnje Đakovo značilo »ono što pripada pisaru, što je pisarevo«. Razumije se da to bijaše zemljišni posjed s naseljem. Veoma je vjerojatno kako je dotičnik prezimenovan po svojemu zvanju, tj. da je od đaka (zanimanje) postao Đak (prezime). Uzgredice spomenuto, u Čitluku je kraj Knina prezime Đak. Pored ovoga im. je đak bila pogodna za izvođenje prezimena. Današnja Đakalović, Đakić, Đakman, Đakmanec, Đakov, Đakovac, Đakovec i Đaković postala od im. đak. Dijak bijaše manje plodan. Od njega su Dijačić, Dijak i Dijaković. Od žakana je Žaknić.

Nazive Đakovo, Đakovicu i Žakanju P. Skok izvodi od imenice đak (Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II, Zagreb, 1973., str. 670.).

Ne počiva na znanstvenoj podlozi mišljenje po kome je naziv Đakovo postao od osobnog imena Jakov, ni od im. čak, niti je »vjerojatno slavenskog porijekla«, a još manje da su ga »po svoj prilici donijeli Hrvati iz pradomovine«. Ovakva su mišljenja potpuno proizvoljna i bez čvrste osnove. Spadaju u područje naklapanja.

Od pridjevskoga toponima Đakovo izvedeni su etnici Đakovčanin, Đakovčanka i ktetik đakovački. Kraj oko Đakova zove se Đakovština.

I etnici i ktetik svjedoče kako najstariji muški etnik bijaše Đakovac. (Vjerojatno je tada ženski bio Đakovka.) Naime glas č (-čanin/-čanka) stvoren je jotacijom c+ j > č. Dakle Đakov(a) c + -janin > Đakovčanin. Prema ovome pak Đakovčanka. I ktetik đakovački izveden je od Đakovac, ne pak od Đakovčanin.

MATE ŠIMUNDIĆ

OSVRT NA ZNAČENJE IŠČEZLIH ĐAKOVŠTINSKIH SELA

U doba turskog upravljanja Slavonijom i dugo nakon nje, sve do XIX stoljeća, u Đakovštini je nestalo više sela. Stanovništvo moraše silom napuštati domove i drugdje tražiti stanište. Na pokojemu je selištu, obično u boljim vremenima, ponovno izniknulo naselje i nazvano drugačije, no najviše ih je zauvijek prekrila trava. Ostao je spomen na to da su opstojala. Bez obzira na to njihovi su nazivi veoma važni za toponomastiku i etimologiju.

Za povijesne podatke poslužila su mi slijedeća djela: Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji Stjepana Pavičića, Zagreb 1953., Đakovo i Đakovština Mirka Markovića, objavljena u Zborniku Đakovštine I., Zagreb 1976. i Crtice iz slavonske povijesti Josipa Bösendorfera, Osijek 1910. U obzir sam uzeo granice predturske Đakovštine.

BAĐŽINCI. — Ovaj je naziv od turcizma badža. Između više značenja date riječi najpriličitije je »dimnjak, prozor, otvor«. Dakle, badža < tur. baca, ova od perz. bāğe — veliki prozor.

Selo se nalazilo u prostoru oko Vrbice. Pavičić za njih kaže »staro selo«, ali ne donosi podatka o njegovu nastanku. S obzirom na naziv moralo je nastati, ujedno i nestati, u razdoblju turskoga vladanja Slavonijom.

BIŽANIJA. — Ikavski oblik. Kako potvrđuje Akademijin rječnik, u XV. je stoljeću glasila bježān i označivala »čeljad koja bježi«. Iz nje je izvedena im. bježanija, ikakvski bižanija. Bijaše to prostor na koji se smještale izbjeglice. Sada je to zbjeg. Imenica je postala od glag. bižati.

Sudeći po svemu Bižanija je niknula u tursko doba, a zna se da je raseljena 1730. godine. U prošlome je stoljeću na njezinu selištu podignuto naselje Pisak (Đakovački).

BLAŽINCI. — Selo je opustjelo u tijeku turskoga povlačenja. Kada je ova pustoselina ponovno naseljena, i to drugim stanovništvom, prozvano je Svetoblažje.

Naziv izvire od osobnog imena Blaž, skraćen od starijega Blažij. Blažij je od lat. Blasius — onaj koji je mucav, koji je tepav. Izveden je od prid. blaesius — mucav, tepav, šuškav. Suglasnik ž < s primljen je iz talijansko-venecijskog izgovora.

Mnogo je prezimena od datoga imena. I to: Blašković, Blažajić, Blažak, Blažanin, Blažanov, Blažec, Blaženković, Blaženović, Blažević, Blažiković i dr.

Dodajem kako je lat. Blasius dospio u grč. kao Blásios, zatim i odavle k nama u oblikuVlasij i Vlaho. Od imena Vlaho postala su prezimena Vlašić i Vlahović.

BOLESLAVOVA ZEMLJA. — U »Crticama iz slavonske povijesti« J. Bösendorfera na str. 185. stoji podatak: »Bolezlotelki (zemlja Boleslava) Part. terra Bolezlotelki in possessione Ruch 1311. Ležalo u okolu đakovačkom«. Odbije li se — telki, mađ. telek — okućnica, gradilište, dobije se Bolezlo, što je zapravo pomađareno naše ime Boleslav. A nije isključeno da se posjed zvao Boleslavovac.

Ime Boleslav je općeslavensko, tako i hrvatsko, složeno je od komparativa *bole*, dobar i slav-a. Odavna je u nas Boljeslav. Od njegova su prvoga člana prezimena: Bolčević, Bolčić, Bole, Bolčević, Bolečić, Bolešić, Boletić, Bolković, Bolša te Boljan, Boljanić, Boljar, Boljarević, Boljat, Boljčević, Bolješić, Boljevac i dr.

BOŽJI VRH. — U obliku Bozyawerch zapisan je 1422., zatim Bozyaersza 1428. Bösendorfer ga je pročitao Božjavrca, što nikako ne može biti. Budući da se prostiralo u okolici sela Nabrđa, gdje je neravno tlo, sigurno je kako je drugi dio naziva im. *vrh*, a prid. *božji* upućuje na zaključak da se na uzvišici nalazilo kakvo svetište ili crkva.

BREŠĆENOVCI. — Nalažahu se na desnoj strani rijeke Vuke, prema Đakovu, pa zaključujem da je to đakovštinsko područje. Zabilježeni su 1478. godine.

Naziv je ekavski, ishodi od im. brest, tj. brijest, odnosno skupne im. brešće. Od brest brist je top. Brestača kraj Novske, Brestovac kraj Daruvara i Zagreba, Breštanovci kod Orahovice, Bristje kraj Virovitice (bivše selo), Brišnik kraj Duvna. Prezimena su: Brest, Brestak, Brestić, Brestovački, Brestovec, Brestovečki, Brešćenski, Briski.

BUKOVO. — Prid. bukovo izveden od im. bukva. Spadahu u vrbičku župu.

Na čitavu slavenskome prostranstvu rasprostrti nazivi postali od spomenute imenice. U bijaše Bukova stara župa, zatim Bukovčanin kraj Lipika, Bukovica kod Virovitice i u sjevernoj Dalmaciji, Bukovlje pokraj Slav. Broda i dr. Prezimena su Bukovac, Bukovčak, Bukovčan, Bukovec, Buković, Bukveš, Bukvić i dr.

CREPARJEVCI. — Dati naziv biva od osnove creparje —, dakle mjesta gdje se proizvode crepovi, ova pak od crep. Spada među ekavske toponime ovoga kraja. Uzgred rečeno, ranije je postojalo osobne ime Crep /Crijep (Črĕp) pa je naselje moglo biti imenovano i po tome.

Creparjevci bijahu smješteni oko Levanjske Varoši. Zabilježeni su u popisu 1422., 1428. i 1474. godine.

ČETVRTAK. — Nalazio se u okolju sela Gorjana. J. Bösendorfer ga donosi u pomađarenom obliku Csetertekfalva, doslovno: Četvrtak selo, i dodaje 1417. godinu kao nadnevak njegova bilježenja. Pisac zaključuje kako je izvorno Četvrtkovac, meni se međutim čini gotovo sigurnim da se zvao Četvrtak, dakle četvrti dan u tjednu.

Tjedni su dani prilično zastupljeni u onomastici. Tako se grad Daruvar najprije imenovao Četvrtak, u Sloveniji je, nedaleko Kumrovca, selo Podčetrtek, Sredanci kraj Slav. Broda (od sreda/srijeda), Subotica u Bačkoj, Nedjelja kraj Rijeke i dr.

Postoji prezime Četvrtak, Četvrtek, Petak, Subota, Subotić, Subotin, Nedela, Nedelja i dr. Veoma su česta imena Nedjeljko i Nedjeljka.

ČRNOSLAVAC. — U knjizi J. Bősendorfera »Crtice iz slavonske povijesti« o njemu stoji: »Chernnoslofalua in districtu Naburgia 1422. Hernazlaw 1428. Spadao na Levanjsku varoš« (str. 188.). Treba reći da Naburgia stvarno znači Nabrđe.

Naviz dolazi od osobnog imena Črnoslav, složen od prid. črn i slav-a. Odavna je skup čr > cr te je prvi član crn-. Kao što stoji, naziv je preveden na mađarski i k tomu prilagođen latinskom jeziku i pravopisu. Kada se odbije -falua (tj. gen. jed. falva od nom. falu — selo), ostaje Chernnoslo. Prvi je dio chernn — črn/crn, drugi -slo, odnosno -szlo kako se danas piše. Kada Mađari pomađaruju slavenska osobna imena u kojih je drugi član -slava, tada ovu imenicu preinačuju u -szló, upr. Beriszló, Laszló, Miriszló, Szoboszló — Berislav, Ladislav, Mi-

rislav, Sobeslav. Na isti način i Chernnoslo (po novome Csernoszló) — Črьnoslaъ. Zahvaljujući navedenome podatku iz starije đakovštinske toponimije, otkriveno je nepoznato osobno ime. Sigurno je ovo jedini poznati slučaj bilježenja imena Crnoslav /Črnoslav u cjelokupnoj hrvatskoj i slavenskoj antroponimiji. Naša stara imena u kojih je prvi član *crn-* bijahu slijedeća: Crnobrat, Crnomir, Crnomuž. U češkome je Črnohost, u poljskome Czarnomysi ili Czarnotyl. Nema potvrde u drugim jezicima. Ostaje zasada ovaj jedan i jedini.

ČUDOVAC. — Bösendorfer veli kako je bio negdje oko Đakova. Godine 1406. nalazi se zapisan Chwdowch, 1434. pak Thywdouch.

U starome hrvatskom imenaru postojahu Čudomil i Čudomir. Skraćen je oblik glasio Čudo, odavle naziv Čudovac. Posjed bijaše vlasništvom nekoga Čudomila ili Čudoslava. Prvi je član ovih imena im. čudo-.

U bugarskome je Čudomir. U ostalim slavenskim jezicima ne postoje složena imena u kojima bi jedan član bila im. čudo, niti je pak od nje izvedeno koje ime. Naša prezimena Čude, Čuden, Čudić, Čudina, Čudovan i Čudovec dokazuju kako su ranije navedena imena bila podosta zastupljena.

DEL. — Bijaše u okolici Levanjske Varoši. Godine 1422. zapisan je kao Deel, što znači da samogl. e bijaše dug. Ovo je stariji oblik ekavske im. del, tj. dijel, dio. Ne može se isključiti mogućnost da je skraćenica od imena Delimir, složena od imp. *deli,* deliti i mir. Odavle prezimena Delić, Deliman, Deloševič.

DELAC. — Bijaše blizu sela Dela. Budući da označuje umanjenicu im. del, logično ga je shvatiti kao Mali Del. K tomu spominje se u listinama skupa s Delom.

V. još Del.

DOBROGOŠĆE. — Poznato je da je u tursko vrijeme bilo raseljeno pa opet naseljeno. Ležalo je na sjeverozapadnom rubu đakovačkoga kraja.

Dobrogošće je stvoreno jotacijom od Dobrogost-je, ovo pak od osobnog imena Dobrogost. Označuje zemljište koje pripada Dobrogostu. Dobrogost je staro osobno ime, složeno od dobr- (uspor. dobar) i gost.

Selo Dobrogošće postoji još u Hercegovini.

DRAGANOVCI. — Za turskih vremena potpadali su dragotinskoj župi, ležali su dakle na jugozapadnom kraju Đakovštine kraj Vrpolja. Pavičić ih piše Drakanovci (Pogrijetlo, 271),

BUKOVO. — Prid. bukovo izveden od im. bukva. Spadahu u vrbičku župu.

Na čitavu slavenskome prostranstvu rasprostrti nazivi postali od spomenute imenice. U bijaše Bukova stara župa, zatim Bukovčanin kraj Lipika, Bukovica kod Virovitice i u sjevernoj Dalmaciji, Bukovlje pokraj Slav. Broda i dr. Prezimena su Bukovac, Bukovčak, Bukovčan, Bukovec, Buković, Bukveš, Bukvić i dr.

CREPARJEVCI. — Dati naziv biva od osnove creparje —, dakle mjesta gdje se proizvode crepovi, ova pak od crep. Spada među ekavske toponime ovoga kraja. Uzgred rečeno, ranije je postojalo osobne ime Crep /Crijep (Črĕp) pa je naselje moglo biti imenovano i po tome.

Creparjevci bijahu smješteni oko Levanjske Varoši. Zabilježeni su u popisu 1422., 1428. i 1474. godine.

ČETVRTAK. — Nalazio se u okolju sela Gorjana. J. Bösendorfer ga donosi u pomađarenom obliku Csetertekfalva, doslovno: Četvrtak selo, i dodaje 1417. godinu kao nadnevak njegova bilježenja. Pisac zaključuje kako je izvorno Četvrtkovac, meni se međutim čini gotovo sigurnim da se zvao Četvrtak, dakle četvrti dan u tjednu.

Tjedni su dani prilično zastupljeni u onomastici. Tako se grad Daruvar najprije imenovao Četvrtak, u Sloveniji je, nedaleko Kumrovca, selo Podčetrtek, Sredanci kraj Slav. Broda (od sreda/srijeda), Subotica u Bačkoj, Nedjelja kraj Rijeke i dr.

Postoji prezime Četvrtak, Četvrtek, Petak, Subota, Subotić, Subotin, Nedela, Nedelja i dr. Veoma su česta imena Nedjeljko i Nedjeljka.

ČRNOSLAVAC. — U knjizi J. Bősendorfera »Crtice iz slavonske povijesti« o njemu stoji: »Chernnoslofalua in districtu Naburgia 1422. Hernazlaw 1428. Spadao na Levanjsku varoš« (str. 188.). Treba reći da Naburgia stvarno znači Nabrđe.

Naviz dolazi od osobnog imena Črnoslav, složen od prid. črn i slav-a. Odavna je skup čr > cr te je prvi član crn-. Kao što stoji, naziv je preveden na mađarski i k tomu prilagođen latinskom jeziku i pravopisu. Kada se odbije -falua (tj. gen. jed. falva od nom. falu — selo), ostaje Chernnoslo. Prvi je dio chernn — črn/crn, drugi -slo, odnosno -szlo kako se danas piše. Kada Mađari pomađaruju slavenska osobna imena u kojih je drugi član -slava, tada ovu imenicu preinačuju u -szló, upr. Beriszló, Laszló, Miriszló, Szoboszló — Berislav, Ladislav, Mi-

rislav, Sobeslav. Na isti način i Chernnoslo (po novome Csernoszló) — Črьnoslaъ. Zahvaljujući navedenome podatku iz starije đakovštinske toponimije, otkriveno je nepoznato osobno ime. Sigurno je ovo jedini poznati slučaj bilježenja imena Crnoslav /Črnoslav u cjelokupnoj hrvatskoj i slavenskoj antroponimiji. Naša stara imena u kojih je prvi član *crn-* bijahu slijedeća: Crnobrat, Crnomir, Crnomuž. U češkome je Črnohost, u poljskome Czarnomysi ili Czarnotyl. Nema potvrde u drugim jezicima. Ostaje zasada ovaj jedan i jedini.

ČUDOVAC. — Bösendorfer veli kako je bio negdje oko Đakova. Godine 1406. nalazi se zapisan Chwdowch, 1434. pak Thywdouch.

U starome hrvatskom imenaru postojahu Čudomil i Čudomir. Skraćen je oblik glasio Čudo, odavle naziv Čudovac. Posjed bijaše vlasništvom nekoga Čudomila ili Čudoslava. Prvi je član ovih imena im. čudo-.

U bugarskome je Čudomir. U ostalim slavenskim jezicima ne postoje složena imena u kojima bi jedan član bila im. čudo, niti je pak od nje izvedeno koje ime. Naša prezimena Čude, Čuden, Čudić, Čudina, Čudovan i Čudovec dokazuju kako su ranije navedena imena bila podosta zastupljena.

DEL. — Bijaše u okolici Levanjske Varoši. Godine 1422. zapisan je kao Deel, što znači da samogl. e bijaše dug. Ovo je stariji oblik ekavske im. del, tj. dijel, dio. Ne može se isključiti mogućnost da je skraćenica od imena Delimir, složena od imp. *deli,* deliti i mir. Odavle prezimena Delić, Deliman, Delošević.

DELAC. — Bijaše blizu sela Dela. Budući da označuje umanjenicu im. del, logično ga je shvatiti kao Mali Del. K tomu spominje se u listinama skupa s Delom.

V. još Del.

DOBROGOŠĆE. — Poznato je da je u tursko vrijeme bilo raseljeno pa opet naseljeno. Ležalo je na sjeverozapadnom rubu đakovačkoga kraja.

Dobrogošće je stvoreno jotacijom od Dobrogost-je, ovo pak od osobnog imena Dobrogost. Označuje zemljište koje pripada Dobrogostu. Dobrogost je staro osobno ime, složeno od dobr- (uspor. dobar) i gost.

Selo Dobrogošće postoji još u Hercegovini.

DRAGANOVCI. — Za turskih vremena potpadali su dragotinskoj župi, ležali su dakle na jugozapadnom kraju Đakovštine kraj Vrpolja. Pavičić ih piše Drakanovci (Pogrijetlo, 271),

što je jamačno pogrešno. Slovo k stoji namjesto g. Naziv je stvoren od imena Dragan, ono od prid. drag. Od njega jednako Draginec, staro selo kraj Našica, Dragmerovci, staro selo blizu Kutjeva, Dragočaj u Bosni, Dragotin, Dragotinja u Bosni, Dragovci kod Drenovca i sl.

Od imena Dragan jesu prezimena Draganac, Dragančan, Draganec, Draganić, Draganović, Draganjac.

DRAŽJE. — O njemu Bösendorfer bilježi: »Draxa. Particula terra Draxa in possessione Ruch 1311. Ležalo u okolici Đakova« (Crtice, 192.).

Izvedeno od im. »draga. Posvuda su u nas rastrkani horonimi i oronimi zvani »Draga i »dražica.

DRENOVCI. — Nalažahu se sjeveroistočno od Đakova. Navodi ih jedna isprava iz 1478. godine.

Imenica je drijen poslužila za stvaranje mnogih naziva mjesta. Tako je Drenovac pokraj Slav. Broda, Voćina i Okučana, Drenovci, staro selo kod Kutjeva, Drenov bok blizu Novske, Drinovci kraj Županje, Imotskoga, Drniša, zatim Drenje kod Đakova.

DUBOVIK. — Steraše se južno od Levanjske Varoši. Raseljen je 1730.

Dubovik označuje dubovu (hrastovu) šumu, dubravu. Naziv je stvoren od im. dub, jednako kao upr. ljeskovik, jabukovik, borovik, lipovik i dr.

Ovako se imenuje više sela. Tako su četiri u Bihaćkome kraju, jedan kraj Sarajeva, jedan u Crnoj Gori. Od im. dub izvedena su prezimena: Dubak, Dubčić, Dubec, Dubovečak, Dubović i dr.

DUBRAVIK. — Dolazi od im. dubrava, znači dubovu šumu, dubovik. Njezina je stara osnova dubr-, izvedena je pak od imenice dub (hrast). U istome se značenju dubrava u naše vrijeme rabi u južnim krajevima.

Od osnove je dubr- naziv Dubrovnik i Dobrovnik u Sloveniji (kraj Lemarta).

Selo Dubravik bijaše smješteno na podnožju planine Dilja, u blizini današnjih Lapovaca. Tu se jedan brijeg i sada zove Dubravik.

Od im. dubrava stvorena su osobna imena Dubravka i Dubravko. Jednako i prezimena: Dubrava, Dubravac, Dubravčević, Dubravčić, Dubravec, Dubravica, Dubravin i dr.

ĐURKETINCI. — Bijahu u posjedu bosanskoga kaptola, sterahu se negdje između Đakova i Gorjana. Podatak o njihovu postojanju potječe iz 1406. godine.

Naziv dolazi od osobnog imena Đurketa i suf. morfema -inci. Đurketa je izved. od odmilice Đurko, ova pak od Đuro. Ime je Đuro skraćeno od Đurađ, stvarno njegova odmilica. Izvorni je oblik grč. Geōrgios — onaj koji obrađuje zemlju. Stvoren je od im. geōrgós — zemljodjelac, ratar, poljoprivrednik. Prilikom primanja ime je doživjelo glasovnu promjenu tako što su slogovi ge-, gi- prešli u đe-, đi. Najprije bijaše Đeorđij, onda Đorđij stezanjem eo > o, poslije Đurđij prijelaskom o > u. Otpadanjem dočetka -ij ostade Đurđ. Kako je krajnji sugl. skup bio neobičan, razbijen je ulaskom nepostojanog a pa odavno glasi Đurađ.

Od istoga su imena nazivi mjesta Đurđanci, Đurđenovac, Đurmanec i dr. te brojna prezimena: Đurđan, Đurđević, Đurđuka, Đuranović, Đurčević, Đurić, Đuričić, Đurinović, Đurković i dr.

Isto je ime iz grčkoga ušlo u latinski jezik gdje je Georgius. Posredstvom talijanskog jezika od njega je u nas oblik Juraj. Od istoga je naziv Jurjevac. Naime biskup je Strossmayer u Đakovštini osnovao dva naselja koja su okrštena njegovim imenima: Josipovac i Jurjevac.

GOSPODINCI. — Naziv dolazi od im. gospodin. Od nje su i Gospođinci, davnašnje selo u našičkom kraju.

Gospodinci bijahu posjed plemića Gorjanskih, prostirahu se blizu Paučja. Spominju se 1477. godine. Jedni su Gospodinci u Bugarskoj.

Od im. gospodin nastalo je viško prezime Gospodinović. Od kor. gospodje bračko prez. Gospodnetić, zatim od gosp Gospačić, Gospić, Gospojević.

GRABAR. — U tursko je doba pripadao župi u Dragotinu, bijaše dakle na jugozapadnome prostoru Đakovštine. Njegovo je postojanje zabilježeno 1680. god. Naziv pak biva od im. grab.

Od im. grab postali su nazivi mjesta: Grab u Dalmaciji, Grabovac kraj Novske i Imotskoga, Grabovica kod Duvna i Konjica, Grabovo kraj Vukovara. Prezimena: Grabar, Grabarac, Grabarević, Grabarić, Grabašnjak, Grabek, Grabić, Grabina, Grabović i dr.

GRABERJE. — Bilo je u okolju Levanjske Varoši. Spominje se u ispravi godine 1422. i 1474. u obliku Graberje a

1428. kao Grabarje. Nabrajajući ekavske toponime na dotičnome području, J. Pavičić dodaje: »Ovamo se može metnuti i ime Graberje, koje je s tom kajakavskom zamjenom staroga poluglasa zapisano u ispravama«... (Podrijetlo, 290). Navedena tvrdnja nikako ne stoji. Kao što se vidi, jednom je zapisano Grabarje, i to drugi put po redu. Dakle, između dva Graberja stoji oblik Grabarje. U ovako kratku vremenskome razmaku nijesu se mogle dogoditi dvije glasovne promjene. Bit će da je bilježenje ovisilo o zapisivačima. Ako je Graberje ipak točno zapisano, tj. onako kako se tada izgovaralo u datome kraju, onda je to nastalo razjednačivanjem a — a — e > a — e — e. Nikako ě > e.

Kraj Međurića opstoji također selo Grabarje.

V. još Grabar.

HMELJINCI. — Nazvani su bili po biljci hmelju. Riječ hmelj dolazi iz istočnih jezika. Tako je u čuvaškome humla, u finskome humala, u tatarskome homlak.

Hmeljinci su uništeni u doba turske uprave, kasnije su na njihovu selištu izniknuli Borojevci.

Naziv Hmeljinci ujedno potvrđuje kako je u Đakovštini još u Srednjem vijeku uspijevao hmelj.

Od njega su prezimena: Hmelar, Hmelas, Hmelik, Hmelin, Hmelina, Hmelj, Hmeljak, Hmeljaš, Hmeljina. Tamo gdje je zamuknuo h, ostali su Melik, Meljak, Meljina i dr. U Boki Kotorskoj je selo Meljine.

ILOK. — Ilok se spominje već 1283. godine i tako je među najstarijim naseljima u Đakovštini. Poslijednji je put zabilježen u jednoj listini 1506. g. U XIV. stoljeću bio je proglašen gradom (civitas). Posjedovahu ga plemići Gorjanski i vjerojatno Horvati. Pripadalo mu je nekoliko okolnih naselja, među njima i Mali Ilok (Kis-Újlak) koji je 1506. carinskom postajom. Ilok je ležao u sjevernoj Đakovštini. Pavičić drži kako je davnašnji Ilok sadašnje Široko Polje (Podrijetlo, 272). Jedino je moguće da je na iločkome selištu mnogo kasnije niklo Široko Polje, ali se ne može govoriti o neprekinutosti življenja na dotičnome prostoru. O postanku Širokoga Polja S. Sekereš kaže: »To selo su oko 1757—1758. osnovali hrvatski doseljenici iz derventskog kotara (od Plehana i okolice). Kasnije je došlo u to selo i nešto doseljenika iz Bačke i okolnih sela. Danas u tom mjestu ima oko 200 kuća. Naziv sela je nastao po širokom polju koje se prostire uz to naselje« (Antroponimija i toponimija Vuke i okolnih sela, Hrvatski dijalek-

tološki zbornik III, 324). Pisac uopće ne spominje Ilok iako se služio Pavičićevim podacima.

Ilok dolazi od mađ. Újlak. Složen je od prid. új — nov i im. lak — dom, kuća, stan.

Đakovštinski je Ilok, ujedno i Mali Ilok, nestao bez traga. Ostao je Ilok u istočnoj Slavoniji, na Dunavu.

IMROVCI. — Stajahu u susjedstvu sela Piškorevaca. U tursko su vrijeme ulazili u sastav Selačke župe. Sva je prilika kako su se utrnuli još prije isteka turskog upravljanja.

Pripominjem kako je selo Imrijevci blizu Levanjske Varoši.

Oba su naziva izvedena od osobnog imena Imra /Imre/ Imro. Ono je primljeno od mađ. Imre. Ovo od njem. Emmerich koje je postalo od starijega Amalrich — radin vladar. Složeno je od starovisokonjemačkog amal — rad, djelo i rīhhi — vladar, poglavar.

Od dotičnoga su imena postala prezimena: Imrek, Imrić, Imrik, Imriš, Imroković, Imrović.

JAGODINCI. — Bez dvojbe je dati naziv od im. jagoda. Bit će kako su uspijevale jagode na tlu na kojemu je izraslo naselje.

Od nje su toponimi Jagodina, Jagodna, Jagodno, Jagodnjak, Jagodnje, jednako prezimena Jagodanović, Jagodar, Jagodić, Jagodic, Jagodin, Jagodina, Jagodnik.

Smatra se da Jagodinci bijahu u okolici Đakova, no ne zna se točno na kojemu predjelu. Posjed pripadaše bosanskomu biskupu. Godine 1434. ubilježeni su kao Jagodynch villicus.

JUNAKOVCI. — Ovo selo ležaše u blizini Forkuševaca, na mjestu koje se zove Kučerine. Bit će kako ovdje č stoji namjesto ć te bi lokalitet morao glasiti Kućerine. A nazivi kućerine, kućetine, kućište i sl. svjedoče kako je nekada na dotičnom prostoru bilo naselje.

Junakovci su raseljeni 1725. godine.

Naziv je potekao od im. junak.

KOMAREVCI. — Naziv dolazi od im. komar. Pokraj Morovića bijaše selo Komarevac, zatim Komarevci još kod Kaptola i Markušice, Komarnica kod Vrbove. U Slovačkoj je Komarno, u Mađarskoj Komarom. Također i prezimena: Komar, Komara, Komarac, Komarčević, Komarčić, Komarec, Komarica, Komarnik i dr. Ne znam da je ijedna druga ovako sitna životinja poslužila za stvaranje toponima i prezimena kao što je komar/komarac.

Đakovštinski Komarevci u tursko doba spadahu u selačku župu. Bit će kako su se rasuli na koncu turske uprave.

KOŠANCI. — Bijahu u sastavu selačke župe u doba turske uprave. Njihov naziv proishodi od im. koš. Vjerojatno se prvi stanovnici bavili košarenjem. Od nje i Koška kraj Našica. Prezimena su Koš, Koša, Košak, Košar, Košara, Košarač, Košarak, Košarek, Košarić, Košaroš, Košavić, Košek, Košelj, Zakošek i dr.

KOVAČCI. — Vjerojatno njihov nom. jednine glasiše Kovačak, no mogaše biti i Kovačac i Kovačec. Naziv je potekao od im. kovač. Nalažahu se blizu Levanjske Varoši. Zanimljivo je da je od im. kovač malo toponima, ali su dosta česta prezimena Kovač, Kovačec, Kovaček, Kovačev, Kovačević, Kovačiček, Kovačić, Kovačićek, Kovačik, Kovačina, Kovačušić. Gotovo bi se moglo reći kako je u nas najčešće prezime Kovačević.

KOVAČEVCI. — Kovačevci se spominju 1702. u popisu stanovništva. Tada su ulazili u gorjansku župu. Nije znano kada su raseljeni, ali će biti najvjerojatnije kako su iščeznuli u vremenima turskoga povlačenja.

Naziv je stvoren od im. kovač. V. još Kovačci.

LEŠNJAKOVCI. — Pavičić ih još bilježi Lesjakovci i Lesnjakovci i uvršćuje ih među stare ekavske toponime sjeverozapadne Đakovštine (Podrijetlo, 289). Ležali su u okolju Levanjske Varoši. Dolaze u popisima 1422., 1428. i 1474.

Naziv je potekao od im. lešnjak, tj. lješnjak. Od njega i prez. Lešnik, Lešnikov, Lešnjak, Lešnjaković Lišnjak.

LIPOVAC. — Naziv je stvoren od im. lipa; ona je veoma česta u slavenskoj onomastici. Osim navedenoga u Slavoniji ih je još šest koji se ovako zovu. Pored njih su još: Lipa, Lipik, Lipine i Lipovljani. Zatim su prezimena: Lipak, Lipanje, Lipar, Liparnik, Lipavac, Lipavić, Lipec, Lipnjak i dr.

U tursko je doba Lipovac ulazio u selačku župu.

LOPUŠANCI. — Bijahu smješteni između Viškovca i Forkuševaca. Raseljeni su 1730. godine.

Naziv je izveden od fitomina lopuh i dočetka — janci, dakle Lopuh-janci > Lopušanci.

Lopuhom se imenuje više biljaka, npr. lopuh divlji (battaria), lopuh grčki (lappa inversa), lopuh mali (lappa minor), lopuh gorski itd. Postoji prezime Lopuh, Lopušić, Lopušinski.

LUŽANCI. — Današnji se Kondrić najranije zvao Lužanci. Naziv Kondrić potječe iz XVIII. stoljeća.

Lužanci proishode od im. lug i dočetka — janci: Lugjanci > Lužanci.

Kraj Slav. Broda je selo Lužani kojega je anziv također postao od im. lug. Od nje su prezimena: Lugić, Lugman, Lugo, Lugonja, Lugonjić, Lugović.

MARKOVCI. — Markovci bijahu blizu Dragotina, prestali su opstojati u doba turske vladavine.

Naziv je izveden od imena Marko. Ono potječe od lat. Marcus — mlat, čekić. Vjerojatno je u selu bila crkva Sv. Marka te je naselje prozvano po crkvenom patronu.

Među mnoštvom prezimena od ovoga imena jesu: Markom, Markec, Markek, Markeljević, Markeš, Markešić, Markić, Markijević, Marketić, Markoč, Markotić, Markov, Markovac, Marković. U Slavoniji je selo Markućica, Markovac kraj Daruvara, blizu Slavkovaca postojali su Markovci.

MASTINCI. — Prvi podatak o njihovu postojanju potječe iz 1351. Tada su zapisani u obliku Maztinch villa, kasnije Maztofalua, Mazthyncz. Zna se da od 1477. do 1478., bijaše u posjedu plemića Gorjanskih, kasnije je pripadao Iloku pokraj Gorjana. Bösendorfer ga smješta negdje jugoistočno od Gorjana.

Spominjući davnašnje selo Mastince što se prostirahu kraj Koške, u našičkome kraju, S. Pavičić navodi: »Za refleks poluglasa u -a- potvrda je u imenu Mastinci, koje je postalo prema M6st.« (Podrijetlo, 144). Pisac se ne upušta u tumačenje značenja sloga m6st te tako ostavlja otvorenim pitanje koje je tek načeo.

U naše doba opstoji prez. Mastanović u Baranji (Darda, Kneževo), Mastanijević u Podgoraču (Našice) i Masten u Međumurju (Čakovec) i Varaždinu. Ovo posebno ističem jer mi nije poznato da bi se danas gdjegod u južnim stranama našlo prezime izvedeno od kor. *mâst.* Samo su dakle na sjeveru.

Navedena su prezimena postala od osobnog imena Mastan, odnosno Mastanj. Prvi potvrđen podatak o ovome imenu seže dosta unatrag. U doba bosanskoga kralja Tvrtka isticao se na njegovu dvoru velikaš aMstan Bubanić. Pored ostaloga o njemu svjedoči natpis na živoj stijeni u Donjoj Drežnici, u Hercegovini. Ime se izvorno pisalo M6st6n6 pa ga je moguće čitati Mastan i Mastanj. Kako opstoje prezimena Mastanović i Mastanjević, sigurno je da se dotično ime tvorilo s pomoću

suf. morfema -an i -anj. Međutim u slučaju naziva đakovačkih i našičkih Mastinaca vidjeti je da naziv izveden od imena Mastin. I ovo je prva potvrda datoga oblika. Potkrepljuje ga današnje zagrebačko prezime Mastinšek (Mastin + šek). Prema tome pored Mastan i Mastanj ranije bijaše i ime Mastin.

Imenica je *mâst* naslijeđena iz praslavenskoga jezika. Najprije označivaše općenito boju i boju puti (lica, kose, kože). Ostatak je toga najranijega značenja npr. masnica na tijelu kao posljedica udarca. Odavle se zaključuje kako je mâst prvotno značila tamnu, mrku boju. I tako su imena Mastan, Mastanj i Mastin bila motivirana prema boji puti njihovih nositelja (uspor. još Bjelan, Crnko, Mrkoje, Žutan).

Veoma je rano k nama prispjela lat. riječ *mustum*, tada se pisala móst6, a nakon gubitka i zamjene poluglasova postala je *mȁst*. U južnim se krajevima ovako izgovara. Od nje je glagol màstiti i prid. màstan. Na sjeveru je preoblikovana u *mȍšt* preko njem. Most.

Nameće se pitanje: jesu li imena Mastan, Mastanj i Mastin stvorena od domaće im. mâst ili primljenice mȁst? Odgovor je jasan: od im. mâst. U sjevernim krajevima gdje su potvrđeni toponimi i prezimena postala od ove riječi ne opstoji im. mȁst te su isti mogli proisteći jedino od postojeće im. mâst u njezinu najprvome značenju.

Drugi je dokaz što je na istome prostoru, poglavito u Hrvatskome zagorju, i imenica mošt u antroponimiju. Tako je prezime: Moštak (Dubovec, Čučerje), Moštek (Donji Kraljevec), Mošten (Ivanovec).

MATIJEVCI. — Izgleda kako su nestali u toku turske vladavine. Bili su blizu Piškorevaca.

Naziv dolazi od imena Matij /Matija i dočetka -evci. K nama je ovo ime prispjelo od lat. Matthias, u lat. pak iz grč. Mathíās. Grci su ga primili iz hebrejskoga. U heb. je glasio Mattijjāh, koji je stegnut od starijega Mattithjāh, Mattithjāhu — Božji (Jahvin) dar. Složeno je od mattáth — dar i Jāh, skraćena oblika od Jahve — Bog.

Od spomenutoga su imena stvorena brojna prezimena: Matačić, Mataja, Matanović, Matić, Matejčić, Mateković, Mateljan, Matešić, Matković i dr.

MIKINCI. — Bijahu vlasništvom bosanskoga biskupa, sterahu se sjeverno od grada Đakova. Zabilježeni su u jednoj ispravi 1434. godine u mađarskom obliku Mikefalwa.

Naziv Mikinci ishodi od osobnog imena Mika /Miko, skraćeno od Mikola /Mikula. Ovo biva od Nikola /Nikula zamjenom n > m koja je potvrđena već u aBščanskoj ploči, najstarijem spomeniku na hrvatskom jeziku.

Nikola je od grč. Nīkólāos — onaj koji je narodni pobjednik. Složen je od níkē — pobjeda i lāós — narod, mnoštvo; ljudi.

Od Mika/Miko izved. je i naziv Mikanovci i Mikovaljac. Također su brojna prezimena: Mikac, Mikacenić, Mikač, Mikačević, Mikačić, Mikan, Mikanović, Mikas, Mikašinović, Mikatović, Mikec i dr.

MIKOVALJAC. — Mikovaljac je iščeznuo, čini se, pred konac turske vladavine. U tursko je vrijeme spadao pod župu u Satnici.

Naziv je stvoren od im. Mikovalje i dočetka -ac. Mikovalje pak od imena Mika, skraćena od Mikola/Mikula. O značenju v. Mikinci.

NEVNA. — Sadašnja Levanjska Varoš zvala se Nevna u Srednjemu vijeku. Tada se pisala: Neuna, Niona, Nheuna, Neona, Nyuna, Nywna, Newna. Svi se pisci slažu da je pravi naziv Nevna. Prvi pisani podatak o njoj potječe iz XIII. stoljeća. Na njezinu je mjestu stajalo antičko naselje Leuconum. S obzirom na ovo i starost prvoga spomena naziva Nevne nije isključeno da isti vuče korijen iz grčkoga, latinskog, panonskog ili kojega drugog jezika. Ali se nudi i domaći korijen nev- od kojega je nevjesta. Nevjesta često biva odmilicom, dakle neva. I od oblika nev-a mogla je nastati Nevna s pomoću morfema -na. Njime su stvorene imenice: basna, slina, strana, strina, ujna, osobna imena: Dragna, Milna, Radna i dr.

OREHAVAC. — Nalažaše se oko Levanjske Varoši, biva u popisnim listinama 1422., 1428. i 1474. godine. J. Pavičić navodi u okolici Levanjske varoši bivša sela Orahovac i Orehovac (Podrijetlo, 272 i 289). Možda stvarno bijahu oba na tome prostoru u predtursko doba, no sigurno je da postojaše Orehavac jer se nalazi u navedenome popisu, dok se Orahovac nigdje više ne pojavljuje. Stoga nije isključeno da se radi o tiskarskoj grešci.

Orehavac je izveden od im. oreh (uspor, scsl. orěhъ), danas orah. Ovdje ě > e. Od nje su još Orahovica, Orašje,

Orehovica, Orešani, staro selo kod Velike, Orešnjak u Moslavini, Oriovac kraj Slav. Broda i dr. I prezimena: Orajić, Oras, Orašić, Orešić, Oreški, Orešković Orešnik i dr.

OREŠANCI. — Sterahu se u gorjanskome kraju, između Gorjana i rijeke Vuke. Navedeni su u jednoj listini 1478. godine.

Njihov je naziv potekao od im. oreh. V. još Orehovac.

OSTROŽINCI. — Bijahu smješteni na zapadnome kraju Đakovštine. I oni su za turske vladavine bili raseljeni i ponovno naseljeni.

Naziv ishodi od stare im. ostrog — opkop, tvrđava. Glas ž < g dobiven je palatalizacijom ispred -inci. Od nje su toponimi Ostrog u Crnoj Gori, Ostrožac i Zaostrog u Hrvatskoj te Esztergom u Mađarskoj. Također prezimena Ostrogonac i Ostrogović.

OVSENICE. — Stajahu blizu sela Koritne. Za turskih vremena ulazile su u sastav vrbičke župe. Ovaj naziv postaje od prid. ovsen, izved. od imenice ovas — zob (avena). Od nje i prezimena Ovas, Ovsen, Ovsenjak.

Zanimljivo je da u Slavoniji ne postoji više ni jedan drugi toponim osim spomenutoga. Odavno se ne čuje riječ ovas, općenito je zob.

PALINA. — Ležala je oko Forkuševaca, bijaše u posjedu plemića Gorjanskih. Zabilježena je 1395. godine. U staroj Vukovskoj župi bijaše nekoliko naselja istoga naziva.

Ovaj je naziv potekao od glag. pal-iti. Od njega su i prezimena Palković, Palikuća, Palinac, Palinić, Palkućan, Palnić.

PETEVALJCI. — Izgleda mi najvjerojatnijim da naziv dolazi od Peta /Pete, odmilice imena Petar. Kasnije je moglo biti prošireno u petevalj, čemu je onda dodat dočetak -ci. Petar je od lat. Petrus < grč. Pétros — kamen, stijena, hrid.

U Akademijinu Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika kaže se da su Petevaljci »neko zemljište u Slavoniji kod sela Gorjana«. Prema tome na spomenutome zemljištu ranije bijaše selo. Ono je u tursko vrijeme spadalo u vrbičku župu.

PITINCI. — U Akademijinu Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika pod natuknicom Pitinci stoji podatak da je to zemljište u Đakovštini i zatim se upućuje na natuknicu Pitinac. I tu se kaže kako je to naziv zemljišta na kojemu su livade, i to u požeškoj okolici. Poznato je da je selo Pitinci u tursko doba bilo u sastavu vrbičke župe.

Ovaj naziv ishodi od kor. glagola pĭtati — hraniti koga, krmiti, toviti. U najnovije vrijeme svodi se uglavnom na hranjenje djeteta tekućom hranom. Od istoga je korijena imenica pĭća — stočna hrana, prid. pitom, im. pitomac, glag. pitomiti.

Bit će kako viškovačko prezime Pitinac dolazi od naziva sela Pitinaca. Isto se prezime nađe još u Beketincima, Satnici i Đakovu.

PODGAJCI. — Bit će kako bijahu u blizini kakva gaja, pod gajem, pa su po tome i prozvani. Pripadali su vrbičkoj župi dok su Turci vladali Slavonijom.

Odavle prezimena: Podgajac, Podgajevski i Podgajski.

POLJANA. — Za nju kaže J. Pavičić da je ležala uz desnu obalu Vuke između Povučja, Mandićevca i Borovika. Za turske uprave Poljana je bila središtem prostranije župe.

Imenica poljana je zapravo uvećanica od polje. Jedno je selo Poljana bilo također u Povučju, jedno u vinkovačkome kraju i jedno blizu Pakraca. Kraj Okučana pak Poljane, Poljanci u brodskom posavlju, Poljanska u Požeškoj kotlini. Prezimena su: Poljan, Poljana, Poljanac, Poljančec, Poljanec, Poljanić, Poljanik, Poljanov, Poljanović, Poljanšek.

POPOVCI. — Bijahu na prostoru između sela Bučja i Bračevaca. U Srednjem su vijeku pripadali gospodarima posjeda Nevne. Raseljeni su 1720. godine.

Naziv je proistekao od im. pop. Ona ej od grč. pappās — otac, tata. Pop je u nas svjetovni svećenik u katoličkoj i pravoslavnoj crkvi. Bit će kako je zemljište na kojemu se sterahu pripadalo kojemu popu.

Kraj Rijeke i Kruševca postoji istoimeno selo. Mnoštvo je prezimena stvoreno od imenice pop. To su: Popac, Popaić, Popak, Popec, Popek, Popić, Popov, Popovac, Popovčić, Popović i dr.

POREČ. — Prilikom popisa stanovništva u selima oko Levanjske Varoši 1422., 1428. i 1474. svaki je put pribilježeno u obliku Porecch. Ovaj toponim nije usamljen u Slavoniji. Selo istoga naziva opstojalo je u virovitičkome kraju, pokraj Slav. Broda Porič, Poričje. Do danas se održao Poreč kraj Miholjca. O njegovu značenju S. Sekereš veli: »U popisu iz 1702., 1720. i 1733. to selo je zapisano kao Poriče, Porič (Poritsche, Poritsch). Po kazivanju seljaka do naziva toga sela došlo do konstrukcije »reč po reč« jer su stari stanovnici toga sela govorili polagano. Naziv sela je mogao nastati od oblika

Porečje (kraj uz rijeku) budući da se selo nalazi uz Karašicu« (Antroponimija i toponimija slavonske Podravine, Hrvatski dijalektološki zbornik III., 419.). Ja mogu tek potvrditi piščevo mišljenje. Karakterističan je slučaj navedenoga sela iz brodskoga kraja. Ono je pisano Poričje, dakle u ikavskome liku, 1288., 1428., 1481. i 1482., u ekavskome, Porečje, 1448. i 1450. Nema sumnje da je najranije bilo Poričje. Poslije je otpao dočetak -je i naziv je svede nna Porič/Poreč u svima toponimima.

PRVOŠEVCI. — Bijahu se smjestili na zapadnom dijelu Đakovštine. U tursko su doba pripadali poljanskoj župi.

Toponim je nastao od osobnog imena Prvoš, skraćen od Prvoslav. Dakle od red. broja prvi. Od njega je i Prvča kraj Nove Gradiške, potom prezimena: Prvić, Prvinić, Prvnjak, Prvončević, Prvulović.

RADINOVCI. — Bili su opstojali na prostoru gdje su danas Novi Perkovci. Potpuno su opustjeli u početku XVIII. stoljeća.

Naziv je stvoren od osobnog imena Radin i dočetka -ovci. Ime je od prid. rad, koji spada među najplodnije u našemu imenarstvu ili antroponimiji. Od njega je isto tako i mnogo prezimena.

RUŽINCI. — Svakako je naziv došao od osobnog imena Ruža, ovo od lat. rosa — cvijet, ruža.

Selo bijaše smješteno na jugozapadnom dijelu Đakovštine, negdje pokraj Levanjske Varoši. Bilježe se u ispravama 1406., zatim još dva puta; posljednji 1454.

U Hercegovini je selo Ružići. Mnogo je prezimena izvedeno od dotične imenice, npr.: Ružak, Ružanić, Ružar, Ružek, Ružević, Ružičanin, Ružičić, Ružić, Ružman.

SELETKOVCI. — Ovaj naziv dolazi od im. seletak koja označuje jednogodišnje jare. Seletak je složen od stare zamjenice *se* — ovaj i leto — ljeto, godina. Tvoren je dakle prefiksalno-sufiksalnom tvorbom, doslovno pak znači »ovogodišnje jare«. Prema tome Seletkovci bijahu selo gdje se uzgajala jarad, seletki.

Seletkovci su bili blizu Andrijevaca, na krajnjem jugozapadu Đakovštine.

SIROKOZIĆ. — U ovome su liku zapisani 1437. godine (ovo je ujedno i prvi podatak o njima), zatim 1476. dolazi kao Serokozić. Sirokozić je prezime poteklo od složene imenice

sirokoza, dakle sira koza. Prvi je član stari ikavski prid. *sir* (proslav. serъ), znači: žućkast, bijelo-modar, zelenkast, siv. Drugi dio je koza.

Od ovoga je pridjeva izveden naziv Serovci, bivše selo kraj Gaboša, i Sirač blizu Daruvara te prezimena Seravić, Serić, Serjan, Sir, Sirajić, Sirić, Siroglavić, Sirović i dr.

STEPANOVCI. — Posljednji se put spominju 1474. godine prilikom popisa pučanstva u kraju oko Levanjske Varoši. Naziv je nastao od imena Stepan < lat. Stephanus < grč. Stéphanos — vijenac, kruna. Glas f (ph) > p. Pavičić ga stavlja među ekavske nazive (Podrijetlo, 289.) poveden valjda činjenicom što postoje inačice Stipan i Stjepan. Kako je vidjeti, ni u izvorniku niti pak u lat. obliku nema samogl. ě, nego srednje e. U nas je od davnina shvaćeno kao da stvarno tu bio ě pa su u smislu njegova kasnijega odraza nastale tri inačice. Ovdje je dakle drugotni ě.

Od imena Stepan još su toponimi: Stepanci, staro selo pokraj Virovitice, Stepovci kod Međurića, Stipanovci u našičkome kraju.

STEPKOVCI. — Također su se nahodili blizu Levanjske Varoši i posljednji su put spomenuti 1474. Njihov naziv biva od odmilice Stepko, nastale od Stepan.

V. još Stepanovci.

SVETI MIHAEL. — U »Crticama iz slavonske povijesti« biva naziv Sanctus Mihael. Spominje se 1332. godine i tvrdi kako bijaše negdje u okolici Đakova.

K nama je osobno ime Mihael prešlo iz lat. jezika gdje glasi Mihaël, ovo od grč. Michaél < heb. Mīkhā'ēl — Tko je kao Bog? Složeno je od Mīkhāh, stegnuto od Mīkhājāh, -Tko je kao Jahve (=oBg) i Ēl Ć Bog, gospodar.

Ime je Mihael doživjelo raznolike glasovne promjene. Na zapadnoj se strani nadijevaju: Mihal, Mihalj, Mijal, Mijalj, najčešće je pak Mihovil i Mijovil, na istočnoj Mihail i Mihajlo, zatim Mijail, Mijajlo i sl. Od Mijovil je odmilice Mijo, svakako najraširenije ime na zapadu među svima izvedenicama.

Od navedenih i nenadevenih inačica datoga imena postoji nekoliko desetaka prezimena.

SVINJARKOVCI. — Dok Turci upravljaju Slavonijom, ovo je selo bilo u sklopu župe u Gorjanima. Bit će kako je raseljeno u godinama turskoga povlačenja. Naziv je potekao od im. svinjar.

Svinjarevci su u vukovarskome kraju, kraj Gradiške je bio Svinjar, rodno selo pjesnika M. A. Reljkovića. Danas su prezimena: Svinjak, Svinjar, Svinjarević, Svinjarić i Svinjarović.

SVRŠNICA. — Bősendorfer piše: »*Swarnicza.* Possessio Swarnicha in districtu Swarnicza 1422. Pripada Levanjskoj varoši. Ovom kotaru pribrajala se mjesta Harkanovci i Lapovci, Levanjskoj varoši na jug. Ime toga kotara sačuvalo se u potoku *Svršnici,* koji teče kraj Lapovaca« (Crtice, 224.). Selo je dakle nazvano po potoku uz koji se prostiralo. Svršnica označuje potok koji teče s vrha. Ovdje je gorovit kraj i Svršnica se njime spušta u nizinu. Ovo je primjer prefiksalno-sufiksalne tvorbe.

Bit će kako Pavičić (Podrijetlo, 271.) isto selo zove Svršinci, dakle prema potoku Svršnica, što je veoma uvjerljivo, no Bősendorferov podatak dopušta samo naziv Svršnica. Najvjerojatnije je kako se selo službeno pisalo Svršnica, zvalo se pak Svršinci.

ŠILJINCI. — Naziv je izveden od kor. šilj- i dočetka -inci. Šilj je međutim dvoznačan. Od njega su stvoreni šilj-ak, šilj-ast, šilj-iti, ali šilj označuje i vrstu žita, točnije zob (peucedanum) i neku manju ribu.

U južnim se krajevima više horonima zove Šiljevina, dakle njiva po žitarici koja na njoj uspijeva. Stoga mi je vjerojatnije da je top. Šinjinci postao po nazivu žitarice šilja.

Smatra se kako se ovo selo najprije zvalo Siloninci, a tek u svoje mlađe doba Šinjinci. No nije isključeno da je razlika nastala zbog nejednaka pisanja jednoga te istoga naziva.

Šiljinci se prostirahu između Ratkova Dola i Musića. Raseljeni su 1720. godine.

TOLTOVAC. — U Bősendorferovim je »Crticama« o njemu zabilježeno slijedeće: »Toltovch villa 1351. Ležalo je od Gorjana na jugoistok, u okolini Iloka (Ujlaka)« (str. 226.).

Sva je prilika kako je naziv izveden od mađarskoga prezimena Toldi, koje se u naše vrijeme piše Toldy. Njegovo značenje nije znano. Možda nije isključeno da je od uralo-altajskoga tol — jezik, riječ.

UŽAREVCI. — Nalažahu se u blizini Sitnice. Opstojali su do početka XIX. stoljeća. Tada su raseljeni njegovi stanovnici.

Naziv je stvoren od im. užar i dočetka -inci.

Danas postoji prezime Užar i Užarević.

VATINCI. — U Akademijinu Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika nalazi se bilješka o Vatincima, zemljištu sela Viškovaca, jednome veliku polju. Sva je prilika kako je na dotičnome zemlijštu ranije bilo istoimeno selo, koje u tursko vrijeme spadaše u vrbičku župu. Ovomu treba pridodati da u Banatu postoji selo Vatin.

Od istoga su korijena i prezimena: Vatavac, Vatavec, Vatavuk, Vatović.

Naziv je od glag. /h/vat-ati. Naime u većini govora glas h je davno zamuknuo, govori se vatati.

VELIKO SELO. — Nalazilo se jugoistočno od Đakova, blizu Mikanovaca. Raseljeno je u vremenu turske vladavine.

VRTALOVCI. — Prostirahu se u okolici sela Gorjana, čijoj su župi pripadali za turskog upravljanja.

Naziv je postao od im. vrtal — vratao, u naše vrijeme običnije vrt. Od nje su i prezimena: Vrtača, Vrtačić, Vrtačnik, Vrtan, Vrtar, Vrtarić, Vrtlar, Vrtlić, Vrtlović, Vrtnar, Vrtovec, Vrtović, Vrtovšek.

STJEPAN ROMIĆ

UZ 470. GODIŠNJICU ERGELE ĐAKOVAČKE

Ergela đakovačka postoji u Đakovu već nekoliko stoljeća a osnovali su je bosanski biskupi na velikim crkvenim posjedima na području Đakova. Širenjem bogumilstva u Bosni na koncu dvanaestog i na početku trinaestog stoljeća, stanje katoličke crkve u Bosni uveliko se je pogoršalo. Iako se je bosanska biskupija polovicom trinaestog stoljeća najprije nalazila u sklopu dubrovačke, a poslije i kaločke nadbiskupije, ona je i nadalje ostala u dosta teškom i vjerskom i materijalnom položaju. Pokušaji vjerskih poglavara katoličke crkve, a i svjetovnih vladara, za poboljšanje vjerskih i materijalnih prilika katoličke crkve u Bosni nisu došli do naročitog izražaja.

Između katolika i bogumila dolazilo je u Bosni i do oružanih sukoba, pa su se bosanski biskupi morali boriti s bogumilima ne samo na vjerskom nego i na vojničkom polju. U tu svrhu bila im je neophodno potrebna čvrsta materijalna baza. Herceg Koloman je radi toga 1239. godine darovao bosanskim biskupima Đakovo i velike posjede u njegovoj okolici. Ti posjedi zapremali su na tisuće jutara zemljišta, a prostirali su se na području Đakova, Slavonskog Broda, Vinkovaca i Županje. Kralj Bela IV. je 1244. godine ponovno potvrdio Kolomanovu darovnicu i u toj prilici je posjede bosanskih biskupa u ovom dijelu Hrvatske još i znatno proširio. Bosanski biskupi su najprije ovim posjedima upravljali iz Bosne dok se konačno nisu trajno preselili u Đakovo. Kako vidimo, posjedi bosanske biskupije u Đakovu, odnosno u ovom dijelu Hrvatske, davali su velik dio novca i ostalih materijalnih dobara katoličkoj crkvi u Bosni a osim toga bili su i značajno uzgajalište konja bosanskih biskupa.

Prvi pronađeni pisani podaci o dopremi arapskih konja na biskupske posjede u Đakovo potječu iz 1374. godine. Baš

te godine vjenčao se u Đakovu bosanski ban Tvrtko sa bugarskom princezom Dorotejom a vjenčao ih je đakovački biskup Petar. Najvredniji i najpotrebniji dar biskupu Petru bili su konji, pa je ban Tvrtko u toj prilici i darovao biskupu Petru 10 arapskih kobila i jednog ždrijepca. Bez sumnje su i prije toga u Hrvatsku importirani rasplodni arapski konji. Kako je arapski konj bio u to doba najbolje prometno sredstvo i najvrednija pasmina konja za vojsku, to su se već u to vrijeme u Đakovu kao i u ostaloj Hrvatskoj uzgajali valjani jahaći konji.

Biskup Mijo Keserić, rođen u Gibarcu, imao je 1506. godine ergelu od 90 rasplodnih arapskih konja, a biskup Đuro koji je 1526. godine poginuo u bici sa Turcima na Mohačkom polju zajedno sa svojih 300 konjanika, imao je 1524. godine ergelu od 130 rasplodnih arapskih konja. Naime posjedi đakovačkih biskupa ubrajali su se među veća crkvena imanja u zemljama pod austrijskom krunom, pa su bosanski, a poslije bosansko-sremski, biskupi imali i posebne obaveze prema kraljevskom dvoru i to u novcu, u hrani a i u ratnicima. Đakovački biskup je u to doba osim ostaloga bio dužan opremiti s konjima, priborom i oružjem 250—300 konjanika te s isto tolikim brojem izvježbanih pasa. Zadaća pasa je bila da navaljuju na protivničke konje, da ih zaplaše i da na taj način ometu akciju protivničke konjice. Naime pas može svojim ugrizima strahovito zaplašiti konja i konj tada iz straha pred psom otkaže poslušnost konjaniku. Iz posebnih obaveza prema caru je đakovački biskup Đuro 1526. godine i poginuo u bici sa Turcima na Mohačkom polju zajedno sa svojih 300 konjanika.

Ergela đakovačkih biskupa bila je smještena na pašnjacima u Kranjskom Dolu kraj Levanjske Varoši, u Rakovcu i u Bakunovcu na području Đakova, a zapremili su dvije do dvije i pol tisuće jutara zemljišta. Svi ti pašnjaci su danas obrasli šumom. Ergelska ždrebarna sa starijim godištima ždrebati nalazila se je na području današnjeg sela Kaptola kod Slavonske Požege. To zemljište bilo je tada vlasništvo stolnog kaptola đakovačke biskupije, po čemu je selo Kaptol i dobilo svoje sadanje ime.

Već je za vrijeme biskupa Petra na crkvenim posjedima u Đakovu uzgajan veći broj jahaćih konja pa su i Tvrtkovi konji upotrebljeni u rasplodne svrhe. Pošto se ne zna sa sigurnošću da li je sa poklonjenim arapima bana Tvrtka osnovana ergela u pravom smislu riječi, to 1374. godinu nismo niti uzeli za početak djelovanja ergele đakovačke. Međutim

kako Bakić iznosi u svom manuskriptu iz 1719. godine da je Mijo Keserić imao 1506. godine ergelu od 90 rasplodnih arapskih konja, to smo upravo tu godinu uzeli za početak opstanka i rada ergele đakovačke.

Lipicanski četveropreg biskupa Akšamovića

Poslije bitke na Mohačkom polju Đakovo zajedno sa cijelom Slavonijom pada pod tursku vlast i postaje sastavni dio požeškog pašaluka. U toj prilici je ergela đakovačkih biskupa prešla u vlasništvo požeških paša i oni je kroz cijelo vrijeme svoje vldavine drže na istim pašnjacima i na istom mjestu, na kojem su je držali i đakovački biskupi, odnosno uzgojni rad se u toj ergeli i nadalje nastavlja za vrijeme cijele turske vladavine u Slavoniji. Ergela je pod turskom upravom prvenstveno uzgajala jahaće konje za potrebe požeškog paše i ostalih velmoža požeškog pašaluka i u njoj je tada bilo oko 100 komdaa rasplodnih kobila sa pripadnim brojem podmlatka.

Ergela đakovačka je nakon odlaska Turaka iz Slavonije ostala brojčano znatno smanjena. Godine 1706. obnovio ju je biskup Đuro Patačić sa 18 arapskih kobila i 8 ždrijebaca koje je nabavio u Carigradu. Pretežni dio cijene za te konje Patačić je platio u zlatu, a ostatak sa lovačkim psima i utovljenim ovcama. Naime Turci su pri povlačenju iz Đakova otpremili

sa sobom iz ergele najbolje konje pa ju je bilo neophodno potrebno brojčano i kvalitetno obnoviti. Biskup Petar Bakić, Patačićev nasljednik, nabavio je 1719. godine u Egiptu još 30 arapskih kobila i 30 ždrijebaca, a dopremio ih je u Đakovo jedan grčki trgovac koji je po Slavoniji kupovao hrastove za gradnju brodova. Za tih 60 arapskih konja Bakić je dao 30 jutara 200-godišnje hrastove šume, a hrastovi, kojih su dimenzije bile takove da su se iz đakovačkih šuma do Save morali dovoziti na 12 do 16 volova,otpremani su Savom i Dunavom u brodogradilišta na Crnom moru.

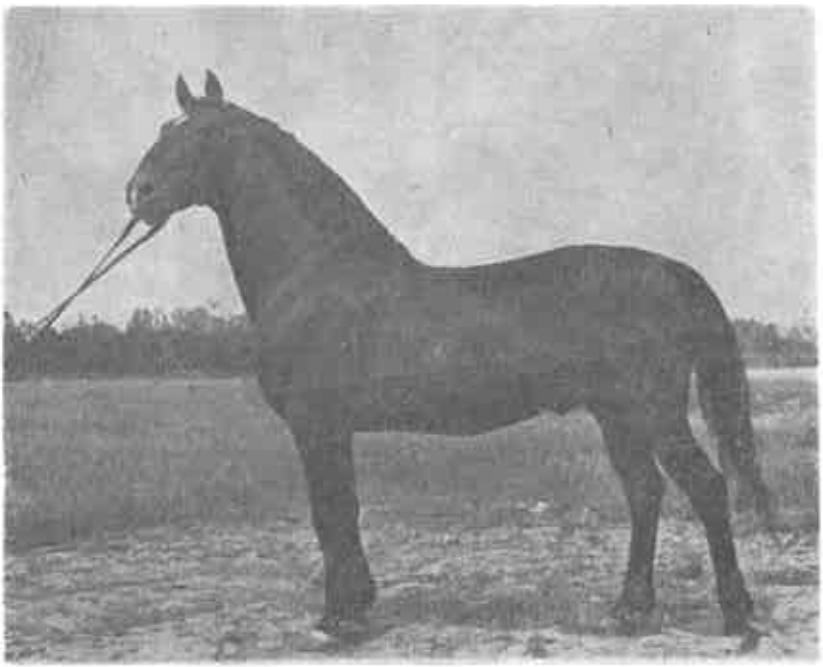

Lipicanski ždrijebac 131 Pluto Medina glavni pepinijer ergele Đakovo

Na biskupskim posjedima u Đakovu nalazile su se prema Bakićevim navodima uz plodne oranice, livade i pašnjake upravo nepregledne hrastove šume i šikare, vrlo bogate sa raznom sitnom i krupnom lovnom divljači i zvjeradi i to od kurjaka, risa pa sve do medvjeda. Ti posjedi ubrajali su se među najbolja i najbogatija lovišta u tadanjoj monarhiji i u ta lovitša dolazili su razni odličnici i velmože iz svih krajeva austrijskog carstva. Radi toga su đakovački biskupi već u petnaestom

stoljeću uzgajali na svojim dvorovima i kod svojih kmetova uz čobanske pse i velik broj lovačkih pasa svih naših pasmina.

Prema Bakiću su na biskupskim posjedima u Đakovu za vrijeme biskupa Keserića i Đure uzgajani lovački psi kratke crvenkaste boje dlake sa bijelim znakovima na čelu, na vratu, na nogama i na repu, oko 4 pedlja visoki (oko 60 cm). To je današnji naš posavski gonič, zatim lovački psi od 3 do 4 pedlja visoki (45 do 50 cm), kratke ili srednje duge bijele dlake sa crvenim pjegama po tijelu razne veličine, koji se napose uzgajaju u hrvatskim krajevima oko mora (to su naši današnji istarski goniči) te psi dalmatinci (Canis dalmaticus) 4 do 5 pedljeva visoki (60 do 75 cm), kratke bijele dlake s okruglastim pjegama po tijelu crne, vrlo rijetke smeđe boje, koje imaju promjer od jednog do dva prsta. Ovaj pas se tada uzgajao po cijeloj Hrvatskoj a najviše u Dalmaciji, radi čega mu je već tada bilo ime pas dalmatinac (Canis dalmaticus). Ovog psa uzgajali su najviše plemići i ostali odličnici u Hrvatskoj za lov i za ličnu obranu u miru a pogotovu u ratu, no uzgajao ga je i ostali narod. U lovu je služio za hvatanje žive divljači u brzom trku. Kmetovi đakovačkih biskupa također su bili dužni uzgajati lovačke pse, a među razna davanja u radnoj snazi, hrani i ostalome ubrajali su se lovački psi.

Hrvatska je prema Bakiću već u četrnaestom stoljeću, obzirom na vrlo bogata lovišta i na odlične terene raznih klimatskih zona, bila vrlo značajno uzgajalište te i pravi rasadnik najboljih lovačkih pasa za mnoge zemlje tadanje Evrope. Iz Hrvatske su se u to doba izvozili lovački psi u razne evropske zemlje, koje su od naših pasa sustavnom selekcijom, a pod utjecajem svojih specifičnih klimatskih i ostalih prilika, uzgojile svoje sadanje pasmine.

Biskup Bakić je 1728. godine imao u ergeli prema Kečkemetijevim podacima 86 arapskih kobila, 5 ždrijebaca i 288 komada podmlatka, a izvan ergele 170 jahaćih konja. Naime on je imao stalnu dobro naoružanu pratnju od 150 konjanika. Ti konjanici pratili su ga pri nejgovom kretanju i obavljanju vjerskih dužnosti po Slavoniji u kojoj je još prilično dugo poslije odlaska Turaka bilo i hajduka i razbojnika. Ti konjanici bili su potrebni i za slučaj rata jer kako smo već naprijed naveli, đakovački biskup je tada morao dati caru 250 do 300 opremljenih i naoružanih konjanika sa tolikim brojem pasa. Bakić je za smještaj jahaćih konja, koje je remontirao iz svoje ergele, napravio na Vitiki kraj Đakova štale za 250 do 300 konja.

Potražnja za dobrim jahaćim konjima bila je tada u Evropi vrlo velika, pa je Bakić nastojao što bolje unaprijediti i seljačko konjogojstvo. U tu svrhu osnovao je pripusne postaje po cijeloj tadanjoj bosanskoj biskupiji, u koje je smjestio svoje valjane arapske ždrijepce. Kako seljaci nisu htjeli niti uz batine voditi svoje kobile na opasivanje pod njegove ždrijepce, to je Bakić te ždrijepce jednostavno pustio na pašnjake među seljačke kobile, da od ranog proljeća do zime, odnosno za vrijeme paše, na slobodi, na pašnjacima žive i oplođuju seljačke kobile. Bakić je prema Kečkemetiju u selima na čijim pašnjacima su se nalazili njegovi ždrijepci uveo i prisilno štrojenje privatnih ždrijebaca. Kazna za neuštrojenog ždrijepca

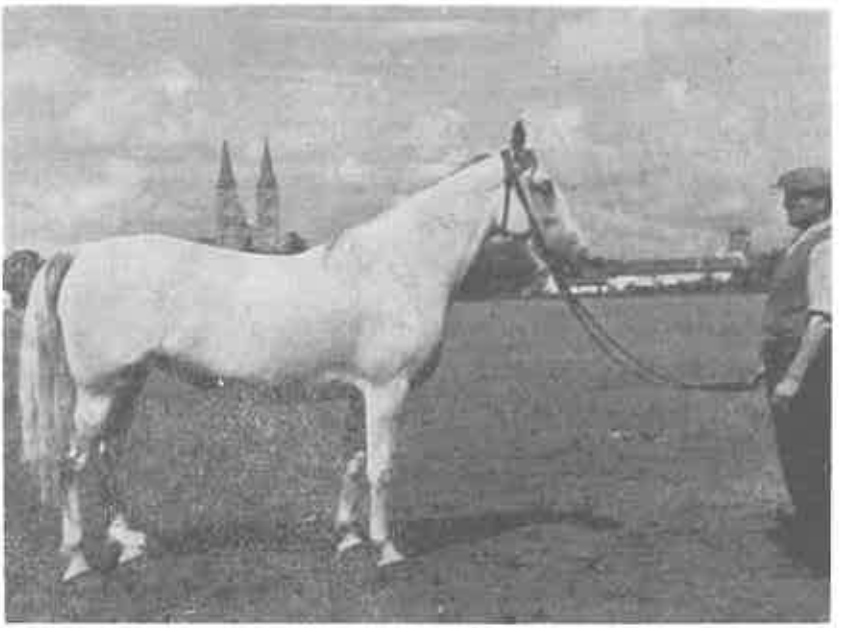

Lipicanska kobila 68 Karolina

bila je 30 batina a ako je takav ždrijebac još i opasivao kobile, tada je njegov vlasnik osim batina morao platiti i novčanu kaznu, koja je iznosila i do polovice vrijednosti ždrijepca. Ergela i konjogojstvo u đakovačkoj biskupiji su prema Kleinovim zapisima za Bakićevog vremena vidno uznapredovali, no nakon njegovog odlaska sve je počelo nazadovati. U ergeli je 1742.

godine bilo 26 arapskih kobila, 2 ždrijepca i 89 komada podmlatka a izvan ergele 56 konja. Poslije Bakića dolazi za biskupa Josip Čolnić. On je imao mnogo smisla i volje za konjogojstvo i odmah je po svom dolasku počeo obnavljati ergelu. U njoj je 1768. godine bila 61 arapska kobila, 5 ždrijebaca i 213 komada podmlatka, uz to 82 jahaća i radna konja. Čolnić je 1786. godine nabavio u Carigradu za ergelu 3 arapska ždrijepca i to su bili posljedni arapski rasplodnjaci koji su upotrebljavani u toj ergeli.

Ergela Lipica je 1806. godine u povodu napada cara Napoleona na Austrijsko carstvo pobjegla pred francuskom okupacijom u Đakovo, gdje je ostala godinu dana i gdje je tada svih oko 300 komada konja ergele Lipice bilo smješteno u Bakićeve staje na Vitiku. Ergela đakovačka je od 1506. godine do 1806. godine, dakle 300 godina, uzgajala arape a od 1806. do danas uzgaja lipicance. Naime 1806. godine bila su 3 lipicanska ždrijepca iz ergele Lipice uvrštena kao pepinjeri u đakovačku ergelu i od tog je doba ta ergela stalnom upotrebom lipicanskih ždrijebaca prešla na uzgoj lipicanaca.

Ergelu je 1855. godine popunio biskup Štrosmajer sa 7 kobila i jednim ždrijepcem koji su nabavljeni u Lipici. Te godine dopremljene su iz Lipica u Đakovo kobila Contessa bjelica (otac Maestoso Erga, mati Calma), Sfinga bjelica (o. Neapolitano Valdemora, m. Storia), Tapia bjelica (o. Favory Ratisbona, m. Trompleta), Alka bjelica (o. Neapolitano Valdemora, m. Alda), Romana bjelica (o. Maestoso Erga, m. Romana), Austria bejlica (o. Conversano Bibiena, m. Austria) i Sorta dorka (o. Neapolitano Valdemora, m. Storia). Zajedno s tim kobilama nabavljen je u Lipici i ždrijebac Favory Calma bjelac (o. Favory Perla, m. Calma).

Spomenute kobile pripadale su ovim rodovima ergele Lipica: kobila Contessa rodu Deflorata, Sfinga i Sorta rodu Famosa, Tapia rodu Europa, Alka rodu Englenderia, Austria rodu Argentinia i Romana rodu Presciana.

Potomci tih originalnih radova ergele Lipice dobili su u tijeku gojidbenog rada u Đakovu svoja nova đakovačka rodovska imena, pa kobile pojedinih rodova ergele đakovačke pripadaju ovim rodovima iz Lipice: kobile đakovačkog roda Carolina spadaju u lipički rod Deflorata, kobile roda Munja spadaju u rod Famosa, kobile roda Diana spadaju u rod Europa, kobile roda Alka spadaju u rod Englenderia, a kobile đakovačkog roda Tera spadaju u lipički rod Presciana.

Godine 1914. nabavljene su u Lipici kobile Area, Forienta, Sagana i Virtuosa. Od tih kobila zadržalo se u Đakovu samo potomstvo kobile Sagana koja pripada lipičkom rodu Stornella i kobile Virtuosa koja potječe od lipičkog roda Sardinia.

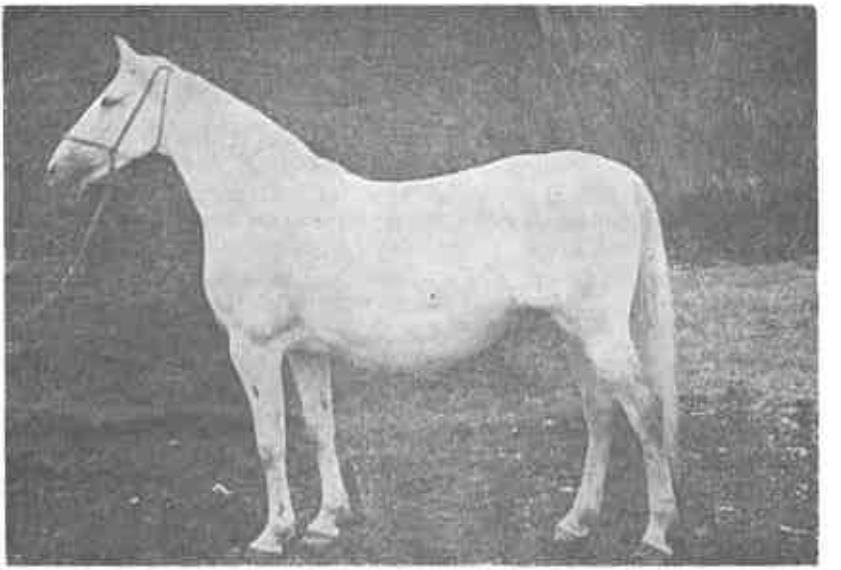

Lipicanska kobila 94 Olga II

ERGELA NONIUSA

U Hrvatskoj je na početku XX. stoljeća počela na tadanjim velikim imanjima intenzivnija obrada zemljišta za koju je bio potreban jači konj. U tu su se svrhu počeli k nama uvoziti teški hladnokrvni konji iz Belgije i još iz nekih evropskih zemalja, zatim peršeroni iz Francuske i oldenburški konji iz Njemačke, ali se ustanovilo da je za poljoprivredu naše zemlje toga doba najbolji bio nonius. Stoga se nonius u razmjerno kratko vrijeme proširio po svim našim velikim imanjima, koja u to doba nisu imala, osim parnih plugova, gotovo nikakvu poljoprivrednu mehanizaciju. Đakovački veleposjed počeo je uz lipicanca također uzgajati i noniusa.

Đakovačka ergela noniusa osnovana je 1905. godine, i to u prvo vrijeme kao manji ergelski odjel koji je kasnije pre-

rastao u ergelu. Đakovačka ergela noniusa nastala je tako da je iz lipicanske ergele odvojeno 20 komada najjačih kobila tamne boje i na te su kobile, isto tako i na njihovo dalje žensko potomstvo, pripuštani ždrijepci pasmine nonius. Prvi pepinjer u đakovačkoj ergeli noniusa bio je ždrijebac 70 nonius korate boje, koji je bio oždrijebljen u ergeli Ludviga Bavarskoga u Šarvaru. Uzgojni smjer te ergele bio je uzgoj koščatog i dubokog noniusa većeg tjelesnog formata, koji je sposoban za duboko oranje, za vuču teških tereta i za obavljanje šumskih radova.

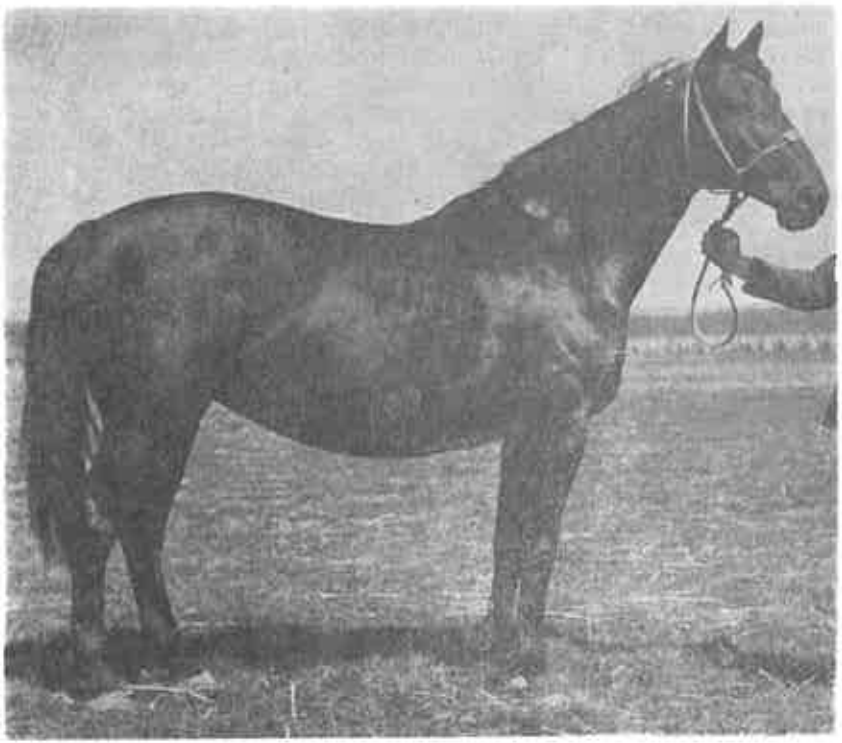

Nonius kobila 57 Magla

Ergela đakovačka imala je 1943. godine 148 rasplodnih kobila, odnosno 83 komada lipicanskih i 65 nonius kobila. Ergela je u proteklom drugom svjetskom ratu prilično stradala i 1945. godine u njoj se nalazilo samo 25 komada kobila i žen-

skog podmlatka. Skupljanjem i dopremom u Đakovo rasplodnih kobila iz ostalih lipicanskih ergela s područja Hrvatske, naročito iz ergela Kutjevo i Lipik, ergela u Đakovu sada je ponovno kompletirana i otpočela je novo razdoblje svoga rada.

U đakovačkoj ergeli neprekidno se vrši uzgojno-selekcijski rad od 1506. godine do danas pa se 1976. godine navršilo 470 godina njezina opstanka. Ona se bez sumnje ubraja među najstarije ergele u Evropi i ona je za naš narod ne samo od velikog konjogojskog nego i od naročitog kulturno-povijesnog značenja. Prve ergele u Evropi osnovali su francuski kraljevi prvih godina XVI. stoljeća a u sito doba, odnosno već 1506. godine, i đakovački biskupi imaju svoju ergelu. Ako tome dodamo, uz ostale brojne dokaze, značajno i upravo epohalno otkriće našeg pisca i književnika Kulundžića, da je u Kosinju već sredinom XV. stoljeća postojala velika tiskara u kojoj su se tiskale knjige gotovo savršenog tiska, kao i u ostaloj naprednoj i bogatoj Evropi, tada se iz te činjenice može zaključiti da je u Hrvatskoj u ono doba vladalo veliko blagostanje, da je hrvatski narod bio tada na visoku stupnju kulture i civilizacije i da je prije turske okupacije bio u svakom smislu ravan ostalim narodima zapadne Evrope. Ergeli đakovačkoj, toj našoj velikoj kulturnoj baštini i vrijednosti i tom živom kulturnom spomeniku našeg naroda, moramo pružiti sve uvjete za njezin daljnji opstanak i nesmetani razvitak.

LITERATURA

1. Bakić, Petrus, Episcopus: De vita populi et de cultura armentorum et pecorum Diacovae et eius Districtus anno Domini 1719.
2. Bauerlein, S.: Biskup Nikola Ogramić Olovčić, Croatia Sacra XIII—XIV, 22.
3. Bertić, F.: O obstajanju ergele u Đakovu, Đakovo 1884.
4. Cepelić M., M. Pavić: Biskup Josip Juraj Strossmayer od 1850. do 1900. Zagreb, 1900—1904.
5. Keczkemety, Andreas administrator bonorum ecclesiasticorum Diacove: Relatio de culturae armentorum et pecorum in Dominio episcopali anno 1737.
6. Klein Francuscus, administrator et curator Dominii episcopalis Diacovae: Status culturae armentorum et pecorum in Dominio Diacovensi et eius Districtus anno 1742.
7. Lukić Petrus, canonicus et administrator bonorum episcopalium Diacovae: Relatio de statu culturae armentorum et pecorum Dominii dioecesic diacovensis et eius Districtus anno 1752.
8. Rogić I.: Katedrala u Đakovu, Osijek, 1932.
9. Romić S.: Ergela dobra biskupije đakovačke, Vet. arhiv 10, 11, 1940.
10. Szadeczky Emericus, provisor: Conscriptio Districtus Diacovariensis Anno 1702.

POPIS PEPINIERA ŽDRIJEBACA ERGELE ĐAKOVO OD 1855. DO 1912. GODINE

Ime pastuha	Boja	Godina opasivanja	Oždrijebljen u ergeli	P O R I J E K L O		
Favory Calma	Bijelac	1855—1862.	Lipica	Favory Perla	Favory Mascovita	Favory Amantina
						Mascovita
					Perla	Pluto Platana
						Prescina
				Calma	Siglavy Toscana	Siglavy
						Toscana
					Capriola	Favory
						Montenegra
Murat o. a.	Muhasti bijelac	1860—1872	Alžir			
Conversano Betalka	Vranac	1866—1874.	Lipica	**Conversano** Fantasia	Conversano Erga	Conversano Lucifera
						Erga
					Fantasia	Favory Onerosa
						Famosa
				Betalka	Conversano Erga	Conversano Bibiena
						Erga
					Bionda	Maestoso
						Bravissima
El Delemi p. a.	Alat	1874—1878.	Mađarska	El Hafi o. a.		
				Silfida p. a.		

Pluto Slavina	Tamni dorat	1878—1881. Lipica	**Pluto Calcedona**	Pluto Alea	Pluto Deflorata Alea
				Calcedona	Neapolitano Valdemora Calma
			Slavina	Siglavy Alea	Siglavy Lucifera Alea
				Slavina	Tadmor Salvina
Pluto Traga	Bijelac	1881—1894. Lipica	**Pluto Aurica**	Pluto Palerma	Pluto Parcival Palerma
				Aurica	Favory Danesia Aurica
			Traga	Pluto Alea	Pluto Deflorata Alea
				Troja	Gazlan Trompeta
Neapolitano Sardinia	Bijelac	1886—1896. Lipica	**Neapolitano Basovica**	Neapolitano Mahonia	Neapolitano Caldas Mahonia
				Bazovica	Pluto Alea Blanca
			Sardinia	Neapolitano Mahonia	Neapolitano Caldas Mahonia
				Slavina	Siglavy Slavina

Maestoso Slatina III	Bijelac	1896—1904.	Lipica	Maestoso Sardinia II	Maestoso Mascula
					Maestoso Perleta
					Mascula
				Sardinia II	Favory Sezana
					Sardinia
				Slatina III	Favory Sezana
					Favory Aversa
					Sezana
				Slatina	Conversano Fantasia
					Slavina
Pluto Malvina II	Bijelac	1904—1912.	Lipica	Pluto Montenegra V	Pluto Monteaura
					Pluto Calcedona
					Monteaura
				Montenegra V	Neapolitano Bazovica
					Montebella
				Malvina II	Neapolitano Basovica
					Neapolitano Mahonia
					Basovica
				Malvina	Favory Aversa
					Mahonia

IVICA ŠESTAN

TRADICIJSKA STAMBENA ZGRADA U ĐAKOVŠTINI

U V O D

Područje Đakovštine danas obuhvaća uglavnom dio starog biskupijskog vlastelinstva, i to onaj dio koji je ostavljen vlastelinstvm nakon osnutka Vojne krajine (1742—1749)[1]. Godine 1745. vlastelinstvu su oduzeta i priključena Vojnoj krajini sela Mikanovci, Strizivojna, Vrpolje, Čajkovci, Andrijevci, Perkovci i Topolje. Seljaci Perkovca, koji nisu htjeli pod upravu Vojne krajine, osnovali su Nove Perkovce na vlastelinskom posjedu. Nakon oduzimanja tih sedam sela, i osnivanja Novih Perkovaca, vlastelinstvo je obuhvaćalo 54 sela.[2] Danas na području općine Đakovo ima 57 sela i gradsko naselje Đakovo.[3]

---

[1] M. Cepelić— M. Pavić: Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-đakovački i sriemski, god. 1850—1900, Zagreb 1900—1904. str. 849.

[2] Cepelić—Pavić: ibid, str. 848 — Manuskript Petra Bakića od 1717: Budrovci, Strizivojna, Piškorevci, Vrpolje, Perkovci (stari), Čajkovci, Andrijevci, Topolje, Beketinci, Satnica, Usarevci (god. 1810. preseljeni u Satnicu), Ivanovci, Tomašinci, Gorjani, Bračevci, Slatenik, Popovci (njegda kod Podgorja), Drenje, Potnjiane, Pridvorje, Nabrdje, Povučje, Čenkovo, Breznica, Gašinci, Varoš, Slobodna Vlast, Ratkov dol, Silonci i Dubrovnik (sela njegda izmed Majara i Musića, danas pustoseline na putu kroz šumu Ovčare), Majar, Hrkanovci, Lapovci, Dubravnik (sada pustoselina u šumi Djedovom dolu kod razvaljene crkve sv. Nikole), Trnava, Svetoblažje, Lazanci (Kondrić), Selce, Radinovci (njegda na Kaznici med Selcima i Piškorevcima) Viškovci, Lopušanci (njegda selo izmed Viškovaca, Semeljaca i današnje Vuke), Forkuševci, Vučevci, Junakovci (njegda izmed Semeljaca i Forkuševaca), Semeljci, Koritna, Kešinci, Vrbica, Mikanovci, Jurjanci, Bižanija (njegda selo kod Gjurgjanaca na Jošavi naprama đakov. Pisku), Podgorje, Preslatinci i Musić.

Prvi stanovnici Đakovštine kao nosioci tzv. sopotske kulture gradili su domove u obliku poluukopanih busara ili pletara s kružnom osnovicom. U nastambu se ulazilo preko nekoliko u zemlji iskopanih stepenica i taj dio je bio pokriven strehom od slame ili pletera. Otvoreno ognjište je bilo u središtu nastambe, a uz rub su bila iskopana sjedišta za čeljad.[4]

Dolaskom Ilira neolitska kultura pomalo nestaje. Došljaci poznaju bakar, broncu, lončarsko kolo, savršenije poljodjelstvo. U početku stanuju u malim kvadratičnim brvnarama, a poslije grade veće, dvodjelne kuće.[5] Neko vrijeme Ilirima su na ovom području vladali Kelti, no izgleda da njihova kultura nije uspjela sasvim istisnuti stariju ilirsku.

U ustanku protiv Kelta na terenu Đakovštine ratovalo je ilirsko pleme Breuci. Pobjedom nad Keltima, Iliri su postali slobodni do dolaska Rimljana.

Rimljani su gotovo sto godina ratovali da bi pokorili Ilirik. Kada se činilo da im je to uspjelo, 6. g. n. e. buknuo je poznati ustanak Breuka pod vodstvom Batona.[6] Ipak se Iliri nisu mogli oduprijeti snažnoj rimskoj vojsci. Nakon pobjede, ovaj kraj ostaje pod rimskom vlašću sve do velike seobe naroda. Ovom seobom dolaze i Slaveni. U prvim spomenicama panonski Hrvati se nazivaju Slovinci (Sclavi, Sclavonia)[7].

Hrvatima su u početku vladali Avari, kojih se oslobađaju tek uz pomoć Franaka.

U 9. st. Bugari nameću panonskim Hrvatima za vladara svog čovjeka. Nakon pada bugarske moći vladar postaje knez

---

[3] Prema evidenciji Uprave prihoda općine Đakovo: Arduševac, Borojevci, Breznica, Budrovci, Čenkovo, Đurđanci, Ivanovci, Kuševac, Levanjska Varoš, Majar, Merolino, Milinci, Musić, Novi Perkovci, Ovčara, Paučje, Piškorevci, Ratkov Dol, Slobodna Vlast, Soljak, Strizivojna, Viškovci, Vrbica, Vučevci, Bračevci, Bučje, Drenje, Forkuševci, Gašinci, Kešinci, Koritna, Kućanci, Lipovac, Mandićevac, Mrzović, Paljevine, Podgorje, Preslatinci, Pridvorje, Potnjani, Satnica, Selci, Semeljci, Slatnik, Dragotin, Gorjani, Hrkanovci, Josipovac, Jurjevac, Kondrić, Krndija, Lapovci, Punitovci, Svetoblažje, Široko Polje, Tomašanci, Trnava.

[4] M. Marković: Đakovo i Đakovština, Zbornik Đakovštine br. 1. — JAZU Zagreb, Centar za znanstveni rad — Vinkovci knj. 3. Zagreb 1976. str. 152.

[5] M. Marković: ibid, str. 153.

[6] M. Marković: ibid, str. 155.

[7] M. Marković: ibid, str. 160.

Pribina, za čijeg se vladanja odvijaju seobe panonskih Hrvata na širokom prostoru od Blatnog jezera do Save i Dunava. Tim seobama bio je zahvaćen i đakovački kraj.

Poslije dolaska na vlast zajedničkog hrvatskog kneza kasnije kralja Tomislava, koji sprečava prodor Ugara preko Drave, đakovački kraj proživljava mirnije razdoblje.[8] Ulaskom Hrvata u uniju s Ugarskom javlja se u Hrvatskoj feudalno uređenje. U 13. st. ovamo je premješteno iz Bosne i sjedište biskupije, jer je u Bosni djelovanje biskupa onemogućeno radi jakog utjecaja bogumilske hereze.

Đakovo 14. st. ima rang opiduma, oko kojeg su smještena mala agrarna selišta biskupovih kmetova. Zbog slabe naseljenosti biskupi ovdje vrlo rano naseljavaju stanovništvo iz Bosne. U 15. st. u strahu od Turaka iz Bosne sele u Slavoniju, pa i Đakovštinu, Hrvati katolici koje đakovački biskup naseljava na svom feudu. Kada su 1463. Turci osvojili Bosnu, Đakovština postaje raskrsnica seobenih struja.[9]

Đakovština je bila pod turskom vlašću 1536—1687. godine. Za to vrijeme Đakovo je primilo izgled tipičnog istočnjačkog naselja s uskim mahalama i sokacima. Stanovništvo su činili doseljeni Turci i domaći ljudi koji su primili islam. Izvještaji govore da je domaće gradsko stanovništvo brzo primilo islam i priznalo tursku vlast. Razloge treba tražiti vjerojatno u tome što je nova vlast predstavljala povoljniju alternativu staroj. To se pokazalo kao ispravno samo za gradsko stanovništvo. Turci kod agrarnog stanovništva nisu ni forsirali primanje islama, već su se zadovoljavali time što je sva administracija i uprava u rukama muslimana. Korumpirana lokalna uprava u znatnoj je mjeri koristila antagonizam između pravoslavne i katoličke crkve i kao izvore prihoda i priliku da arbitrira u međusobnim sukobima, što je svakako išlo u prilog učvršćenju vlasti. Pripadnost katoličkoj, pravoslavnoj ili kalvinskoj crkvi Turci su tolerirali sve dok je narod bio poslušan. U samom Đakovu je postojala i posebna četvrt — »kaurski mečit« — za pripadnike katoličke crkve. Tako je Jakova (Đakovo) imala sredinom 17. st. oko 5.000 stanovnika muslimana i oko 200 katolika.[10]

Za vrijeme turskog vladanja Đakovštinu naseljavaju Srbi iz južnijih krajeva preko Bosne i donose čisti štokavski govor,

[8] M. Marković: ibid, str. 160, 161.

[9] M. Marković: ibid, str. 167.

[10] M. Marković: ibid, str. 171.

jekavski izgovor i novu akcentaciju. U početku naseljavaju sela u brdskom dijelu, a poslije ulaze i u ostala sela kao veće grupe ili pojedine porodice.[11]

1757. i 1758. dolaze 373 doseljenika iz derventskog kraja u Bosni, najviše iz Plehana i okolice. Đakovački biskup osniva za njih tri nova sela: Josipovac (kasnije nazvano Vuka), Široko Polje i Punitovce. U svako od tih sela naselio je deset do dvadeset rodova, a ostale u Beketince, Koritnu i Dragotin.[12]

Oko 1865. dolaze iz Bačke, Baranje i Šomođa Nijemci i Madžari, no istovremeno dolaze i Hrvati iz Like i Bačke. Hrvati se još u većem broju doseljavaju poslije 1918. a još mnogo više poslije 1945, kada ostaju puste velike površine poslije odlaska Nijemaca.[13] Najnoviji doseljenici su porijeklom iz Dalmacije, Like, Gorskog kotara, Hrvatskog zagorja, Međimurja i Hercegovine.

OPĆENITO O ARHITEKTURI ĐAKOVŠTINE

Iako granice administrativnih jedinica ne predstavljaju i granice različitih tradicija, pa prema tome ne mogu ograničiti ni etnološko istraživanje na područje određene jedinice, one ipak nisu bez utjecaja na oblikovanje tradicijske kulture unutar njih. Primijenjeno na Đakovštinu to znači da se arhitektura Vojne krajine ne razlikuje od arhitekture Paorije toliko da bi se moglo govoriti o dva tipa arhitekture, ali oba područja ipak imaju svoje specifičnosti.

Strizivojna je jedino selo današnje Đakovštine koje je prije bilo u sastavu Vojne krajine. Ostali dio je bio pod civilnom upravom pa ga je narod nazivao *Paorija* (od njem. *Bauer* — seljak).

Iako graničarsku arhitekturu u Đakovštini predstavlja samo ono jedno selo, to ne treba uzeti kao nešto što ne pripada Đakovštini i što u ovom kontekstu ne treba biti razmatrano. Isto tako ne može se izuzeti ni brdski dio Đakovštine sa svojim značajkama, naročito u smislu organiziranja sela.

---

[11] S. Pavičić: Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji, Zagreb, 1953. str. 260.

[12] Pavičić: ibid, str. 275.

[13] Pavičić: ibid, str. 275.

Način gradnje Vojne krajine i Paorije razlikuje uglavnom korištenje luka kao rješenja za povezivanje stupova trijema *(trim na kube)* što je u prošlosti bilo češće kod trijemova graničarskih kuća nego ostalog dijela Đakovštine. To naravno ne znači da i u Paoriji nije bilo takvih primjera. Vjerojatno je narod za takvo korištenje luka imao uzor u primjerima vojnih i administrativnih zgrada krajiških vlasti. U Paoriji se luk najčešće upotrebljava kod kuće s ulaznim vratima koja vode s ulice na trijem.

Specifičnost brdske gradnje ogleda se u nedosljedno provedenom ušoravanju. Trnava npr. ima centar s ulicama ušorenim poput ostalih sela, ali je periferija sasvim rasuta po okolnim brežuljcima.

Promatrati arhitekturu s etnološkog stajališta ima samo onda smisla, ukoliko se ona promatra kao dio tradicije, tim više ako je, kao obično, rezultat različitih tradicija.

Ne bih se složio sa S. Brlošićem kada kaže: »Arhitektonski razvoj se ne mora podudarati *s vremenskim razvitkom* (pretpostavljam da se radi o povijesnom razvitku društva — podvukao I. Š.) jer to ne mora teći usporedno. Arhitektonski razvoj nije toliko ovisan o godinama nastajanja koliko o materijalnoj osnovi, tj. ekonomskoj osnovi onoga koji gradi, a ekonomske okolnosti bile su ne samo vrlo raznlike već su se mijenjale, nekad polagano, nekad skokovito.«[14]

Ova teorijska postavka, koja bi trebala važiti kako za arhitekturu tako i za ostale elemente narodne kulture, suviše je jednostavna da bi objasnila svu kompliciranost razvitka pojedinog elementa. Arhitekturu treba promatrati samo kao dio tradicije, dakle rezultat kolektivnog stvaralaštva, na koje je utjecaj pojedinca bio malen. Drugim riječima, bolje ekonomsko stanje pojedinca ne može unijeti značajnije inovacije u tradiciju njegove okoline. Eventualni novitet u načinu gradnje na zgradi pojedinog bolje stojećeg seljaka može ostati samo izoliran izuzetak, koji ne treba biti predmet etnološkog izučavanja. Bolje ekonomske prilike cijele grupe rezultiraju ili prodorom neke druge tradicije izrasle u boljim ekonomskim uvjetima ili stvaranjem nove, autohtone novine u tradiciji. Kod takvih promjena bitno je to da se ekonomske okolnosti

[14] Stjepan Balošić: Gradnja kuće u selima Đakovštine — Zbornik Đakovštine 1. JAZU Zagreb 1976. Centar za znanstveni rad Vinkovci, str. 393.

mogu mijenjati »nekad polagano, nekad skokovito«, no tradicija se uvijek mijenja postepeno i dugo stara ostaje prisutna u novoj.

Ekonomske okolnosti imaju utjecaja na razvoj tradicijske arhitekture samo onoliko koliko učestvuju u oblikovanju određene tradicije, a u njezinu oblikovanju učestvuje više faktora. Kod različitih primjera omjeri utjecaja tih faktora su različiti, pa nije npr. obavezno da »bolje ekonomske prilike« razvijaju i viši stupanj arhitekture. Ako se neki, ili više faktora promijene, može se promijeniti i tradicija, ali nikada istovremeno i jednako brzo. Tradicija je dakle ta koja se mijenja i ta se promjena reflektira u razvoju arhitekture, a materijalna osnova je tek faktor koji može uticati na tradiciju, pa i na arhitekturu, no taj faktor nije jedini i najvažniji.

Iako S. Brlošić spominje na jednom mjestu tradiciju i njezinu ulogu u razvoju arhitekture[15], čini to samo uzgredno i indirektno, ne respektirajući takav stav u praktičnom prikazu građe.

Da bismo utvrdili razlike i sličnosti u arhitekturi nekoga područja i njegove okolice, pa prema mogućnostima i porijeklo takvog načina gradnje, osnovno je bar razlučiti karakteristične tipove zgrada. Tek tada se mogu, ukoliko postoje znanstveni dokazi, pojedini arhitektonski elementi pripisati nekoj od tradicija koje su imale utjecaja na narodno stvaralaštvo dotičnog područja.

Ako se složimo u pitanju utjecaja tradicije na razvoj narodne kulture, onda je takav postupak neophodan, ako ga je moguće provesti.

Osim do sada spomenutog treba naglasiti da se arhitektura Đakovštine ne može promatrati izvan konteksta arhitekture Slavonije i Panonije. Zato se i ne može tragati za nekom karakterističnom arhitekturom same Đakovštine.

IZGLED SELA

Selo i kuća

Iz oskudnih podataka o predturskoj Đakovštini nije moguće zaključiti kako je bilo oblikovano selo prije dolaska

[15] S. Brlošić: ibid, str. 392

Turaka, no vjerojatno nije bilo ušoreno. To možemo pretpostaviti na temelju opisa austrijskog vladinog savjetnika F. Taubea, koji je oko godine 1750. proputovao Slavoniju i Srijem. Govoreći o Slavoniji on kaže da seljaci tridesetak godina prije njegovog dolaska u Slavoniju nisu gradili kuće na okupu, nego rasute podalje od glavnih cesta, da izmaknu davanju vojničkih i drugih obaveza.[16] Budimski profesori Piller i Mitterpacher borave u požeškoj županiji 1782. i kažu da se u to doba kuće u požeškom kraju, u susjedstvu Đakovštini, grade jedna uz drugu, ali da su se prije rijetko gradila zbijena naselja, nego su češće bile široko rastrkane pojedine zgrade.[17] Moguće je, da su Turci forsirali razvitak drumskog tipa sela[18] (grupiranih kuća uz drum, ali ne ravnih ulica), no koliko su u tome uspjeli, nema podataka.

Nakon osnutka đakovačkog vlastelinstva uredbom iz Beča sela u Đakovštini su ušorena, kao i u većem dijelu Panonije. O tome govori i M. A. Reljković u drugom izdanju svog »Satira« (1779);

> ...jer sva sela već u redu stoje
> svaka kuća ima misto svoje
> sve u redu i po numeri...

U komentaru tog izdanja Reljković ističe zapovjednike gradiške regimente i njihov trud oko uređenja sela. Govoreći o zapovjedniku Ljubibratiću: »...drumove po koncu široko iskrči, s obe strane voće i različita stabla posadi, mostove tvrde i negibljujuće popravi. Sela, koja su blizu, s obe strane druma po koncu pruži, a ostala u red postavi i gradiškoj krajini čisto drugo lice dade.«[19] Iako u ovom opisu jasno možemo raspoznati selo Đakovštine iz nedavne prošlosti, kojoj i danas tragove nalazimo, ušoravanje tada vjerojatno nije do kraja provedeno. Tako su neka sela (Pisak, Trnava, Mandičevac, Musić) ostala neušorena.

---

[16] Tomo Matić: Iz hrvatske književne baštine. — Matica Hrvatska, Zagreb—Slav. Požega, 1970., str. 339

[17] Tomo Matić: Narodni život i običaji u požeškoj županiji krajem osamnaestoga vijeka. — Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena — Zagreb, 1951. knj. 35, str. 8 i bilješka br. 3 na str. 25.

[18] M. Marković: Selo Gorjani kraj Đakova. — Zbornik za narodni

[19] T. Matić: ibid, str., 337.

Sl. 1. Gorjani — Ušorena ulica — Foto: Mladen Tomljenović

Sl. 2. Musić — Neušoreno selo — Foto: Mladen Tomljenović

Po osnutku đakovačkog vlastelinstva izvršena je prva poznata komasacija ovdašnjih posjeda i parcelacija sela (oko god. 1750) pa je svaki vlastelinski kmet dobio parcelu za kuću i okućnicu.[20]

Oblik te parcele, uz drum uski a u dubinu izduženi pravokutnik znatno je utjecao kako na uređenje kućišta tako u krajnjoj posljedici i na lik sela. Zadani okvir gotovo i nije dozvoljavao varijacije u rješavanju dijela kućišta koji je vidljiv sa sokaka, dok je unutar tog okvira kmetu ostavljena izvjesna sloboda da prema vlastitoj želji rasporedi gospodarske objekte.

Tu slobodu on je u pravilu koristio podijelivši kućište na dva dvorišta:

U prvom dvorištu — AVLIJI — smještena je kuća za stanovanje, gotovo redovno uzdužno uz rub parcele, tako da dva prozora (rjeđe jedan) na zabatnom dijelu gledaju na sokak. Takav položaj kuće u odnosu na sokak ponavlja se u neprekinutom nizu kućišta s jedne i druge strane ulice-SOKAKA. Ostale zgrade i gospodarski objekti raspoređeni su uglavnom tako da su u AVLIJI smješteni, osim kuće, AMBAR (spremište za žitarice), bunar, KIJERI (KILJERI, — u Strizivojni kažu KUĆARI) — sobe za mlađe bračne parove — članove zadruge, DRVLJANIK — DRVNIK (mjesto za pilenje ogrijevnog drveta), krušna — VANJSKA PEĆ, ŠTAGALJ, ČARDAK (spremište za kukuruz), a u drugom dvorištu — STRAŽNJOJ AVLIJI ili BARČI — svinjac, mali vrt (VRTAL ili BOSTANAK), đubrište i zahod. Kroz vrata STRAŽNJE AVLIJE izlazilo se u šljivik i dalje u polje ili na drugi sokak.

Odstupanja od ove sheme vrlo su česta kako unutar cijelog kućišta tako i unutar pojedinih dvorišta, pa ovakav raspored ne treba uzeti kao pravilo.

Sama kuća je jedini objekt, kojoj je položaj u dvorištu i odnos prema sokaku zadan vlasniku oblikom, dimenzijama i položajem kućišta, a tokom vremena i položajem i odnosom prema susjednim kućama. Kućišta su, naime, međusobno tako temeljito odvojena stražnjim zidom kuće (na kojemu nije bilo nikakvih otvora) kao da vlasnicima nije bila namjera samo da ih razgraniče, nego i potpuno izoliraju. Tako su na jednoj strani ulice na svim kućama otvori na istoj strani, a i kuće su na istoj strani NUMERE, pa je tako pružena prilika svakom od dvojice susjeda da po vlastitoj želji rasporede gospodarske objekte i organiziraju intimni život obitelji.

[20] M. Marković: ibid, str. 169, 170.

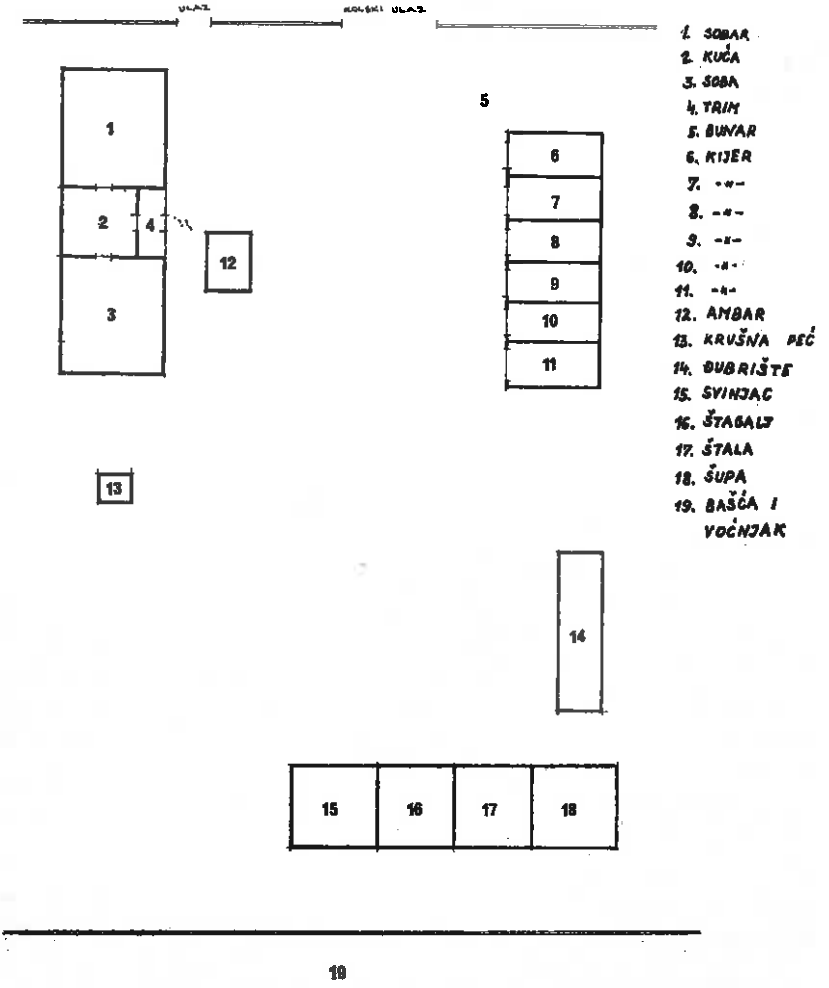

Sl. 3. Plan kućišta zadruge Karalić

Komuniciranje između susjeda odvija se sokakom, osim kod susjeda koji su bili RAZDILNICI, tj. nekadašnji članovi iste zadruge. Član koji se odvojio od zadruge i sagradio kuću do stare, zadružne, često nije kopao novi bunar, ili bar ne u prvo vrijeme, nego se kroz vrata u ogradi služio zadružnim.

Danas su dvorišta ograđena i prema susjedu i prema sokaku visokom ogradom (zidanom, drvenom) dok je nekada prema kazivanju starijih kazivača ta ograda bila od pletera i znatno niža. U ogradi su ostavljeni kolni ulaz i ulaz za ljude. Kod nekih kuća su ulazi ugrađeni u pročelje zgrade (kod kuće »u ključu«), a kod drugih je samo ugrađen ulaz za ljude, pa se ulazi sa sokaka ravno u trijem. Kod zgrada s takvim ulazima gornji dio vrata često je riješen lukom (KUBOM) kojoj polukružni dio može biti ispunjen plohom od raznobojna stakla.

Ovakav položaj kuće koji je, kao što je već rečeno, dao pečat selima većeg dijela Panonije, imao je i svoje izuzetke. Ma kako oni brojni bili, to su ipak prije svega izuzeci. Radi se o kućama, koje su stražnjim zidom postavljene uz rub parcele prema sokaku. Naravno da je takav položaj znatno utjecao na

Sl. 4. Kuća uzdužnom stranom uz sokak — Gorjani, Grobljanska ul. 3
Foto: Ivan Germovšek

izgled kuće. Takve kuće mogu imati prozore na stražnjem zidu ili je trijem na zabatnom zidu (umjesto na prednjem uzdužnom). Svakako je tako mogao kuću postaviti samo onaj kome je numera imala dovoljno široko pročelje uz sokak. Čim nije

bio sputan diktatom kućišta i njegovih dimenzija, seljak je reagirao na tu slobodu.

Ovi izuzeci su toliko česti da se nikako ne mogu zanemariti, ali su dovoljno rijetki da se mogu i moraju proučavati jedino kao netipični primjeri.

S. Brlošić kao ilustraciju svojoj raspravi uzima četiri tlocrta od kojih su dva upravo takvi primjeri.[21] Oni mogu u istraživanju biti vrlo značajni, ali za stvaranje slike o arhitekturi određenog područja neophodno je upozoriti da se radi o izuzecima. Kod Brlošićevih primjera se stiče dojam da su sva četiri tlocrta ravnopravno zastupljena na cijelom području.

KONSTRUKCIJA I GRADNJA KUĆE

Kuće starije gradnje su 5—6 metara široke i 12—16 metara dugačke prizemnice, građene brvnima na kanate.

Kanatnu konstrukciju drvene kuće predstavlja sistem vertikalnih i horizontalnih elemenata spojenih kombinacijom DUPKI, UTORA i KULAKA. Za izradu takve konstrukcije bila je potrebna znatna vještina koju je u pravilu poznavao svaki seljak, no bilo je i vještijih, koji su gradili drugima za plaću.

Osnovni građevni materijal-drvo, kojim je Đakovština obilovala, dovlačio se iz obližnjih šuma. Balvani se najprije izmjere COLŠTUKOM, s njih se skine kora, a zatim se grubo obrade PLANKAČOM (velikom sjekirom) i dorade BRADVOM. Tako obrađena građa se SRIŽE.

Sutpovi kostura konstrukcije (UŠACI) POKULAČENI su na oba kraja, tj. svaki kraj je obrađen u obliku klina (KULAKA) od kojih jedan ulazi u DUPKU u PODSJEKU, a drugi u VINCU.

Prije nego se montiraju dijelovi kuće, priredi se prostor na kojem će kuća stajati. Nekada je kuća počivala na PODVALCIMA tj. velikim kladama ili kamenju, koje se podmetalo pod svaki ugao kuće. Na taj je način kuća bila odvojena od tla, što je bilo dobra izolacija od vlage. U drugoj polovici 19. st. kuće podziđuju. Iskopa se jama dužine i širine kuće i u nju se slaže cigla, koja se posipa usitnjenom zemljom. Time se postiže ravna i stabilna osnova za kuću. Ovisno o terenu visina temelja varira od tridesetak centimetara do dva metra.

[21] S. Brlošić: Ibid. str. 411.

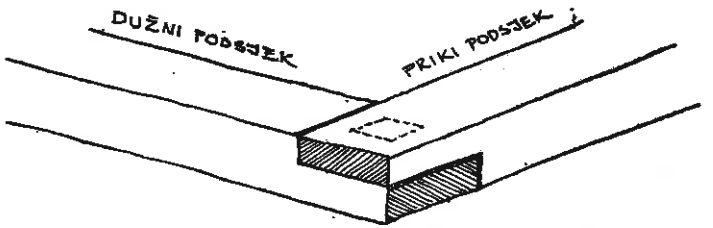

SL. 5. Spoj DUŽNOG i PRIKOG PODSJEKA

U slučajevima kada je zbog kosog terena potrebno na jednom kraju više podzidati kuću, tada se prostor ispod kuće koristi kao podrum. To je čest slučaj u vinorodnom dijelu Đakovštine. U tom dijelu područja ima i podruma iskopanih ispod nivoa tla, dok se u drugim selima podrum koristi za spremanje namirnica za zimu (krumpir, luk, kiseli kupus...), ali nisu česti i ne mogu se smatrati karakterističnom prostorijom tradicijske kuće.

Kada je priređen prostor na kojem će stajati kuća, polaganjem PODSJEKA na TEMELJ počinje postavljanje konstrukcije.

PRIKI PODSJEK — grede koje služe kao podloga zabatnim zidovima-spaja se s DUŽNIM (grede, na kojima počiva prednji i stražnji uzdužni zid) tako da se krajevi PRIKOG PODSJEKA polože preko DUŽNOG. Za tu svrhu, obje su grede na mjestu spoja urezane.

Uspravni stupovi kostura konstrukcije (UŠACI) POKULAČENI su na oba kraja, tj. svaki kraj je obrađen u obliku klina (KULAKA) od kojih donji ulaz u DUPKU u PODSJEKU, a gornji u VINCU.

U PODSJEKU se DLICETOM (dlijetom) izdubi DUPKA u koju ulazi KULAK UŠAKA. UŠACI su raspoređeni na svakih 80—100 cm, sa svake strane svakog otvora (vrata, prozora) u zidu, te na svakom uglu kuće po jedan.

Grede VINCA, u kojima su također izdubene DUPKE, polažu se preko KULAKA na gornjem kraju UŠAKA.

Kostur konstrukcije učvršćuje se KRIVACIMA — kosim stupovima vezanim KULACIMA za PODSJEK i UŠAK na svakom uglu kuće. Kod zgrada većih dimenzija KRIVACIMA se učvršćuje više UŠAKA.

---

* Sve crteže izradio je Krešimir Rončević.

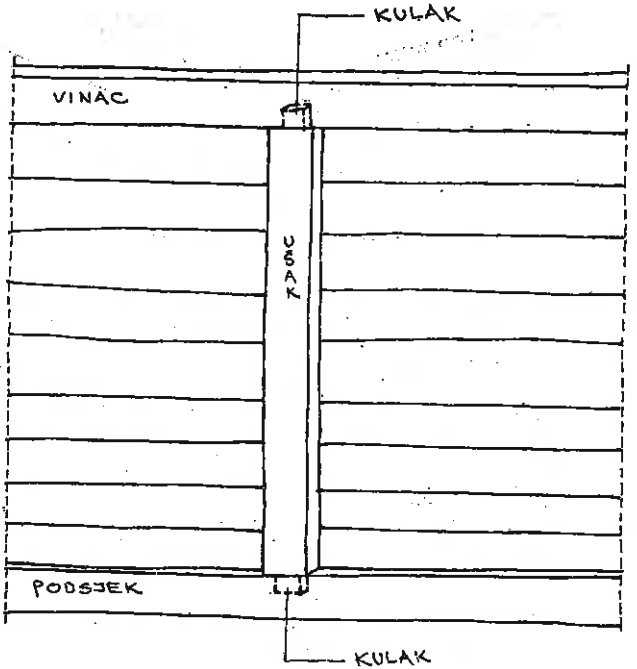

Sl. 6. PODSJEK, UŠAK, VINAC

GREDE, koje nose krovnu konstrukciju, vezane su s VINCEM spojem NA ZUB. Nad širim prostorijama po sredini stropa je vijoima za GREDE pričvršćena TETIVA — greda, koja ojačava stropnu konstrukciju. Kod trodjelne kuće kojoj su sve prostorije iste širine, TETIVA povezuje strop cijelom dužinom zgrade, a kod kuća kojima prostorije nisu iste širine, TETIVA je samo iznad najšire prostorije — SOBE.

U DUPKE na krajevima GREDA ulaze KULACI na krakovima ROGOVA. Razmak između ROGOVA iznosi jedan metar i naziva se ČLAN. Krakovi ROGA mogu na vrhu biti spojeni na dva načina i učvršćeni drvenim klinom.

Oko 1,5 m ispod vrha ROGA učvršćena je vodoravna prečka PAJANTA, no kod užih objekata (naročito gospodarskih) nema uvijek PAJANTE. ROGOVI su stabilizirani VJETRENJAČOM koja koso povezuje po nekoliko ROGOVA sa svake strane krova.

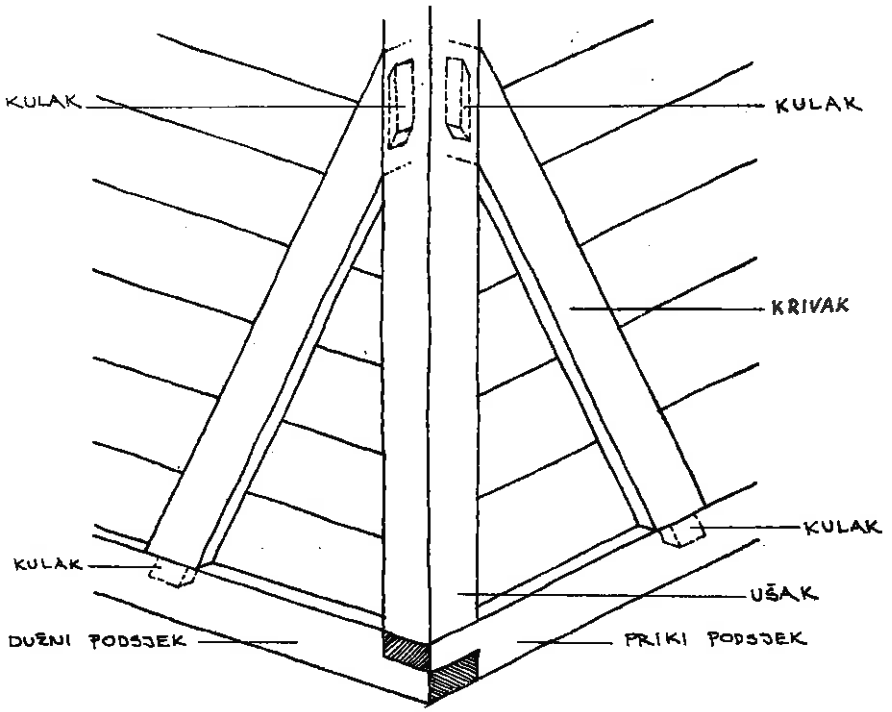

Sl. 7. Ugao zgrade

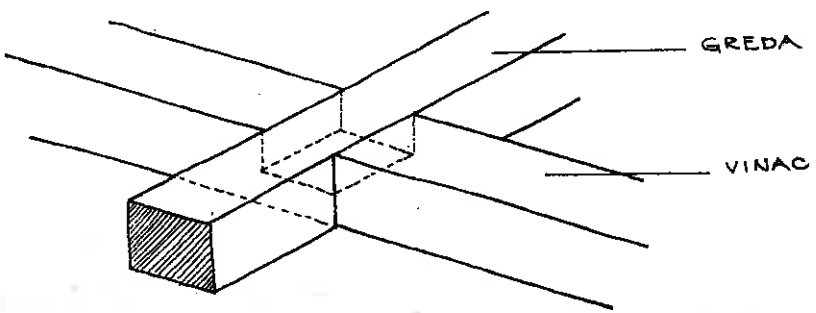

Sl. 8. Spoj NA ZUB

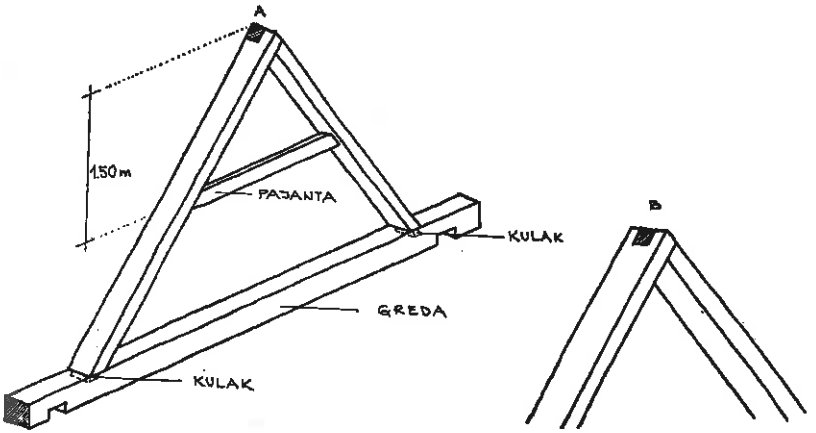

Sl. 9. Dva načina spajanja krakova ROGOVA

Kuća Grge Živkovića iz Đakovačkih Selaca, građena 1876. godine, nema VJETRENJAČE, iako je većih dimenzija (18×6,20 m). Današnji vlasnik Mijo Matković pretpostavlja, da graditelji nisu držali da je potrebno posebno učvrstiti krovnu konstrukciju jer je starinski ODŽAK svojom masivnošću dovoljno stabilizira. Ako je ta pretpostavka ispravna, vjerojatno u prošlosti mnoge kuće nisu imale VJETRENJAČU.

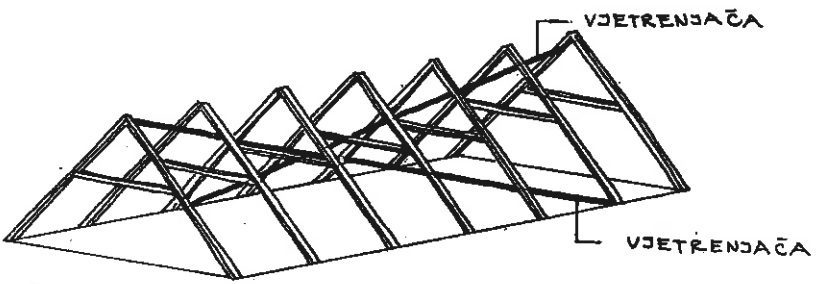

Sl. 10.

LETVANJE (inf. gl. LETVATI tj. pribijati LETVE koje nose materijal za pokrivanje krova) zavisi od načina pokrivanja krova. Prije se pokrivalo trskom ili raženom slamom, a u novije doba crijepom na dva načina.

Za duplo pokrivanje crijepom LETVE se pribijaju u razmaku od 6 COLI a za jednostavno pokrivanje u razmaku od 9 COLI.

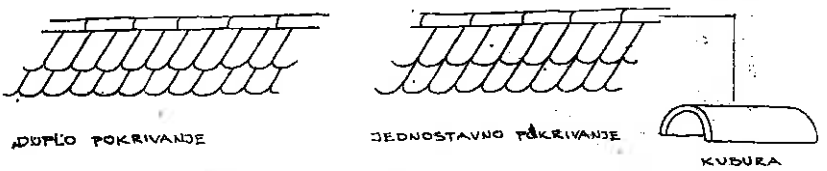

Sl. 11. Dva načina pokrivanja crijepom

Sl. 12. Kuća pokrivena trskom — Foto: Ivan Germovšek

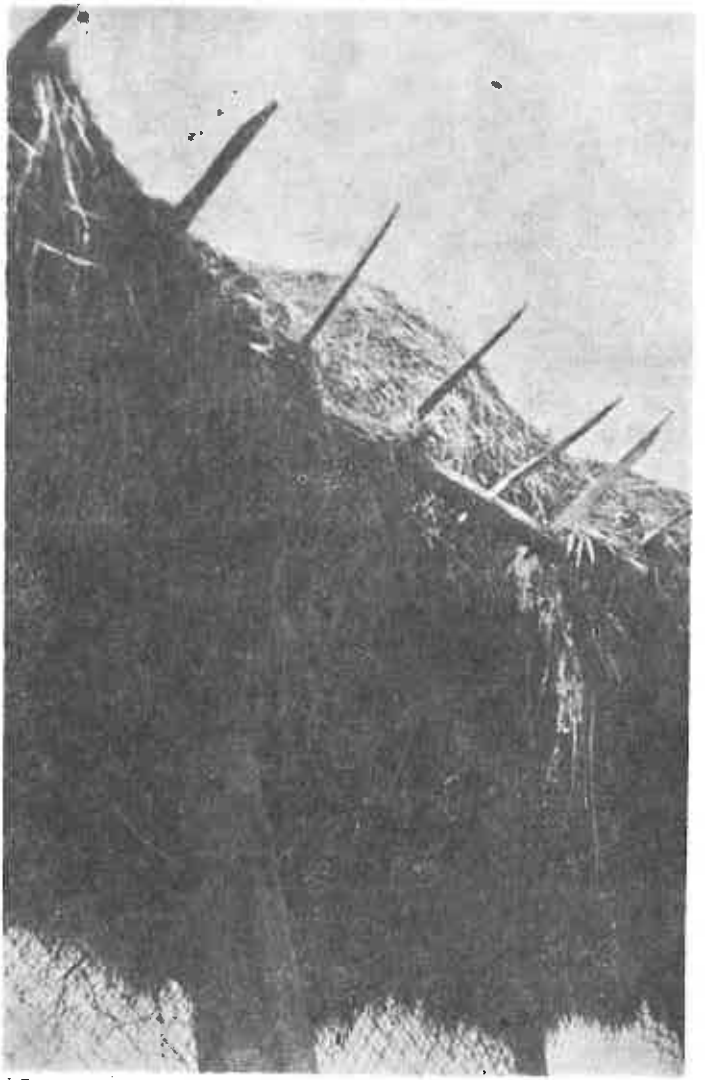

Sl. 13. OBODNICA na ČARDAKU Poljoprivredne zadruge u Đakovačkoj Breznici — iste su OBODNICE bile na stambenim zgradama
Foto: Ivica Šestan

LETVE za krov pokriven slamom izrađivali su sami graditelji, a za krov pokriven crijepom LETVE su se kupovale. Krov pokriven slamom, imao je uz rub letvu s drvenim klinovima — OBODNICU, koja je sprečavala klizanje slame.

Kada je kuća pokrivena, kanatna konstrukcija se popunjava BRVNIMA. Često su to tanje oble cjepanice, rascijepljene uzdužno po polovici.

Tesanjem suženi krajevi BRVANA uglavljuju se u žljebove na UŠACIMA. Na nekim UŠACIMA (obično ako su tanji) žljebovi se ne dube, nego se postižu pribijanjem po jedne tanje letve (ŽIVOKE) sa svake strane BRVNA.

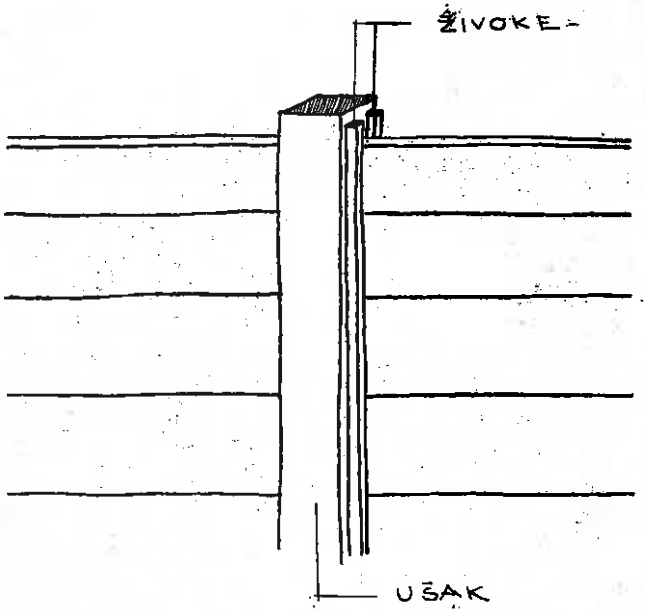

Sl. 14.

Prazan prostor između krakova ROGOVA na zabatu ispunjen je kod starijih kuća pleterom a kod novijih zidom od polovice cigle. Rijetke su kuće, kojima je taj prostor zatvoren BRVNIMA.

Strop iznad prostorija izrađen je od dasaka. Danas još ima nekoliko starijih kuća koje na stropu u kuhinji imaju široko izrezana otvor (ODŽAK), kroz koji je izlazio dim na

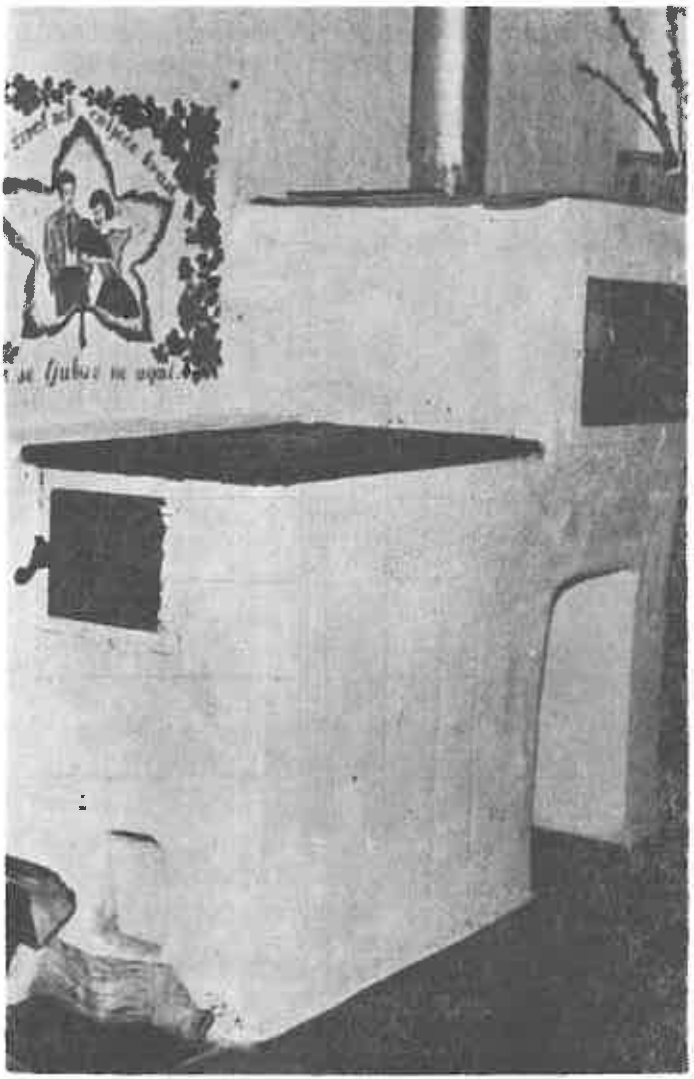

Sl. 15. ZIDANI ŠPORET u kući Kate Palcer — Foto: Ivica Šestan

tavan. Takvi su ODŽACI bili u upotrebi u vrijeme kad se hrana pripremala na otvorenom ognjištu. Taj se otvor nalazio u sredini kuhinje ili uz zid nasuprot ulaznim vratima, zavisno od toga gdje se nekada nalazilo ognjište.

Stariji ljudi izraz KUĆA u značenju »prostorije za pripremanje jela« upotrebljavaju samo za takvu kuhinju koja nema ZIDANI ŠPORET i ZATVORENI ODŽAK, nego OGNJIŠTE ili bar njegov ostatak — OTVORENI ODŽAK. Prostorija bez tog otvora u stropu naziva se KUHINJA.

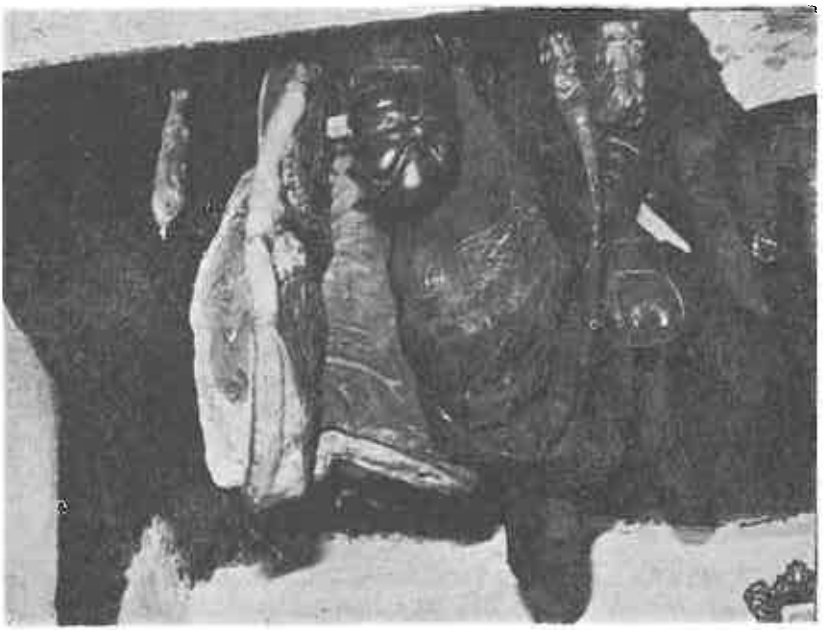

SI. 16. OTVORENI ODŽAK u kući Lucije Stipanović, Punitovci, Radićeva 95 — Foto: Mladen Tomljenović

Kada je kuća OBRVNANA, priprema se prvi sloj MAZA. Čista ilovača se miješa s vodom i krupnom pljevom i izgazi konjima. Ta se smjesa nanosi na zidove na kojima su sjekirom napravljeni zasjeci, kako bi uz hrapavu površinu smjesa bolje prionula. Isti se MAZ nanosio i na stropove s tavanske strane, kao dobra toplinska izolacija.

Za drugi sloj MAZA koristila se najfinija ilovača i najsitnija pljeva. Ovu su masu miješali ljudi motikama. Miješanje mase za oba sloja, obavljalo se u dvorištu, gdje se u tu svrhu pažljivo očistio dio prostora.

Prije nego se naneseni MAZ sasvim osušio, žene su okrečile zidove dodajući otopini vapna sitni pijesak i pepeo čime se sprečavalo pucanje MAZA.

Podovi su u prostorijama od nabijene zemlje. Nakon prvog nabijanja površina se premaže smjesom u vodi razmućene ilovače i pusti da se malo stegne. Zatim se još jednom nabije.

Bogatiji su seljaci gradili kuće od cigle i za taj posao uzimali zidare. Samo drvenu građu za krovnu konstrukciju su izrađivali sami.

Najprije se iskopao temelj u koji se uzidavala lošija cigla, a iznad nivoa tla zidalo se ciglom bolje kvalitete. Malter se kao vezivno sredstvo koristio jedino kod pravljenja lukova (KUBA) iznad prozora i vrata, kroz koja se sa sokaka ulazi u trijem.

Na zidove se polažu VINCI i ostala krovna konstrukcija NA STOLICU. Za tu vrstu krovne konstrukcije kažu stariji ljudi da je preuzeta od doseljenih Nijemaca.

Strop se sastoji od kolja (VIKLA), omotanog slamom natopljenom blatom, koje se slaže između GREDA.

Konstrukcija krova i način izrade stropa, koji se posve razlikuju od istih elemenata na drvenoj kući, pokazuju da se ni u potonjoj fazi arhitektura Đakovštine nije razvijala bez utjecaja.

O KUĆI

O starijoj arhitekturi Panonije danas možemo reći da je prilično ujednačena, bar što se tiče stambene zgrade. Kako je to bilo u prošlosti, ne možemo sa sigurnošću reći, ali je vjerojatno da su razlike između pojedinih područja bile oštrije izražene.

Ograničena trajnost drveta kao osnovnog građevnog materijala onemogućava nam rekonstruiranje arhitekture na opstojećim primjerima unazad više od sto godina. Toliko ili neznatno više unazad sežu i podaci dobiveni od kazivača.

Kuće starije gradnje, koje danas možemo naći u Đakovštini, nisu više kuće seoskih obiteljskih zadruga nego su uglavnom građene poslije podjele zadruga, iako su obično i nakon

podjele pojedine loze još neko vrijeme funkcionirale kao nove posebne zadruge. Njihove kuće imaju isti tlocrt, samo što su najčešće manjih dimenzija nego stare zadružne.

Nešto starije podatke pružaju historijski dokumenti pa i literarni tekstovi.

O arhitekturi predturskog perioda nema podataka, no za postturski period postoji nekoliko izvora. Unatoč nepotpunim podacima usporedba ide u prilog pretpostavci, da su razlike u stambenoj arhitekturi između pojedinih područja Panonije nakon odlaska Turaka bile znatne.

Za Đakovštinu podatke nalazimo u rukopisu biskupa Petra Bakića iz 1719: »Kuće po selima bile su od drveta, pokrivene daskom ili slamom, s malim prozorima, koji su više služili za puškarnice nego za dovod svjetla. Kuće najčešće imaju tri prostorije; jedna velika soba u kojoj je velika zemljana peć, služila je za stanovanje ukućana; u drugoj manjoj prostoriji bez tavana nalazi se ognjište za kuhanje i pečenje jela, s otvorenim ispustom na krovu za dim i u toj prostoriji se suši meso i slanina. U trećoj prostoriji spava kuće-gospodar ili razni gosti, a ponekad i svećenik, te državni službenici koje bi zatekla noć u selu. Svaki bračni par ima po jedan krevet, te nekoliko manjih i većih škrinja za spremanje posteljine i odjeće. Djeca spavaju u kolijevkama i u manjim krevetićima. Na sredini sobe je veliki stol za kojim jedu odrasli ukućani, a oko stola su klupe za sjedenje, kao i oko peći. Djeca jedu na zemlji ili uz niske male stolove. Pokućstvo izrađuju sami seljaci, a ima u Đakovu i po selima i takvih ljudi koji se bave izradom pokućstva...«[22]

U prvom izdanju »Satira« 1762. Reljković između ostalog prigovora seljaku i zbog kuće.

...Najpri tebi kuća nevaljade,
to vas svak i od sebe znade,
jer iznutra niti baš izvana
nije ona ničim umazana,
neg izvana kroz brvna se vidi
kako starac u zapećku sidi...[23]

---

[22] Prof. dr. ing. Stjepan Romić: O načinu života u Đakovštini prije 250 godina — Đakovački vezovi, Prigodna revija 1975. str. 29.

[23] Tomo Matić: Iz hrvatske književne baštine. — Matice Hrvatska, Zagreb—Slav. Požega, 1970., str. 339.

Friedrich Wilhelm Taube, koji je 1776. boravio u Slavoniji po nalogu cara Josipa II opisuje kuće Slavonije i Srijema kao: »...kolibe od naboja, pokrite slamom ili trskom, bez staklenih prozora, tako da su više slične svinjcima nego stanovima razumnih stvorova, a iz njihovih krovova strše dimnjaci nalik crkvenim tornjima.« U selima Granice kaže da su kuće od naboja slične stanovima američkih divljaka. Cijela kuća ima jednu sobu bez prozora i bez namještaja.[24]

Komentirajući ovakav Taubeov opis, Tomo Matić upozorava da ga treba uzeti s oprezom »jer se ni Taube nije znao uvijek posve oteti staroj navici Nijemaca da naše krajeve i ljude smatraju na pō divljima.«

Pet godina nakon Taubea, proputovali su Slavonijom od Osijeka do Požege Matija Piller, profesor »historiae naturalis« i Ludovik Mitterpacher, profesor »oeconomiae rusticae« sa budimskog sveučilišta. Osim rada na flori i fauni, oni bilježe i podatke iz narodnog života i običaja. Opisujući kuću, kažu: »Kuća je duguljasta oblika, a s pročelja je u sredini natrag uvučena, i tu se nalazi trijem. U trijem izlaze troja vrata: jedna u sredini, na koja se ulazi u kuhinju, iz nje u spremište i odande u sobu kućnog gazde; druga dvoja vrata su s jedne i druge izbočene strane trijema, jedna je strana određena za primanje gosta, koji se namjeni, a druga za blagovaonicu koja je zajednička za sve ukućane, te se u njoj sastaju domaći muškarci i žene i svršavaju poslove, koji se mogu raditi kod kuće ili po danu ili uvečer pri svijetlu. To je također jedina soba koja se za zimskih mjeseci grije naloživši vatru u peći, jer noćuju u hladnom. Ako kućni gazda ima ili braće ili sinova oženjenih, sagrade se odijeljeno, no ipak unutar iste ograde, za pojedine bračne parove posebne spavaće sobe, u kojima mogu spremiti svoje stvari i imati ih sami za sebe. Unutrašnjosti soba je jedini ures čistoća, na koju svi jako paze.«[25]

RAZVOJ TRIJEMA U VEZI S RAZVOJEM TLOCRTA

Kao što je već rečeno, kuće starije gradnje su prizemnice koje se sastoje od dvije ilitri prostorije, s trijemom ili bez

[24] Tomo Matić: ibid, str. 341.

[25] Tomo Matić: Narodni život i običaji u Požeškoj županiji krajem osamnaestog vijeka — Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena knj. 35. Zagreb 1951. str. 9.

njega. Najveća prostorija SOBA nalazi se uz sokak, no u prošlosti nije uvijek tako moralo biti. To možemo zaključiti po kazivanju Lucije Karalić (r. 1908.) iz Gorjana i Antuna Markovića (r. 1892.) iz Levanjske Varoši, rođenog u Musiću, koji tvrde da stare kuće njihovih obiteljskih zadruga nisu imale uz sokak SOBU, nego SOBAR odnosno SOBICU — najmanju prostoriju u zgradi u kojoj je spavao starješina zadruge sa ženom. SOBA je bila dalje prema dvorištu. Antun Marković kaže da su tako bile raspoređene prostorije u većini zadružnih kuća u Musiću. Navodno su se tako ljudi osjećali sigurniji od lopova koji su često znali ulaziti u dvorište kroz šljivik.

Ako je tako bilo, možda je do okretanja kuće, tako da SOBA bude uz sokak, došlo raspadom zadruga. Tako u Musiću danas nema kuće sa SOBICOM uz ulicu, jer je po kazivanju Antuna Markovića nekoliko starih zadružnih kuća preuređeno, a novije, iako imaju isti tlocrt, sve su građene poslije diobe zadruga. I kuća koju je otac Lucije Karalić sagradio poslije diobe zadruge, imala je SOBU uz sokak.

S obzirom na trijem, možemo razlikovati nekoliko varijanti tlocrta:

— kuća s trijemom koji ne zauzima prostor ispred SOBE
— kuća s trijemom koji zauzima prostor ispred cijele zgrade
— kuća kojoj su SOBA i SOBAR širi od KUĆE, pa je trijem samo ispred KUĆE
— kuća bez trijema.

Sve ove varijante (osim treće) mogu se naći kao dvodjelni i trodjelni primjeri i, naravno, kao razvijene varijante s dodatnim prostorijama različitih namjena.

Na pitanje o porijeklu pojedinih varijanti za sada nije moguće sa sigurnošću odgovoriti.

Srodnost svih varijanti (naziv KUĆA za kuhinju, posebna peć za grijanje SOBE i ognjište za kuhanje) ide u prilog pretpostavci o zajedničkom porijeklu. U tom slučaju svaka varijanta bila bi etapa u razvoju istog osnovnog tlocrta. Ukoliko je to točno, postavlja se pitanje vremena i mjesta nastanka svake varijante. Isto se tako postavlja i pitanje tradicije koja je razvila pojedine varijante.

Kada bi i bilo moguće dokazati pretpostavku o zajedničkom porijeklu, teško bi bilo odgovoriti na pitanja koja bi na takav način riješeni problem potakao.

U nedostatku podataka koji bi vjerodostojnije poduprli ili hipotezu o zajedničkom porijeklu ili o svakoj varijanti kao tekovini različite tradicije, možemo zamisliti redoslijed koji bar djelomično rješava problem.

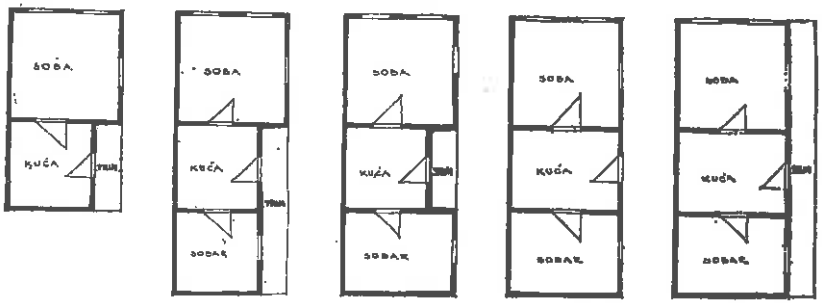

Sl. 17.

Prva dva primjera kuće, gdje trijem ne zauzima prostor ispred SOBE, očito su u genetskoj vezi. Jasno je da se radi o istom osnovnom tlocrtu, gdje je ili prostorija za priređivanje hrane pregrađena ili joj je dograđena nova prostorija. U ovom drugom slučaju logično je da se trijem produžio i ispred nje.

1974. godine u Gorjanima je srušena kuća Mirka Bogdanovića (Punitovačka ulica br. 1), koja je bila prije vlasništvo Jakoba Pavića. Iako se razvoj takvog dvodjelnog tlocrta u trodjelni počeo odvijati mnogo prije, ovaj primjer objašnjava vezu između ta dva tlocrta.

Spomenuta je kuća građena kao dvodjelna, a oko 1930. je KUĆA pregrađena da bi se dobio ŠPAJZ (KOMORA).

Taj se tlocrt poslije razvijao u dužinu, što dokazuju mnogi slučajevi koji ni danas nisu rijetki. Pitanje je da li se taj tlocrt razvijao i u širinu. U tom bi slučaju lako bilo objasniti vezu između ostalih varijanti.

Ako se najprije SOBAR izjednačio u širini sa SOBOM, trijem je ostao reduciran samo na prostor ispred KUĆE. Kada je i KUĆA dostigla širinu ostale dvije prostorije, trijem je bio ili potpuno istisnut, ili, u drugom slučaju, zauzeo je cijelu dužinu zgrade.

Za sada je ovako rekonstruiran razvoj, što se tiče razvoja u širinu, samo nagađanje, bar dok se ne dokaže da veza između pojedinih varijanti uopće postoji.

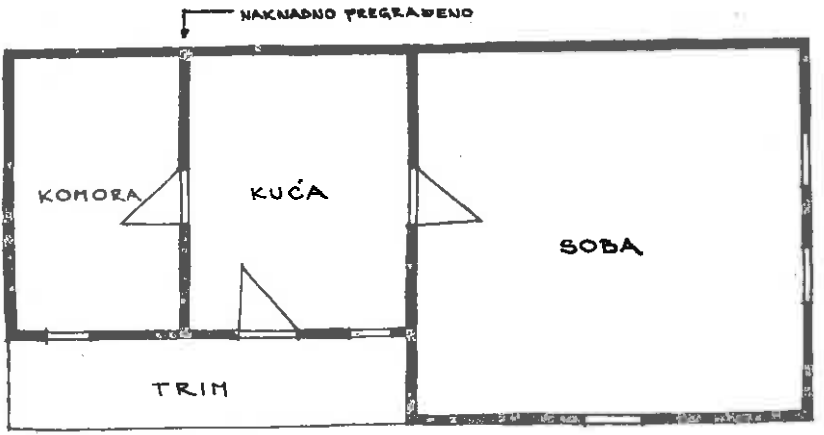

Sl. 18. Tlocrt kuće M. Bogdanovića

RAZVOJ TLOCRTA

Najveća prostorija u kući je SOBA, u kojoj spavaju djeca i stariji ukućani a zimi služi za dnevni boravak. Dva prozora ove prostorije gledaju na sokak a jedan u AVLIJU.

U SOBU se ulazi iz prostorije za pripremanje hrane, koja se naziva KUĆA ili KUJNA (KUINJA), zavisno od toga da li ima otvoreni ili zatvoreni ODŽAK. Kod starijih kuća, u kojima se jelo pripremalo na ognjištu, strop je imao širok, često vrlo širok otvor za odvođenje dima. Prostorija za pripremanje hrane u takvim zgradama nazivala se KUĆA a u zgradama koje su imale ZIDANI ŠPORET, pa prema tome i ZATVORENI ODŽAK, ta se prostorija nazivala KUJNA ili KUINJA.

Iako danas više nema kuća sa sačuvanim ognjištem, neke KUĆE u kojima se nekada koristilo, sačuvale su otvor u stropu i naziv KUĆA.

Iz KUĆE se na druga vrata, nasuprot onima koja vode u SOBU, ulazilo u SOBAR(U), ali nisu rijetki primjeri da SOBAR ima poseban ulaz sa TRIMA (GANJKA). To je prostorija starješine zadruge i njegove žene a prilikom posjete tu spava gost sa starješinom zadruge.

Dužina trijema u odnosu na dužinu zgrade i odnos širine SOBE prema širinama ostalih dviju prostorija dijeli kuće

starijeg tlocrta na tri tipa. Kod jednoga tipa je SOBA šira od KUĆE i SOBARA a trijem je samo ispred te dvije prostorije. Kod drugog tipa sve su prostorije iste širine, a trijem zauzima cijelu dužinu zgrade. Treći je tip zgrada kojoj su prva i treća prostorija (SOBA i SOBAR) širi od druge prostorije (KUĆE) pa je trijem samo ispred KUĆE.

Tlocrt sličan kući iz Đakovštine sa trijemom duž cijele zgrade postoji i u selima sjeverozapadne Hrvatske.[26] Usporedba starijeg tlocrta kuće iz Đakovštine, dakle, tlocrta u kojem je za prostoriju u kojoj se priprema hrana upotrijebljen naziv KUĆA, s tlocrtom iz sjeverozapadne Hrvatske, izvest će nas na put razvoja kuće iz Đakovštine.

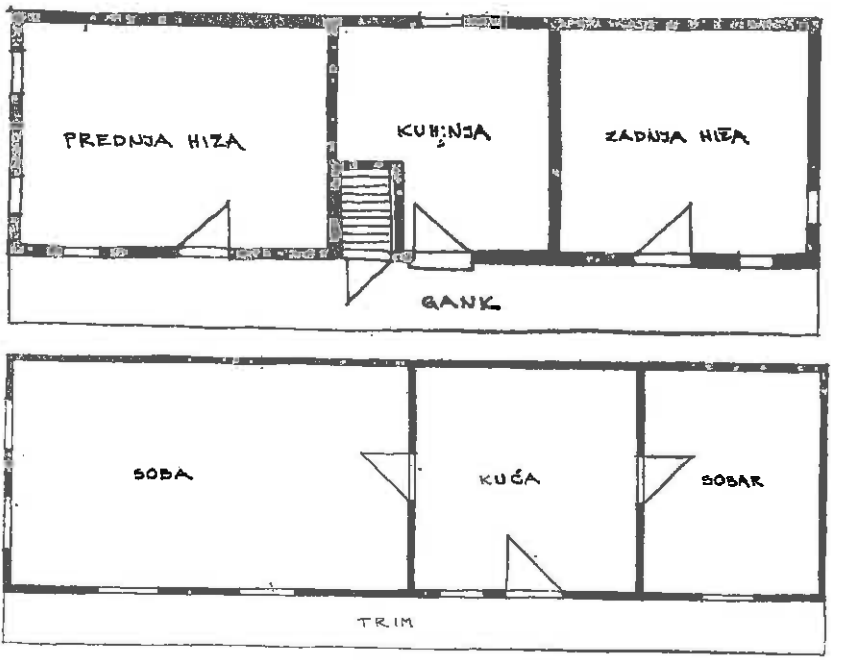

Sl. 19. Kuća Mije Matovića iz Đakovačkih Selaca i kuća u Donjem Vidovcu u Međimurju

[26] Zorica Šimunović: Trodjelna prizemna kuća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj — Izvješća za 1971. god. Etnološkog društva Jugoslavije—Ogranak za SRH str. 21 tloris br. 1.

Uočljive su dvije bitne razlike. Kuća iz sjeverozapadne Hrvatske ima za svaku od tri prostorije poseban ulaz sa trijema (u SOBAR i KUĆU).

Druga je razlika u terminima. Prostorija za priređivanje hrane u Đakovštini se naziva KUĆA a u Donjem Vidovcu u Donjem Međimurju KUHNJA, dok se prostorija u kojoj se spava i boravi preko dana u Đakovštini zove SOBA a u Donjem Vidovcu PREDNJA HIŽA.

HIŽA odnosno KUĆA su izrazi koji istovremeno znače i cijelu zgradu, što se zadržalo iz vremena kada se nastamba sastojala samo od jedne prostorije, pa je isti izraz značio i cijelu nastambu i jedinu prostoriju u njoj — tu se priređivala hrana, spavalo se i boravilo preko dana. Od tog jednodjelnog tlocrta razvoj je tekao u dva pravca:

U jednom slučaju priređivanje hrane odvojeno je u novu prostoriju, a u drugom slučaju nova je prostorija služila za spavanje i dnevni boravak. Kuća iz Đakovštine pripada ovom drugom tipu , pa je prostorija za pripremanje hrane zadržala prvobitni naziv — KUĆA.

Velo Velikanović (r. 1898.) iz Musića, sin Pave Markovinovića (1854—1926) koji se 1883. g. priženio u zadrugu Veli-

Sl. 20. Pleterni zabat na kući Pere Babića, Kondrić, kbr. 56
Snimljeno s tavanske strane. Foto: Foto-grupa srednjoškolskog centra Đakovo

kanović u Musiću, kaže prema pričanju oca: »Kada je moj otac došao u zadrugu, bila je stara kuća PLETERAČA, a BRVNA su došla kasnije«.

Slijedeći dalje pravac na koji upućuje ovaj podatak, poslužimo se još jednom komparacijom: primjerom kuće iz okolice Cazina (selo Gradina).[27]

Kao što je već konstatirano, u Đakovštini se gradi kombinacijom BRVANA i kanatne konstrukcije a jedino je prostor između ROGOVA na zabatu zatvoren pleterom.

Sl. 21. Kuća iz Gradine

Kuća iz Gradine rađena je na dva načina: jedan je dio građen brvnima a drugi (soba) kombinacijom kanatne konstrukcije i pletera. Upadljivo je da su brvna sasvim različita od onih u Đakovštini. To su dugačke horizontalne tesane gre-

[27]Josip Predavec: Selo i seljaci, Zagreb, 1934, sl. br. 18.

de, dok u Đakovštini ne prelaze jedan metar i najčešće su to samo po dužini raspolovljene oblice. Kanatna konstrukcija sobe kod polubrvnare-polupletare jednaka je onoj u Đakovštini. U drugom dijelu zgrade umjesto kanatne konstrukcije vidi se samo jedan stup.

Iz ovoga proizlazi da je prije bar jedan dio kuće u Đakovštini bio možda građen pleterom u kombinaciji s kanatnom konstrukcijom pa se taj pleter kod starijih kuća zadržao na zabatu do danas.

Tome u prilog ide i mišljenje Jovana Cvijića: »Vajati su karakteristične zgrade koje idu uz brvnare i nesumnjivo su starog porekla, dok je međutim soba mahom recentnog porekla. Mislim pri tom na sobu kuće brvnare. U oblasti zapadne Srbije i dinarskih zemalja dalje od nje na zapad možemo precizno pratiti kako u početku 19. veka nije bilo soba u brvnari. izuzevši možda u kući po nekog kneza koji se ugledao na muslimane, ili još ovde onde u Mačvi po ugledu na Srem, vidimo kako se docnije sve više rasprostirala brvnara sa sobom iz ravnica oko Save i Dunava prema unutrašnjosti i prema planinskim krajevima. Taj deo kuće gde je soba, imao je duvarove od pleteri koja je lepom od blata i pleve premazana. . .« i dalje: »Ali nimalo nije verovatno da je stanovništvo centralne i istočne Bosne i zapadne Srbije odavno primilo sobu po ugledu na gornjo-nemačku ili franačku kuću, kao što misli Rudolf Meringer. Ovo se izvršilo kao što je predstavljeno poglavito u toku 19. veka, time što se nivo života dizao, što su ljudi osetili potrebu da imaju sobu na mesto vajata, koji su dotle vršili ulogu sobe; i kao što smo rekli, u tome je moglo biti ugledanja na najbliže krajeve severno od Save i Dunava.«[28]

Iz citiranog se vidi da Cvijić dozvoljava mogućnost da je u 19. st. soba preuzeta u Dinarskom području iz »najbližih krajeva severno od Save i Dunava«. U izvjesnom smislu to se slaže i s Niederleovim mišljenjem o »bosanskoj kući«. On tvrdi da je soba »tvorba potpuno nova, stoljeća 19. iz Ugarske došla, kako već pokazuje mađarski naziv SOBA.«[29]

Da je soba preuzeta na Balkanu u 19. st. i uklopljena u stariji tlocrt možemo uzeti kao vjerojatno uz uvjet da Niederle pod pojmom Ugarske podrazumijeva »krajeve severno od Save i Dunava«.

---

[28] Jovan Cvijić: Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje — osnove antropogeografije — knjiga prva, Beograd, 1922. str. 358.

[29] L. Niederle: Život starých Slovanu. Praha 1911—1925. str. 747.

Za Đakovštinu ostaje otvoreno pitanje — kada i gdje se uklopila SOBA u tolcrt zgrade?

Ako smo utvrdili da je kuća Đakovštine imala SOBU već 1719. g., a krajevi južno od Save i Dunava je primili jamačno tek u 19. st., onda je očito da takav tlocrt nije mogao biti unesen u Đakovštinu snažnim migracijama iz Bosne i južnih krajeva. Ostaje jedino mogućnost unosa sa sjevera. Što Niederle kaže za bosansku kuću, da se ne izdvaja iz reda kasnijeg njemačkog utjecaja, ne može važiti i za kuću Đakovštine, koja je pod tim direktnim ili indirektnim utjecajem morala primiti SOBU znatno prije. Ako Bakić u svoje vrijeme opisuje trodjelnu kuću, onda je ona tada u najmanju ruku vrlo raširen tip što nam govori da njezinu pojavu možemo staviti izvjesno vrijeme prije Bakićeva opisa.

U prilog tvrdnji o germanskom porijeklu sobe u Đakovštini ide i porijeklo termina SOBA (iz starovisokonjemačkog STUBA, što znači »peć« ili »prostoriju grijanu peći«.)[30]

Razlike u nazivima za prostoriju, u kojoj se priređuje hrana, upućuju na zaključak da je trodjelni tip u Đakovštini nastajao na dva načina. Najprije su jednoprostorne zgrade priključile gotovu SOBU s peći za zagrijavanje a zatim dodale treću prostoriju. U prostoriji za priređivanje hrane ostalo je ognjište i naziv KUĆA. Poslije bolje stojeći seljaci preuzimaju suvremenije uređene zgrade sa ZIDANIM ŠPORETOM koji ne puni KUJNU dimom. Do današnjeg dana na ovom terenu su se zadržali primjeri obje vrste.

Niederle se ne slaže s Meringerom[31] u pitanju vremena kada je njemački utjecaj prodro do bosanske kuće. Dok Meringer tvrdi da je bosanska kuća pod utjecajem franačke još od vremena kada franačka nije imala posebnu prostoriju za spavanje, Niederle tvrdi da se radi o njemačkom utjecaju izvršenom u novije vrijeme. U svakom slučaju radi se na kraju o germanskom utjecaju. Bitne karakteristike bosanske kuće vrijede i za kuću Đakovštine: dva ognjišta o dkojih je jedno zatvoreno (peć u SOBI), a otvoreno ognjište je u prvobitnoj prostoriji koja zbog toga ima naziv KUĆA.

U smislu te, već poznate, teze o utjecaju franačke kuće na kuće u našim sjevernim (zapadnim) krajevima, možemo

---

[30] P. Skok: Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika. — Zagreb 1971. II svezak, s.v. SOBA.

[31] L. Niederle: ibid., str. 746, 747.

pokušati i usporedbu tlocrta franačke kuće i kuće Đakovštine. Naći ćemo razlike koje vjerojatno dolaze od toga što nije preuzet kompletan tlocrt, nego samo soba s peći za zagrijavanje,

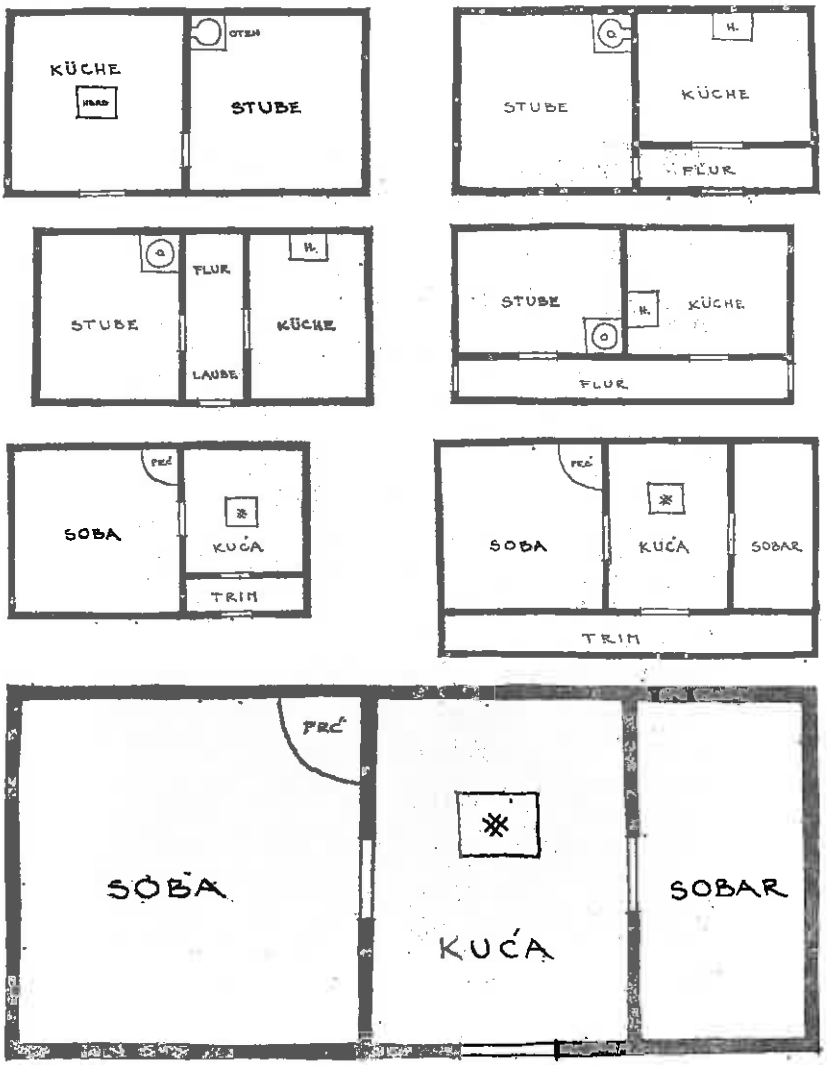

Sl. 22. Tlocrti franačke kuće i kuće Đakovštine

dok je zadržan način pripremanja hrane, koji je bio jednak franačkom.

Ako je točna tvrdnja J. Strzygovskog da je vezivanje brvana na ugao slavenskog porijekla a na stup nordijskog[32], to upućuje na mogućnost germanskog utjecaja i na konstrukciju, a ne samo na tlocrt. Način vezivanja PRIKOG i DUŽNOG PODSJEKA odgovarao bi, naime, vezivanju na ugao a vezivanje zabatnog i uzdužnog zida vezivanju na stup.

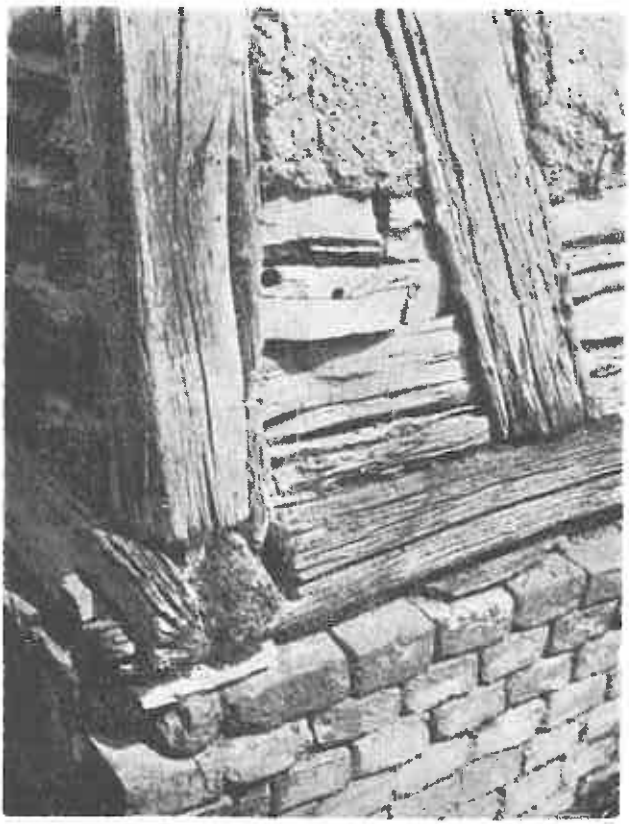

Sl. 23. Ugao štale Pave Tota, Levanjska Varoš kbr. 113
Foto: Ivica Šestan

[32] Lubor Niederle: Slovenske starine — Matica Srpska, Beograd, str. 293, bilješka br. 21.

To ne bi moralo značiti, da je germanski način vezivanja preuzet istovremeno kad i SOBA.

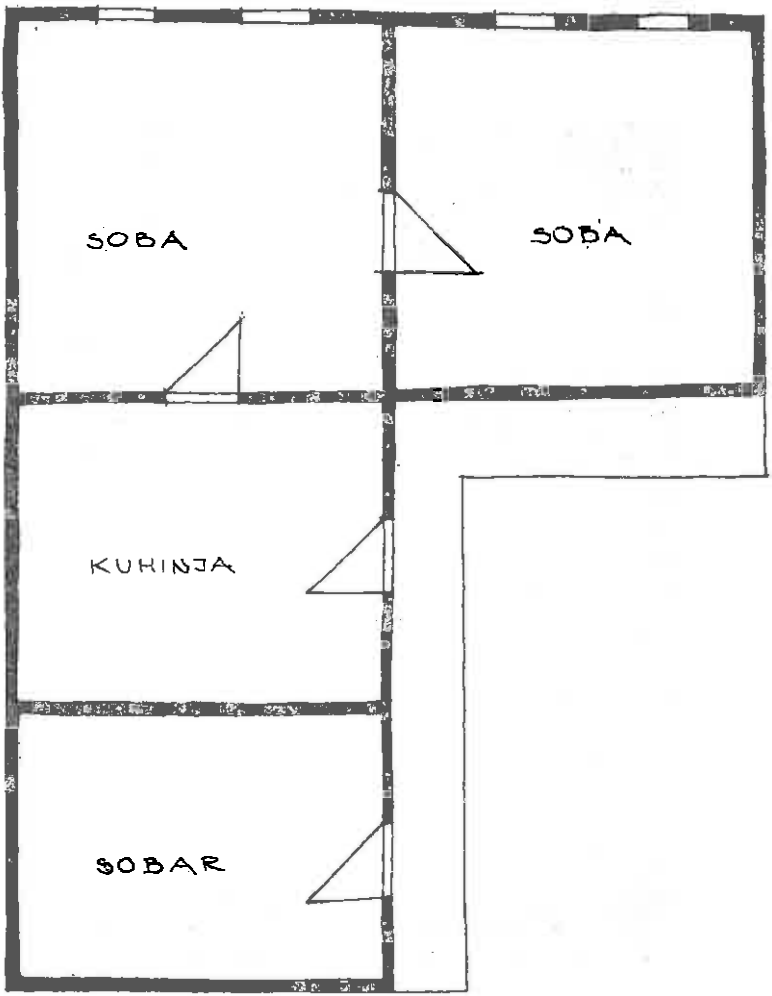

Sl. 24

KUĆA U KLJUČU

Osnovni građevni materijal kuća starijeg tipa je drvena tesana građa, ali ima i dosta primjera trodjelnih kuća s trijemom duž cijele zgrade, građenih ciglom (PRISNOM i pečenom).

U pravilu su ciglom građene novije kuće, tzv. kuće u ključu. Treba reći da pojava ovog tlocrta u Đakovštini stoji u nekoj za sada nejasnoj vezis doseljavanjem Nijemaca u ovaj kraj (oko 1860. g.), jer su gotovo sve kuće ovog tlocrta bile njihovo vlasništvo.

Prvi uvjet za gradnju kuće ovoga tipa je šira NUMERA da bi uz sokak stale dvije podjednako velike SOBE. Vjerojatno Nijemcima nije bilo teško zadovoljiti taj uvjet jer doseljavaju u vrijeme teškog položaja domaćeg seljaka kao ekonomski jača i od tadašnjih vlasti favorizirana manjina.

U tlocrtu kuće u ključu lako možemo raspoznati tlocrt trodjelne kuće s trijemom duž cijele zgrade, kojoj je uz ulicu dodana još jedna SOBA.

Ako uzmemo u obzir da prvi Nijemci doseljavaju u Đakovštinu iz Bačke, ovakav razvoj nije nelogičan pa ipak se ne može čvršće dokazati.

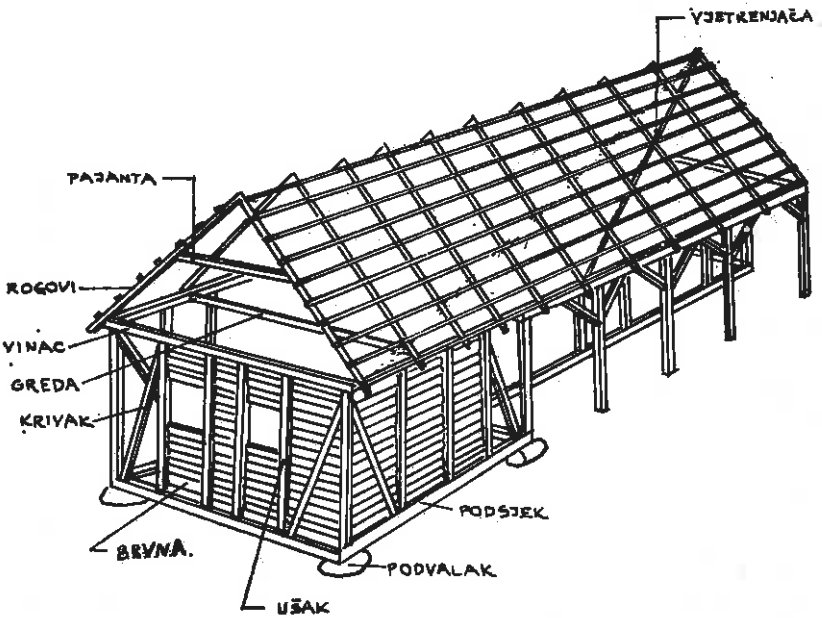

Sl. 25. Konstrukcija kuće

Sl. 26. Maršić Antun, Strizivojna, Braće Radića 238
TRIM NA KUBE zadružnih KUĆARA. Građeno 1921. godine
Foto: Ivica Šestan

Sl. 27. Filip Glavačević, Strizivojna, Braće Radića 153
TRIM NA KUBE stambene zgrade. Građeno oko 1908. godine
Foto: Ivica Šestan

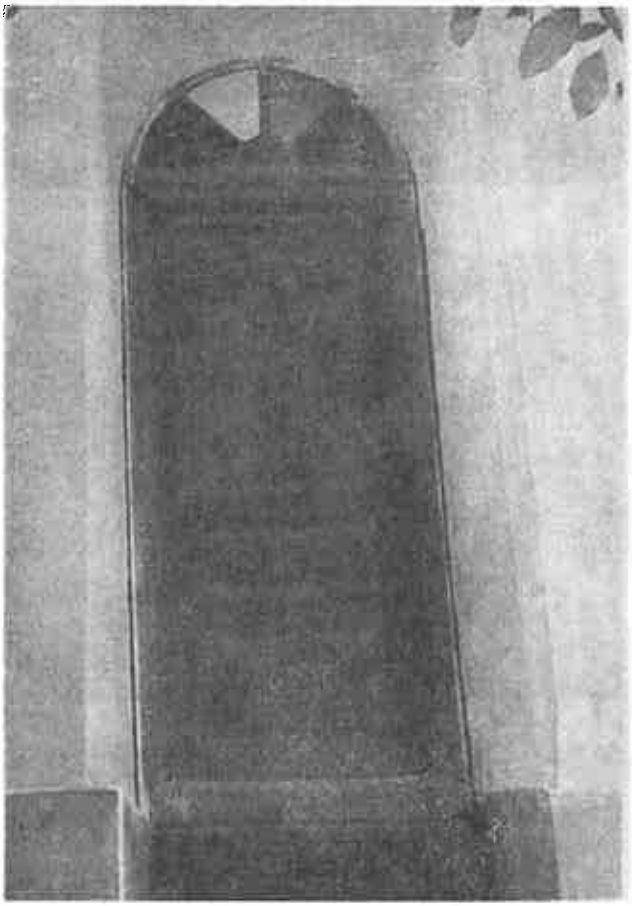

Sl. 28. Luk iznad vrata — KUBA — Gorjani

Foto: Nada Varšava

Sl. 29. Luk iznad vrata — KUBA — Široko Polje

Foto: Ivica Šestan

Sl. 30. Mirko Bogdanović, Gorjani, Punitovačka 1, nekada dvodjelna kuća, oko 1930. god. pregradnjom KUĆE da bi se dobila KOMORA, postala je trodjelna — Foto: Ivica Šestan

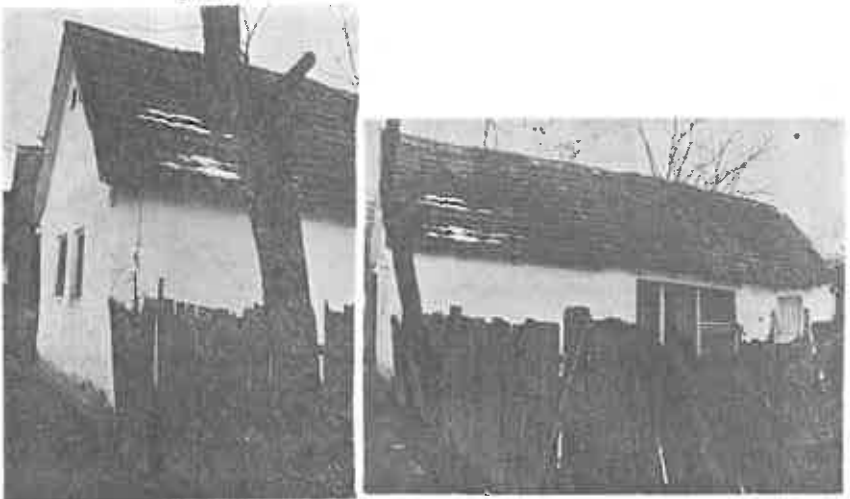

Sl. 32. Ivo Poljarević, Putinovci, Radićeva 79
Foto: Mladen Tomljenović

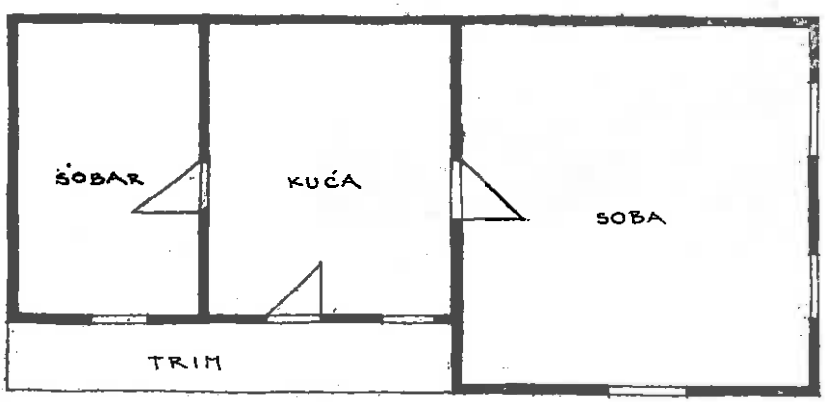

Sl. 31. Kuća Karalić Đurice, Gorjani.
Srušena 1972. god. — Foto: Ivan Germovšek

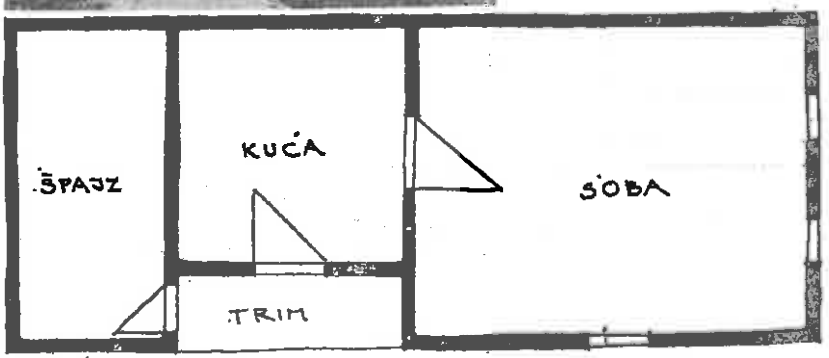

Sl. 33. Kata Poljarević, Punitovci, Radićeva 40
Foto: Mladen Tomljenović

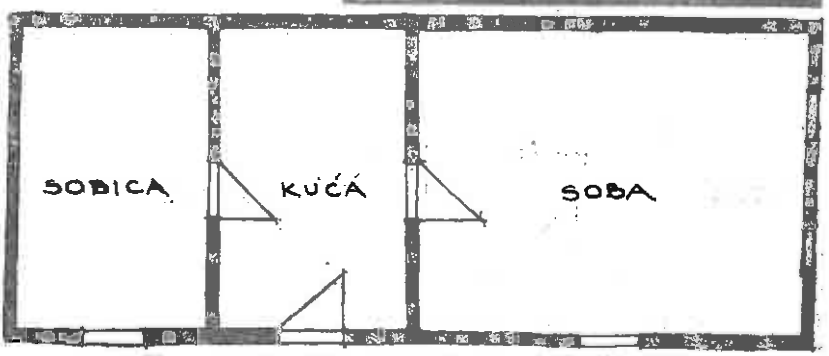

Sl. 34. Lucija Stipanović, Punitovci, Radićeva 95
Foto: Mladen Tomljenović

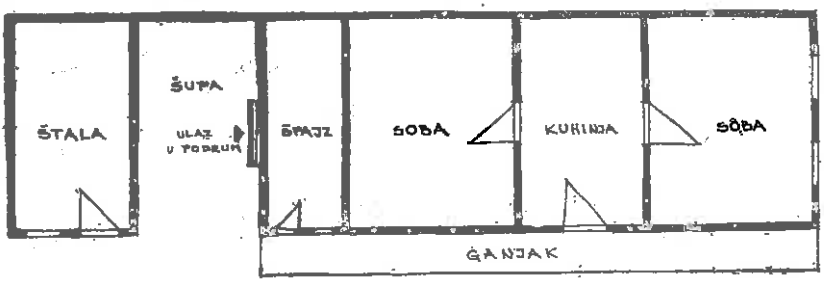

Sl. 35. Tomo Franjić, Trnava, kbr. 8. Kuća je kupljena 1955. god. u Vrpolju i prenešena u Trnavu. Podzidana je ciglom zbog strmog terena. Visoki podzid iskorišten je za podrum — Foto: Ivica Šestan

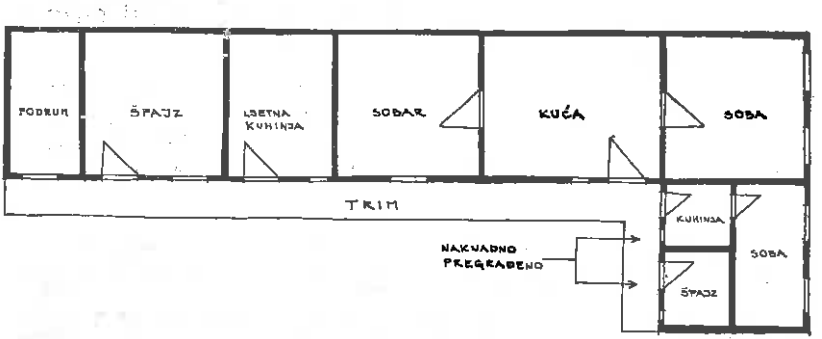

Sl. 36. Jelka Harc — Đakovački Seci. Kuća je građena 1923. god. za Nijemca Adama Geisera.

KREŠIMIR PAVIĆ

ĐAKOVAČKE TISKARE PRIJE I. SVJ. RATA

I.

Prva hrvatska i južnoslavenska tiskara osnovana je 1482. u danas malom i neznatnom ličkom selu Kosinju, samo 37 godina nakon Gutenbergeva pronalaska tiska[1]. Vijest o kosinjskoj glagoljaškoj tiskari potječe od senjskog biskupa Sebastijana Glavinića (1630—1697.) koji je, obilazeći 1691/2. krajeve pripojene biskupiji, u svoj putni dnevnik, došavši u Kosinj, zabilježio:

»Da je ovo mjesto za vrijeme onih kršćana, koji su tu prije obitavali (tj. prije Turaka -KP), bile slavne i nadaleko poznate — vani i u zemlji — dokaz su štampani *Ilirski brevijari*, koji su ovdje štampani, kao što se to čita u bilješci onih brevijara kojima se sada služe svećenici glageljaši pri čitanju kanonskog časoslova«.[2]

Na osnovi tog i mnogih drugih dokaza stvorio je Zvonimir Kulundžić uvjerljivu tezu, koja je danas znanstvena istina, o postojanju glagoljaške tiskare u Kosinju od 1482. do 1493., tj. prije turskih osvajanja, prije poznate Krbavske bitke. Os-

[1] Pravilnije bi bilo reći da je Gutenberg usavršio tiskarstvo do (relativno) jeftine praktične upotrebe, i to uglavnom za evropsku kulturu i civilizaciju. Kada je Korčulanin Marko Polo došao 1271. u Kinu, prošlo je više od šest stotina godina što su se štampale knjige pomoću drvenih ploča i više od 200 godina što je Pi Šong pravio pomična štamparska slova. (Vidi: Z. Kulundžić, Put do knjige, Zagreb, 1959, str. 61 i 341—414, posebno 362—5).

[2] Z. Kulundžić, Glagoljaška štamparija XV—XVI stoljeća Kosinj—Senj—Rijeka, Senjski zbornik II., 1966, str. 167—310, citirano mjesto na str. 190.

nivač je te tiskare vjerojatno Anž Farnkopan VIII. Brinjski, veoma važna povijesna ličnost koja je vodila čitave ratove protiv kralja Matije Korvina. Glavni faktor u tiskari bijaše žakan Broz Kolunić, inače u književnosti poznat kao prepisivač jednog Kvarezimala 1486. — u toj istoj, Buškoj, župi — u kojemu je ostavio oveći zapis o sebi.

Danas su nam poznate dvije knjige iz kosinjske štamparije: *Misal* iz 1483., prva tiskana hrvatska i južnoslavenska knjiga, naš editio princep, g. 1971. izašla kao reprint u izdanju Libera, i *Brevijar* iz 1491.

Zbog stalnih turskih prijetnji morala se tiskara preseliti u Senj, vjersko i kulturno središte, gdje je nastavila raditi. Iz toga drugog perioda rada glagoljaške tiskare poznato nam je danas sedam knjiga *(Misal,* 1494.; *Spovid općena,* 1496.; *Naručnik plebanušev,* 1507.; *Transit' s(ve)t(o)ga Erelima,* 1508.; *Korizmenak fratra ruberta,* 1508.; *Mirakuli slavne d(e)ve Mario i Meštrija od dobra umrtija).*

Sada nastaje ponovno pauza do 1530. kada tiskaru nalazimo u Rijeci pod vodstvom senjskog biskupa Šimuna Kožičića. Koliko je poznato, tu je tiskara bila aktivna od 20. XI. 1530. do 25. V. 1531. i mi znamo za pet knjiga *(Oficii blaženie devi marie, Misal hrvatski, Knižice krsta, Knižice od' žitie rimskih' arhioreov' i cesarov i psaltir)* dok su dvije knjige *(Od bitija redovničeskoga i Bukvar)* pobliže nepoznate[3].

Četrdeset i pet godina nakon kosinjske a tri godine prije riječke tiskare, u Zagrebu je putujući tiskar Hermagora Kraft 1527., a onda i 1535., štampao kartu putovanja apostola Pavla koja se izgubila. Ni o Kraftu ni o karti ne znamo danas ništa pobliže[4].

---

[3] O kompleksu glagoljaškog štamparstva pisao je Kulundžić često. Najvažniji su mu radovi: knjiga »Kosinj, kolijevka štamparstva Slavenskog juga« (Zagreb, 1960, str. 100, vlastita naklada), »Glagoljaška štamparija XV—XVI stoljeća, Kosinj—Senj—Rijeka, I. dio (Dostignuća 1, 1966, str. 3—36), Glagoljaška štamparija XV—XVI stoljeća, Kosinj—Senj—Rijeka, II. dio (Senjski zbornik II, 1966, str. 167—308), »O mjestu tiskanja ovog Misala« (Misal po zakonu Rimskoga dvora, Pretisak, Liber, 1971, str. LXIX—LXXXI), knjižica »Gutenberg und sein Werk im slawischen Süden — Gutenberg i njegovo djelo na Slavenskom jugu« (Mainz, 1973, str. 36). V. i bilješku 4. U svim su tim radovima navedeni i ostali.

[4] Z. Kulundžić, Problematika nastarijeg hrvatskog štamparstva, separat iz »Riječke revije« 3—4 i 6—7, 1966, poglavlje V, str. 43—63.

Nakon propasti hrvatske protestantske tiskare u Urachu 1565. osnuje Đuro Zrinski na svom imanju u Nedelišću, u Međumurju, ambulantnu protestantsku latiničku tiskaru. Tu je štampar Rudolf Hefhalter iz Ugarske tiskao 1573. dvije knjige Mihajla Bunića. Knjige nisu sačuvane već su poznate po povijesnim izvorima. Godine 1574. tiskan je Pergešićev prijevod Verbőczijeva pravnog djela »Decretum Tripartitum«.

Ta je štamparija 1586. prenijeta u Varaždin kamo je došao ljubljanski tiskar Mandel. Iz varaždinske tiskare poznato nam je nekoliko knjiga: Vramčeva »Postila«, iz 1586. (dva izdanja), Škrinjarićeva »*De agno pashalis*«, *1587. i* »*Prefarationos et episteloz*« Erazma Reterdamskog[5].

Ostavljajući po strani ostale tiskare XVII. i XVIII. stoljeća, osvrnimo se na rad slavonskih tiskara do osnivanja prve đakovačke tiskare 1880.

Slavonsku tiskaru osnovali su franjevci u Osijeku. Točna godina osnivanja još uvijek nije poznata. J. Bősendorfer smatra da je osnovana 1735. pošto je teološki studij osječkih franjevaca postao teološki fakultet[6]. Marija Malbaša uzima kao početnu godinu 1748., jer je tada štampana prva do sada poznata knjiga u franjevačkoj štampariji«[7]. Tiskara, koja se nalazila u franjevačkom samostanu sv. Križa, objavljivala je teološke i filozofske rasprave i tekstove u vezi sa životom franjevačke provincije. Prvu knjigu napisao je Antun Papuslić, »S. Theologiae Lectore Generali«. To je teološka rasprava »Praelctiones theologicae« koja je tiskana 1748. Danas su poznata 23 izdanja ove tiskare. Sva su napisana latinskim jezikom osim Jankovićeva »Razgovora duhovnog« (1754.) i Lipovčićeve »Stazice duhovne« (1767.). Godine 1774. franjevci su tiskaru napustili.

Napuštenu franjevačku tiskaru kupio je Ivan Martin Divald (oko 1743.—1806.)[8], faktor u budimskoj tiskari Katarine

---

[5] F. Bučar, Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije, Zagreb, 1910,str. 14—16.

[6] J. Bösendorfer, Povijest tipografije u Osijeku, Građa 14, 1939, str. 113—146; isti, Davildiana u Osijeku, Osječki zbornik 1, 1942, str. 70—89.

[7] M. Malbaša, 125 godina štamparske djelatnosti u Osijeku, Osječki zbornik 4, 1954, str. 106. U knjizi »Povijest tiskarstva u Slavoniji« (Zagreb, 1978.) M. Malbaša prihvaća Bösendorferovo mišljenje.

[8] K. Firinger, Švicarsko-francusko podrijetlo prve osječke tiskarske porodice, Osječki zbornik 4, 1954, str. 157—160.

Lander. Njemu je 25. listopada uručena carska koncesija za tiskaru u Osijeku i od tada pa sve do 1857. ostaje ona u rukama obitelji Divald, kroz tri pokoljenja.

Oko Divaldove tiskare okupili su se svi značajniji hrvatski književnici iz Slavonije. Sve do preporoda, pa i dalje, do sredine stoljeća, Divaldi su središte kulturnog života u Slavoniji. »Sa Divaldovom tiskarom došla je slavonska književnost do prave svoje kulminacije. Oko Divaltove štamparije okupili se svi jači slavonski intelektualci XVIII st., koji djeluju u Osijeku ili van Osijeka. Iz te štamparije izlaze djela Pavišević, Velikanovića, Katančića, Kanižlića, Stojanovića, Lanosovića, Tomikovića, Turkovića, Sirčića, Marevića. Štampaju se Sermones, Laudationes, elegije, applausus, acorestichoni, onomasticoni prigodnih latinskih pjesnika, disputacije učenih teologa, maleni molitvenici...; štampa se u vlastitoj nakladi i obljubljeni kalendar 'na korist i zabavu Slavonaca'.«[9]

Iako je došao u Osijek u kojem je trajala borba germanstva i slavenstva, Divald se nije priklonio njemačkoj kulturi već hrvatskoj. Na njemačkom jeziku tiskano je samo nekoliko knjiga; na latinskom mnogo više, ali su i njih pisali Hrvati (Velikanović, Katančić, Pavišević i dr.). Najviše je tiskano knjiga na hrvatskom jeziku i Divald je nesumnjivo važan borac protiv germanizacije a »prvoborac hrvatske lijepe, naučne i pučke knjige u Slavoniji. Samo njemu imademo zahvaliti, da je u Osijeku, poplavljeno mnjemačkom vojskom i njemačkim kolonistima, uz razne prigodnice i nabožna djela«[10] tiskana Reljkovićeva »Ovčarnica« (1776.), drugo izdanje »Satira« (1779.) i »Postanak naravne pravice« (1794.), Kanižlićev »Kamen pravi smutnje velike« (1780.), Tomikovićeva drama »Josip poznan od svoje braće« (1791.), »Kućnik« Josipa Stipana Reljkovića (1796.) i sl.

Nakon Divaldove smrti 1806. tiskaru preuzimaju njegovi baštinici i upravljaju do 1818. Tada tiskaru vodi Martin Aloys Divald, zatim kratko vrijeme (1844—46.) Julijana te konačno Dragutin Divald do svoje smrti 1857.

Divaldovu tiskaru kupio je Karl Lehmann. U njegovoj štampariji tiskano je četvrto izdanje Reljkovićeva »Satira« (1857.), pripovijetke Janka Jurkovića (1858.), Topalovićeve »Čuti piesnikove« (1861.), Botićev »Petar Bačić« (1862.), Mar-

[9] J. Bösendorfer, Građa 14, 1939, str. 129.

[10] K. Firinger, isto, str. 159.

kovićev »Kohan i Vlasta« (1868.), Okruglićeva »Saćurica i šubara« (1864.) i druga njegova djela. Budući da je došao pod stečaj, prodao je Lehmann 1870. tiskaru.

Kako je baš tada ukinuta tipografska koncesija, osnovao je 1869. Ignatz Medershitzky novu tiskaru u Osijeku, ali 1872. umire. Godine 1869. štampariju otvaraju Jakov Frank i Gustav Wagner. Ona je radila do 1876. Do prve đakovačke tiskare u Osijeku su postojale još Šandorova (1874—79.) i Pfeifferova (od 1876.), a kasnije i Laubnerova (od 1883.) tiskara[11].

Nakon Osijeka tiskaru je dobila i Požega. Godine 1862. tiskaru osnuje Miroslav Kraljević (1823.—1877.), kasnije veliki župan požeški. U tiskari je Kraljević izdavao 1863—65. časopis »Slavonac« kojemu je bio vlasnik, urednik i glavni suradnik. Suradnici su bili i Preradović, Šenoa i dr. Ovdje je 1863. objavljen i Kraljevićev roman »Požeški đak« koji je u književnoj povijesti prozvan prvim hrvatskim romanom. Te je godine štampao »Požeški pučki kalendar« i drugo izdanje Kanižlićeve »Rožalije«.

Tiskaru u Vukovaru osniva 1867. Ignjat Mederšicki, taj tragični slavonski tiskar s nekoliko materijalnih slomova. Dozvolu za rad tiskare i litografije izdalo mu je Kraljevsko namjesničko vijeće u Zagrebu. U toj se tiskari štampao prvi vukovarski list, »Der Syrmier Bote«, kojega je uređivao J. F. Wewerka. Prvi broj izašao je 30. VIII. 1868., ali je nakon 35 brojeva prestao izlaziti. Zbog poslovnog neuspjeha preselio se Medrešicki u Osijek gdje i umire. Godine 1870. Andrija Wagner otvara tiskaru koja je radila sve do njegove smrti 1878. U Vukovaru je tada postojala i litografija Augusta Fuchsa od koje se sačuvala štedna knjižica »Vukovarske štedionice« iz 1878. Tiskaru je osnovao i Ernest Jančik 1878. U njoj je tiskano dosta knjiga, brošura, i pravila raznih društava. Jančik je tiskao i novine »Sriemski Hrvat«, ali je već 1887. prekinuo i iduće godine počeo izdavati režimske »Sriemske novine«. Tiskara je radila do njegove smrti 1893. Iste godine kada i Jančik, pokrenulo je tiskaru Katoličko hrvatsko dioničko tiskarsko društvo o čemu poslije[12].

---

[11] Osječke tiskare proučavali su J. Bösendorfer (v. bilješku 6) i Marija Malbaša u nizu radova u »Osječkim zbornicima« 4, 5, 6, 7, 8. Na žalost, taj je rad uglavnom bibliografsog značaja.

Osim toga opstojale su još tiskare u Vinkovcima (Plavšićeva i Trumićeva) i u Sl. Brodu (Spitzerova)[12a].

II.

U biskupiji đakovačkoj oduvijek se gajio književni život. Nakon izgona Turaka iz Slavonije budi se i ovdje književnost, a Đakovčani ili svećenici đakovačke biskupije dali su svoj bogati udio. A jer nije bilo tiskara morali su se pisci obraćati inozemstvu, Veneciji, Budimu ili Trnavi.

Prvu njigu u Slavoniji nakon odlaska Turaka napisao je đakovački župnik fra Ivan Grličić (umro 1709.). On je u Veneciji tiskao »Put nebeski« 1707. Ukoliko se pak djela iz raznih razloga nisu mogla tiskati, morali su ih naši pisci ostaviti u rukopisu. Tako npr. nije tiskan opis Đakova koji je napisao biskup Petar Bakić (1716—49.).

Trojica slavonskih pisaca bijahu svećenici đak. biskupije. Prvi biskup sjedinjenih biskupija, Matej Krtica, zaredi 1775. Matiju Petra Katančića, biskup Mandić Grgura Čevapovića 1808. a biskup Rafaj Marijana Jaića 1818. Biskup Mandić (1740—1815.), osnivač sjemeništa u Đakovu i najugledniji član jedne jezičko-pravopisne komisije u Beču prilikom izdavanja Stullijeva rječnika, bio je poznati književni mecena. Samo njegovom pomoći tiskao je Kanižlić 1780. svoje najpoznatije djelo (uz »Sv. Rožaliju«) »Kamen smutnje«. Pomogao je povjesničara Josipa Mikecija i druge.

Kada je osnovana Divaldova tiskara u Osijeku, tiskaju u njoj svoja djela i naši pisci. Osim mnogih šematizama (za 1805, 1818, 1827, 1828, 1831, 1832. itd.), 1805. Franjo Kolundić, »iste Biskupie Misnik«, župnik u Ivankovu, tiska »Govorenje pokorno« koje je govorio na sprovodu biskupa Krtice.

Književno-vjerskim radom istakao se Karlo Pavić, prvi profesor filozofije u liceju. On je tiskao 1816. »Pokorno govorenje« sa sprovoda biskupa Antuna Mandića. Osim toga »izdade, među inim, knjižicu za svakdašnju pobožnost (1808.),

[12] O vukovarskim tiskarama vidi: A. Dorn, Prilozi bibliografiji knjiga, novina i časopisa štampanih u Vukovaru 1867—1914. Uvodni dio, Iz prošlosti vukovarskih štamparija, napisao A. E. Brlić, Vukovar, 1967.

[12a] M. Malbaša, Povijest tiskarstvu u Slavoniji (Zagreb, 1978, str. 83—5. i 94).

napitak za kriepostni život (1821.), kršć. nauk dijecezanski (1827.), pomaže iz Vinkovaca Pavlu Šafariku za njegovu historiju književnosti i još kao kanonik slavi izum štampe po Gutenbergu (1452—1852).«[13]

Mijo Mihaljević (umro 1830.), župnik drenjanski, štampao je u Osijeku 1823. »Dilerednik za kripostljubnu zabavu«; opisao je Mandićevac (1822.). Antun Mihalić, profesor teologije u sjemeništu, kasnije župnik petrovaradniski, objavio je 1829—30. u Novom Sadu »Pridike i homilije«; »sa svojim bratom *Josipom*, župnikom u Sotu i sa Karlom Pavićem, pozdravlja pjesmama prigodnim nove biskupe naše Rafaja i Sučića u oči dolaska njihova u biskupiju (1816, 1831.).«[14]

U vrijeme hrvatskog preporoda naročito se ističu Đakovčani kao najaktivniji u Slavoniji, tako da možemo govoriti o, istina neproučenom, đakovačkom preporodnom krugu. Mato Topalović (1812.—1862.), najznačajniji slavonski ilirac, profesor u bogosloviji, tiskao je svoja djela kod Divalda[15]. Đakovčanin Juraj Tordinac (1813.—1893.), kasnije kanonik, opat i vel. prepošt, kojemu je najbolja, antologijska pjesma »Moja domovina«, također je objavljivao u Osijeku[16].

Najvažniji đakovački književnik nesumnjivo je prerano umrli Luka Botić (Split, 1830. — Đakovo, 1863.). Pisao je romantične pjesničke pripovijesti s tada popularnom hajdučko-turskom tematikom, ali je slikao s podjednakom simpatijom i muslimane i kršćane što je bilo novo. Značajnija su mu djela »Bijedna Mara«, 1861. i »Petar Bačić«, 1862. Smatra se osnivačem romantičnog narodnog epa u hrvatskoj književnosti a i za jednog Matoša je »veliki karakter i jedini *narodni* naš romantik«.

Svi oni, kao i mnogi drugi, manje značajni, dokazuju kako je u Đakovu bio bogat i cijenjen književni rad; kako je Đakovo zahvaljujući sijelu biskupije jedno od najkulturnijih i književno najznačajnijih mjesta u Slavoniji.

---

[13] M. Pavić, Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806—1906., Biskupijska tiskara, Đakovo, 1911, str. 329.

[14] M. Pavić, isto, str. 329.

[15] Glavnija su Topalovićeva djela: zbirka narodnih pjesama »Tamburaši ilirski«, 1842. i »Odziv rodoljubnog srca«, 1842.

[16] Na žalost, njegove najbolje pjesme ostale su razasute po Gajevoj »Danici«. Kod Divalda je objavljivao pjesme prigodnog karaktera, o Kulmeru 1845. i Strossmayeru 1850.

Dugu tradiciju ima Đakovo i u izdavanju novina. Prve đakovačke novine izlazile su 1853. Za taj list saznajemo iz knjige Matije Pavića i Milka Cepelića o Strossmayeru:

»Obći mûk u cielom javnom životu za onih prvih deset godina (u vrijeme Bachova apsolutizma 1850—60. KP) kao da se doimao i družtva. Sbor izdaje kroz tri godine (1853—56.) list za svoje članove, kojemu je naslov »*Svećenik*«, a pišu se u nj razni članci poput izradaka za školu. List se štio javno u sastancima sbora.«[17].

O tome sam napisao na drugome mjestu:

»Iz ovog teksta vidimo da je list izdavao Zbor duhovne mladeži đakovačke. Taj Zbor, osnovan listopada 1841. godine, imao je šesnaest članova a prvi mu predsjednik bijaše Dragutin Tunić. List se zvao »*Svećenik*« i izlazio je tri godine, od 1853. do 1856. godine. Prema formulaciji teksta proizilazi da list nije bio tiskan nego pisan rukom i onda čitan na sastancima Zbora. O sadržaju lista ne znamo ništa. Ni jedan primjerak lista nije poznat. Međutim, autori spomenute knjige sigurno su ga imali u rukama i čitali jer oni u citiranom tekstu o tim novinama govore kao o nečem poznatom i lako provjerljivom. Zbog toga postoji opravdana nada, da se detaljnijom potragom pronađe taj nesumnjivo dragocjeni spomenik đakovačke kulturne prošlosti.«[18]

Slijedeće đakovačke novine izlazile su dvadesetak godina kasnije.

Krajem 1871. objavio je biskup Strossmayer svećenstvu okružnim pismom br. 1156 da početkom iduće godine počinje izlaziti u litografiji dijecezanski list »Glasnik biskupije Đakovačko-Sriemske«. Međutim, »nepredvidive i neuklonive zaprieke naravi tekničke«[19] prouzrokovale su da list uopće ne izađe u litografiji. Odlučeno je stoga da se list tiska i s nadnevkom 15. siječnja 1873. Glasnik izađe u već poznatoj osječkoj tiskari Ignatza Mederšickyog. Vlasnik je Glasnika Preč. Ordinarijat kojemu je on i službeni list. Glasnik je tiskan dva puta mjesečno, polovicom i krajem svakog mjeseca. Prvi je urednik bio dr. Julij Liebbald-Ljubojević, profesor u sjeme-

---

[17] M. Pavić, M. Cepelić, Josip Strossmayer, biskup bosansko-đakovački i sriemski god. 1850—1900, Zagreb, 1900—1904, str. 238

[18] K. Pavić, Đakovačke novine prije prvog svjetskog rata, revija »Đakovački vozove« 1975, str. 10

[19] M. Pavić—M. Cepelić, isto, str. 227.

ništvu i kasnije župnik u Bošnjacima, koji je 1867. izdao knjigu »Katoličko ženitbeno pravo«.

U uvodnom članku »Naša namjera«, u prvom broju Glasnika, pisali su urednici o programu i zadaći lista:

»... u službenom svom dielu razglašavati po biskupiji uredbe i okružnice Preč. Ordinarijata, a uz to i dokinuti bar s većinom po svećenstvo tegotno prepisivanje istih. U tom dakle pogledu biti će *Glasnik* službeno glasilo Preč. Ordinarijata u Đakovu. ... Osim službenih izviešća želimo *Glasnikom* promicati također praktično obrazovanje svećenstva.«

Program se potpuno ostvario. U svakom Glasniku možemo naći službeni dio s okružnicama i naredbama i poučni dio s raspravama teološkim, povijesnim i književnopovijesnim.

Liebbald-Ljubojević bio je urednik tek 21 broj. U studenom imenovan je župnikom a uređenje lista preuzima dr. Ivan Koharić, obrednik biskupov, kasnije profesor crkvenog prava u Zagrebu. Godine 1874. urednik je kratko vrijeme Mijat Kučera a potom Josip Paus (1874—1876.). Njega je naslijedio Josip Kuhner (1876—1890.) koji bijaše urednik i u vrijeme osnivanja biskupijske tiskare.

Sve do 1881. Glasnik se tiskao u osječkim tiskarama, nakon Mederšickyog u Pfeifferovoj i Šandorovoj tiskari.

Na osnivanje tiskare u Đakovu mislilo se i prije 1880. Već 1852. biskup Strossmayer zatražio je od Bogoslava Šuleka da sastavi proračun za tiskaru u Đakovu. Šulek je odista napisao iscrpan i obrazložen izvještaj, ali tiskara iz nepoznatih razloga nije osnovana.

»Kakvu je stručnu spremu Šulek stekao u upravljanju tiskarom, pokazuje nam iscrpan i obrazložen proračun, koji je on izradio g. 1852., kad je Strossmayer namjeravao osnovati tiskaru u Đakovu. (v. Šulekovo pismo A. T. Brliću u Đakovu, od 23. II. 1852, u arhivu obitelji Brlić u Brodu).«[20]

Drugi put je Strossmayer namjeravao osnovati tiskaru 1877.. Na zanimljive i dragocjene podatke nailazimo u korespondenciji Rački—Strossmayer. 19. prosinca 1877. piše Rački iz Zagreba biskupu:

»Meni nije po ćudi poziv za osnivanje hrvatske katoličke štamparije u Đakovu. Štamparija i kano obrtan zavod može,

---

[20] B. Šulek, Izabrani članci, Noviji pisci hrvatski 8, JAZU, Zagreb, 1952, prir. R. Maixner i I. Esih, bilješka 13, str. 29.

Sl. 1. Josisp Juraj Strossmayer (1815—1905), osnivač biskupijske tiskare

pače i treba da podupire katoličku književnost, ali toga ne treba *kod nas* isticati. To je opet puko nasljedovanje Zapada sa njegovim *Kulturkampfom*. Sada bi samo trebalo, da se negdje osnuje 'srpska pravoslavna', drugdje 'židinska neutralna' tiskara!«[21]

Očito je, dakle, kako je Strossmayer namjeravao otvoriti hrv. katoličku tiskaru u Đakovu. O tome je vjerojatno pisao prijatelju, ali se pismo nije sačuvalo. Račkome je smetalo samo ime tiskare; bojao se da bi isticanje hrvatskog i katoličkog moglo izazvati reakciju koja bi dovela do cijepanja na nacionalno-vjerske tiskare.

S ovim mišljenjem složio se i biskup koji je pisao Račkome iz Đakova 24. XII. 1877.:

»Što se naše tiskare u Đakovu tiče, ja se s vami posve slažem, a dobro je jako, da ste me na to opomenuli, jer u vrevi posala često put i na svoje vlastite misli zaboravim. Mi ćemo na svaki način osnovati ovd tiskaru, ali u statutih, koje ćemo vladi poslati na potvrdu, ne će se isticati isključivi njezin značaj. Ja ću gledati, da se u Đakovu zajedno ustroji i malo knjigotrštvo, gdje će ju se knjige i iz Biograda i iz Novoga Sada isto tako prodavati, kao knjige iz Zagreba.«[22]

Do osnivanja Hrv. katoličke tiskare u Đakovu nije došlo, ali su početkom 1878. svećenici đakovačke biskupije pokrenuli u Vukovaru Katoličko hrvatsko dioničko tiskarsko društvo. Osnivačka skupština toga društva trebala se održati u Vinkovcima, ali zagrebačka General-komanda nije izdala dozvolu. Osnivači su se obratili vukovarskoj podžupaniji koja je odobrila skupštinu za 24. I. 1878. u Vukovaru.

U toj tiskari tiskane su od 11. svibnja 1878. novine »Sriemski Hrvat«, zatim Hladačekov časopis »Katolički propovjednik«, 1883. »Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke iz Bosne« koje je skupio N. Tordinac i dr. Iz 1884. poznat je računski obrazac »Povlaštene tvornice vapna Adolfa Navratila«.[23]

Ova tiskara nije mogla zadovoljiti đakovačko svećenstvo, još manje biskupa Strossmayera, a ni urednike Glasnika jer

---

[21] Korespondencija Rački=Strossmayer, knjiga druga, od 6. I 1876. do 31. XII 1881, uredio F. Šišić, JAZU, Zagreb, 1929, pismo br. 508, str. 134.

[22] Korespodencija Rački=Strossmayer, isto, pismo br. 509, str. 135.

[23] A. Dorn—A. E. Brlić, isto, str. 10.

prenijeti Glasnik iz Osijeka u Vukovar nije rješenje. Osim toga je ta vukovarska tiskara radila vjerojatno, kako piše A. E. Brlić, samo manje poslove. Naravno, i samo Đakovo, mjesto na veoma visokoj kulturnoj razini i središte svećenstva željnoga knjige, trebalo je vlastitu tiskaru. Stoga nije čudo što je u zimu 1880. u Đakovu osnovana biskupijska tiskara. Poznavajući razvoj tiskarstva u Hrvatskoj i književno-kulturnu aktivnost Đakovčana, treba reći: *tek tada.*

III.

U vrijeme kada je osnovana biskupijska tiskara, imalo je Đakovo samo 3260 stanovnika. Potpadalo je pod županiju virovitičku, a bilo je sjedište podžupanije, okružnog suda i nekih drugih ureda. Industrije u Đakovu nije bilo, obrt i trgovina bijahu u povojima.

Kada se putnik približi Đakovu, uočit će odmah katedralu koja je, kao divna snaša, »u skladu s okolicom, s tom razlikom, da je (izvana) ljepša odostrag no sprijeda.«[24]. Katedralu je počeo biskup zidati 1866. Dvije godine nakon osnutka tiskare dovršen je taj hram i grob biskupov, »najljepši grob hrvatski«, što, »u neprekidnom zelenilu blagoslovene Đakovštine«, crvenom svojom bojom »godi oku kao crvena vatra oaze, podsjećajući na crvene opeke asirijske ravnice i na zemljane građevine tužnih voda babilonskih.«[25]

Osim katedrale postojala je, i postoji, župna crkva, nekadašnja turska muslimanska mošeja. Na lijepom trgu pred katedralom stajao je tada stari seminar s crkvicom u baroknom stilu. Te je građevine dao srušiti mađaronski biskup Krapac, Strossmayerov nasljednik, koji je nastojao zatrti sve što je podsjećalo na Strossmayera.

Početkom ovog stoljeća izgrađena je nova škola i općina. A imalo je Đakovo još nešto što je bila velika rijetkost. Strossmayer je, naime, sagradio u vlastelinskom mlinu odlično parno kupatilo, s kabinama, tuševima i bazenima s toplom i hladnom vodom. Dapače, u njemu je bilo moguće masiranje, manikiranje, pedikiranje i brijanje. Vodovoda i kanalizacije, naravno, nije bilo, ali su postojali stari bunari s dobrom vodom.

---

[24] A. G. Matoš, Od Zagreba do Beograda, Sabrana djela sv. XI, Zagreb, 1973, str. 151.

Željeznička pruga Osijek—Vrpolje otvorena je 11. rujna 1905. a te je godine izrađena i cesta Osijek—Vrpolje.

Ivan Ribar (1881.—1968.), koji je došao u Đakovo 1907. i ostao do 1923. zapisao je kako »Đakovo nije davalo utisak jedne tadašnje slavonske palanke, kakvo je bilo selo Vinkovci, pa i druga mjesta kao kotarska središta. Đakovo je tada vodilo život jedne kulturne varošice.«[26]

Prelazi okvir ove rasprave da govorim o političkoj situaciji u Hrvatskoj i Đakovu. Moram ipak reći da je dolaskom Khuena Hedervaryja za bana 1883. nastao u Hrvatskoj neviđeni teror i brutalna mađarizacija. To se najbolje osjetilo kod izbora.

Biskup Strossmayer bio je od prvog trena odlučan protivnik banov. Zato je Khuenu neobično stalo da slomi biskupov utjecaj u samom Đakovu. Tu je zadaću preuzeo tadašnji podžupan Slavko Cuvaj (1851.—1931.)[27]. Kod izbora rujna 1884. oporbeni kandidat bio je dr. Kosta Vojnović (1832.—1903.), pravnik i povjesničar, a mađaronski Hugo Sudarović. Od 250 izbornika došlo je na biralište 215. Budući da je broj glasova što su dobili jedan i drugi kandidat bio cijelo vrijeme približno jednak, došao je na biralište i sam biskup Strossmayer koji nije još nikada glasao. Međutim, ni njegov glas nije pomogao jer je Cuvaj proglasio da je za Sudarevića glasalo 108 glasača a za Vojnovića 107.

Da bi postigao tu pobjedu, poslužio se Cuvaj bezobzirnim falsifikatima, terorom i korupcijom. Tako je npr. glas jednog izbornika pribilježio Sudareviću, iako je ovaj glasao za Vojnovića; zatim je iznenada zaključio izbor pola sata ranije jer je ostalo još nekoliko opozicionih izbornika koji su htjeli glasati za Vojnovića; konačno je ustanovljeno da je izbornike podmićivao (ti izbornici su i javno imenovani).

Sada je nastao politički skandal jer su protiv toga protuzakonitog izbora 62. đakovačkih izbornika podnijela prosvjed Saboru. Među njima su i đakovački kanonici Juraj Tordinac,

---

[25] A. G. Matoš, isto, str. 152.

[26] I. Ribar, Đakovo nekada, Đakovački list 17, 13. VI. 1953.

[27] Za tu vjernu mađaronsku službu napravio je Cuvaj veliku karijeru. Bio je veliki župan ličko-krbavski, 1909—10. predstojnik odjela za unutrašnje poslove (dakle ministar unutrašnjih poslova) u vladi bana Raucha, od 19. I. 1912. hrvatski ban i konačno zloglasni komesar. U narodu je bio omražen kao malo tko a 1912. izvršeno je na njega nekoliko neuspjelih atentata.

Gabro Babić, Đuro Streit i prepošt Gašpar Radić, zatim ugledni svećenici dr. Anđelko Voršak, dr. Josip Kuhner, Matija Pavić, Milko Cepelić, Mato Strac te bivši zastupnik Ivan Laudenbach, odvjetnik Đuro Kovačević i dr. Iako su učinjene i dokazane očite zloupotrebe, Khuenova je većina preko prosvjeda prešla kao da se radi o neozbiljnoj dječjoj igrariji!

Još je veći teror učinjen kod novih izbora, 15. lipnja 1887. Oporbeni kandidat bijaše ponovno obzoraš Vojnović a mađaronski ovoga puta odvjetnik Mirko Hrvat[28]. Da spriječe Vojnovićev izbor, već poznati Cuvaj zatvori uoči izbora 26-oricu glasača koji bijahu otvorene pristalice opozicije, i ne pusti ih iz zatvora na biralište. Zatim je dovukao iz Osijeka dvije satnije vojnika kojima zablokira sve ulice blizu birališta. Izbornici su morali proći kroz red vojnika koji su držali puške s nabijenim bajunetama. I na biralištu se Cuvaj ponašao drsko. Kada je došao Strossmayer, izbaci Cuvaj 73-godišnjeg biskupa iz općinske zgrade na dvorište da pričeka dok ga ne prozovu. Na taj bezobrazluk protestirahu vlastelinski ravnatelj Čačinović, odvjetnik Kovačević i liječnik Vajs, sve ugledni izbornici, ali ih Cuvaj odmah uhapsi.

Izabran je naravno Mirko Hrvat sa 125 glasova protiv Vojnovićevih 121. Zbog toga nevjerojatnog terora nije uspjela opozicija osvojiti Đakovo[29], režimski političari su birani (osim jednog prekida 1897. kada je izabran dr. M. Derenčin) i za Khuena i kasnije, sve do izbora 1908. Tada je izabran pravaš dr. Svetozar Rittig (1873.—1961.), profesor na bogosloviji. Na posljednjim izborima u Austro-Ugarskoj monarhiji 1913. izabran je Ivan Ribar, član Hrv. napredne stranke koja je pripadala koalici.

U Đakovu je bio neobično razvijen kulturni i društveni život. Biskupa Strossmayera i Đakovo posjećivali su mnogi domaći i strani učenjaci, političari, književnici i umjetnici;

---

[28] Taj je Mirko Hrvat (1826.—1893.) bio pristalica Strossmayerove narodne srtanke. Zastupajući program te stranke, on je biran u Đakovu za narodnog zastupnika od 1861. do 1875. kada je izdao stranku. Rezultat se odmah vidio kod izbora 1878.: prvo je propao u Đakovu, zatim u Peterancu i u Var. Toplicama. Na izborima 1881. izabran je u Vuki. Kada je Kuen došao na vlast, dao je izabrati Hrvata za predsjednika Sabora. Na tom se položaju istakao progonom pravaških i drugih opozicionih zastupnika. — Umro je 21. rujna 1893. u Đakovu.

[29] U Đakovštini su postojala tri izborna kotara: grad Đakovo i dva izborna kotara koja sačinjavahu sela u Đakovštini. Ovdje je vladin utjecaj bio mnogo jači tako da su redovno birani prorežimski političari.

od ruskog učenjaka Solovjeva, naročito Franje Račkoga, povjesničara Smičiklasa i Klaića, preko umjetnika slikara Karasa, oca i sina Seitza, kipara Doneganija, pa sve do mladoga Stjepana Radića i mnogih drugih. Svi su oni utjecali na kulturni i društveni život u Đakovu.

Velike zasluge za razvijen đakovački kulturni i društveni život imaju biskupijski svećenici o čemu je već bilo govora. Potkraj stoljeća posebno se ističu povjesničar Matija Pavić, prozvan »historikom dijeceze«, Milko Cepelić, etnolog i povjesničar, Josip Lovretić, etnograf i književnik o kojemu će biti još govora, i mnogi drugi.

Od društava je najstarije pjevačko društvo »Sklad«. Ono je osnovano 1863. Radilo je uspješno sve do 1886. kada ga je zabranila mađaronska vlada. Godine 1896. Đakovčani su osnovali novo pjevačko društvo, »Preradović«, koje je bilo aktivno sve do II. svj. rata. O »Preradoviću« zabilježio je I. Ribar i ovo:

»Pjevačko društvo ‚Preradović', kome je tada (1907. — KP) bio predsjednik dr. Svetozar Ritig, bilo je rodoljubivo i pravo građansko, u kojemu su učlanjeni kao utemeljitelji, pomažući i izvršujući gotovo svi domaći građani, uglavnom obrtnici i seljaci. . . .Pjevački zbor bio je vrlo dobar, može se reći jedan od najboljih u provinciji«.[30]

U Đakovu je postojalo i kazališno društvo koje je osnovano još 1866. Ono je samostalno djelovalo do 1918. kada je pripojeno pjevačkom društvu. Prikazivana su uglavonm humoristička djela, ali i Ogrizovićeve, Kosorove, Ivakovićeve i Čehovljeve drame. Gostovali su, također, osječki i zagrebački glumci.

Godine 1872. osnovano je vatrogasno društvo, ali je na njegovu čelu od 1895. stajao mađaronski saborski zastupnik Stjepan Barlović, zvan Pišta. Tako je vatrogasno društvo, za razliku od pjevačkog, bilo u mađaronskim rukama[31].

---

[30] I. Ribar. Đakovo nekada, Đakovački list 23. od 25. VII 1953. O pjevačkom društvu postoji odlična monografija Mate Horvata »Spomenica hrvatskog pjevačkog društva 'Sklad'—'Preradović' u Đakovu 1863—1939«. (Đakovo, 1939, str. 420).

[31] O vatrogasnom društvu v. S. Fink, Spomenspis 50-godišnjice opstanka i posvete novog spremišta dobr. vatrogasnog društva u Đakovu« (Đakovo, 1922.) i »Spomen knjiga u povodu proslave 100-te obljetnice DVD Đakovo« (Đakovo, 1972.).

Inicijativom odvjetnika Šabarića otvorena je građanska čitaonica. Bila je opskrbljena mnogim domaćim listovima, naročito beletrističkim. Kasnije je osnovana i pučka čitaonica s knjižicom.

Spomenimo također da je u Đakovu postojao »Hrvatski sokol«, dva dobrovoljna gospojinska društva i dva staleška udruženja (»Merkur«, trgovačko društvo, i »Obrtnička zadruga«).

Ocrtao sam opširnije književni rad starih Đakovčana, politički, kulturni i društveni život u Đakovu od 80-ih godina prošlog stoljeća do I. svj. rata kako bih dokazao da đakovačke tiskare nisu »visjele u zraku«, da nisu postojale u kulturnom vakumu, u jednoj primitivnoj sredini, nego da je naprotiv kulturni život bio na visokoj razini, tako da je čudno što tiskara nije osnovana i ranije.

IV.

Zakladnim listom br. 1125 od 8. XII. 1880. utemeljio je biskup Strossmayer mjesto trećeg prebendara u biskupiji »koji bi osobito obvezan bio čuvati čistoću i neoskrvljenost crkve i paziti ,da Sakristani u svakom obziru svoju dužnost čine«. On bi dakle bio upravitelj dovršavane katedrale. Za tu službu biskup je predao osječkoj štedionici 10.000 forinti. Istovremeno bi on, po Strossmayerovoj zamisli, bio i upravitelj biskupijske tiskare.

»Dočim ovu zakladu dobroti preč. stolnoga kaptola preporučujem, još mi je samo nadodati, da bi taj treći prebendar koji se nebi imao vezati strogo na svagdanji polazak kora, ni na prodike, ujedno mogao biti upravitelj tiskare dioecesanske, koja će s vremenom biti ako Bog da, od osobite i moralne i materijalne koristi za dioecesu i za fond dioecesanski, komu kano vlastitost ima na uvjeke pripasti.« (Glasnik 3, 1881.).

Treći prebendar postao je dotadašnji zemunski župnik Mato Strac. U jesen 1880. otišao je on u državnu tiskaru u Beč da se upozna s »crnom umjetnošću« te u zimu iste godine preuzme tiskaru.[32]

[32] O đakovačkim tiskarama nikakvih podataka ne donosi veliki Cuvajev rukopis »Povijest trgovine, obrta i industrije« koji se čuva u Historijskom arhivu u Zagrebu kao ni Lakatoševi statistički radovi. To vrijedi i za časopis »Grafička revija« koji je izlazio od 1923.—1941. i objavljivao mnoštvo članaka o povijesti štamparstva.

O tome pišu M. Pavić i M. Cepelić u knjizi o biskupu Strossmayeru:

»Na naročitu želju biskupovu pošao je u jesen g. 1880. zemunski kapelan *Mato Strac* u Beč, da se u državnoj tiskari uputi o upravi i tehnici štamparskoj, ter zimi 1880. preuzme rukovoditi ovaj dijecezanski institut.«[33]

Tiskarske je strojeve Strossmayer kupio u Vukovaru za 8.000 forinti.

»Kroz prvih osam godina štampan je »Glasnik« u Osijeku, od god. 1881. poče izlaziti u *tiskari biskupijskoj*, koja je privolom i preporukom biskupa našega prekupljena iz Vukovara troškom od kojih 8000 for.«[34]

Autori, međutim, nisu naveli koja je to vukovarska tiskara. U obzir dolazi jedino tiskara Andrije Wagnera. Wagner je umro 1878. a njegovu je tiskaru, po mišljenju A. E. Brlića, udovica prodala Ernestu Jančiku. On je imao tiskaru sve do smrti 1893. Tiskara katoličkoga dioničkog društva osnovana je 1878. i radila do 1882. Ali, tu sve nije dovoljno dokumentirano. Dorn-Brlić na str. 9. pišu:

»Nakon Wagnerove smrti prodala je njegova udovica tiskaru Ernestu Jancsiku iz Bačke Palanke«.

Starnicu dalje piše:

»Ako je Jančik zaista preuzeo Wagnerovu štampariju, a kasnije najmio zavod Katoličkog hrv. zavoda, naslućujemo, da je obje spojio u jedno poduzeće. Pozitivnih vijesti ili dokumenata o tome nismo mogli naći«.

I na str. 12:

»Već smo spomenuli, da je Jančik bio zainteresiran kod prodaje Wagnerove tiskare, a kasnije i ‚najamnik' Kat. hrv. dion. tiskovnog društva. Danas nedostaju vjerodostojni dokumenti za činjenično stanje o početku rada njegova zavoda«.

Dakle, od kategorične izjave preko naslućivanja do nedostatka vjerodostojnih dokumenata! Ako tome dodamo da je i 1879. »tiskom Andrije Wagnera« objavljena povijesna pripovijetka Roberta Kauka o Nikoli Zrinjskome[35], kao i to da je prvo poznato izdanje iz Jančikove tiskare izašlo tek 1883[36],

---

[33] M. Pavić—M. Cepelić, isto, str. 236

[34] M. Pavić—M. Cepelić, isto, str. 236

[35] Dorn—Brlić, isto, str. 36, druga jedinica odozgor.

[36] To je drugo izdanje Tordinčevih narodnih pjesama i pripovijedaka iz Bosne (str. 64,3. jedinica odozgor) i pravila DVD u Vukovaru (str. 67,2. jedinica odozgor).

teško je zaključiti kako je Jančik kupio Wagnerovu tiskaru. (Vjerojatno je Jančik kupio tiskaru Katol. dion. društva).

Budući da je Pavić-Cepelićeva knjiga prvorazredni povijesni izvor, zaključujem da je Strossmayer kupio Wagnerovu tiskaru.

O smještaju tiskare izvještavaju pisci knjige o Strossmayeru:

»Ona je smještena u prvo doba u vlastelinskoj zgradi iza sjemeništa, a za koju godinu prešla je u prizemlje bivšega samostana franjevaca bosanskih, u kojem se i u godini 1900. nalazi.«[37]

Sl. 2. Zgrada u kojoj se nalazila biskupijska tiskara

Tu je zgradu Strossmayer dao sagraditi 1857. i tamo su se smjestili bosanski franjevci. Kasnije su se oni preselili u Brod a u zgradu je smještena tiskara i prebendarija dok su na katu stanovali kanonici. Tiskara je ovdje ostala sve do kraja II. svj. rata. Danas se nalazi Muzej Đakovštine i

[37] M. Pavić—M. Cepelić, isto, str. 236.

Financijska uprava. U vrijeme osnivanja tiskare bijaše to Piškorevački sokak; danas Preradovićeva ulica br. 17.

Biskupijsku tiskaru pozdravio je u siječnju 1881. plodni suradnik tiskare Martin Nedić (o kome poslije) prigodnom pjesmom »Glas prigodom postanka tiskarne u Đakovu mjeseca prosinca g. 1880. izjavljen« koju donosim u cijelosti:

»Đakovački sveštenici
I ostali književnici
Glas priželjni sada čujte
U srdcu se i radujte:
Jer Đakovo ove dobi
Sad tiskarnu evo dòbi
Što će biti njem na diku
A na korist priveliku
Svem narodu slavenskomu
Na daleko prostranomu.—
Koliku će slavu dati
Kad se bude to čitati:
Da je makar koje djelo
U Đakovu svìet vidjelo?
Sada dakle sveštenici,
I ostali književnici
Dobrog rada pripravite
Pa tiskarni uručite
Neka vavik posla ima
To će bit na korist svima.—
A neka se Oni slavi
Koi zato pomnju stavi,
Kog netreba spominjati,
Jer ga može svatko znati
Ipak svi mu uzkliknimo
Složnim glasom i recimo:
Živi dneve i godine
Prvi sine domovine!«[38]

Upravitelj tiskare postao je *Mato Strac* o kojemu ima malo podataka. Rođen je 30. rujna 1846. u Ceriću. Teologiju polazi u Đakovu od 1874. Poslije je bio prepozit i zemunski župnik. Preuzevši u zimu tiskaru, vodio ju je kao upravitelj

[38] Glasnik biskupija bosanske i sriemske, br. 2, 31. siječnja 1881.

uspješno sve do prosinca 1889. kada je na njegovo mjesto došao Mijat Senc. Bijaše ugledan svećenik te je supotpisnik poznatog protesta kod izbora 1884. Nakon toga je dekan kotara mitrovačkog. Kao dekan poklonio je 1899. novoosnovanom zavodu »Seminarium puerorum« (»sjemenište malenih«) u Osijeku 200 kr. za nabavu knjiga i dio svojih knjiga. Nije mi poznato kada je umro, ali je živio 1911. Te je godine M. Pavić objavio knjigu »Biskupijsko sjemenište u Đakovu« i u njoj se o Stracu piše kao o živom čovjeku (str. 360 i 374).

GLASNIK
BISKUPIJA
BOSANSKE I SRIEMSKE
Broj 1.
Tečaj IX
Službeno.

Sl. 3. Naslovna stranica prvog broja »Glasnika biskupija bosanske i sriemske, koji je štampan u biskupijskoj tiskari

U prvom broju biskupijskoga »Glasnika« za 1881. objavljena je ova bilješka:

»Odsele tiskat će se 'Glasnik' u Đakovu. Time odstranjene su raznovrstne one neprilike i nezgode, koje bijahu do sada skopčane s izdavanjem lista a i povodom, da je list često zakasnjivao a često uvukle u njega i krupnije tiskarske pogreške. Svih tih neprilika neće biti u buduće, dočim nam je nabavom

OSVETNICI.

VI.

HADŽI-LOJINA KRAJINA.

SPOMEN SARAJEVU.

GODINE 1878.

PJESMA

OD

RADOVANA.

U DIAKOVU

TISKOM BISKUPSKE TISKARE

1888

biskupijske tiskare, tiskarna odsele pri ruci, što omogućuje, da list i točno i savršenije izlaziti može.«[39]

»Glasnik« je stvarno tiskan u bisk. tiskari sve do svoga prestanka 1943. doživjevši oko 70 godišta. Godine 1881. uređivao je »Glasnik« Josip Kuhner (1876—1890.); nakon njega preuzeo je uredništvo Matija Pavić (1890—1895.) a zatim Alojzij Vincetić.

Prva štampana knjiga bili su Martićevi »Osvetnici«. O tome čitamo također u »Glasniku«:

»*Poziv na predplatu.* Ovih dana dolazi pod našu štampu VI. knjiga 'Osvetnika' zlatopera Radovana (fr. Grge Martića). Pjeva u njoj pjesnik doživljaje zloglasnoga Hadži Loje, s toga ju naslovio 'Hadži Lojina krajina — Spomen Sarajevu g. 1878'. Knjiga će iznositi do šest šampanih araka, a jezikom će pretećі 'Kiku i Želića'. — Predplata na knjigu stoji samo 40 novč. P.n. svećenstvo će se jamačno odazvati ovomu pozivu, jedno što je Martićev jezik vrlo liep, a drugo što će to biti prva knjiga naše štampare. — Predplatu prima samo podpisani, a moli ju najdulje do Uskrsa, da zna udariti nakladu, jer knjiga u svibnju jur izlazi.

U Đakovu 15. ožujka 1881.
Milko Cepelić, bisk. obrednik«[40]

Budući da je Martić najrevniji suradnik biskupijske tiskare, potrebno je nešto reći i o njemu.

Fra Grgo Martić (1822—1905.) proživio je svoj dugi život u Bosni, u Sarajevu i Kreševu, odakle je češće posjećivao Đakovo. Pjesme je počeo objavljivati 1842. u »Danici ilirskoj« i »Kolu«. Iz te je godine »Plač Bosne«, prva Martićeva značajnija pjesma. U njoj je označen karakter njegove poezije: poziv Evropi da pomogne Bosni. Tom osnovnom motivu i načinu pjevanja iz mladosti ostao je Martić dosljedan čitav život.

»Osvetnike«, svoje najpoznatije djelo, koje je pisao u turskoj Bosni a tiskao u Hrvatskoj pod pseudonimima Radovan i Nenad Poznanović, izdavao je od 1857. do 1883. Prvotno su objavljene kao posebne knjige ovim redom: »Obrenov« (1857.), »Luka Vukalović« (1862.), »Boj turski i crnogorski god. 1862.« (1865.), »Kiko i Zelić« (1876.), »Ustanak u Bosni i Hercegovini« 1876.—1878.« (1881.), »Hadži Lojina krajina« (Đakovo, 1881.)

[39] Glasnik 1, 15. siječnja 1881.
[40] Glasnik 5, 15. ožujka 1881, str. 62.

Sl. 5. Grgo Martić u Đakovu 1895. godine

i »Posjednuće Bosne i Hercegovine... godine 1878.« (1883.). Tek 1883, kada je počeo izdavati »Pjesnička djela«, skupio je tih sedam knjiga u jednu pod zajedničkim naslovom »Osvetnici«.

Osim toga, objavio je dvije knjige putopisa, s Jukićem »Narodne pjesme bosanske i hercegovačke« (1858.), »Narodne pjesme o boju na Kosovu 1389.« (1886.), prijevode »Bijedni Novak« (Đakovo, 1886.) i »Ifigenija u Avlodi« (Racine; 1902.), »Posvetnike« (1895.) i »Zapamćenja«.

Za života, a i kasnije, slavljen je Martić kao najbolji hrvatski pjesnik XIX. stoljeća, uspoređivan je s Mažuranićem i Homerom, objavljeno je nekoliko monografija o njemu, časopisi su mu posvećivali posebne brojeve a nakon smrti tiskana je posebna »Spomen-knjiga«. Noviji istraživači, na čelu s Antunom Barcem, izrekli su i novu ocjenu po kojoj u Martićevu književnom djelu ima malo poezije.

U biskupijskoj tiskari Martić je objavio ove knjige: »Hadži Lojina krajina« (1881.), vjerojatno »Kiko i Zelić« (1882.), »Bijedni Novak« (1886.), »Obrenov« (1886.), »Luka Vukalović« (1887.) i »Obrana Biograda« (1887.). Nije u pravu Milorad Živančević kada u »Povijesti hrvatske književnosti«, knjiga 4. (Ilirizam, str. 183) tvrdi da je u Đakovu 1880. godine štampan Martićev putopis »Put u Dubrovnik«.

Nakon Martićeve »Hadži Lojine krajine« tiskan je, kao druga knjiga, biskupijski katekizam »Kratki nauk«. Za njega saznajemo iz okružnice br. 305—1881. biskupa Strossmayera:

»Ovobiskupijski katechizam 'Kratki nauk' dotiskat će se ovih dana u biskupijskoj tiskari u Đakovu, te se može dobiti u biskupijskoj kancelariji uz cienu od 10 novč. a. vr. po komad.«[41]

Knjigu nisam uspio pronaći, kao ni drugih vijesti o njoj.

Na istoj toj sjednici odlučeno je da će se tiskati izvadak iz biskupijskog obrednika. Okružnicom br. 306—1881. priopćena je odluka i ujedno su svećenici zamoljeni da pošalju primjedbe.

»Prije nego bi li se izvadak iz ovobiskupijskog obrednika u malom formatu za porabu pri podjeljivanju svetotajstva posljednje pomasti, pri pogrebnih i inih crkvenih funkcijah pod tisak dao pozivlju se p. n. gg. Podarcidjakoni, da se u proljetnoj

[41] Glasnik 8, 30. IV. 1881, str. 94.

koroni sa kotarskim svećenstvom posavjetuje kako glede materije, koja bi se u taj mali obrednik uvrstiti imala, tako i glede oblika, u kom bi se tiskati imao; te da uspjeh svoga dogovora najkašnje do 1. lipnja t. g. duhovnomu ovomu stolu podnieti izvole, jer se kasnije u tom pogledu izražene želje i možebitni izpravci neće moći u tom izdanju u obzir uzeti.«[42]

Ni ovu knjižicu nisam imao u rukama.

Iduće, 1882, godine tiskana je četvrta knjiga Martićevih »Osvetnika«. Zatim je štampana knjižica »Pokorno diete« za koju saznajemo iz »Glasnikove« obavijesti:

»*Važno za vjeroučitelje.* Ovomu broju Glasnika prilaže ravnateljstvo naše tiskare knjižicu sa naslovom *'Pokorno diete ili uputa malenim pri svetom otajstvu pokore i svetoj pričesti'*. Mislimo, da je suvišno ovu knjižicu preporučivati. Vjeroučitelj najbolje zna, koliko truda ulaže u obuku rečenog otajstva. ... Naklada je biskupijske tiskare, a prodaja sto komada za *samo* 2 for.«[43]

Iste je godine izašlo i drugo izdanje Strossmayerove korizmene okružnice za 1882. s naslovom »O sjedinjenju crkve iztočne sa zapadnom«. Ta je okružnica, zapravo čitava knjiga od 122 stranice, polemika biskupova s pravoslavnim vladikama (karlovačkim, zadarskim i kotorskim) u kojoj se on brani od ljutih i strastvenih napada »na svetoga otca papu i crkvu katoličku, osobitim pako obzirom na mene i na lanjsku okružnicu moju« (str. 2). Svoju raspravu Strossmayer je podijelio na tri točke. Najvažnija je treća u kojoj Strossmayer raspravlja »kako pravoslavni vladike crkvu svoju opisuju i prot opasnosti, koja joj tobož prieti brane? Kako crkvu od crkve razlikuju? pa i u čem u istinu jest prava razlika izmed zapadne to jest katoličke crkve i izmed iztočne, koja se crkvom pravoslavnom nazivlje?« (str. 3).

Budući da je to drugo izdanje, naravno da je izašlo i prvo. Kako mi ono, međutim, nije poznato, a nema drugih vijesti o njemu, nisam ga registrirao u bibliografiji. Strossmayer je štampao desetak okružnica i poslanica do 1901.

Nadalje, štampana je »Pjesma prigodom posvećenja nove stolne crkve u Đakovu« Martina Nedića (o kome poslije) i izvještaj opće pučke škole. Ti školski izvještaji zauzimaju dosta jedinica u bibliografiji, ali sigurno ih mnogo nije registrirano.

---

[42] Glasnik 8, 30. IV. 1881, str. 94.

[43] Glasnik 7, 15. IV. 1882, str. 90.

Svaka je škola izdavala koncem šk. godine izvještaj. Na prvom mjestu u tim izvještajima bio je popularni članak ili moralno-religiozna drama (upravo dramica) koji su napisali naši učitelji, zatim popis učitelja i njihovih predmeta, popis učenika ili učenica i sl. Za tiskarstvo sve to nema većeg značenja (osim izvještaja šegrtske škole s popisom naučnika i zanata), ali je neprocjenjiva vrijednost u proučavanju đakovačkog školstva.

Osim knjiga tiskane su i razne tiskanice potrebne svećenstvu. Te tiskanice preporučuje ravnateljstvo bilješkama u »Glasniku«. Najstarija je takva obavijest ova:

»*Biskupijska tiskara u Đakovu* preporuča častnim župskim uredom vlastitu nakladu sliedeće vrsti tiskanica:

Matica krštenih, vjenčanih i umrvših, 1 slog (10 araka)	40 nč.
Izvadaka iz matice krštenih, vjenčanih i umrvših, 1 slog	40 nč.
Izvadaka iz računa za župe i područne crkve, 1 slog —	30 nč.
Izvjestnica, 1 slog — — — — — — — —	20 nč.
Odpustnica za vjenčanje, 1 slog — — — — —	20 nč.
Objava zaruka, 1 slog — — — — — — — —	20 nč.
Zapisnika za župne urede, 1 slog — — — — —	30 nč.
Izpovjednih cedulja, 1 slog — — — — — —	25 nč.

Ceduljam pri sv. potvrdi nuždnim odlučuje cienu želja naručitelja. Kod naručbe u iznosu od 20 for. 50% popustnina. Ravnateljstvo.«[44]

Te je godine tiskan u biskupijskoj tiskari i Hladačekov homiletički časopis »Katolički propovjednik«. Bilo je to 6. godište; godišnje je izlazilo 12 brojeva sa skoro 80 stranica, odnosno ukupno 865 str. Na samom listu je pisalo da »ovaj časopis izlazi svakoga mjeseca jedan put u Gradištu kod Županje« — jer urednik bijaše župnik u Gradištu.

Hinko Hladaček (1837.—1891.), pisac i glazbenik, bio je klerik u đakov. sjemeništu. U Đakovu je jedan od osnivača pjevačkog društva »Sklad«. Od 1873. župnik u Gradištu; umro je kao vukovarski župnik. Pisao je zborove, crkvene popijevke i transkripcije za klavir.

»Propovjednik« je Hladaček počeo izdavati 1877. Suradnici su mu sam biskup Strossmayer, dr. A. Voršak, Juraj Streit, zagrebački kanonik Adolfo Tkalčević, C. Gruber i dr.

---

[44] Glasnik 5, 15. III. 1882, str. 74.

»Tako je 'Propovjednik' pomoću ovih muževa, sabranih dielom iz same biskupije, dielom iz svih zemalja jezika našega, za ono šest godina svoga obstanka nastojao zadovoljiti obće osjećanoj potrebi za izborom homiletičkim u hrv. jeziku.«[45]

Međutim, list je upravo te godine obustavljen. Razloge iznaša i opet »Glasnik«:

»— 'Katolički Propovjednik' prestaje sa zadnjim brojem svoga VI. tečaja izlaziti. Urednika prisiliše na to duga i još uviek opasna bolest i nemarno, skoro nikako plaćanje predbrojnika. Šteta što nam i taj jedini homiletički list dužjeg života nebi!«[46]

Iz 1883. spomenimo spjev M. Nedića »Život fra Marijana Šunjića«. Martin Nedić (1810.—1895.) prvi je ilirac iz Bosne koji se u književnosti javio već 1835. anonimnom pjesmom o prilikama u Bosni. Surađivao je u »Danici« pod pseudonimom Slavoljub Otačbinović, objavljivao prigodne spise, ali je, kao i Grgo Martić nešto kasnije, mnogo opisivao teško stanje Bosne pod Turcima.

U đakovačkom biskupijskom »Glasniku« objavio je početkom 1881. prigodnu pjesmu o osnivanju tiskare. U prvim godinama rada biskupijske tiskare Nedić je postao glavni suradnik objavivši do 1884. četiri knjige. Najvažnija je povijesna rasprava »Stanje redodržave Bosne Srebrne« koja je prvotno izlazila u »Glasniku«.

Za 1884. osim Nedićeve povijesne rasprave i Strossmayerove besjede, vrijedna je spomena knjižica Ilije Okruglića »Božićni darak«. Na samoj knjižici nije označena godina, no nju saznajemo iz ove »Glasnikove« bilješke:

»U našoj je štampari dotiskan:

»BOŽIĆNI DARAK«

s badjačkom i trikraljevskom koledom i sedam novih pjesmica, posviećen po Iliji Okrugliću, svećeniku biskupija naših: *Slavi božića — kralja a zabavi bogoljubnoj pjevajućoj mladeži.*

---

[45] Pavić—Cepelić, isto, 237.

[46] Glasnik 24, 31. XII. 1882, str. 226.

Nadamo se, da će ove male predstavčice gg. kateketom i učiteljem dobro doći, kojim je zadaća, da na život oplemenjujući utiču, te će našu mladež, koja na badnjak ide u *Adama i Evu,* ili Betlem, a na tri kralja zviezdu nose, u tom poslu uputiti.«[47]

Ta knjižica Ilije Okruglića (1827.—1897.), još jednog ilirca-suradnika biskupijske tiskare, nema većeg značenja čak ni u njegovu, inače bogatom, djelu. Ona je upravo ono što u bilješci i piše: »mala predstavčica«, dakle knjižica prigodnih kratkih drama.

Godine 1885. tiskana je, između ostaloga, anonimna prigodna pjesma o Strossmayeru (koju je možda napisao G. Martić), dosta opširna knjiga Riegerova o Metodu (povodom 1.000 godina smrti) i knjižica crtica svakako najtalentiranijega đakovačkog pisca Nikole Tordinca. To su »Seoske bajke i bajalice«.

Nikola Tordinac (Đakovo, 1858. — Gleichenberg, 1888. — pokopan na đakovačkom groblju) umro je mlad, ne navršivši tridesete godine, u vrijeme kada je tek trebao stvoriti zrela umjetnička djela. To je onaj tužni refren o smrti koji je najbolje osjetio Matoš, napisavši kako »hrvatska smrt ima više ukusa od hrvatskog općinstva«. Bolujući od tuberkuloze, nije se Tordinac uspio vinuti u sam vrh hrvatskog realizma i mi smo prisiljeni govoriti o početnim radovima kao o zaokruženom i cjelovitom djelu.

Javio se veoma rano stihovima, ali uskoro se okreće novelistici. Objavljivao je pripovijetke i crtice u »Vijencu« i »Pozoru«; jedanaest ih je skupio u zbirku crtica »Seoske bajke i bajalice«. U predgovoru iznio je pisac svoje shvaćanje književnog djelovanja:

»Moja knjižica ništa nije van sitna pregršt raznih zgoda vađenih iz narodnjeg života.«

Stoga je Tordinac prije svega folklorni pisac pa neke njegove pripovijetke i nisu drugo nego ilustracija narodnih običaja.

Osim toga, objavio je za života »Narodne pjesme i pripovijetke iz Bosne« u dva izdanja. Nakon smrti Matica hrvatska izdala mu je knjigu »Odabranih crtica i pripovijesti« (1890.) s uvodom Matije Pavića i Milivoja Šrepela. O Tordincu se

[47] Glasnik 22, 16. XI. 1884.

malo pisalo a nakon rata, ako izuzmemo knjigu iz »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, ništa. Tako i Tordinac još uvijek čeka svoga biografa.[48]

Potrebno je nešto reći o književnoj aktivnosti Zbora duhovne mladeži o kojemu su najosnovniji podaci već poznati (v. tekst uz bilješku 17. i 18). Zbor započinje izdavati književno-religiozna djela za puk i mladež nakon pada apsolutizma. Najrevniji predsjednici koji su se brinuli za knjige bijahu J. Šarabić (do 1870.), S. Kelek (do 1873.), A. Šašmalović (do 1875.), M. Cepelić (do 1877.) i N. Tordinac (do 1883.). Prva knjiga, »Šimun Posavac«, tiskana je 1862. a preveo ju je Blaž Modrašić. Iste je godine štampan Korajčev prijevod Keppove »povjesti crkve«. Zatim izlaze knjige »Siročad« (1873.) i »Pješčara« (1880.).

Prva knjiga Zbora objavljena u biskupijskoj tiskari bila je »Agata« iz 1887. (prema Pavić—Cepelić, str. 236). Osam godina potom, 1895, izdana je knjiga »Angjelina«. Zatim je izašlo nekoliko izdanja knjige »Pouke o karmelitskom škapularu«. Od te knjige poznata su za sada dva izdanja, prvo iz 1897. i peto iz 1911.

Godine 1888. izdane su posljednje dvije knjige (IV. i V.) »Uspomena na stari Brod«. Te je uspomene zabilježio 1838. brodski trgovac, književnik i gramatičar Ignjat Alojzije Brlić (1795.—1855.). Knjige je priredio za tisak njegov sin Ignjat Brlić (1834.—1892.),političar i odvjetnik.

Prvi period biskupijske tiskare pod upraviteljstvom Mate Straca trajao je do 1889. Strac je prepustio upravljanje u prosincu 1889. *Mijatu Sencu* kojega je već u svibnju 1890. naslijedio *Josip Lovretić*[49].

M. Senc je rođen 26. rujna 1848. u Vinkovcima, teologiju studira u Đakovu od 1872. Prebendar je do 1890, zatim administrator i župnik u Babinoj Gredi, 1911. godine dekan. Godine 1913. postao je 48. kanonik od sjedinjenja dvaju biskupija. Umro je u Đakovu 13. svibnja 1926.[50]. Bio je glazbeno

---

[48] O Tordincu osim Pavića i Šrepela pisao je opširnije jedino Vjekoslav Klaić (»Uspomene na Nikolu Tordinca«) u »Vijencu« br. 15, 1888. U izdanju »Pet stoljeća hrvatske književnosti« (knj. 38, 1968, u knjizi su pisci: Perkovac, Jurković, Korajac, Ciraki, Tordinac) predgovor je napisao I. Frangeš (str. 365—369).

[49] Pavić—Cepelić, isto, str. 236.

[50] E. Gašić, Brevis conceptus historicus diocesium Bosnesis-Diaconvensis et Sirmiensis, Osijek, 1944, str. 111.

Sl. 6. Josip Lovretić (1865.—1947), upravitelj i suradnik biskupijske tiskare

obrazovan; od 1880. je član pjevačkog društva »Preradović« a 1882. je i u upravnom odboru.

Nakon pola godine, sredinom 1890. godine, tiskaru je preuzeo Josip Lovretić. Lovretić se rodio 30. lipnja 1865. u Otoku. Gimnaziju je polazio u Zagrebu i Vinkovcima; zaređen je za svećenika 1888. u Đakovu. Kratko vrijeme bio je kapelan u Vrpolju. U Đakovo je došao 1890. kao prebendar i ravnatelj tiskare. Tu je funkciju vršio sve do 1902. kada odlazi za župnika u Gradište. Godine 1920. je umirovljen te se povlači iz javnog života i odlazi u samostan Dolores u selu Čardaku kraj Gradačca. Ovdje je i umro 27. listopada 1948.

Etnografski rad započeo je još kao đak skupljajući narodne pjesme. Kada je bio bogoslov, predao je 700 pjesama Matici hrvatskoj. Kao etnolog došao je na glas opširnom monografskom raspravom »Otok« koja je izlazila u »Zborniku za narodni život i običaje« (knj. 2, 3, 4 i 7). Ta je rasprava prva velika znanstvena monografija o narodnom životu. Posebno je cijenio narodni vez, u svojoj zbirci imao je 64 vrste veza. S tog područja je u »Zborniku« (knj. 7) napisao raspravu »Pozlatinski vezovi u mojim sobama«.

Lovretić je napisao i 40-ak pripovijedaka u kojima je također opisivao život na selu. Objavljivao ih je od 1887. do 1900. u »Vijencu«, »Prosvjeti«, »Nadi« i dr. Njegove pripovijetke trebalo bi tek proučiti.

U svakom slučaju, za Lovretićev je rad karakteristična slijedeća rečenica koju je sam izrekao:

»Kad sam bio sam, mislio sam o narodu, a kad sam s kime razgovarao, govorio sam o narodu. To su bile moje knjige, a ti seljaci bili su moji učitelji.«[51]

U biskupijskoj tiskari objavio je četiri knjige. Godine 1891. izašla mu je »pripoviest iz života hrvatskog seljaka u Slavoniji« pod naslovom »Seoska pripoviest«. To je zapravo roman od skoro 300 stranica, kojega se može prosuditi tek kada se prouči njegov cjelokupni književni rad. Deset godina kasnije tiskao je komediju (ili »veselu igru u četiri čina«) »Klin se klinom izbija«, pisana bez većih književnih ambicija, i pripovijetku »Ujak Perica Rajkov«. Jedini poznati primjerak te knjižice posjeduje knjižnica Bogoslovnog sjemeništva u Đakovu. Osim toga, štampao je 1896. godine »Pjesmice za igru

[51] Citirano prema: Z. Lechner, Etnolog Josip Lovretić, Zbornik slavonskih muzeja, 1, 1969, str. 171.

u kolu« (koje je sam spjevao). Još kao učenik i bogoslov pisao je narodne pjesmice (»prem sam znao, da ti stihovi nisu nikakve pjesničke vriednosti. . .«) kako bi se uvježbao u narodnom govoru. Takvih pjesmica napisao je preko sedam tisuća i podijelio ih na tisuće. Prva takva tisuća (»iz đačkog doba«) kružila je u rukopisu među njegovim prijateljima i znancima i dospjela u ruke »Prosvjetinu« piscu M. Lovrinu, ali ne kao Lovretićeve pjesme već kao narodne. Taj je Lovrin u članku »Djevojke i djevovanje po narodnim pjesmama« (Prosvjeta 6, 1896.) objavio mjesto narodnih deset Lovretićevih pjesama. To je prisililo Lovretića da svoje pjesme štampa:

»Ne mogu dopustiti, da se moje pjesme štampaju kao narodne, stoga ih za vremena izdajem. Neću ih prodavati, nego ih razašiljam u nekoliko primjeraka, da mi se ne bi poslije smrti prigovorilo, da su pjesme tuđe.« (Predgovor).

Lovretić je objavio 7.000 pjesmica razvrstanih po tisuću. Paginacija stranica je neuobičajena: svaki od sedam dijelova ima vlastitu paginaciju. Ukupno knjiga ima 160 str. Pjesmice su uglavnom od 2, 3, 4 stiha u desetercu. Zanimljivo je da su ti stihovi prilično »raspojasani«, npr.:

»Alaj imam medena djevera,
Baš brajina mojega švalera.« ili

»Došo dika pa se umiljava,
Hoće, da mi srce razgrijava;
Nemoj, nemoj željo primedena,
Srce mi je vatra užežena.«

Iznenađuje da se svećenik Lovretić izruguje i popovima, npr.:

»Imam blaga na kupove,
Dat ću diku u popove,

Pa kad dika svrši škole,
Onda gledaj lole!«
ili
»Pad kiša šušti
Suvo lišće šušti
A zeleno trepeće,
Malo zvono klepeće,
Udaraju gromovi,
Boga mole popovi,

Da bar neda krupna leda,
Jer će procvast leđa
Popovima od batina
I gvozdenih vila,
Jer se čuje, da se sklate
Svud po selu jatom jate,
Da popove mlate.«

Zanimljivo je pitanje kako je Lovretić takve pjesme uspio objaviti, ali na njega u ovom trenutku nema zadovoljavajućeg odgovora.

Na samom početku Lovretićeva upraviteljstva pronijela se osječkim njemačkim novinama vijest da biskup Strossmayer namjerava preseliti tiskaru iz Đakova u Osijek. Naime, u stoljetnoj borbi slavenstva i germanstva u Osijeku, slavenstvo se nalazilo potkraj stoljeća u defenzivi. Dok su švapske novine »Die Drau« (1868.—1928.) i »Slavonische Presse« (1884.—1929.) suvereno gospodarile, hrvatskih novina uopće nije bilo. Ipak, osječki Hrvati i Srbi nisu se predavali spremajući opozicione novine. O tome izvještava »Die Drau« od 3. XII. 1891. (ovdje dakako u prijevodu):

»*Hrvatski dnevnik u Osijeku* — 'Pesti Naplo' javlja iz Osijeka da biskup Strossmayer ni izdaleka ne misli na to da rezignira, nego da traži sve mogućnosti da ponovo razvije jednu živahnu političku aktivnost. Postoji namjera da se biskupova štamparija premjesti iz Đakova u Osijek i u ovom gradu da se pokrene jedan hrvatski dnevnik, koji bi zastupao biskupove tendencije. Kroz taj list trebalo bi prije svega, da se suzbije postojeći antagonizam između Hrvata i Srba i da se postigne bratska suradnja između ta dva elementa. I vlada namjerava da od nove godine dozvoli da se u Osijeku pojavi hrvatski dnevnik. To javlja korespodent 'Pesti Naploa'. — Mi mislimo da na sve to moramo primijetiti da korespodent Naploa, koji je ovdje boravio dva dana i posjetio našu redakciju, posjeduje prilično živahnu fantaziju.«[52]

Usprkos prepotentnosti izraženoj u posljednjoj rečenici, pokazalo se da sve to nije bila samo »živahna fantazija«. U broju od 10. XII. te iste novine donijele su i ovu bilješku:

---

[52] Citirano prema Z. Kulundžić, Sukob slavenstva i germanstva u Osijeku u prošlom stoljeću, Glas Slavonije, 28. siječnja 1965.

»Više puta najavljivani *opozicioni hrvatski dnevnik u Osijeku* — izgleda da je za dogledno vrijeme konačno pao u vodu. Naime, inicijatori koji su, kako nas obavještavaju, zahtijevali od njegove ekscelencije biskupa Strossmayera subvenciju od 4.000 forinti kroz najmanje tri godine, konačno su sa svojim zahtjevom odbijeni od crkvenog poglavara. Da li će možda opozicioni klub moći dati tu malenkost, zasada je još neizvjesno.«[53]

Budući da se nije moglo osigurati 4.000 forinti, novine nisu štampane. Trebalo je čekati iduće stoljeće pa da se pokrene, dvije godine prije Strossmayerove smrti, naprednjački dnevnik »Narodna obrana«. U svakom slučaju, za Đakovo je bila sreća što tiskara nije prenesena u Osijek jer je mogla nastaviti svoju kulturno-izdavačku aktivnost.

U biskupijskom šematizmu iz 1898. nalazimo prvi put na nadzornika tiskare (lat. »Supremus Inspector«). Tu je funkciju vršio sve do 1912. Šimun Čižmarević (Đakovo 1845.—1912.), profesor u sjemeništu, od 1894. kanonik i rektor sjemeništa (do 1900.). Kakva mu je bila zadaća, nije poznato; u tiskari nije objavio ništa. Nakon njegove smrti ostalo je to mjesto ispražnjeno (vacat).

Na mjestu upravitelja Lovretića je zamijenio 1902. *Petar Pejakić.*

Pejakić je rođen u Moroviću 8. kolovoza 1865. Za svećenika je zaređen 1894. Bijaše kapelan u Đakovu, profesor filozofije i latinskog jezika i od 1902. biskupov tajnik. Od 1913. je 49. kanonik đakovačke biskupije. Umro je u Đakovu 6. lipnja 1943. Nije poznato do kada je točno bio upravitelj. U šematizmu iz 1908. upravitelj tiskare je već Marinko Lacković.

Iz tog perioda najveću pažnju privlači knjiga »Naprednjaci i kršćanska vjera« koju je napisao »jedan svećenik«. Na njoj nije naštampana ni godina izdanja ni mjesto ni tiskara, jedino je rukom dopisano: Djakovo, 1907. U zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici uvedena je pod signaturom 151.882 i stručnom oznakom 34.

Da je knjiga mogla biti štampana 1907. (ili neku godinu kasnije), potvrđuje ovaj citat sa 1906. godinom (na str. 2—3):

»... ali da su oni bezbošci, da su bezvjerci, dušmani crkve i kršćanske vjere, to ćemo evo dokazati iz njihovoga pro-

[53] Z. Kulundžić, isto, Glas Slavonije 29. siječnja 1965.

grama, što su ga oni izdali i sastavili u Zagrebu na duhove 1906. godine.«

Nadalje, pisanje slova Đ kao DJ upućuje na to da je taj zapis nastao neposredno nakon tiskanja knjige. Stoga se može povjerovati toj bilješci kako je knjiga tiskana u Đakovu (svakako u biskupijskoj tiskari) 1907.

Inače je knjiga klerikalni napad na naprednjake, odnosno pokretaše. Isti je autor objavio ranije knjižicu »Pokretaši i svećenici« koju nisam uspio pronaći.

Posljednji upravitelj biskupijske tiskare prije I. svj. rata bijaše *Marinko Lacković*. On je postao upravitelj između 1904. i 1908. godine i ostao do 1918. godine kada odlazi za župnika u Nijemce. Lacković je rođen 23. listopada 1876. Teologiju završava 1900. u Đakovu, od 1903. je prebendar, zatim upravitelj tiskare i urednik »Glasnika«. Godine 1931. postao je deseti arhiđakon ove biskupije. Nije mi poznato kada je umro; godine 1944. kada je E. Gašić objavio »Brevis conspectus« (str. 139—40) bio je živ.

Lacković je u biskupijskoj tiskari objavio 1912. knjigu »Dojmovi s istoka« — putopis o hodočašću u Jeruzalem i Egipat.

»Nije to nit učena rasprava, nit historičko ili geografsko opisivanje Svete Zemlje i kršćanskih svetinja u njoj — ne. To su učinili vještiji od mene. ... Ovo su tek na papir stavljene misli i čuvstva moje duše — mile uspomene, sličice, impresije s moga hadžiluka.« (str. VII)

Opisujući samo ono što je vidio i doživio, a opremivši knjigu s desetak fotografija, pisac je napisao nepretenciozan i zanimljiv putopis kao vrijedan prilog našeg poznavanja tih nedovoljno poznatih krajeva prije više od pola stoljeća.

Prvi svjetski rat prekinuo je gotovo svaku izdavačku djelatnost biskupijske i ostalih đakovačkih tiskara.

V.

Nakon petnaestogodišnjeg rada biskupijske tiskare osniva se u Đakovu 1896. druga tiskara. Njezin je vlasnik bio Makso Bruck — tiskar o kojemu ima malo arhivskih podataka. Sve to se o njemu može reći saznajemo iz knjiga koje je štampao i polemika koje je vodio. Bijaše to čovjek koji se htio obogatiti ne birajući sredstva. Štampao je ono što se čitalo, tj. kilometarske šund romane.

Sama godina osnivanja Bruckove tiskare nije potvrđena neospornim dokazima nego je utvrđena drugim, posrednim argumentima. Te, 1896, godine štampana je prva do sada poznata knjiga iz Bruckove tiskare. To je »Izvješće o nižoj djećačkoj i šegrtskoj školi u Đakovu«. U izvještaju za iduću godinu (koji je također tiskan kod Brucka) nalazi se i popis naučnika koji su učili tiskarski ili slagarski zanat. Prema tom popisu za školsku godinu 1896/7. po prvi put uzeo je Bruck u svoju tiskaru jednoga tiskarskog šegrta II. razreda i jednoga slagarskog šegrta III. razreda. Na osnovi ta dva dokaza zaključujem da je Makso Bruck pokrenuo tiskaru 1896.

Sl. 7. Zgrada u kojoj se nalazila Bruckkova tiskara.
Razglednica iz 1928. godine

Nije, također, poznato kada je M. Bruck rođen te gdje je i kada umro. Njegov otac Hinko Bruck (1836.—1919.), pokopan na đak. Židovskom groblju, imao je u Đakovu trgovinu odijela. U Horvatovoj »Spomenici« pjevačkog društva H. Bruck se spominje prvi put 1872. kao podupirajući član (tada još »Sklada«). Od tada pa sve do 1886. godine (kada je društvo zabranjeno) on je redovan član. Godine 1912. vodio je trgovinu jer je u »Đakovštini« oglasio kako treba dvojicu naučnika.

Sl. 8. »Izvješće o nižoj dječačkoj i šegrtskoj školi«, najstarija do sada poznata knjiga objavljena u Bruckovoj tiskari

Svi oni koji su poznavali Maksu Brucka između dva rata, sjećaju ga se kao stara čovjeka. Prvi put se spominje u Đakovu, koliko sam uspio ustanoviti, godine 1895. kao član »Preradovića« — što je još jedan dokaz za 1896. kao godinu osnivanja tiskare. Od te je godine on redovan član a neko vrijeme bijaše i odbornikom. Kao član salonskog orkestra nastupao je na društvenim koncertima; poznato je da je 30. X. 1898. orkestar svirao uvertiru opere »Seviljski brijač«, 4. travnja 1904. svirali su Mendelsohnove skladbe[54]. Posljednji put se spominje 1906. iako je vjerojatno i dalje ostao u društvu.

Da bismo ustanovili približnu godinu Bruckova rođenja, poslužimo se slijedećim usporedbama:

Prvi svjetovni osječki tiskar I. M. Divald rođen je 1743. U Osijeku je pokrenuo tiskaru 1775. a prije toga je godinu i pol faktor u jednoj budimskoj tiskari. To znači da je sa 32 godine osnovao vlastitu tiskaru. Požeški tiskar Miroslav Kraljević imao je 39 godina kada je osnovao tiskaru. Vukovarski štampar Franjo Kiefer radio je od 1881. a umro je u 46. godini 1891. Dakle, on je svoju tiskaru osnovao u 36. godini. Slično je i sa zagrebačkim tiskarima (Župan — 24 godine, Hartman — 46, Kugli — 30 kada su osnovali tiskare). Iz ovih podataka je uočljivo da su štampari osnivali svoja poduzeća uglavnom između tridesete i četrdesete godine života.

Ako tu spoznaju primjenimo na đakovačkog štampara; proizilazi da je Bruck rođen između 1856. i 1866. godine.

Kao što nije poznato kada je Bruck rođen, ne zna se ni kada je i gdej umro. Neosporno je jedno: Makso Bruck je 1940. ili 1941. (što sam saznao u obitelji Kraljević) prodao svoju tiskaru Matiji Kraljeviću.

Od starijih Đakovčana čuo sam dvije verzije od kojih ni jedna nije provjerena. Ovdje ih donosim s ciljem da posluže kao orijentacija u daljnjim proučavanjima. Prema prvoj verziji, Bruck je kao Židov poginuo u toku II. svj. rata. Po drugoj, on se uspio pravovremeno skloniti u Švicarsku, gdje je živio njegov brat, i tu je uskoro umro. U svakom slučaju bijaše Bruck već veoma star i, bez obzira koja se verzija pokaže točnom, umro je ili je ubijen u vrijeme II. svj. rata[55].

---

[54] M. Horvat, Spomenica, str. 131. i 154.

[55] Sva moja nastojanja da pronađem bilo kakav podatak ili fotografiju, ostala su bez uspjeha. O Brucku nikakvih podataka nema ni Savez jevrejskih opština Jugoslavije iz Beograda o čemu su me obavijestili pismom od 18. III. 1975.

Bruckova tiskara se nalazila u ulici Franje Josipa, nekadašnji Veliki sokak. Godine 1863. kuća je pripadala Milku Pinteroviću. Kasnije ju je kupio ljekarnik Karlo Tranger koji je okućnicu prepolovio. Južni dio, koji je zadržao za sebe, kupio je poslije ljekarnik Hugo Fuchs. Sjeverni dio prodao je trgovcu Adolfu Dolenčiću. Dolenčićev posjed kupio je Bruck[56]. Bruck je uredio malu knjižaru u kojoj je prodavao knjige, tiskanice i školske potrepštine, a tiskaru je smjestio u dvorište. Sada se ovdje nalazi prodavaonica »Peko« (ulica Maršala Tita 24.)

Danas je sačuvan samo dio korespondencije Makse Brucka iz koje srećom saznajemo odakle je nabavljao u početku potreban materijal za tiskaru i knjižaru (papir, kancelarijski papir, dopisnice i sl.). Ivan Germovšek iz Đakova posjeduje 12 dopisa austrijskih, njemačkih i mađarskih tvornica iz 1900. i 1901. godine. Tako je Hern Max Bruck iz Diakovara (u jednom se dopisu taj Diakovar nalazi u Ugarskoj!) kupovao kod stranih tvornica, iako u Zagrebu postoji od listopada 1895. jedna tvornica papira. Kasnije je i sam Bruck štampao dopisnice i razglednice s đakovačkim motivima, — Muzej Đakovštine posjeduje dosta takvih razglednica.

Kakve je knjige objavljivao Bruck u svojoj štampariji?

Ukratko rečeno: pretežni dio knjiga bijahu šund romani. Na taj način Bruck je gušio kvalitetnu domaću knjigu a štitio i širio bezvredno, uglavnom prevedeno, štivo. Tu je činjenicu uočio i Matoš u putopisu »Od Zagreba do Beograda«:

»I knjižara, jedina đakovačka knjižara je u hebrejskim rukama. Knjižar, g. Maks Bruck, koji, kako čujem, ni danas još ne umije pisati hrvatski, veliki ‚protekcionskind' prošle uprave, kojoj lifrovaše materijal za urede, gazda Makso Bruck izdaje na veliko grozne funtromane, smetajući širenju zdrave i prave hrvatske literature. I kod nas još ima bezazlenjaka koji tvrde da se u Hrvatskoj ne da živjeti od književnosti! Evo, i gospodin Max Bruck živi od nje i da nije tako, gospodin Max Bruck bi se iselio iz đakovačke pitomine«. (SD, XI, 154.).

Veliku produkciju Bruck je započeo 1904. Te je godine tiskao u dva dijela kilometarski pučki roman »Nevina u ludnici« na preko 2400 stranica. Iduće dvije godine objavio je novi roman »Feodora, nesretna velika kneginja ruska«, također

---

[56] M. Marković, Đakovo i Đakovština, Zbornik Đakovštine, knj. I., 1976, JAZU Zagreb, str. 228—9.

na skoro 2300 stranica u dvije knjige. Ti su romani izlazili u svescima, u svakoj knjizi bilo je uvezano 50 svezaka.

Nakon toga Makso Bruck izdavao je »zbirku tajinstvenih pripovijesti«. Od te zbirke poznate su tri pripovijetke uvezane u jednu knjigu koja je u posjedu autora ove rasprave. To su »Tajanstvena dvorska komora« (str. 97.), »Lutajuća ruka« (str. 108) i »Sveto Andrijevska noć« (str. 80). Na kraju druge pripovijetke odštampao je Bruck i reklamu za ta izdanja:

»Zbirka tajinstvenih pripovijesti. Preporučam ovu osobito interesantnu zbirku svakomu ljubitelju sablastnih i duhovskih pripovjedaka. Cijena po svezku KR 1. — Potanki popis badava i franko.«

Osim ovih, »mojom nakladom izašle su slijedeće knjige«: A. Zavorović, Nihilista; Nevina u ludnici; Z. Pužar, Cvjeta Brestovska; Feodora i Josip Žerav »Čovjek od rođenja do smrti«.

O tajinstvenim pripovijestima nema se što reći osim da nisu poznate godine izdanja, ali nam pomažu druge reklamirane knjige. Zavorovićev »Nihilista« objavljen je 1904. godine, »Nevina u ludnici« iste godine a »Feodora« 1905. i 1906. Prema tome, tih godina ,ili koju godinu kasnije, izašle su i »tajinstvene pripovijesti«.

Godine 1911. Bruck je počeo izdavati čitavu seriju knjižica koju je nazvao imanom »Rat«. Podatke o toj seriji zabilježio je Bruck na koricama 2. sveska »velikoga junačkog romana« »Stanislav Jarožinski«. Reklamirajući to svoje izdanje, on je naveo kako su do sada izašle 24 knjižice. Od njih je poznata samo druga, »Burski uhoda«, koja je štampana 1911. na 32 stranice. Budući da je popis objavljen u knjizi iz 1913. godine, proizlazi da je čitava serija izlazila između tih godina. Serija je vjerojatno nastavljena novim knjigama, jer i popis završava sa »nastavit će se« ,ali o tome nema nikakvih podataka. Prijevod je dosta loš (npr. »Jurišanje Sebastopola«!).

Dok je ta serija još izlazila, pokrenuo je poduzetni đakovački tiskar novu seriju knjižica. Iskoristivši oduševljenje zbog pobjede Srbije i saveznika nad Turcima u balkanskom ratu, Makso Bruck je štampao knjižice pod zajedničkim naslovom »Balkanske pripovijesti«. Na posljednjoj stranici druge knjižice, koja se zove »Pod turskim jarmom«, nalazi se ovaj propagandni tekst:

»Još nam grozne scene *Balkanskoga rata i junački bojevi* saveznih država pred očima lebde, i već smo kadri čitav niz

pripovijedaka iz balkanskoga rata objelodaniti. Počinjemo prvim sveskom. pod naslovom SKADARSKA UHODA, pripovijetkom, koja se ističe izvanredno *zanimivim sadržajem i vjernim opisom ratnih događaja na crnogorskom području.*

Sve ove pripovijetke osobito su dobro pisane i napunit će veseljem svakog čitaoca, koji je simpatijom pratio pobjede naše junačke braće na Balkanu.

Ove se ‚BALKANSKE PRIPOVIJESTI' dobivaju uz cijenu od *30 filira* po svesku u svim knjižarama naše domovine kao i u Bosni, Hercegovini i Dalmaciji, ili kod *nakladne knjigotiskare* MAKSA BRUCKA U ĐAKOVU«.

Koliko je poznato, pod tim zajedničkim naslovom izašle su 3 knjižice: »Skadarska uhoda«, »Pod turskim jarmom« i »Kazna kukavice«.

Nije, međutim, Bruck tiskao samo šund literaturu nego je izdavao i vrednija djela. Veću pažnju privlači do sada nepoznata knjižica o Luki Botiću. To je »Kita spomenika na grob Luke Botića na Sve svete 1908. izdao Odbor za podignuće nagrobnoga spomenika pjesnikova. Uredio prof. dr Svetozar Ritig«. — s Botićevom slikom (str. 33). Knjižicu ne spominju ni najbolji poznavatelji Botićeva djela, nema je ni u bibliografiji o Botiću u ediciji »Pet stoljeća hrvatske književnosti« kao ni u Sveučilišnoj i nacionalnoj knjižnici (jedini primjerci u posjedu dr. M. Horvata u Vrpolju i autora ove rasprave). Knjižica je izdana prigodom prvog uređenja pjesnikova groba 1908. Osim obaveznih pjesama o Botiću sadrži i članke poznatih đakovačkih kulturnih radnika: Milke Cepelića (»Crtice iz života Luke Botića« — str. 7—13; i »Grob Luke Botića« — str. 30—33), Matije Pavića (»Za boga i narod« — str. 19—22) i Svetozara Ritiga (»Luka Botić u hrvatskoj knjizi« — str. 26—29.).[57]

Godine 1910. približila se Zemlji ponovno Halleyeva kometa koja je izazvala veliku uznemirenost u svijetu. Proširilo se uvjerenje da će te godine, upravo 18. svibnja kada bude najbliža, svijet propasti.

Engleski astronom Edmond Halley (1656—1742.) dokazao je da se jedna kometa, koja je kasnije prozvana po njemu,

---

[57] Đakovačke novine prije I. svj. rata pisala su češće o Botiću. Najnačajniji su članci »50-godišnjica Botićeve 'Bijedne Mare'« (Đakovština 5, 1911. — sa slikom), »Podignuće spomenika na grobu hrvatskog pjesnika Luke Botića« (Hrv. pučke novine 21, 1908.), »Razlaz odbora za Botićev spomenik« (Hrv. pučke novine 46, 1909.) i »Luka Botić« (Đak. hrv. pučke novine 15, 1914, str. 1—2).

vraća svakih 75 godina. Posljednji put kometa je promatrana u svibnju 1910. Njezina pojava izazvala je strah jer se smatralo da će se Zemlja sudariti s njom i propasti. Tako je npr. u Zagrebu 16. V. učitelj Ivan Tomašić održao javno pučko predavanje »Hoće li 18. o. mj. propasti svijet« u Hrvatskom društvu za unapređenje uzgoja. Zagrebački list »Obzor« donio je u svom broju od 12. V. ovu vijest »Jučer ujutro se je vidio iz Zagreba Halleyev komet,koji sjaji već puno slabijim svjetlom. . .«

Taj je strah iskoristio đakovački tiskar Makso Bruck te je u prvoj polovini 1910. godine štapao (a vjerojatno i napisao) knjižicu »*Propast svijeta* 18. svibnja 1910. od Halleyeve repatice«. Knjižica ima 15 stranica a ilustrirana je sa četiri slike.

Bruck smatra kako »*uslied približavanja Halleyovog kometa ide naša zemlja ove godine u susret jednom takvom opasnom ekscesu*« (str. 10.).

Nakon toga Bruck raspreda eventualne posljedice te knjižicu završava strašnim upozorenjem:

»Nadajmo se, međutim, da se ova proricanja i nagađanja ne će u istinu ispuniti, i da će Halleyev komet 18. svibnja 1910. bez težih posljedica pokraj nas proći. *Ali opasnost je ipak velika, mogućnost propasti svijeta ove je godine tako dana kao nikada još do sada.* Nemoćan borit će se čovjek proti njoj, nesposoban da katastrofu obustavi, ili da na njoj samo što neznatnijega promijeni — bit će nemoćno dijete u odlučujućem času, — čovjek, ponosni vladaoc na zemlji« (str. 15.).

Svijet ipak nije propao, ali je Makso Bruck na tome dobro zaradio. »Hrvatske pučke novine« su ga, naravno, ismijale. U broju 55. od 1. V. 1910 .one su pisale:

»*Repatica i zaglupljivanje neukog naroda.* Naš knjižar Makso Bruck izdao je knjižicu pod naslovom ‚Propast svijeta'. U njoj se pripovijedaju svakojake grozote, koje su skroz na skroz lažne. Svaka knjiga treba, da bude poučna, pa ma bila i za zabavu napisana, no ovo je napisano samo da si Makso Bruck natrpa džepove filirima priprostog naroda, koji će ju kupovati. Pametan nitko neće knjigu niti u ruke uzeti!

Upozorujemo naše štioce, da onoga, koji bi mu nudio na prodaju rečenu knjižicu, protjera, a i gospodin Bruck bi mogao već jednom prestati izdavanjem raznih zaglupljivajućih knjiga. Toliko za sada. Kašnje ćemo se bude li potrebno, ovi-

jem novijem njegovim izdanjem malo pobliže zabaviti, da ih prikažemo u pravom svjetlu«.

Kada je »opasnost« već prošla, novine su ponovno pisale o knjižici:

»*Repatica i varalice.* Eto prođoše kobni dani 18. i 19. svibanj i svijet ostade čitav i cijel usprkos uvjeravanju našeg knjižara Brucka, da će svijet propasti. Što ga brige, on je zaslužio svoje, pa se sada može smijati lakovjernim — Hrvatima«.

Na to je slagar dodao svoju opasku:

»Što se je dogodilo sa Bruckom? Svijet fala Bogu nije propao, ali jedino se vidi na Makslu trag od repače«.[58]

U travnju i svibnju 1912. godine boravio je Bruck u Americi na poslovnom putovanju. Za to vrijeme uređivao je novine Stjepan Tomić (v. »Đakovština« br. 47.). Nakon povratka preuzeo je on ponovno »Đakovštinu« naznačivši to ovom bilješkom:

»Izdavatelj našega lista, gosp. Makso Bruck vratio se prije nekoliko dana sa svoga poslovnoga putovanja po Americi, te opet potpisuje ‚Đakovštinu' kao odgovorni urednik«. (br. 62., 2. VI. 1912.).

Kakve je poslovne veze uspostavio đakovački tiskar u Americi, nije poznato. Od te đakovačko-njujorške suradnje sačuvao se samo veliki junački roman »Stanislav Jarožinski«; ali je i on defektan (samo 9 svezaka). Na koricama romana zabilježeni su ovi podaci: »Nakladna knjižara Makso Bruck, Đakovo i New York. Copyright in U.S.A. 1913. by Makso Bruck, Đakovo. Pretisak zabranjen. — Pravo prijevoda na sve jezike pridržano«.

Je li Makso Bruck štampao roman u suradnji s kojom tiskarom iz New Yorka ili je sam osnovao nakladnu knjižaru u američkome gradu, nije moguće zaključiti iz poznatih podataka. Prema formulaciji iz romana, skloniji sam prihvatiti drugu mogućnost. Međutim, u ovom trenutku određenije ne mogu reći jer taj problem tek proučavam.

---

[58] Tome purgerskom mentalitetu narugao se A. G. Matoš u sonetu »Kometi« ispod kojega je napisao tragični datum (v. SD V, 64). Četvrt stoljeća kasnije i Tin Ujević je objavio pjesmu »Zebnja promenade na dolasku kometa (19. svibnja 1910.)« (v. Sabrana djela III, str. 326—7).

Putovanje u Ameriku omogućilo je Brucku da tiska još jednu knjigu koja nam je poznata samo po naslovu. To je brošura o havariji broda »Titanic«: »Katastrofa broda ‚Titanic'«.

Britanski prekooceanski brod »Titanic« potonuo je u noći 14. na 15. travnja 1912. godine na svom prvom putovanju iz Southamptona u New York. Tom prilikom poginulo je 1513 putnika i članova posade a brod je nestao u morskim dubinama. Bijaše najveći i najluksuzniji brod toga vremena i smatran je nepotopivim a potonuo je za tri sata. Propast »Titanica« jedna je od najvećih katastrofa u povijesti brodarstva.

Kao što je poznato, Makso Bruck nalazio se u to vrijeme u Americi gdje mu je »uspjelo uputiti se u sve pojedinosti ove neizmjerne nesreće«, pa je ujedno »pribavio oveći broj ilustracija«. Osim toga, »bijaše i u pratnji jednog amerikanskog novinara prisutan, kad je brod ‚Karpathia' dopremio preživjele brodolomce u New-Yoršku luku.« (Đakovština, br. 56).

Naravno, Bruck je odmah iskoristio priliku i napisao brošuru, te nisu prošla ni tri mjeseca a već izađoše 3 sveska. Poglavlja u brošuri bijahu ova: »Sudar sa ledenim brijegom — Smetnja na brodu — Ugasnuće svijetla — Spašavanje na čamcima — Borba za mjesta — Junaštvo i kukavština — Pucanje nz revolvera — Smrt kapetana i još stotinu drugih pojedinosti ove pomorske vožnje — povodom zbivše se katastrofe«. (Đakovština, br. 56.); naslov saznajemo iz »Đakovštine« br. 62.

U 71. broju »Đakovštine« (od 28. VII. 1912.) objavljena je ova bilješka:

»Katastrofa Titanica'. Od ovoga vrlo zanimivoga djela, koje nam u živim bojama pokazuje sve strahote najvećeg dosad brodoloma, izašle su u nakladi knjižare Makse Brucka u Đakovu već tri sveska. Svaki je svezak bogato i sjajnim slikama ilustrovan, te stoji 20 filira.

Ovo se djelo dobiva u svakoj hrvatskoj knjižari, te se obzirom na sadržaj i lijepu opremu svakome najtoplije preporučuje«.

To je sve što znamo o toj knjižici. Nadam se da će se nakon ovog upozorenja pronaći Bruckova knjižica o »Titanicu«.

Krajem 1911. godine Makso Bruck je počeo izdavati vlastite novine, »Đakovštinu«. O tome kako je došlo do izdavanja lista piše Ivan Ribar:

»Na jednoj od prvih sjednica (kotarskog — KP) Odbora, a na prijedlog knjižara Brucka zaključeno je da se pokrene

novi list za Đakovo i kotar kao stranačko glasilo nove stranke (to je Tomašićeva Stranka narodnog napretka — KP). List je počeo odmah izlaziti i štampao se u tiskari knjižara Brucka pod imenom ‚Đakovština'«.[59]

Prvi broj »Đakovštine«, lista za politiku, trgovinu, obrt i gospodarstvo, izašao je 1. studenog 1911. Izdavač i odgovorni urednik postao je M. Bruck a novine su se tiskale u njegovoj tiskari. Novine su izlazile dva puta tjedno (četvrtkom i nedjeljom) na šest stranica. Iako je u uvodnom članku naglašeno kako je list »posve neovisan i ne zasutpa interese ni jedne političke stranke«, ipak je bio mađaronsko glasilo pod rukovodstvom Lovre Radičevića.

»Mađaronski list, koji je izlazio u Đakovu pod imenom ‚Đakovština', pod ličnim rukovodstvom Radičevića, očajnički je napadao kandidate Udružene opozicije, a kovao u zvijezde mađaronske kandidate. Vlasnik tiskare i knjižare mađaron Bruk pobrinuo se i za izdavanje tajnih anonimnih letaka, koji su bili upućeni biračima i njihovim porodicama a u kojima im se prijetilo represalijama u slučaju da glasaju za kandidate Udružene opozicije, a obećavale su im se razne pogodnosti, ako glasaju za mađaronske kandidate.«[60]

»Đakovština«[61] je prestala izlaziti nakon nešto više od godinu dana. Drugo godište započelo je sa 85. brojem a sa 96. brojem novine su se ugasile. Opozicione »Hrvatske pučke novine«, koje bijahu glasile pravaša i kasnije koaliraca, polemizirale su stalno s »Đakovštinom«. Još 1910. godine, skoro dvije godine prije pojave »Đakovštine«, zazujaše humorist »Hrv. pučkih novina« Delija Komarac ovu pjesmicu:

»Novine htio dat u druk
Naš dragi knjižar Makso Bruck,
Al' svako od nas dobro zna —
Da j' to na vrbi svirala,
Jer, fali hej — subvencija!«[62]

---

[59] I. Ribar, Đakovo nekada, Đakovački list 83, 18. IX 1954.

[60] I. Ribar, Đakovo nekada, Đakovački list 195, 1. V 1957.

[61] O đakovačkim novinama potrebno je napisati posebnu raspravu. Stoga ću na ovome mjestu iznijeti samo najpotrebnije podatke. Brojne polemike na relaciji »Hrv. pučke novine« — »Đakovština« osvijetlit ću samo ako se tiču samoga Brucka ili njegove tiskare.

[62] Hrvatske pučke novine 50, 15. II 1910.

Godinu i pol dana kasnije te su novine ponovno napale Brucka zbog sablažnjivih razglednica koje je on imao u izlogu svoje knjižare.

»Saobćujemo da je Maks *Bruck* bezstidne i škandalozne slike iz svoga izloga morao ukloniti. Neki su građani pozivali lijepim načinom svog komšiju Židova, da ukloni i uništi bezobrazne razglednice, ali bijaše uzalud. Stoga pođoše dobri naši kršćani katolici do svojih svećenika. Ovi poduzeše nuždne korake kod redarstvene oblasti i tako je taj naš trgovčić morao slike ukloniti. Oblast je zamoljena, da cijelu nakladu njegovih bezobraznih razglednica uništi. Ujedno je po župnom uredu u Đakovu podnešena proti Brucku prijava kr. drž. odvjetništvu u Osijeku. Prema t. 308 kaz. zakona kazni se ovakva svinjarija, kojom je Bruck nakitio svoj dućan zatvorom od 3 do 6 mjeseci.«[63]

Danas nije moguće ustanoviti koliko su razglednice bestidne iako su za tadašnja shavaćanja vjerojatno to i bile. Prema pisanju »Hrv. pučkih novina« bijaše izvrgnut ruglu svećenik. Pišući o razglednicama, napadači su htjeli pogoditi i samoga Brucka kao mađarona i konkurentskog tiskara o čemu svjedoči i ovaj citat:

»Dakle je ruglu izvrgnut svećenik. Baš kao što bi za Brucka bilo ruglo kad bi njega njetko na ulici prikazao četveronoške pognuta, te njegove šegrte, kako preko njega skaču. Čudimo se Brucku, da je na njega škola tako slabo djelovala, te nije stekao ni najobičnijih pojmova pristojnosti društvene uljudnosti«.

Od mnogih polemičkih žaoka citirat ću još samo jednu. Članćić se zove »Suvišnima«, objavljen je naravno u »Hrv. pučkim novinama« (br. 126. od 7. I. 1912.), a ocjena Makse Brucka koju je izrekao nepoznati pisac, gledano iz povijesne retrospektive od pola stoljeća, potpuno je ispravna.

»Možda smo nagli, svejedno reći ćemo iskreno: ili je pisac onoga uvodnika u ‚Đakovštini' lud ili je na putu. Ovako zbrkanih pojmova može čovjek naći samo u uvodnicima toga čisto mađaronskog Listića. I on se usuđuje ustvrditi, da zna što je patrijotizam.

Takvih patrijota kakove kupi ‚Đakovština' oko sebe bila je Hrvatska puna do god. 1906, ali danas se Hrvati tih patriota

---

[63] Hrvatske pučke novine 107, 27. VIII 1911.

stide, jer su oni svi u državnopravnom shvatanju nastupili narodnu slobodu.

Njemački listovi ala 'Drau' također je s vladom, jer Pfeiffer ne pozna Hrvatske i jer sam nije Hrvat. Eto i ‚Đakovština' dale se u službinstvo, jer je drži čovjek, koji ne misli kao Hrvat, koji je i dosada samo pokazivao, da mu je 'gšeft' prvi, da mu je njemačka literatura draža, a kod hrvatskih stvari drži samo ono, što inteligentan čovjek ni u ruke uzeti. I sada jedan Bruck — židov, koji je dosada samo pokazivao da ispija ovaj narod i da kvari kojekakvim glupostima, *koji nema hrvatskog osjećaja*, kojemu je svejedno bilo to hrvatsko ili mađarsko tlo, samo da je njemu dobro i da on ima korist, takav čovjek — i posve je jasno — izdaje mađaronski list i nabaciva se svojim patriotizmom.«

A kada je »Đakovština« obustavljena, napisale su joj »Hrv. pučke novine« (br. 180., 24. I. 1913.) ovaj »nekrolog«:

»*U cvjetu mladosti preminula.* Tužnim srcem javljamo svim našim prijateljima i znancima, da je naša družica i koleginica u cvjetu mladosti, a u prvoj godini života, »Đakovština« preminula. Razlog smrti tako rane još dojako nije ustanovljen. Mi smo ali saznali, da je krivnja u nestašici predplatnika i u odveć velikom samoljublju njenog pokretača i odgojitelja. Za danas objavljujemo velevrijednu smrt, a za dojdući broj pobrinuli smo se, pa ćemo donijeti nekrologe napisane po samoj gg urednicima 'Đakovštine'. Počivala u miru i lako dočekala dan svoga izlazka! Svim njenim rastuženim kumovima, dobročiniteljima, prijateljima i suradnicima naše saučešće!«

Mađaronstvo »Đakovštine« (pa prema tome i Bruckovo) ilustrirat ću jednim primjerom. Namjerno nije odabran koji programatski članak (jer su oni često slični), nego pisanje o jednoj Radićevoj parnici. Godine 1912. osuđen je, naime, Stjepan Radić u Osijeku zbog »Sokolićeve afere« na 3 mjeseca zatvora. Po optužnici, Radić se sukobio s kotarskim predstojnikom Jankom Sokolićem te je proglašen »krivim javnog nasilja i silovitog odpora« pa je i osuđen. Međutim, prema pisanju samoga Radića i prema izjavama svjedoka na procesu, cijeli sukob odigrao se potpuno drugačije. Sokolić je potajno huškao narod i stalno izazivao Radića.

Bijaše to, naravno, politički proces koji je izazvao zgražanje u javnosti, novinstvu i naročito u pravničkim krugo-

vima. Cilj mu je vrlo vjerojatno bio da spriječi Radićev izbor za narodnog zastupnika u Ludbregu[64].

»Đakovština« (br. 38, 10. III. 1912.) pisala je o procesu ovo:

»Kod sudbenog stola u Osieku vodi se rasprava protiv vođe seljačke stranke Radića. Optužnica je proslijedila nakon svojedobnog napadaja Radićeva na kot. predstojnika Sokolića. Osuda je valjada već izrečena, no nije nam poznata kako glasi.«

U 61. broju donijeta je ova bilješka:

»Našim čitaocima je poznata kaznena parnica protiv vođe seljačke stranke Stjepana Radića radi toga, što se je opro kotar. predstojniku Janku Sokoliću, kad je vršio službu. Radić je osuđen na tri mjeseca teške tamnice pooštrene mjesečno jednim danom posta.«

Dakle, dok se čitava javnost zgražavala zbog karaktera procesa i »turske strogoće« (kao što ćemo još vidjeti), list Makse Brucka odobrava osudu i još tvrdi da je Radić napao Sokolića. Iako su svjedoci izjavili da se dogodilo upravo obrnuto, »Đakovština« ima obraza lagati kako se Radić »opro kotar, predstojniku« — itd. To znači da je taj list s Bruckom na čelu slijedio režim i u ovakvim nečasnim rabotama (kao što je polit. proces) — a kamoli onda ne i u drugim. Svim ostalim potvrdama i dokazima pridružuje se i ovaj, dokazujući da je Makso Bruck odobravao tuđinsku i mađaronsku a ne nacionalno svjesnu politiku.

Uostalom da bi se čitatelj uvjerio kako su pisale druge novine, citirat ću odlomak iz članka »Osuda Stjepana Radića« đakovačkih »Hrv. pučkih novina« (br. 136. od 16. III. 1912.):

»Parnica je bila političke naravi, te je sud Radića uzprkos svih izkaza svjedoka, koji su nedvoumno izjavili, da je predstojnik Sokolić narod potajice huškao protiv Radića, a i sam sa svojim neprestanim i protuzakonitim uredovanjem izazivao, ipak pronašao krivim javnog nasilja i silovitog odpora protiv javnih službenika, pa ga osudio onako, kako smo gore naveli.

Osuda proizvela je u cieloj hrvatskoj javnosti, a naročito i u pravničkom svijetu vrlo neugodan utisak baš obzirom na svoju tursku strogoću...«

---

[64] V. »Autobiografija« u knjizi Stjepana Radića »Politički spisi« (ciklus Hrvatska politička misao XIX i XX stoljeća, priredio Z. Kulundžić, Znanje, Zagreb, 1971, str. 81. i 85—6.

VI.

Sve knjige koje je Makso Bruck tiskao, nisu mu pomogle da postane značajan i čuven tiskar, ali ga je jedna jedina neobjavljena knjiga uvela u hrvatsku književnost. Jednome hrvatskom književniku ponudio se Bruck da će mu biti nakladnikom no svoju dužnost nije izvršio. Nastade književni skandal kojim je Bruck uguran u literaturu. Istina, u stilu duhovite prijetnje A. G. Matoša (o njemu se zapravo i radi) iz polemičkog članka »Literarnom klevetniku«:

»Vi, draga i za ušima debela gospodo, možete mene izbaciti iz vaših listova, a ja vas ne mogu samo izbaciti iz književnosti nego i baciti u literaturu učini li mi se vaša banalna, anonimna vulgarnost dosta komičnom.« (SD XIII, 231)

Bruck nije izbacio Matoša iz lista već mu je štampao knjigu.

Književnik A. G. Matoš (1873—1914.)[65] objavio je za života tri knjige pripovijedaka: Iverje (1899.), Novo iverje (1900.) i Umorne priče(1909.). Između druge i treće knjige proteklo je čak devet godina, ali je Matoš za to vrijeme vodio tešku borbu da je objavi. U svojim traženjima doživio je mnogo uzaludnih obećanja i poniženja a neke će čitatelj upoznati i na ovome mjestu. Knjigu je prvotno nazvao »Putovi« a sadržavala je osam pripovijedaka. Međutim, nije mogao nikako naći izdavača.

»Za Putove, svoju treću i jamčano najbolju knjigu, ne mogu naći nakladnika, dok je župnik Ivan Nepomuk Jemeršić za jednu knjigu dobio 600 kruna, a Hartman izdaje bezbroj kalendara — sa Zagrebačkim Šoštarom!« (iz pisma Vladimiru Tkalčiću, Pariz, 3. XII. 1902, SD XX, 158).

Početkom 1903. tiskan je u novinama »javni apel« za pomoć Matošu koji je u bijedi u Parizu. Na to se javio Makso Bruck i ponudio Matošu da će mu štampati knjigu (prije toga odbio ga je Kisić iz Mostara).

---

[65] O Matoševim vezama s Đakovom trebalo bi pisati posebno. One proistječu iz dvije stvari: u Đakovu je živio Matošev ujak a, s druge strane, ovdje je Strosmayerovo sjedište s katedralom. Godine 1906. posjetio je Matoš ilegalno Hrvatsku i Đakovo (poznate su dvije razglednice koje je pisao kući i zapis iz bilježnice 8. nastao u Đakovu), napisavši putopis »Od Zagreba do Beograda« (SD XI, 149—159). To je sigurno najbolji putopis o Đakovu. Pisao je i o Strossmayeru. Kada je umro, »Đakovačke hrvatske pučke novine« objavile su topao odulji nekrolog u kojemu pisac pokazuje dobro poznavanje Matoševa djela.

Sl. 9. Antun Gustav Matoš (1873—1914), nesuđeni Bruckov suradnik

»Dugo nisam mogao naći nakladnika. ... Kraus mi je napravio u Tagblattu reklamu, pa mi se ponudi nakladnik iz Đakova, nekakvi Čiva, Švaba — što li je, i napisa mi lijepo pismo u — njemačkom jeziku.« (pismo Andriji Milčinoviću, Pariz, 21. III. 1903, SD XIX, 359.)

Ni to ni druga Bruckova i Matoševa pisma nisu poznata.

Matoš je pripovijetke poslao u Đakovo. U prvo vrijeme bijaše zadovoljan svojim nakladnikom. To dokazuje i ovaj odlomak iz pisma upućenog A. Milčinoviću iz Pariza 27. travnja 1903.:

»Moj nakladnik u Đakovu. Max Bruck, strašno je spor čovjek, ali inače sam s njim vrlo zadovoljan. Platio mi nije ništa i ja posebno nisam ništa očekivao, no u posljednjem pismu obećaje, da će nješto poslati.« (SD XIX, 361).

Ali se Matoševo raspoloženje uskoro promjenilo jer Bruck nikako nije štampao knjigu. Iz Pariza piše on V. Tkalčiću 12. svibnja 1903.:

»Knjiga mi je već mjesec dana kod nakladnika i još ne počinje štampanje.« (SD XX, 162).

Nakon toga prvog razočaranja uslijedilo je već i poniženje:

»Moj nakladnik me prosto ignorira, niti piše, niti vraća rukopise, niti šalje honorara. Kola su mi i opet hudo zapela.« (B. Vodniku, 22. VII. 1903, SD XX, 177).

Makso Bruck, koji se nepozvan ponudio za nakladnika i ispao tako gotovo Matoševim dobrotvorom, sada se odjednom promijenio: ne piše, ne vraća rukopis, ne šalje honorar. Kao da se radi o njegovoj dobroj volji. Na taj bezobrazluk zatražio je Matoš od Brucka ili da mu vrati pripovijetke ili da mu pošalje honorar od 50 kruna, kao što se vidi iz pisma Janku Leskovaru (Pariz, 12. kolovoza 1903.):

»Kada mi je ono Agr. Tagbl. načini reklamu, ponudio mi se za nakladnika trećoj knjizi (Putovima) neki Bruck iz Đakova. Na pitanje o honoraru ne htjedoh odgovoriti, jer ne htjedoh pokvariti aferu prevelikom, a blamirati se premalom tražbinom. Bruck me vukao za nos od uskrsa do nedavna, dok (prije 2 tjedna) ne zatražih kategorički ili materijal knjige ili honorar od 50 kr. Ni odgovora, a ja da poludim od jada, od sramote, od neizvjesnosti. Uzmite još fakat, da nemam ni mangure, da ne mogu, evo, ni pisma markirati — tableau!« (SD XIX, 232)

Bit će ipak da ga je taj ultimatum i još više netolerantan i bezobrazan odnos i ignoriranje đakovačkog tiskara uvrijedio i ogorčio. O tome svjedoči pismo A. Milčinoviću (18. VIII. 1903.):

»No ja ne bih bio počinio te grozote, da mi Tresić, urednik Jadrana, ne obeća novaca i da nisam 8 dana prije tog bančovanja dao mom prokletom nakladniku ultimatum: ili 50 fran. (treba kruna — KP) honorara ili natrag materijal za Putove. Do danas nemam odgovora. Zamolih oca neka pita, mogu li tu hulju tužiti.« (SD XIX, 365)

Nakon toga ipak je Bruck vjerojatno poslao 50 kruna, ali i dalje nije tiskao knjigu.

Slijedeće pismo pokazuje kako je za trenutak Matoš postao ravnodušan zbog sudbine svoje knjige, dapače da bi prestao pisati kada bi imao novaca!

»Što je s Putovima, ne znam. Još ne primih korekture. U ostalom, svejedno je, izađe li knjiga za mjesec dana prije ili kašnje. Meni je vuršt. Ja sam ju i onako za sebe pisao — za honorar. Ne vjerujem, da ću tako skoro izdavati pripovijedaka. Da samo imam novaca, ne bih pisao. Samo bih živio. I to je odviše.« (A. Milčinoviću, 1. X. 1903, SD XIX, 371)

Jednako je bio raspoložen i dva mjeseca kasnije (v. SD XIX, 380.), ali je uskoro postao ponovno borben tražeći svoja prava. U veljači 1904. bijaše načisto kako mora postupati s Bruckom:

»Na sva moja pisma moj nakladnik nije se 'udostojao' da mi odgovori. Ništa zato. Ja ću toga Čivu tako počesati, da će me se sjećati do posljednje svoje rupe«. (A. Milčinoviću, SD XIX, 383.)

I starno ga je počešao! Početkom svibnja napisao je »Otvoreno pismo« koje je objavio novopokrenuti list »Pokret« u br. 5 od 15. V. 1904.:

»Bit će ravno godina dana što mi se g. Maks Bruck, knjižar u Đakovu, ponudio da bude nakladnikom *Putova*, mojih novih priča. Poslah materijal za knjigu, primih 50 kruna honorara i od onda mi taj čudni nakladnik nikako ne odgovara na moja zabrinuta pisma, frankirana i rekomandirana!

Prijetio sam mu novinama, javnošću, a Bruck (Maksim) ni odgovora. Uvjerio sam ga da kao autor imam pravo znati hoće li moja knjiga izaći kao moje postumno djelo, a Bruck (Maksim) ni mukajet, premda mi se sam javio nakladnikom,

upravo dobrotvorom, jer ja nikada prije toga nisam čuo za toga čovjeka Brucka (Maksima). Pisao sam mu da mu ne poslah svojih priča da ih baci, kuda pješke gre se', nego da ih štampa što prije, što mi je Bruck (Maksim) i obećao.

Ja dakle ne znam kakova je sudbina mojih *Putova* i kamo ih je odveo. Bilo kako mu drago, ja držim da se Bruck (Maksim) nije ponašao kako treba i predajem sve to javnosti da se vidi kakovih sve ljudi ima i tko se sve usuđuje sprdati se s piscima i hrvatskim knjigama.« (SD XIII, 66).

Umjesto da nakon toga izvrši svoju dužnost, našao se Makso Bruck uvrijeđen i odbio štampati »Putove«. U međuvremenu se Matoš preselio u Beograd (9. kolovoza je stigao) odakle piše Milčinoviću:

»Premda mi platio (50 Kr.), moj nakladnik mi javlja, da uvrijeđen mojim pismom u Pokretu *neće* da izdaje *Putova.* Dođoh ovamo, da pokušam stvoriti sigurnu egzistenciju, ali već vidim, da će to teško ići.« (SD XIX, 392)

Na to je Matoš napisao novo »Otvoreno pismo« iz Beograda, 4. listopada 1904, i objavio u »Pokretu« (br. 26. od 9. X. 1904.):

»Čitaoci *Pokreta* će se bez sumnje sjećati na moju aferu sa famoznim Bruckom (Maksimom), đakovačkim nakladnikom.

Taj čovjek (Maksim Bruck) ponudio mi se sam da štampa *Putove,* treću moju knjigu. Poslao mi je i 50 kruna honorara. Ali poslavši mi taj honorar, nije me htio štampati, a pošto mi nikako nije odgovorio, pitao sam ga preko *Pokreta* što misli sa mojim *Putovima:* misli li ih izdavati kao posmrtno djelo ili upotrijebiti ih za svoju privatnu potrebu. Bruck (Maksim) mi na to odgovorio da je uvrijeđen i da treba da ga zamolim za oproštenje. Pošto toga nisam učinio, on Maksim Bruck, mi javlja da me zbog uvrede neće štampati.

Treba dakle da mu vratim 50 kruna, a on će mi vratiti materijal za *Putove,* koji kod njega, u 'arhivu', leže već godinu i po dana!

Držim da je i taj događaj lijepa ilustracija za grozotu naših književničkih prilika. Samo u blaženoj Hrvatskoj mogu postojati nakladnici kao Maksim Bruck.

Žalim što se toga čovjeka ne poznajem. Da ga poznajem, Bruck (Maksim) bi se uvjerio da hrvatski pisci ponekad vladaju batinom kao i perom. Ali pošto su ušesa tog Jevrejina u sigurnosti, predajem ga javnom preziranju.« (SD XIII, 67).

I na tome je ostalo: Matoš mora vratiti 50 kruna da bi dobio rukopis. Bila je to za njega ponižavajuća situacija. Ponudio mu se do tada nepoznati tiskar da će štampati knjigu i platio 50 kruna. Zatim je iz nepoznatih razloga godinu dana otezao. Kada je pisac pokušao zaštiti svoja prava, »uvrijedio« se Bruck i nije više htio štampati djelo. Iako je sam kriv, Bruck ne htjede vratiti rukopis.

Na kraju krajeva, pet mjeseci nakon drugoga »otvorenog pisma«, spasio je Matoša Antun Benešić (1864.—1916.), odvjetnik i književnik. Julije Benešić (1884.—1957.) opisao je svome bratu cijelu tu glupu situaciju a ovaj odlučio da Matošu »na neodređeno vrijeme uzajmi gornjih 50 kruna«. O tome J. Benešić piše Matošu oko 10. II. 1905. pismo koje citiram gotovo u cijelosti:

»Imam veoma važnu i za Vas valjada ugodnu stvar da Vam saopćim. Ovih je dana bio u Zagrebu moj brat (odvjetnik u Iloku) i baš je danas otputovao. U razgovoru smo došli i na Vas i na Vašu affairu s đakovačkim Maksom Bruckom... Nakon što sam to ispripovijedao bratu i dao mu da vidi Vašu posljednju kartu, koja može biti najbolji dokaz Vaše denerviranosti, odlučio se on da Vam bude na ruku i da Vam na neodređeno vrijeme uzajmi gornjih 50 kruna u želji da se Vi oslobodite židovskog guljenja i da uzmognete dati na javu Vašu knjigu. *Istodobno mi je rekao, da preuzimlje na sebe jamčenje za svaku Vašu buduću knjigu kod štampara, ako ju ne budete mogli u roku od godinu dana isplatiti.*

Ja danas šaljem Maku Brucku 50 Kruna u ime Vašeg 'feršusa', zahtijevam, da *meni* pošalje taj rukopis, jer radi nesigurnosti Vaše adrese moglo bi se dogoditi, da se zametne ili čak i izgubi rukopis. Jasam spreman *odmah* nakon pritika poslati Vam rukopis u Beograd, ili, ako želite, upravljati bez ikakovih zahtjeva s moje strane, sa štampom buduće te knjige kod kojeg od ovdašnjih štampara. Molim Vas, da mi o tome odmah pišete. Nemojte se uvrijediti i ne smatrajte čin moga brata ni veledušnim ni samilosnim, nego ga smatrajte kao izraz simpatije i kao dokaz, da jošte ima u Hrvatskoj (ali ne među snobovima zagrebačkim) ljudi, koji Vas cijene i ljube...

Ako đakovački čifut ne bude htio dati rukopisa, bit će mi silno neugodno, te da izbjegnemo gubljenju vremena, to Vas molim, da mi dadete punomoć, da imam prava preuzeti Vaš rukopis. Sve to, dakako, ako Vam se ne čini, da se ovim ne povređuje kakova taktičnost ili Vaš koji osjećaj«. (SD XIX, 38—39.).

Matoš, koji je od svega digao ruke, odgovorio je:

»Tek danas pošlo mi je za rukom pronaći Vaše prijateljsko pismo i, u ovim mučnim prilikama, osjećam više no ikada sve posljedice Vašeg gentlemanskog čina. Smatrajte ovo pismo kao punoćom i ako biste mogli naći u Zagrebu ili na drugom mjestu priliku da štampate Putove, bijaste jedini Hrvat koji je mojoj umjetnosti (da je tako nazovem) učinio realne usluge. Radite kako znate, jer meni je cijela ta kroboterija užasno dosadila«. (Beograd, 28. II. 1905., SD XIX, 39).

Benešić, primivši Matoševu punomoć, poslao je Brucku novac a đakovački tiskar njemu rukopis i ovo pisamce:

»Bio sam njekoliko dana odsutan, zato Vam istom danas pošaljem manuscripte g. Matoša.

Ujedno potvrđujem primitak od 50 f.« (SD XIX, 421. Autograf u Institutu za književnost i teatrologiju JAZU).

Daljnja odiseja nas ovdje ne zanima. Potpunosti radi reći ću da je Matoša odbio Mirko Breyer, zatim Matica hrvatska (2 puta) te zagrebački tiskar L. Klein. Konačno, kao »Umorne priče«, izašla je knjiga nakladom M. Breyera.

Za nas je mnogo zanimljivije da uočimo Bruckov odnos prema svom poslu i hrvatskoj književnosti. Makso Bruck nije štampao ni jednu knjigu hrv. književnika, osim ako Žerava i Pužara ne smatramo književnicima. Kada mu se i pružila prilika, upravo kada se sam javio, svojim bezobzirnim i nerazumljivim ponašanjem pokvario ju je. Jednostavnije je štampati prevedene romane a, uostalom, i bolje se prodaju! Nadalje, smatrao je da se smije ponašati kako hoće, da književnici postoje zbog njega a ne obrnuto. Svojim glupim inzistiranjem na 50 kruna dokazao je da mu je stalo jedino do novca. Uostalom, i nije bio iznimkau u tadašnjoj Hrvatskoj.

VII.

Na prijelazu stoljeća imalo je Đakovo dvije tiskare, biskupijsku i Bruckovu. Međutim, potkraj prvog desetljeća ovog stoljeća osniva se u Đakovu nova, Kraljevićeva tiskara. Do I. sv. rata zvala se ona Kraljević i drug.

I kod ove tiskare nije, na žalost, poznato kada je osnovana. Ivan Ribar u svojim uspomenama iz đakovačke prošlosti navodi kako je ta tiskara već postojala kada je došao u Đakovo.

»Tri tiskare našao sam u Đakovu, jedna rijetkost i za tadašnje gradove. Jedna od ovih, Brukova, bila je u službi mađarona i kapitalista, druga, biskupijska u službi crkve, a treća, Moce Kraljevića, bila je naša domaća građanska, u kojoj smo štampali novine i sve ostalo, što je potrebno bilo za akciju i propagandu političku, te kulturno prosvjetnu«.[66]

Budući da je Ribar doselio u Đakovo u ljeto 1907. godine, značilo bi da je tiskara opstojala prije tog datuma. Drugi dokazi, međutim, opovrgavaju Ribarovo sjećanje i pomiču datum za dvije godine, u 1909.

Prvi do sada poznati proizvod iz te tiskare bijahu »Hrvatske pučke novine«. Te su novine počele izlaziti u prosincu 1907. i tiskale su se do 1909. godine u biskupijskoj tiskari. Broj 31. od 1. svibnja 1909. tiskan je u tiskari Kraljević i drug. Prva je do sada poznata knjiga iz Kraljevićeve tiskare »Pravila zadruge svratištara, gostioničara, krčmara u kavanara u Đakovu« iz 1910. Pravila je vlada odobrila 30. srpnja 1910. što znači da su tiskani u drugoj polovici godine.

U »Hrv. pučkim novinama« br. 47. od 1. siječnja 1910. godine objavljena je ova bilješka:

»*Nova knjigotiskara Kraljević i dr. u Đakovu,* preporučuje se slavnim oblastima i občinama, te župnim i ostalim uredima kao i slavnom občinstvu za izradnju svih vrsti tiskanica«.

Ključna je riječ u ovom tekstu *nova* knjigotiskara, što znači nedavno osnovana.

Tome treba pridodati i citat iz »Hrv. pučkih novina« br. 109. od 10. IX. 1911. Kada je, naime, Kraljević počeo tiskati te novine, odlučili su mađaroni »da unište jednoga početnika-obrtnika« (tj. Kraljevića, o čemu poslije). Iz formulacije »početnika-obrtnika« može se zaključiti da je Kraljević prije kratkog vremena osnovao tiskaru, što opet ide u prilog godini 1909.

Na osnovi ta tri elementa zaključujem da je tiskara Kraljević i drug osnovana 1909. godine.

Tiskara se nalazila u Kraljevićevoj obiteljskoj kući u Osječkom sokaku, danas ulica JNA 26. Osim sjećanja starijih Đakovčana, svjedoči o tome i Ivan Ribar:

»Kancelariju sam otvorio u kući Pavića preko od bivše kuće Dr. Švarcmajera, a sada liječnika dr. Mika. ... U nepo-

[66] I. Ribar, Đakovo nekada, Đakovački list 30, 12. IX 1953.

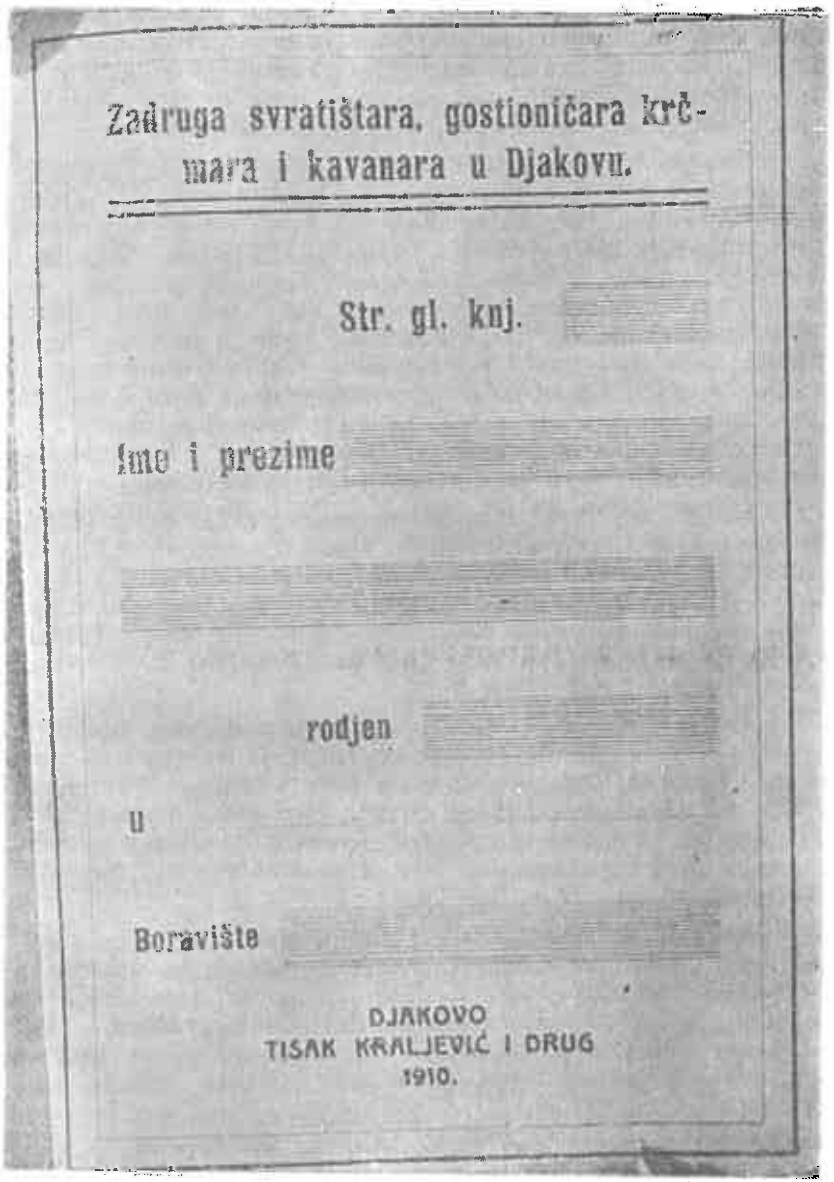
Zadruga svratištara, gostioničara krčmara i kavanara u Djakovu.

Str. gl. knj.

Ime i prezime

rodjen

u

Boravište

DJAKOVO
TISAK KRALJEVIĆ I DRUG
1910.

S. 10. »Pravila zadruge svratištara, gostioničara, krčmara, i kavanara u Đakovu«, prva do sada poznata knjiga iz Kraljevićeve tiskare

srednom susjedstvu kancelarije, u dvorištu Pave Kraljevića, imali smo tiskaru Moce Kraljevića gdje su se tiskale naše novine, letci, brošure i sve ono što je bilo potrebno za izbornu agitaciju«. (I. Ribar, Đakovo nekada, tekst prije točkica objavljen je u »Đak. listu« br. 47. a nakon točkica u br. 48.).

Između tadašnje Pavićeve kuće (danas ulica JNA 20) i Kraljevićeve bila je smještena samo jedna kuća koja je tada pripadala obitelji Štajduhar. Tako je Ribar odista bio u Kraljevićevoj neposrednoj blizini. Stoga nije u pravu Mirko Marković kada tvrdi, u inače dragocjenoj raspravi »Đakovo i Đakovština«, da se rod Kraljevića iz te kuće iselio 1899. Markoviću se potkrala još jedna pogreška kada je ustvrdio da je Matijin brat Ivan umro kao bogoslov 1886.[67] Uistinu je on te godine zaređen a poživio je još dosta godina. Pred I. svj. rat živio je u Zemunu kao »kateheta u kr. realnoj gimnaziji i kr. trgovačkoj akademiji«; godine 1914. objavio je u Kraljevićevoj tiskari knjigu »Propovijedi az sve nedjelje u crkvenoj godini«.

Matija Kraljević, zvan Moco, rođen je 13. rujna 1875. u Đakovu. Bijaše posljednje, šesto, dijete u obitelji krojača Antuna Kraljevića (1836.—1909.). Mati mu je bila Marija r. Ferić (1837.—1886.). Dvije sestre (Albina i Franjka) umrle su u mladosti, tako da su ostala četiri brata: Šimo (r. 1861.), Ivan (r. 1864.), Pavao (r. 1872.—1923.) i Matija. Obiteljska kuća nalazila se u današnjoj ulici JNA 26.[68]

O Kraljevićevu životu nema mnogo podataka. Zna se da je 1911—13. bio tajnik Mjesne organizacije Saveza hrv. obrtnika u Đakovu. Žena mu se zvala Marija (1884.—1961. djevojačko prezime nije poznato). Matija Kraljević umro je 1945. i sahranjen je u obiteljskoj grobnici na đakovačkom groblju, zajedno sa ženom i sinom Pavom, nastavnikom i poznatim đakovačkim sportskim radnikom.

Poznato je kako je Bruck bio mađaron te je izdavao i novine u tom duhu. Kraljević bijaše jugoslavenski orijentiran, pristalica hrvatsko-srpske koalicije, »uvjereni i nesebični demokrat, dobar patriot i ugledan đakovački građanin« koji »nikakve materijalne koristi ... nije imao od tih novina, već samo materijalnu štetu«. (I. Ribar, Đakovo nekada, Đak. list 30.).

---

[67] M. Marković, isto, str. 206.

[68] M. Marković, isto, str. 206. i matica rođenih za godinu 1875.

Kraljević je, kao što sam spomenuo, počeo tiskati »Hrvatske pučke novine« 1. svibnja 1909. Đakovački mađaroni pokušali su od početka omesti i uništiti te novine, ali bez uspjeha. Nade su im porasle 1910. godine dolaskom novoga đakovačkog biskupa Ivana Krapca koji je bio poznati mađaron. Sada se zaprijete mađaroni Kraljeviću da će izgubiti posao s općinama, ako ne prestane tiskati novine. Treba znati da je Kraljević snabdijevao općine, urede i škole raznim tiskanicama i sl. Pod pritiskom morao je đakovački tiskar popustiti. Tako su »Hrvatske pučke novine« tiskane od br. 109. (10. rujna 1911. godine) u Vinkovcima, u Rottovoj štampariji. O toj metodi zastrašivanja pisale su novine u broju 109.:

Sl. 11. Grobnica đakovačkog tiskara Matije Kraljevića u Đakovu

»Dolaskom biskupa dra. Ivana Krapca, a najpače kandidaturom i izborom madžarona Radičevića ponarasle su nade i đakovačkim madžaronima...

Savjest ih nije pekla, kad su odlučili doći do časti i tako, da unište i jednoga početnika-obrtika. Upotrijebiše na oko lijepu formu i savjetovali su tiskaru Kraljeviću da bi mogao izgubiti posao općina, ako će i nadalje tiskati 'Hrvatske pučke novine'. Kad smo mi to saznali, nijesmo htjeli jednog obrtika

da uništimo, primili smo njegov odkaz na znanje, pa je današnji broj već izašao u Vinkovcima«.

»Hrv. pučke novine« tiskane su u Vinkovcima osam mjeseci. Od broja 130. (4. svibnja 1912.) prelaze u Đakovo, ponovno u Kraljevićevu štampariju. Kod Kraljevića su tiskane sve do kraja 1913. godine kada prestaju izlaziti. Zamijenile su ih odmah »Đakovačke hrvatske pučke novine« koje su također štampane kod Kraljevića. Prvi broj izašao je 7. XII. 1913. a posljednji, 34., 25. VII. 1914.

O Matiji Kraljeviću značajne obavijesti ostavio je Ivan Ribar u svojim, ovdje češće citiranim, uspomenama iz đakovačke prošlosti.

»Kraljevićeva tiskara ... odigrala je u starom Đakovu jednu vrlo važnu ulogu u đakovačkom političkom i društvenom životu. Možda nijedne provincijalne novine, kojih je tada bilo dosta, po raznim većim mjestima, nijesu vršile jači utjecaj, nego što su ga vršile novine tiskane u Kraljevićevoj tiskari. ... Čim sam došao u Đakovo, s njim sam se upoznao, a Đakovačke novine povezale su nas u nerazdvojno prijateljstvo i drugarstvo.« (Đak. list 30.).

Ribar također ističe kako Kraljević nije imao mnogo koristi štampajući novine:

»Moram ovdje ponovno naglasiti, da je moj prijatelj Moca imao slabe materijalne koristi od Udružene opozicije. Naprotiv imao je štetu. U to vrijeme općine, uredi, škole, nisu se smjele ni približiti tiskari Mocinoj, jer ona je bila, kako ju je okrstio brat Lovre Radičevića ... stjecište nevjernika i buntovnika«. (Đak. list 48., 16. I. 1954.).

U velikim teškoćama našao se Kraljević kada je 1912. godine Slavko Cuvaj (o Cuvaju vidi bilješku 27) proglašen komesarom. Između ostaloga, »on je zaveo preventivnu cenzuru za sve štampane stvari, te kauciju za izlaženje novina i to u visokom iznosu. ... Za novine koje su izlazile svakog tjedna jednom, kao što su izlazile naše đakovačke pučke novine, kaucija je iznosila 3.000 kruna, za ono vrijeme vrlo velik novac, jer se za njega mogla tada kupiti malena kuća u Đakovu«. (I. Ribar, isto, Đak. list 91, 13. I. 1954.).

Budući da je Ribar uspio skupiti novac za kauciju, novine su mogle dalje izlaziti. Tiskane su, kao što je već poznato, u Kraljevićevoj tiskari. Zbog toga je protiv njega pokrenuta nova mađaronska kampanja da ga se uništi i onemogući; između ostaloga i na taj način što nije dobivao narudžbe za tiskanice.

»Prisutni Moca Kraljević primio se bez prigovora odgovornog posla, da štampa i dalje naše novine, iako ej znao da po narodbi komesara Cuvaja za sadržaj lista odgovaraju pored pisca i urednika i članovi njegove tiskare, kao i on lično. No, pored ove odgovornosti Moca je znao da će pretrpjeti i veliku materijalnu štetu, jer će kotarski predstojnik narediti, da se sve općinske, kotarske i školske tiskanice i ostale školske potreboće imaju štampati isključivo u knjižari Bruk, a da i ne govorimo o tome, da je i direktor vlastelinstva biskupije već naredio da se i njihove tiskanice imaju štampati u knjižari Bruk. Dakle bojkot, no Moca ga je hrabro primio i izdržao ne bojeći se ni prijetnja, koje su mu dostavljane bilo od strane oblasti i vlastelinstva preko građana koji su bili blizu Krapcu, Radičeviću i kotarskom predstojniku«. (I. Ribar, isto, Đak. list 91.).

Iz dokumenata i sjećanja koji su danas poznati vidljivo je da su protiv đakovačkog tiskara pokrenute dvije kampanje: 1910. godine (kada je Krapac postao biskup) i 1912. godine (za Cuvajeva komesarijata). U oba slučaja razlozi su bili politički. Trebalo je uništiti ili suzbiti opoziciju pa su se na udaru našle »Hrvatske pučke novine« i njihov tiskar, Matija Kraljević. Pri tome nisu birana sredstva i najjačim argumentom postala je pritnja »da bi mogao izgubiti posao«. Kraljević ga je i izgubio što je štetilo razvoju tiskare. Njegova štamparija bijaše najmanja u Đakovu a jedan je uzrok sigurno i ta kampanja. Najveću korist iz svega toga izvukoa je, naravno, Makso Bruck. Općine i škole koje su do sada štampale svoje tiskanice kod Kraljevića, naručivale su od sada, naredbom kotarskog predstojnika, kod Brucka.

U Kraljevićevoj tiskari objavljeno je neobično malo knjiga. Uspio sam registrirati samo sedam knjiga.

Prve poznate knjige iz Kraljevićeve tiskare potječu iz 1910. godine. To su ove tri knjige: »Breznica i njezina prošlost«, »Za kralja i dom« J. Žerava i »Pravila zadruge svratišta-ra, krčmara i kavanara u aĐkovu« (koja se sačuvala u Muzeju Đakovštine). Sve što znamo o prvim dvjema knjigama jest ova bilješka »Hrv. pučkih novina« (br. 56., 15. V. 1910.):

»*Breznica i njezina prošlost.* Tiskom i nakladom tiskare Kraljević i drug izišla je pod gornjim naslovom vrlo zgodna knjižica. Prolistali smo je te nam se veoma sviđa. Ponajprije donosi imena nekih bolesnika, koji su na nosiljci ili na štapovima došli u Breznicu da se kupaju a otišli za kratko vrijeme zdravi. Za tim nam se pjesničkim načinom pričaju razne zgode

iz prošlosti kao n. p. Djevičanski izvor, Zorana, Majčino srce, Plemići Dujanovići-ratkovdoljski, Marjanovo blago. Sve su to zanimive pripovijetke. Kad se uzme knjižica u ruke, ne pušta se, dok ju nismo pročitali. Preporučamo ovu knjižicu toplo, a jer joj je cijena neznatna — 50 fil. uvjereni smo, da će je svatko nabaviti, koga zanima prošlost onog romantičnog kraja naše krasne Đakovštine.

Za kralja i dom. Tiskom iste knjižare izišla je malena knjižica, namijenjena mladeži i narodu. Sam naslov kaže o čemu knjižica govori. Tko prati književni rad pisca ove knjižice J. Žerava i tko je pročitao 1. svezak istog djela, znade kakovim je poletnim i lijepim jezikom pisana. Cijena joj je samo 40 fil. Preporučamo ju roditeljima i učiteljima, da ju nabave kao nagradnu knjižicu. Dobiva se u knjižari Molnara u Đakovu«.

Slijedeća poznata knjiga tiskana je 1913. godine. To je četvrta knjiga pučkog i prosvjetnog pisca i učitelja (službovao u Lev. Varoši i Vrpolju) Josipa Žerara (r. 1868.) koju je objavio u đakovačkim tiskarama: »Spomen-spis od 1813—1913. u proslavu stogodišnjice opstanka 'Ceha' đakovačkih obrtnika«. Spomenici je autor dodao »igrokaz u spomen stogodišnjice«: »Prije sto godina« (str. XIV).

Iduće, 1914., godine u Kraljevićevoj tiskari su objavljene tri knjige: »Pravila 'Hrvatskog sokola u Đakovu'«, »Izvještaj više pučke škole, niže pučke dječačke i šegrtske škole« i »Propovijedi za sve nedjelje u crkvenoj godini« Ive Kraljevića.

VIII.

Na kraju treba nešto reći i o tiskarskim radnicima, njihovim kvalifikacijama, tehničkom uređenju tiskara i organizaciji rada.

Najraniji podaci nalaze se u godišnjim izvještajima šegrtske škole u kojima su zabilježena imena tiskarskih i slagarskih naučnika. U šest školskih godina (1892/3., 1893/4., 1896/7., 1899/900., 1907/8. i 1913/4.), koliko je izvještaja poznato, školovalo se u đakovačkoj šegrtskoj školi 23 tiskarskih naučnika. Od toga su devetorica tiskari, petorica slagari, trojica slovoslagari i dvojica knjigotiskari. Za četvoricu naučnika se ne zna koji su zanat izučavali (u izvještaju za 1913/4. jer su ispisani samo opći podaci). Od devetnaest naučnika trinaestorica su radili u biskupijskoj a šestorica u Bruckovoj tiskari.

Dragocjenih podataka nalazimo u djelu V. Bukšega i S. Boranića »Cjenični odnošaji knjigotiskarskoga radništva u

Hrvatskoj i Slavoniji« (Zagreb, 1910.). U đakovačkim tiskarama radilo se dnevno 9 (Biskupijska i Kraljevićeva) i 10 sati (Bruckova tiskara). Devetsatno radno vrijeme prevladavalo je tada jer je 75 štamparija radilo toliko. Samo 22 tiskare, među kojima je i Bruckova, radile su10 sati. Posebni satovi plaćali su se 2 i pol filira od krune (Biskupijska i Kraljevićeva) odnosno 40 filira po satu kod Brucka. Pogon je bio ručni (opet Biskupijska i Kraljevićeva) i benzinski (Bruck) a rasvjeta petrolejska u sve tri tiskare.

U tiskarama je zaposleno slijedeće osoblje:

Biskupijska tiskara:	pomoćnici — 1 slagar i 1 švajcerdegen
	naučnici — 1 slagar i 1 švajcerdegen
	i 1 pomoćni radnik
	Ukupno 5
Bruckova tiskara:	pomoćnici — 1 švajcerdegen
	naučnici — 5 švajcerdegena
	Ukupno 6.
Kraljevićeva tiskara:	pomoćnici — 1 švajcerdegen
	naučnici — 1 slagar
	1 pomoćno osoblje
	Ukupno 3.

Sveukupno je u đakovačkim tiskarama radilo 14 radnika (3 švajcerdegena, 1 slagar, 8 naučnika i 2 pomoćna radnika).

Tiskare su imale ove strojeve:

Biskupijska tiskara: 3 tiskarska (1 brzotisni, 1 amerikanka i 1 ručna preša) i 2 pomoćna (1 stroj za rezanje papira i 1 mali pomoćni stroj).

Bruckova tiskara: 5 tiskarskih (2 brzotisna, 2 amerikanke i 1 ručna preša).

Kraljevićeva tiskara: 2 tiskarska (1 brzotisni i 1 amerikanka) i 2 pomoćna (1 za rezanje papira i 1 mali pomoćni stroj).

Sveukupno je bilo u đakovačkim tiskarama 10 tiskarskih strojeva (4 brzotisna, 4 amerikanke i 2 ručne preše) i 4 pomoćna stroja (2 za rezanje papira i 2 pomoćna stroja); slagaćih strojeva nije bilo.

Na osnovi ovih podataka može se zaključiti da su Biskupijska i Bruckova tiskara pripadale tadašnjim srednjim tiskarama u Hrvatskoj a da je Kraljevića bila manja.[69]

[69] Kada je ova rasprava već bila u tisku, objavljena je knjiga M. Malbaše »Povijest tiskarstva u Slavoniji« (Zagreb, 1978.) u kojoj autorica na str. 98—101 govori i o đakovačkim tiskarima. Zbog nedostatka vremena nije ta knjiga uzeta u obzir. To ću učiniti drugom prilikom.

Bibliografije đakovačkih tiskara prije I. svj. rata, kao i poslije, nije do sada bilo. Jedino su Pavić i Čepelić u knjizi o Strossmayeru (str. 236 i 239) naveli dvadesetak izdanja biskupijske tiskare do godine 1900. Ovo je, prema tome, prva bibliografija đakovačkih tiskara prije 1914. godine. U njoj ima, zbog toga, pogrešaka a uvjeren sam da veliki broj naslova nije upisan. Stoga bih molio svakoga onoga koji posjeduje kakvu knjigu štampanu u Đakovu, da je posudi autoru ove rasprave ili pokloni Muzeju Đakovštine kako bi naša bibliografija bila što potpunija.

U popisu donosim i ona izdanja koja nisam imao u rukama, ali sam ih pronašao u iteraturi. To sam svagdje naznačio. Knjige su pronađene u ovim javnim i privatnim knjižnicama: Muzej Đakovštine u Đakovu, Bogoslovno sjemenište u Đakovu, Sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Hrv. pedagoški muzej u Zagrebu, priv. knjižnice dr M. Horvata u Vrpolju, S. Horvata i I. Germovšeka u Đakovu te autora ove rasprave.

U idućem broju ovoga zbornika bit će objavljena povijest đakovačkih tiskara između dva rata, kao i dopuna ovoj bibliografiji.

Nadam se da će ova bibliografija biti skroman doprinos hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji.

1881.

1. *Osvetnici VI. Hadži Lojina krajina — Spomen Sarajevu godine 1878. Pjesma od* RADOVANA.
   U Đakovu. Tiskom biskupijske tiskare, 1881, str. 90,8°

2. *Kratki nauk.*
   Đakovo, biskupijska tiskara, 1881. (prema Glasniku 8, 1881.)

3. *Obrednik za porabu pri podjeljivanju svetotajstva poslednje pomasti, pri pogrebnih i inih crkvenih funkcijah.*
   Đakovo, biskupijska tiskara, 1881. (prema Glasniku 8, 1881.)

4. *Dobra kršćanska majka. Za puk napisao* IZIDOR F. PAULIĆ *župnik privlački.*
   Đakovo, biskupijska tiskara, 1881, str. 128,8°

5. *Bosanska provincija (Calendarium Romano-Seraphicum).*
   Đakovo, biskupijska tiskara, 1881. (prema Pavić—Čepelić, isto, 236)

1882.

6. *Pjesma prigodom posvećenja nove stolne crkve u Djakovu dne 1. listopada god. 1882. izpjevana po* O. M. NEDIĆU, BOŠNJANINU.
   Đakovo, biskupijska tiskara, 1882, str 7,8°

7. *Korizmena okružnica (Encyclica)* JOSIPA JURJA STROSSMAYERA *biskupa bosansko-sriemskoga za godinu 1882. »O sjedinjenju crkve iztočne sa zapadnom«.*
   U Đakovu, tisak biskupijske tiskare, drugo izdanje, 1882, str 122,8°

8. GRGO MARTIĆ, *Osvetnici knjiga IV.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1882. (prema Pavić—Cepelić, isto, 236)

9. *Pokorno diete ili uputa malenim pri svetom otajstvu pokore i svetoj pričesti.*
Đakovo, naklada i tisak biskupijske tiskare, 1882. (prema Glasniku 7, 1882.)

10. *Izvještaj obće pučke dječačke učione u Djakovu, koncem škol. god. 1881/2.*
U Đakovu, biskupijska tiskara, 1882, str. 31, 8°

1883.

11. *Život fra Marijana Šunjića, njegdašnjega biskupa Panade i namjestnika apostolskoga u Bosni. Spjevao u devet pjevanja* O. MARTIN NEDIĆ, TOLIŠANIN.
Nakladom piščevom. U Đakovu. Tisak biskupijske tiskare, 1883, str. 110, 8°

12. *Izvještaj obće pučke dječačke učione u Djakovu koncem škol. god. 1882/3.*
U Đakovu, tiskom biskupijske tiskare, 1883, str. 31, 8°

13. FRANJO NEDIĆ, *Jura specialia.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1883. (prema Pavić—Cepelić, isto, 236)

14. *Novi vienac bogoljubnih molitava i crkvenih pjesama za katolički hrvatski puk biskupija bosanske i sriemske.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1883. (prema Glasniku 24, 1882.)

1884.

15. *Stanje redodržave Bosne Srebrne poslje pada kraljestva bosanskoag pak do okupacije: U četiri vijeka. Napisao: Fra* MARTIN NEDIĆ, TOLIŠANIN, *isluženi definitur i provincijal iste redodržave.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1884, str. 123,8°

16. *Božićni darak s badnjačkom i trikraljevskom koledom i sedam novih pjesmica Božića — kralja Isusa Krista slavi, a bogoljubne pjevajuće mladeži božićnoj zabavi posvetio:* ILIJA OKRUGLIĆ, *svećenik biskupija bosanske i sriemske.*
Đakovo, tisak i naklada biskupijske štampare, 1884, str. 35,8°

17. *Besjeda biskupa* JOSIPA JURJA STROSSMAYERA, *rečena u svetčanoj sjednici Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 9. studenoga 1884. prigodom otvorenja »Strossmayerove galerije slika«.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1884, str. 32,8°

18. *Izvještaj obće pučke dječačke učione u Djakovu koncem šk. god. 1883/4.*
U Đakovu, tiskom biskupijske tiskare, 1884, str. 32,8°

19. F. BERTIĆ, *O obstojanju ergele u Đakovu.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1884. (prema Marković, Đakovo i Đakovština, 287.)

20. MARTIN NEDIĆ, *Život Marijana Šunjića.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1884. (prema Pavić—Cepelić, isto, 236)

1885.

21. *Sedam besjeda o dostojanstvu besmrtne duše u stolnoj đakovačkoj crkvi besjedio o velikom postu 1884. Dr.* J. RIEGER.
Đakovo, naklada i tisak biskupijske tiskare, 1885, str. 107,8°

22. *Žiće svetoga Metoda apoštola slavenskih naroda i arcibiskupa panonsko moravskoga. Uspomena na tisućljetnicu njegove blažene smrti. Izdao dr.* J. RIEGER.
Đakovo, tisak i naklada biskupijske štampare, 1885, str. 171+8,8°

23. JOSIP JURAJ STROSSMAYER, *Korizmena poslanica,* P. o. iz Glasnika 3, 1885.
Biskupijska tiskara u Đakovu, 1885, str. 60,4°

24. *Seoske bajke i bajalice. Crtice od* NIKOLE TORDINCA. *Pretiskano iz »Pozora« i »Vijenca«.*
U Đakovu, tisak biskupijske tiskare, 1885, str. 136,8°

25. *Strossmayeruna rođendan* (prilikom — KP) *sedamdesetgodišnjice 4. veljače 1885.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1885, str. 7,8°

26. *Izvještaj obće pučke dječačke učione u Đakovu koncem škol. god. 1884/5.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1885, 8°

27. *Calendarium perpetum et premrium officiorum dioecesis Bosniensis et Sirmiensis A. S. R. C. approbatum.*
Diakovae, suptibus dioecesis. Typus typographiae Dioecesanae, MDCCCLXXXV.

28. *rPavila društva Chevra Kadischa u Đakovu.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1885, (prema M. Mažbaša, Zbornik Đakovštine I, 1976,str. 472)

1886.

29. *Bijedni Novak (Rene od Chateabrianea.). Pripovjedka spjevao fra* GRGO MATIĆ.
U Đakovu, tisak i naklada biskupijske tiskare, 1886, str. 58,8°

30. *Osvetnici I. Obrenov. Događaj iz godine 1857. od* NENADA POZNANOVIĆA.
II. izdanje, Đakovo, tisak i naklada biskupijske tiskare, 1886, sstr. 109,8°

31. *Pravedni Josip, sin Jakova patriarha. Spjevao pop* PETAR VULETIĆ KASTELJANIN. *Preradio fra* GRGO MARTIĆ.
U Đakovu, naklada i tisak biskupijske štampare, 1886, str. 80,8°

32. JOJIP JURAJ STROSSMAYER, *Korizmena okružnica.*
Tisak biskupijske štampare u Đakovu, str. 60, 1886, 4°

33. *Izvještaj obće pučke dječačke učione u Đakovu, koncem škol. god. 1885/6.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1886, str. 39,8°

1887.

34. *Obrana Biograda godine 1456. Slavje svetoga Ivana Kapistranskoga. Spjevao fra* GRGO MARTIĆ.
Đakovo, tisak i naklada biskupijske tiskare 1887, str. 81,8°

35. *Osvetnici II. Luka Vukalović. I. Boj na Grahovcu na Spasovdan godine 1858. Pjesma od* RADOVANA.
II. izdanje, Đakovo, tisak i naklada biskupijske tiskare, 1887, str. 218,8°

36. *Prigodom slave dviestogodišnjice oslobođenja Herceg-Novog (Castelnuevo) od iga turskoga. 30. rujna MDCCCLXXXVII. spjevao* SIMEON PJEROTIĆ.
U Đakovu, nakladom pisca, tisak biskupijske tiskare, 1887, str. 35,8°

37. JOSIP JURAJ STROSSMAYER, *Korizmena poslanica.*
Tisak b. tiskare u Đakovu, 1887, str. 68,4°

38. *Izvještaj obće pučke dječačke učione u Đakovu, koncem škol. god.* 1886/7.
U Đakovu, tiskom biskupijske tiskare, 1887, str. 39,8°

39. *Sbor duhovne mladeži, Agata ili prva sveta pričest.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1887, (prema Pavić-Cepelić, isto, 236)

1888.

40. *IV. uspomene na stari Brod zabilježio oko godine 1838.* I. A. BRLIĆ *bivši građanin i trgovac brodski, izdao mu sin Dr.* IG. BRLIĆ *građanin i odvjetnik u Brodu.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1888., str. 68,8°

41. *V. uspomene na stari Brod zabilježio oko godine 1836.* I. A. BRLIĆ *bivši građanin i trgovac brodski, izdao mu sin Dr.* IG. BRLIĆ *građanin i odvjetnik u Brodu.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1888, str. 63+30,8°

42. *Sastanak vila na Velebitu, u Trnavi i Đakovu prilikom petdesetljetnog slavlja zlatne mise preuzvišenoga i presvietloga gospodina Josipa Jurja Strossmayera, biskupa bosansko-sriemskoga, najve-*

ćega dobrotvora hrvatskoga naroda, o Josipovu kao imendanu istoga godine 1888.
Đkaovo, tisak i naklada biskupijske tiskare, 1888, str. 39,8°

43. *Izvještaj obće pučke dječačke i šegrtske škole u Đakovu koncem škol. godine 1887/8.*
U Đakovu, tiskom biskupijske tiskare, 1888, str. 43,8°

1889.

44. JOSIP JURAJ STROSSMAYER, *Korizmena poslanica.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1889, str. 50,4°

45. *Izvještaj o djevojačkih učionah u samostanu milosrdnica Svetoga Križa koncem škol. god. 1888/9. U Đakovu 28. srpnja 1889.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1889, str. 31,8°

46. *Izvještaj obće pučke dječačke i šegrtske škole u Đakovu, koncem škol. god. 1888/9.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1889, str. 47,8°

47. *Pravila izraelitičke bogoštovne obćine u Đakovu.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1889. (prema M. Malbaša, isto, str. 472)

1890.

48. *Duhovni govori na sve zapovjedne svetkovine. Dozvolom i odobrenjem Prečastnoga Ordinarijata Đakovačkoga izdao* IVAN BEĆIĆ, *profesor u sjemeništu.*
U Đakovu, tisak biskupijske tiskare, 1890, str. 286,8°

49. *Izvještaj o djevojačkih školah u samostanu milosrdnica (Svetoga Križa) koncem škol. god. 1889/90. U Đakovu 9. kolovoza 1890.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1890, str. 55,8°

50. *Izvještaj obće pučke dječačke i šegrtske škole u Đakovu, koncem škol. god. 1889/90.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1890, str. 42,8°

1891.

51. *Seoska pripoviest. Pripoviest iz života hrvatskog seljaka u Slavoniji. Napisao* JOSIP LOVRETIĆ.
U Đakovu, tisak biskupijske tiskare, 1891, str. 296,8°

52. *Arijanstvo u biskupiji sriemskoj. Napisao* MATIJA PAVIĆ.
Đakovo, biskupijska tiskara, 1891, str. 49,8°

53. JOSIP JURAJ *Božjom i apoštolske Stolice milošću Biskup Bosansko-Đakovački i Sriemski, Korizmena poslanica.* P.o. iz Glasnika 2, 1891.
Tisak biskupijske tiskare u Đakovu, 1891, str. 9—58,4°

54. *Izvještaj obće pučke dječačke i šegrtske škole u Đakovu koncem škol. god. 1890/91.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1891, str. 59,8°

55. *Izvještaj o djevojačkih učionah u samostanu milosrdnica Svetoga Križa koncem škol. god. 1890/1. U Đakovu dne 28. srpnja 1891.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1891, str. 72,8°

56. *Izkaz poslovanja i razmjera Štedionice u Đakovu za upravnu godinu 1890, tečaj XX.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1891. (prema M. Malbaša, isto, str. 471)

1892.

57. *Izvještaj o djevojačkih školah u samostanu milosrdnica Svetoga Križa koncem škol. god. 1891/2. U Đakovu 31. srpnja 1892.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1892, str. 42,8°

1893.

58. JOSIP JURAJ *biskup bosansko-đakovački i sriemski, Korizmena poslanica. Razmatranje pred svetim križem.* P.o. iz Glasnika 1893.
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1893, str. 9—55,4°

59. *Novi vienac molitava i bogoljubnih pjesama za hrvatski katolički puk biskupije bosanske i sriemske.*
Đakovo, bsikupijska tiskara, 1893, str. 151+1 slika, 8°

60. *Godišnje izvješće niže pučke dječačke i šegrtske škole u Đakovu. Koncem škol. god. 1892/3.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1893, str. 44,8°

61. *Izvješće djevojačkih škola u samostanu milosrdnica Svetoga Križa koncem škol. god. 1892/3. U Đakovu 23. srpnja 1893.*
U Đakovu, tisak biskupijske tiskare, 1893, str. 33,8°

1894.

62. JOSIP JURAJ *Božjom i apoštolske Stolice milošću Biskup Bosansko-Đakovački i Sriemski, Korizmena okružnica.* P.o. iz Glasnika 2, 1894.
Đakovo, biskupijska tiskara, 1894, str. 9—40,4°

63. *Izješće djevojačkih školah u samostanu milosrdnica »Svetoga Križa« koncem škol. god. 1893/4. Đakovo 15. srpnja 1894.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1894, str. 35,8°

64. *Izvješće o nižoj dječačkoj i šegrtskoj školi u Đakovu koncem školske godine 1893/4. Đakovo 15. srpnja 1894.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1894, str. 42,8°

65. *Directorium dioecesium Bosnensis et Sirmiensis pro anno domini MDCCCXCV.*
Diacovae, Typographia dioecesana, 1894, str. 125+7,8°

66. *Knjižica za članove Bratovštine Presv. Srca Isusova. Pravila iste bratovštine uza to i Mjesečna pobožnost s devetnicom na čast Presv. Srcu Isusovu. Odobrio: prečastni Ordinarijat Đakovački.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1894, str. 30,16°

1895.

67. *Izvješće djevojačkih škola u samostanu sestara »Svetoga križa« koncem škol. god. 1894/5. Đakovo 30. lipnja 1895.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1895, str. 44,8°

68. *Sbor duhovne mladeži, Angjelina.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1895. (prema Pavić-Cepelić, isto, 236)

69. *Pogrebno društvo u Vrpolju.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1895. (prema M. Malbaša, isto, 472)

70. *Pravila Prvog Gorjanskog pogrebnog društva u Gorjanu.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1895. (prema M. Malbaša, isto, 472)

1896.

71. *O jedinstvu crkve.* (govor pape Lea XIII.)
Đakovo, biskupijska tiskara, 1896, str. 18,8°

72. *Pjesmice za igru u kolu spjevao* JOSIP LOVRETIĆ.
U Đakovu,tiskom biskupijske tiskare, 1896, str. 160+1,4°

73. JOSIP JURAJ STROSSMAYER, *Božjom i apoštolske stolice milošću Biskup Bosansko-Đakovački i Sriemski, Korizmena poslanica.* P.o. iz Glasnika
Đakovo, biskupijska tiskara, 1896, str. 29,4°

74. *Izvješće o nižoj dječačkoj i šegrtskoj školi u Đakovu koncem škol. god. 1895/6.*
Tisak Makse Brucka u Đakovu, 1896, str. 41,8°

1897.

75. JOSIP JURAJ STROSSMAYER, *Božjom i apoštolske Stolice milošću Biskup Bosansko-Đakovački i Sriemski, Korizmena okružnica.* P.o. iz Glasnika 3, 1897.
Đakovo, biskupijska tiskara, 1897, str. 31,4°

76. *Pravila Marijanske Kongregacije »Neoskvrnjenog začeća« Bl. Djev. Marije u đakovačkom sjemeništu. Dozvolom preč. Ordinarijata.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1897, str. 23,16°

77. *Pouka o karmelitskom škapularu b.d. Marije. Izdao: Sbor duhovne mladeži đakovačke.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1897, str. 104+1 slika, 16°

78. *Izvješće djevojačkih škola u samostanu sestara »Svetoga križa« koncem škol. god. 1896—7. Đakovo 27. lipnja 1897.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1897, str. 56,8°

79. *Izvješće o nižoj dječačkoj i šegrtskoj školi u Đakovu koncem škol. god. 1896—7.*
Tisak Makse Brucka u Đakovu, 1897, str. 46,8°

1898.

80. *Izvješće djevojačkih škola u samostanu sestara »Svetoga Križa«. Koncem škol. god. 1897—8. Đakovo 28. lipnja 1898.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1898, str. 36,8°

81. *Schematismus cleri dioecesesium Bosnensis seu Diacovensis et Syrmiensis canonice unitarum pro anno a Christo nato 1898.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1898, str. 95,8°

1899.

82. *Izvješće djevojačkih škola u samostanu sestara »Svetog Križa«. Koncem školske godine 1898—99. Đakovo 28, srpnja 1899.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1899, str. 59,8°

83. *Pouka o karmelitskom škapularu. Treće izdanje.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1899. (prema Pavić-Cepelić, isto, 239)

1900.

84. *Instructio pro Vice-Archi-Diaconis.*
Diacovae, Typographia Dioecesana, 1900, str. 12,8°

85. *Izvješće djevojačke škole u samostanu sestara »Svetoga Križa«. Koncem školske godine 1899—1900. Đakovo 28. lipnja 1900.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1900, str. 43,8°

86. *Schematismus cleri dioecesium Bosnensis seu Diacovensis et Sirmiensis canonice unitarum pro anno a Christe nato 1900.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1900, str. 160,8°

87. *Izvješće o nižoj dječačkoj i šegrtskoj školi u Đakovu koncem školske godine 1899—1900.*
Tisak Makse Brucka, Đakovo, 1900, str. 40,8°

1901.

88. *Klin se klinom izbija. Vesela igra u četiri čina. Napisao:* JOSIP LOVRETIĆ.
Đakovo, biskupijska tiskara, 1901, str. 60,8°

89. *Ujak Perica Rajkov. Napisao:* JOSIP LOVRETIĆ.
Biskupijska tiskara u Đakovu, 1901, str. 28,8°

90. *Rieč Božja izrečena pravovjernomu puku u stolnoj crkvi Đakovačkoj po Preuz. g. Biskupu* JOSIPU JURJU STROSSMAYERA *na blagdan Prvaka Apostolâ Petra i Pavla, prigodom posvete ciele biskupije Bosansko-Sriemske Presv. Srcu Isusovu.*
Đakovo, bsikupijska tiskara, 1901, str. 41,12°

91. *Izvješće djevojačke škole u samostanu sestara »Svetoga Križa«. Koncem školske godine 1900—1901. Đakovo 28. lipnja 1901.*
Đakovo, tiskom Makse Brucka, 1901, str. 45,8°

1902.

92. *Na povratku. Crtice sa obale Save. Napisao:* ANDRO KRBAVAC. *Preštampano iz »Hrv. Branika« od 4. do 6. broja 1902.*
Tisak biskupijske tiskare u Đakovu, 1902, str. 21,16°

93. *Knjižica za članove Bratovštine Presv. Srca Isusova. Pravila iste bratovštine uza to i Mjesečna pobožnost s devetnicom na čast Presv. Srcu Isusovu. Odobrio: Prečastni Ordinarijat Đakovački.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1902, str. 30+1,16°

94. *Izvješće djevojačkih škola u samostanu sestara »Svetog Križa«. Koncem školske godine 1901—1902. Đakovo 28. lipnja 1902.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1902, str. 40,8°

1903.

95. *Hrvatske narodne pjesme (junačke). Pjevao ih Perkan Karaivan Pavić, popisao i izdao* MILKO CEPELIĆ *sa slikom pjevača.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1903, str. 360,8°

96. *Preces Matutinae et Vespertinae in usum Alumnorum seminarii Diacovensis Ad Virginem Immaculate Conceptam.*
Diacovae, E Typographia Dioecesana, 1903, str. 96,16°

1904.

97. *Izvješće djevojačkih škola u samostanu sestara »Svetoga Križa«. Koncem školske godine 1903—1904. Đakovo 26. lipnja 1904.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1904, str. 46,8°

98. *Schematismus renerabilis cleri dioecesium Bosnensis seu Diacovensis et Sirmiensis canonice unitarum pro anno a Christo nato 1904.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1904, str. 106,8°

99. *Pravila društva: »Kršćanskih majka« u Budrovcima. Utemeljeno na Spasovo, dne 12. svibnja g. 1904. Odobrio: Prečasni Ord. Đak.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1904, str. 18,16°

100. ALEKSANDAR ZAVORIĆ-DMITROVSKI, *Nihilista. Novela sa ruskoga prevedena.*
Đakovo, nakladna knjižara Maksa Brucka, 1904, str. 99,8°

101. *Nevina u ludnici ili utvora Sokolgradska. Pučki roman. Dio I.*
Đakovo, tisak i naklada knjižare Maksa Brucka, 1904, str. 1194,8°

102. *Nevina u ludnici ili utvora Sokolgradska. Pučki roman. Dio II.*
Đakovo, tisak i naklada knjižare Maksa Brucka, 1904, str. 1222,8°

1905.

103. MATIJA PAVIĆ, *Oprostna besjeda držana u stolnoj crkvi đakovačkoj na trideseti dan smrti biskupa Josipa Jurja Strossmayera.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1905,4°

104. *Izvješće djevojačkih škola u samostanu sestara »Svetoga Križa«. Koncem školske godine 1904.—1905. Đakovo 28. lipnja 1905.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1905, str. 47,8°

105. *Feodora nesretna velika kneginja ruska. Pučki roman. Dio I.*
Đakovo, tisak i naklada Maksa Brucka, 1905, str. 1098,8°

1906.

106. *Knjižica za članove Bratovštine Presv. Srca Isusova. Uza to i Mjesečna pobožnost s devetnicom na čast Presv. Srca Isusova. Odobrio: Prečastni Ordinarijat Đakovački.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1906, str. 34+2,16°

107. *Izvješće djevojačkih škola u samostanu sestara »Svetoga Križa«. Koncem školske godine 1905—1906. Đakovo 27. lipnja 1906.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1906, str. 41,8°

108. *Feodora nesretna velika kneginja ruska. Pučki roman. Dio II.*
Đakovo, tisak i naklada M. Brucka, 1906, str. 1189,8°

109. *Narodi naše zemlje. Zabavno poučna knjižica. Po izvorima napisao:* JOSIP ŽERAV, *isp. učitelj, viših pučkih škola. I. dio. Prirodni narodi.*
Đakovo, tisak Maksa Brucka, 1906, str. 116,8°

110. *Zapisnik o XXXI. glavnoj redovitoj skupštini Dobrov. vatrogasnog društva u Đakovu dana 6. siečnja 1906. obdržavanoj.*
Đakovo, tisak Maksa Brucka, 1906, str. 28,8°

1907.

111. *Naprednjaci i krćanska vjera. Napisao: jedan svećenik.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1907,8°

112. *Pravila svećeničke zajednice u Đakovačkoj biskupiji.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1907, str. 15,8°

1908.

113. *Okružnica o postupku dušobrižnika obzirom na zakon o vjeroispovjednim odnosima.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1908, str. 13,4°

114. *Izvješće niže pučke djevojačke i samostanske više škole »Sestara svetoga Križa«. Koncem školske godine 1907—1908. Đakovo 27. lipnja 1908.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1908, str. 46,8°

115. *Schematismus cleri Dioecesium Bosnensis et Sirmiensis 1908.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1908, str. 106,8°

116. *Pravila »Hrvatske banke« Dioničkog družtva u Đakovu.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1908, str. 43,8°

117. *Pravila pogrebnog družtva za Đakovo i okolicu. Statuen des Leichen-Vereines für Đakovo u. Umgebung.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1908. str. 36,8°

118. *Kita spomenika na grob Luke Botića na sve svete 1908. izdao Odbor za podignuće nagrobnoga spomenika pjesnikova. Uredio prof. dr. Svetozar Ritig.*
Đakovo, tisak Maksa Brucka, str. 33+1 slika, 8°

119. *Izvještaj niže pučke dječačke i šegrtske škole trga Đakova koncem škol. god. 1907—1908.*
Đakovo, tisak kMasa Bruckak, 1908, str. 62,8°

1909.

1910.

120. *Iz moga uzničkoga dnevnika g. 1898. Napisao* KREŠIMIR J. TOMLJENOVIĆ.
U Đakovu, tiskom biskupijske tiskare, vlastita naklada, 1910, str. 55+1 slika, 8°

121. *Propast svijeta 18. svibnja 1910. od Halleyeve repatice. Sa četiri slike.*
Đakovo, nakladna knjižara Maksa Brucka, 1910, str. 15,8°

122. *Pravila zadruge svratištara, gostioničara i kavanara u Đakovu.*
Đakovo, tisak Kraljević i drug, 1910, str. 16+8,16°

123. *Breznica i njezina prošlost.*
Đakovo, tisak i naklada Kraljević i drug, 1910. (prema »Hrv. pučke novine« 56, 1910.)

124. J. ŽERAV, *Za kralja i dom.*
Đakovo, tisak Kraljević i drug, 1910, (prema »Hrv. pučke novine« 56 1910.)

1911.

125. *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806—1906. Napisao:* MATIJA PAVIĆ. *Preštampano iz »Glasnika«.*
Tisak biskupijske tiskare u Đakovu, 1911, str. 375,8°

126. *O karmelitskom škapularu blažene djevice Marije. Sastavio i izdao: Zbor duhovne mladeži đakovačke. Peto popunjeno izdanje.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1911, str. 133+1 slika, 16°

127. *Schematismus cleri Dioecesium Bosnensis et Sirmiensis 1911.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1911, str. 112,8°

128. *Pravila Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Đakovu.*
Đakovo, vlastita naklada, tisak M. Brucka, 1911, str. 19,8°

1912.

129. Dr. VINKO ANDERLIĆ, *Sociologija.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1912, str. 119,8°

130. MARINKO LACKOVIĆ, *Dojmovi s Istoka.*
Đakovo, vlastita naklada, tiskom biskupijske tiskare, 1912, str. 164,8°

131. *Izviešće niže pučke škole i samostanske više škole »Sestara svetoga Križa«. Koncem školske godine 1911.—12. Đakovo 28. lipnja 1912.*
Đakovo, tisak biskupijske tiskare, 1912, str. 39,8°

132. *Članska knjižica Društva kršćanskih matera u Đakovu. Za kršćanske majke priredio dr.* MIJO KUHNER.
U Đakovu, vlastita naklada, tisak biskupijske tiskare, 1912, str. 59,16°

133. *Knjižica za članove Bratovštine Presv. Srca Isusova. Pravila iste bratovštine. Uza to i Mjesečna pobožnost s devetnicom na čast Presv. Srcu Isusovu. Odobrio: Prečastni Ord. Đak.*
Đakovo, tiskom biskupijske tiskare, 1912, str. 32,16°

1913.

134. Dr. VINKO ANDERLIĆ, *Pravo privatnog vlasništva. Preštampano iz Glasnika biskupija bosanske i sriemske.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1913, str. 32,8°

135. *Heortologija. Svetkovine gospodinove u zapadnoj i istočnoj crkvi. Napisao:* BRUNO LOVRIĆ.
Tisak biskupijske tiskare u Đakovu, 1913, str. 264,8°

136. LAKTANCIJE: *Kako umriješe progonitelji crkve. Preveo i bilješkama popratio:* BRUNO LOVRIĆ. *pSomen-knjižica prigodom Konstantinova jubileja.*
Tiskom biskupijske tiskare u Đakovu, 1913, str. 67,8°

137. *Stanislav Jarožinski. Crni kavalir. Veliki junački roman. Napisao:* RUDOLFO KOSINSKI.
Nakladna knjižara Makso Bruck, Đakovo i New York. Copyright in USA. 1913. by Makso Bruck, Đakovo. Pretisak zabranjen. — Pravo prijevoda na sve jezike pridržano. Svezaka 9, str. 216, defekt, 8°

138. *Spomen-spis od 1813.—1913. u proslavu stogodišnjice opstanka »Ceha« đakovačkih obrtnika. Napisao JOSIP ŽERAV. Izdalo: Obrtničko društvo »Radnja« i prvo hrvatsko obrtničko društvo u Đakovu.*
Đakovo, tisak Kraljević i dr., 1913, str. 96+XIV,8°

1914.

139. E. SPRINGER D. J., *Osalutarishostia, preveo:* IVAN BERTI.
Đakovo, biskupijska tiskara, 1914, str. 66,8°

140. *Sveta potvrda (krizmanje). Tri katehaze na pouku o sv. potvrdi. Napisao:* FERDO GESTNER, *kateheta u Zemunu.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1914, str. 32+8,8°

141. *Schematismus cleri Dioecesium Bosnensis et Sirmiensis 1914.*
Đakovo, biskupijska tiskara, 1914, str. 127,8°

142. *Sarajevska tragedija. Sa 17 slika.*
Đakovo, tisak nakladne knjižare Makso Bruck, s.a. (1914.), str. 31,8°

143. *Propovijedi za sve nedjelje u crkvenoj godini, kako ih je govorio svojim učenicima u srednjim školama Dr.* IVO KRALJEVIĆ, *kateheta u kr. realnoj gimnaziji i kr. trgovačkoj akademiji u Zemunu.*
Đakovo, tisak Kraljević i dr., 1914, str. 212,8°

144. *Izvještaj više pučke (građanske) škole realnoga smjera, niže pučke dječačke i šegrtske škole trga Đakovo koncem škol. god. 1913—1914.*
Đakovo, tisak Kraljević i dr., 1914, str. 70,8°

145. *Pravila »Hrvatskog sokola u Đakovu«.*
Đakovo, Kraljević i dr., 1914, str. 14,8°

146. *Prosjakinja ili udesi neke bogatašice. Roman iz života. Napisao:* VIKTOR *pl.* BUGAROV. *Dio I.*
Đakovo, tisak i naklada Maksa Brucka, s.a., sv. 50, str. 1188,8°

147. *Casanova. Najsmjeliji pustolov i Don Juan svih vremena. Po njegovom glasovitom dnevniku napisao* LUIGI *grof* CASINI.
Đakovo, nakladna knjižara Makso Bruck, s.a., str. 24 — defekt, 8°

148. *Lutajuća ruka. Noćni događaj. Po zaostalim zapiscima* IVANA PETROVSKOG.
Đakovo, tisak i naklada Maksa Brucka, s.a., str. 108,8°

149. *Cvijeta Brestovska ili krv za krv. Izvorna pripovjest iz šestnajstoga stoljeća. Napisao* ZVONIMIR PUŽAR.
Đakovo, tisak i naklada Maksa Brucka, s.a., str. 126,8°

150. *Sveto Andrijevska noć. Neshvatljiva, neobična pripovjest iz carstva duhova od* GASTONA RENÉ-A.
Đakovo, tisak i naklada Maksa Brucka, s.a., str. 80,8°

151. *Tajinstvena dvorska komora. Neobična pripovjest od* GASTONA RÉNÉ-A *s franceskog prevedena.*
Đakovo, tisak i naklada Maksa Brucka, s.a., str. 97,8°

152. JOSIP ŽERAV, *Čovjek od rođenja do smrta ili crtice o tjelesnom i duševnom uzgoju djeteta, mladića i muža.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

153. *Lijepa bolničarka. Doživljaji jedne plemenite djevojke. Pučki roman. Dio I.*
Đakovo, tisak nakladne tiskare Makso Bruck, s.a., str. 1200,8°

154. *Truplo u devonshirskoj šumi. Kriminalna pripovijest napisao* HENRIK BÜTTNER.
Đakovo, tisak i naklada: Makso Bruck, s.a., str. 64,8°

155. *Skadarski uhoda. Balkanske pripovijesti.*
Đakovo, tisak M. Bruck, s.a., str. 32,8°

156. *Pod turskim jarmom. Balkanske pripovijesti.*
Đakovo, nakladna knjižara Makso Bruck, s.a., str. 31,8°

157. *Kazna kukavice. Balkanske pripovijesti.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

158. *Grozna noć u Sarajevu. RAT, svezak 1.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

159. *Burski uloda. RAT, svezak 2.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

160. *Junak Pekingski. RAT, svezak 3.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

161. *Ratno blago Port Artura. RAT, svezak 4.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

162. *Sigetski junak, Nikola Zrenjski. RAT, svezak 5.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

163. *Požar Moskve. RAT, svezak 6.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

164. *Garibaldijev bijeg iz Dijona RAT, svezak 7*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

165. *Seljačka buna, RAT, svezak 8.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

166. *Jurišanje Sebastopola. RAT, svezak 9.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

167. *Hijene bojnoga polja. RAT, svezak 10.*

Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

168. *Hendrik Witboi, crni izdajica. RAT, svezak 11.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

169. *Boj na šahu. RAT, svezak 12.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

170. *U boju s trgovcima roblja. RAT, svezak 13.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

171. *Ustanak Sioux-Indijanaca. RAT, svezak 14.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

172. *Ferdinand Šill i njegova junačka četa. RAT, svezak 15.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

173. *Turci pod Bečom. RAT, svezak 16.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

174. *Sablasni dvorac od Orleana. RAT, svezak 17.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

175. *Izdajica Tirola. RAT, svezak 18.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

176. *Osveta Francuza. RAT, svezak 19.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

177. *Krvavi dani kod Königgrätza. RAT, svezak 20.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

178. *Na život i smrt. RAT, svezak 21.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

179. *Napoleon kod Jene. RAT, svezak 22.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

180. *Osvojenje Santiaga de Cube. RAT, svezak 23.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

181. *Bitka u teutobuškoj šumi. RAT, svezak 24.*
Đakovo, Bruckova tiskara, s.a.

IVAN GERMOVŠEK

NATPISI NA SPOMENICIMA U ĐAKOVU

U ovoj raspravi skupljeni su natpisi koji se nalaze na spomenicima, spomen-pločama, zgradama, crkvama, nadgrobnim pločama i dr. u Đakovu. Testovi su pisani na hrvatskome, latinskom (8 tekstova) i njemačkom (1) jeziku. Objavljivanjem ovih tekstova pridonosi se boljem poznavanju đakovačke kulturne i političke povijesti kao i razvoja NOB-e u našem gradu. Neki tekstovi se mogu teško čitati jer se slova slabo vide. To se odnosi na kameni križ Josipa Kozića, nadgrobne ploče Gabrijela Jankovića, Stjepana Opoevčanina, obitelji Weymann i Ivana Tombora. Osim toga, i neke nadgrobne ploče su uništene (npr. Kornelije Kovačević). Ali, treba i to istaći, poduzete su akcije da se pojedini uništeni i oštećeni spomenici poprave. Tako se npr. inicijativom Muzeja Đakovštine uređuje grob žrtava židovskog logora o čemu opširnije kod opisa toga teksta (br. 41).

Tekstovi su poredani na osnovi dva principa: 1) kronološki, tj. po vremenu nastanka, 2.) odvojeni su napisi vezani za radnički pokret i NOB od ostalih. Stoga se od kronološkog principa odustalo u tri slučaja (br. 29, 30, 31).

U idućem broju ovoga zbornika bit će štampani napisi na spomenicima u selima Đakovštine.

1.

S lijeve strane đakovačke župne crkve nalazi se kameni križ u koji je uklesan natpis. Prema pisanju knjige »Jeka od Osijeka« iz 1919. god., na str. 155, proizlazi da ga je podigao inspektor tadašnje đakovačke kasarne Josip Kozić 1814. go-

dine. On je dao sagraditi, osim križa koji je bio uz crkvu kada još nije postojala ograda, i veliko zvono za crkvu u Pečuhu. Taj je tekst uništen od zuba vremena tako da se teško može pročitati. Ipak, prema čitanju dr. prof. Miljenka Belića, tekst glasi:

KOZICH JOSEPHUS
NOBILIS DE JERGRICH
HOC PIETATIS MONUMENTUM
POSUIT ANNO 1814
NEPOS AUTEM
JOANNES KOZICH
RENOVAVIT ANNO 1858.

Prijevod:

KOZIĆ JOSIP
PLEMENITI OD JERGRIĆA
OVAJ SPOMENIK POBOŽNOSTI
POSTAVI GOIDNE 1814.
SINOVAC PAKO
IVAN KOZIĆ
OBNOVI GODINE 1858.

2.

Na groblju, uz sjeverozapadni kut ograde groblja časnih sestara, nalazi se spomenik od crvenog mramora s ovim teško čitljivim tekstom:

SUB HOC SIGNO S. CRUCIS JACET
RSS. STEPHAN OPOEVCSANIN
CAPTI (capituli) ECCLAE (Ecclesiae) DEACOVAR
CAN
ET PRAEP. MAJOR ABBAS INF. B
M. V. DE VALLE SS. THEOL. ET
PHIL. DOCTOR. PLUR. COTTUM
TAB IUD ASSESSOR DE UTRAQUE
RE PUBLICA MERITUS OBIIT 12
1817 ANNO.
OCTOBRIS.

Tekst, u prijevodu prof. M. Belića, kojemu se najljepše zahvaljujem, glasi:

POD OVIM ZNAKOM SVETOGA KRIŽA LEŽI
PREČASNI STJEPAN OPOEVČANIN,
KAPTOLA CRKVE ĐAKOVO KANONIK
I VELIKI PREPOŠT, MITRONOSNI OPAT
BLAŽENE
MARIJE DJEVICE »DE VALLE«, SVETE
TEOLOGIJE I
FILOZOFIJE DOKTOR, U VIŠE ŽUPANIJSKIH
SKUPŠTINA
ČLAN, ZA OBA PODRUČJA (to jest crkvu i državu)
ZASLUŽAN, PERMINUO 12.
LISTOPADA 1817.

3

Na biskupijskoj zgradi u ulici Maršala Tita br. 28 postoji, na crvenoj mramornoj ploči, slijedeći tekst:

EPPUS EMERIC. CAROLUS
A RAFFAY
F. F. 1823

što u prijevodu zači: n

BISKUP MIRKO RAFFAY
SAGRAĐENO 1823.

4.

Na zgradi biskupiskog dvora, Strossmayerov trg br. 6, postavljena je crvena mramorna ploča sa slijedećim tekstom:

PARTEM ORIENTALEM
EPPUS OS. ANT. CHIOLNICH
PARTEM MERIDIONALEM
EPPUS EMER. CAR. RAFFAY
F. F.

Tekst govori o gradnji dvora, te u prijevodu znači:

ISTOČNU STRANU
BISKUP JOSIP ANTUN ČOLNIĆ
JUŽNU STRANU
BISKUP MIRKO KARLO RAFFAY
SAGRADIO

5.

Na groblju iza zajedničkih grobova časnih sestara, tj. iza kaptolske grobnice, nalazi se grobni humak Gabrijela Jankovića. Na spomeniku iz crvenog mramora stoji tekst gotovo uništen i jedva vidljiv:

GABRIJEL JANKOVICH
NATUS IN GRABARIE 24. MART 1753.
CANONICUS ET LECTOR
MORTUS DAKOVARINI 10. JAN. 1836.
PIETATE IN DEUM
AC. PROYIMI AMORE ARDENS
CURSUM CUNSUM MAUVIT
NUNC PLENUS DIERUM
HOI IN TUMULO
SEPUTUS REQUIESCIT

Tekst u prijevodu glasi:

GABRIJEL JANKOVIĆ
ROĐEN U GRABARJU 24. OŽUJKA 1753.
KANONIK I LEKTOR
UMRO U ĐAKOVU 10. SIJEČNJA 1836.
ŽARKOM LJUBAVI U BOGA
I LJUBAVI PREMA BLIŽNJEMU GORUĆI
ŽIVOT UVIJEK ISPUNIVŠI
SADA PUN DANA
U OVOM GROBU
SAHRANJEN POČIVA.

6.

U ulici Matije Gupca na križanju s ulicom N. Demonje, preko puta vatrogasnog spremišta, nalazio se veliki križ. Drugi križ je bio postavljen na križanju ulice kralja Tomislava i Demonjine ulice. Prvi je križ kasnije prenesen na novo groblje u selu Kuševcu a drugi je srušen u prometnoj nesreći i pohranjen. Križevi su bili iz klesanog umjetnog kamena i nosili su ovaj natpis:

1843. god.

7.

Na zgradi gdje je smješten Muzej Đakovštine, nekada kaptolska zgrada s tiskarom biskupije đakovačke, Preradovićeva ulica br. 17, stoji na crvenoj uokvirenoj mramornoj ploči slijedeći tekst:

SEMINARIUM CLERI BOSNENSIS
AUSPICIIS PRAESULIS
JOSEPHI GEORGII
PISITUM
ANNO MDCCCLVII

Što u prijevodu glasi:

SJEMENIŠTE KLERA BOSANSKOGA
POD POKROVITELJSTVOM BISKUPA
JOSIPA JURJA
SAGRAĐENO JE
GODINE 1857.

8.

Na đakovačkom groblju nalazi se grobnica Strossmayerovih roditelja koja je opasana željeznom ogradom. Na grobu je podignut veliki spomenik s ovi tekstom:

Lijevo polje:

PREDOBROJ MAJCI SVOJOJ
ANNI STORSSMAYER
RODJENOJ 5 RUJNA 1971
UMRLOJ
21 OŽUJKA 1858
U ZNAK SINOVSKE LJUBAVI
I ZAHVALNOSTI
JOSIP JURAJ BISKUP

Desno polje:

U ISTOM GROBU POČIVA
JOSEPHA GEORGINA
UNUKIĆ
BARON ARADGRADSKA

PREMINUVŠA
JEDNIM HIPOM
S BAKOM SVOJOM
U DRUGOJ GODINI
DOBI SVOJE

Donje polje:

MILOM OTCU SVOJEMU
IVANU STROSSMAYERU
RODJENOM 15 SVIBNJA 1789
UMRLOM 21 STUDENA 1860
JOSIP JURAJ BISKUP

9.

Na našem groblju, na grobu pjesnika Luke Botića, stoji veliki četvrtasti obelisk od bijelog mramora s brončanim popsrjem velikog pjesnika. Spomenik je postavljen 1908. godine sa slijedećim tekstom:

LUKA BOTIĆ
PJESNIK: POBRATIMSTVA,
BIEDNE MARE I PETRA BAČIĆA.
*28. I. 1830, U SPLITU, + 22. VIII. 1863. U DJAKOVU.

»SJAJ MI SUNCE DOMOVINI SLADKOJ,
O PRESLADKOJ, MILOJ DOMOVINI!

DA MI DOM MOJ SLOBODU DOŽIVI!
OD MENE ĆE ODPUH PRAŠKA BITI
AL' U GROBU RAZTVORENI PRAŠAK
ZA SLOBODU RAZIGRAT SE HOĆE...«

10.

U ulici JNA ispred tvornice pokućstva »Stjepan Geli« nalazio se kameni križ sa željeznim raspelom. Budući da je smetao prilikom utovara robe, pomaknut je za desetak metara u pravcu Osijeka. Na donjem dijelu toga križa usjećena je godina:
1865

11.

Na gradskom groblju postoji grob članova obitelji Weymann u obliku piramide, ograđen sa 6 mramornih stupova i povezan željeznim lancima. Grob je pod zaštitom Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku. Na spomeniku stoji slijedeći tekst:

HIER RUHEN
IN GOTT VEREINT:
SEINE EXCELLENZ HERR
NIKOLAUS
RITTER VON
WEYMANN
K. K. FELD=MARSCHALL-
LIEUTENANT
GESTORBEN IN
DJAKOVAR
AM 5. JUNI 1868
WAR DER BESTE MANN VON ALLEN DIE IHN
KENTEN
GELIEBST UND VEREHRT DEN SEITTI GEHT
WAREN EINE ENGEL;
EWIGER PIETET UND DANKBARKEIT
WURDING.

IHRE EXCELLENT FRAU
EMILIE
EDLE VON
WEYMANN
K. K. FELD=MARSCHALL-
LIEUT WITWE GESTORBEN IN INNSBRUCK
AN DEN 17 FEBRUAR 1882
VIR VAR DIE DEISTE UNTER DEN FRAUEN DIE
ALLENDE STE MUTTER
HUGO
RITTER VON
WEYMANN
K. K. LIEUTNANT
GESTORBEN IN ŽEPČE IN BOSNIEN
AM 30 SEPTEMBAR 1878
FRIDE IHREN ASCHE!

Prijevod:

OVDJE POČIVAJU
U BOGU SJEDINJENI:
EKSCELENCIJA GOSPODIN
VITEZ WEYMANN
CARSKI I KRALJEVSKI FELDMARŠAL
LEUTANT
UMRO U ĐAKOVU
5. LIPNJA 1868.
BIO JE NAJBOLJI ČOVJEK OD SVIH KOJI SU GA POZNAVALI,
OBLJUBLJEN I POŠTOVAN OD SUVREMENIKA, BIJAŠE ANĐEO;
VJEČNOGA PIJETETA I ZAHVALNOSTI DOSTOJAN.

EKSECELENCIJA SUPRUGA
EMILIJA WEYMANN
CARSKOG I KRALJEVSKOG FELDMARŠALA
LEUTENANTA UDOVICA, UMRLA U INSBRUCKU
17. VELJAČE 1882.
BIJAŠE NAJPLEMENITIJA MEĐU ŽENAMA
SVIMA MAJKA.
HUGO
VITEZ WEYMANN
CARSKI I KRALJEVSKI LEUTENANT
UMRO U ŽEPČI U BOSNI
30. RUJNA 1878.
MIR NJEGOVU PRAHU!

12.

Na našem groblju nalazi se grob Jeronima Andrića s bijelim mramornim spomenikom u obliku križa na kojem se nalazi ovaj tekst:

OVDJE POČIVA
JERONIM ANDRIĆ
OPAT SV. JELENE PODBORSKE,
KANONIK POJAC STOLN. KAPTOLA

BOSANSKO-DJAKOVAČKOGA,
SLOB. UMJET. MUDROSLOVJA
I SV. BOGOSLOVJA DOKTOR.
UMRO 20. LISTOPADA 1879
U 72. GOD. SVOJE DOBE.
POČIVAO U MIRU!

13.

Na zgradi u Preradovićevoj ulici br. 9 nalazi se crvena mramorna ploča sa slijedećim tekstom:

A. STROSSMAYR
1875

r
B — 169
o

Prema mojoj evidenciji proizilazi da je u toj kući stanovao od 1871. godine »šarač« Andro Strossmayer, rodom iz Osijeka.

14.

Na staklenim mozaičkim prozorima župne crkve u Đakovu zabilježeno je:

Na lijevom prozoru: OBRTNA ZADRUGA »RADNJA«
1881
Na desnom prozoru: PRVA OBRTNA ZADRUGA 1881.

15.

U središnjem ulazu u katedralu, iznad glavnih vrata, stoji s unutrašnje strane srednje lađe slijedeći tekst:

SLAVI BOŽJOJ
I JEDINSTVU CRKAVA
SLOGI I LJUBAVI NARODA SVOGA
POSVETIO J. J. STROSSMAYER
GODINE 1866 POČEO GODINE 1882 DOČEO

Na istom zidu, samo izlazeći iz katedrale, iznad vrata stoji ova ploča:

STROSSMAYEROVA KATEDRALA
POŽAROM OŠTEĆENA 23 LIPNJA 1933
GRAĐEVINSKI I UMJETNIČKI OBNOVLJENA ZA
BISKUPA DR. ANTUNA AKŠAMOVIĆA
OD 20. SRPNJA 1933. DO 31. KOLOVOZA 1935.

Treći tekst postavljen je 1966. kada je katedrala proglašena bazilikom:

KATEDRALA BAZILIKA
ZA VRIJEME II SVJETSKOG RATA OŠTEĆENA,
OD POTRESA 13. IV 1964. TEŠKO POGOĐENA,
NASTOJANJEM BISKUPA MSGR STJEPANA
BAUERLEINA
PRIGODOM PROSLAVE 100-GODIŠNJICE
POČETKA GRADNJE I
PROGLAŠENJA BAZILIKOM
TEMELJITO JE OBNOVLJENA 1963—1966.
PRINOSIMA VJERNIKA I SVEĆENIKA,
DAROVIMA DRŽAVNIH VLASTI I
BOGATOM POMOĆI INTERNACIONALNOG
CARITASA U RIMU
ĐAKOVO 2. X 1966.

16.

Na đakovačkom groblju nalazi se grob članova obitelji Tordinac: preporodnog pjesnika Jurja i njegova brata Mate, talentiranog pripovjedača Nikole i njegova brata Ivana. Grob je pod zaštitom Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku. Na spomeniku postoji ovaj tekst:

JURAJ TORDINAC
RODJ. 1813. UMRO 15. LIPNJA 1893.
BISKUPOV GLAVNI NAMJESTNIK.
VELEPREDSTAVNIK KAPTOLA.
OPAT SV. TROJSTVA.
PJESNIK ILIRSKI.
MUŽ ODAN BOGU CRKVI, BISKUPIJI, NARODU.

NIKOLA TORDINAC, NEĆAK JURJEV.
+ 22. VELJAČE 1888. u 30 GOD.
PROFESOR U DJAK. SJEMENIŠTU.
PISAC HRV.
VJERUJEMO U UZKRSNUĆE TIELO I ŽIVOT VJEČNI.

IVAN TORDINAC
BRAT NIKOLIN
+ 1891. U 31. GOD.

MATO TORDINAC
BRAT JURJEV
+ 1888. U 71. GOD.

17.

Na našem groblju, u glavnoj aleji, postoji grob kipara đakovačke katedrale Vatroslava Doneganija, njegove supruge i djece. Na grobu se nalazi spomenik s nadgrobnim pločama i reljef koji prikazuje »Uskrsnuće«. Na pločama stoji slijedeći tekst:

Lijeva ploča:

OVDJE SNIVA VJEČNI SANAK
MARIJA DONEGANI
RODJENA 2 VI 1860 G. UMRLA 12 VII 1925 G.
FRANJO VLADIMIR PL. PLEMIĆ
4. V. 1904. + 5. IV. 1905.

Desna ploča:

OVDJE SNIVA VJEČNI SANAK
VATROSLAV DONEGANI
UMJETNIK, VAJAR, GRADITELJ, RUKOVODITELJ STOLNE CRKVE DJAKOVAČKE
MJESTNI SUDAC, POVJERENIK RASPISIVAJUĆEG POREZA, BIV.
ČLAN ZBORA SV. JEROLIMA U RIMU, GRADJANIN GRADA RIEKE,

POSJEDNIK I ZAČASNI OBĆINAR TRGOVIŠTA
DJAKOVO.
RODJEN 26. VII. 1836. UMRO 5. VII. 1899
ISUSE SPASI DUŠU NJEGOVU!
DJECA:
VATROSLAV
* 12. 12. 1889 + 7. 2. 1890
ZORICA
* 19. 11. 1891 + 12. 8. 1892
MATO
* i + 25. 9. 1893
OLGA
* 1. 10. 1895 + 15. 6. 1896.
LAHKA IM ZEMLJICA!

Donja ploča:

OVAJ SPOMENIK POSTAVILA TUGUJUĆA
SUPRUGA.

18.

Na križanju Botićeve, Jurjevske i Palmotićeve ulice opstoji veliki križ sa slijedećim tekstom:

BOGU NA SLAVU!
PODIGOŠE NA SPOMEN SPASA
OBITELJI:
TERESIJE TORDINAC
KATARINE RIPSON
MARIJE KAJGANOVIĆ
MATEJA AŠPERGER
FRANJE BÖMLERA
PAVE BENAŠIĆA
JOSIPA HAGERA
MIŠE KURTIĆA
JOSIPA KOVAČEVIĆA
MATE LUKIĆA
ALEKSANDER LEOVIĆA
IVE MUTAVDJIĆA
MATE ŠARČEVIĆA
EDUARDA SLANINKE
NIKOLE ŠARČEVIĆA
ANDRIJE ŠMAJZLA
1904

19.

Do 1974. godine postojao je grob Kornelije Kovačević sa spomenikom u obliku klesanog križa iz betona na kojemu je bila ugrađena crna mramorna ploča. Te je godine grob uništen, ali se napis ipak sačuvao:

KORNELIJA
KOVAČEVIĆ
+ 1904
SVOJOJ MNOGOGODIŠNJOJ
I ZASLUŽNOJ PREDSJEDNICI
KOT. DOBR.
GOSPOJINSKO DRUŠTVO.

20.

Na samom početku groblja, s desne strane, nalazi se grob kanonika, etnografa i kulturnog radnika Milke Cepelića i njegove majke Marije. Nadgrobni spomenik je izgrađen od bijelog mramora a još nedavno stajala su uz njega dva lampiona. Na spomeniku je ugraviran Cepelićev grb i ovaj tekst:

OVDJE POČIVA
I DAN USKRSNUĆA IZČEKIVA
MARIJA CEPELIĆ
RODJ. KOVAČEVIĆ
20. I. 1821. + 16. II. 1905.
MAMI KOJA NAS JE RODILA
I SVAKOJ ČESTITOSTI UČILA
DAJ O BOŽE!
POKOJA I SVJETLOSTI VJEČNJE!
MOLE ZAHVALNA DJECA.
UZ MAJKU POČIVA JEDINI SIN
MSGR. MILKO CEPELIĆ,
APOST. PROTONOTAR I KANONIK ŠTIOC.
*21. IX. 1853. NA VUKI + 26. III. 1920. U DJAKOVU.
OD G. 1878.—1894. TAJNIK STROSSMAYERA
OD G. 1894.—1910. ŽUPNIK DJAKOVAČKI
U RADU ŽIVOT; U KRIŽU SPASENJE.

21.

U zgradi Skupštine općine Đakovo bile su postavljene dvije crne mramorne ploče koje se sada nalaze u Muzeju Đakovštine. Na njima su zlatnim slovima ispisana imena gradskih dobrotvora:

I. ploča:

DOBROTVORI DJAKOVA
DR. JOSIP JURAJ STROSSMAYER, BISKUP.
KARLO PAVIĆ, PREPOŠT.
TEREZIJA VUKMANIĆ.
TEREZIJA PECH.
DR. FRANJO ŠAGOVAC, ŽUPNIK.
TOMO ŠESTAK, BILJEŽNIK.
IVAN NEP. POLJAK, TRGOVAC.
HUGO I JOSIP SUDAREVIĆ.
VJEKOSLAV I KATARINA NEUFELD.
FRANJO ŠEDIVY, OBRTNIK.
LAVOSLAV KUGEL, TRGOVAC.
DR. IVAN KRAPAC, BISKUP.
ADOLF KOHN, TRGOVAC.
MARKO ŠAJNOVIĆ, KANONIK.
VLADOJE ČAČINOVIĆ, VLAST. RAVNATELJ.
HINKO BRUCK, TRGOVAC.

II. ploča:

DOBROTVORI DJAKOVA
BERTHOLD I BERTA ELIAS.
JAKOB I PAULINA REICHSMAN.
DR. ANTUN ŠVARCMAJER, ODVJETNIK,
NAČELNIK DJAKOVA
I SUPRUGA
MICA ŠVARCMAJER.

22.

Na đakovačkom groblju nalazi se grob književnika Ivana Tombora. Spomenik je zaštitio Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture. Na spomeniku je slijedeći tekst:

OVDJE POČIVA I DAN USKRSNUĆA ČEKA
IVAN KRST.
TOMBOR
RODJEN 7. I. 1825 U SLOVAČKOJ ZELINI
PREMINUO 30. I. 1911 U DJAKOVU.
OD BOGA MU POKOJ
A HRVATSKOG RODA HARNOSTI.
KAO MLADOG KLERIKA IZ PEŠTE
POSLAO GA SLAVNI JAN KOLAR U DJAKOVO
GDJE SE JE HRVATSKOJ ZA DOBA
APSOLUTIZMA
ODUŽIO KRASNIM PRIPOVJETKAMA
ŽUPNIKOVAO JE I DEKANOVAO U ERDEVIKU.
OD GODINE 1875 U PIŠKOREVCIMA
DOK NIJE UMIROVLJEN

23.

Povrh ulaznog stepeništa u Bogoslovno sjemenište na desnom zidu na granitnoj ploči usječen je zlatnim slovima slijedeći tekst:

SVCCVRSV REGII REGIMINIS ET
MVNIFICENTIA EPISCOPI
DR. JOANNIS KRAPAC
MENSAEQVE EPISCOPALIS SEMINARIVM NOC
FVNDIT VS
ERRECTVM ET NEOAEDIFICATVM ANNO
M C M X I I I.

Prijevod:

UZ POMOĆ KRALJEVSKE VLADE I
DAREŽLJIVOŠĆU BISKUPA
DR. IVANA KRAPCA
I BISKUPSKE MENZE PODIGNUTO JE OVO SJEMENIŠTE IZ TEMELJA I PONOVNO SAGRAĐENO
GODINE
1913.

Na istom mjestu samo na lijevom zidu stavljen je također tekst na crnoj ploči:

HIC LOCI PRIMITVS MONASTERIVM CONVENTVS FRATRVM ORDINIS S. FRANCISCI A. 1374 ERRECTVM, CLADEM MAHAČIANAMX A TVRCIS IN RVINAM REDACTVM, EXTABAT. CLADE TVRCARVM A. 1687 REPARATVM RESIDENTIA EPISKOPARVM BOSNENSIVM VSQVEAD EPISCOPVM GEORGIVM PATAČIĆ DE ZAJEZDA FVIT, QVI ITERVM CONVENTVI FRATRVM ORDINIS S. FRANCISCI AEDEM DONAVIT (A. 1714) A. 1753 NOVVUM MONASTERIVM AEDIFICATVM A. 1806. DENIQVE AB EPISCOPO ANTONIO MANDIĆ IN SEMINARIVM DIOECESANVM CONVERSVM, ITERATISQVE VICIVVS, PRAECIPVE POST TERRAE MOTVM DIE 24 MARTII 1884. DEINDE SVSCESSIVE A. 1893 ET 1903 CVRAEPPI J. G. STROSSMAYER
AVCTVM AC RENOVATVM EST.

Prijevod lijeve ploče:

NA OVOM MJESTU PRVOBITNO STAJAŠE SAMOSTAN KONVENTA BRAĆE REDA SV. FRANJE PODIGNUT GODINE 1347., POSLIJE MOHAČKOG PORAZA SRUŠEN OD TURAKA. NAKON PORAZA TURAKA 1687. OBNAVLJANO JE SJEDIŠTE BOSANSKIH BISKUPA SVE DO BISKUPA ĐURE PATAČIĆA DE ZAJEZDA, KOJI PO DRUGI PUT KONVENTU BRAĆE REDA SV. FRANJE DARIVA (1714.). GODINE 1753. SAGRAĐEN JE NOVI SAMOSTAN, GODINE 1806. KONAČNO GA JE PRETVORIO BISKUP ANTUN MANDIĆ U BISKUPSKO SJEMENIŠTE. U VIŠE NAVRATA, OSOBITO POSLIJE POTRESA 24. OŽUJKA 1884., ZATIM POSTEPENO 1893. I 1903. BRIGOM JOSIPA JURJA STROSSMAYERA POVEĆANO JE I OBNOVLJENO.

24.

Na zgradi Bogoslovnog sjemeništa na Strossmayerovom trgu stoji ploča s imenom arhitekta:

ARHITEKT
J. SUNKO

25.

U ulaznom hodniku zgrade Službe društvenog knjigovodstva (Narodna banka) stoje dva teksta posvećena Prvoj hrvatskoj štedionici:

PRVA HRVATSKA ŠTEDIONICA
PODRUŽNICA DJAKOVO
ONSOVANA GODINE 1911. PRESELILA SE U OVAJ DOM GODINE 1915. KADA JE BIO DRUGIM PREDSJEDNIKOM
JOSIP HAGER

DOK SU ČLANOVI UPRAVNOG ODBORA BILI:

IVAN ČEFUTA
LADISLAV HAGER
FRANJO JAKŠEVAC
ANTUN JANOCHNA
MILE KRAMARIĆ
RUDOLF MARAKOVIĆ
DANE REICHSMANN ML.
MARKO O. PL. ŠTRIGA
STJEPAN TURKOVIĆ

Drugi tekst glasi:

OSNOVANA U ZAGREBU
U DOBA NARODNOG PREPORODA
GODINE 1846
PODIGLA JE OVAJ DOM ZA VRIJEME
KADA JE BIO PETIM PREDSJEDNIKOM
MIROSLAV GROF KULMER
TREĆIM RAVNATELJEM
MILIVOJ CRNADAK
UPRAVITELJEM PODRUŽNICE U DJAKOVU
VLADIMIR PL. BEDEKOVIĆ POBJEDNIČKI.

26.

Na zgradi Službe društvenog knjigovodstva nalazi se na mramornoj ploči imena graditelja:

AXMAN, MALIN, ROŽIĆ
OVLAŠTENI ARHITEKTI I GRADITELJI OSIJEK

27.

Na glavnom ulazu u skladište »Trgoprometa«, ul. Maršala Tita 10, postoji na zidu tekst koji je postavljen nakon velikog požara:

POŽAR 26. II. 1915. SAGRADJENO 1915—1916.

28.

U jednom od salona Vatrogasnog spremišta ugrađene su 4 mramorne ploče sa slijedećim tekstom:

I. srednja ploča (s Akšamovićevom fotografijom):

SVOM POKROVITELJU
PRESV. GOSP. BISKUPU
ANTUNU AKŠAMOVIĆU
U ZNAK POŠTOVANJA
DOBR. VATROGASNO DRUŠTVO DJAKOVO
1872 1922

II. ploča, smještena ispod prve (s Heržićevom fotografijom):

U ZNAK ZAHVALNOSTI
SVOME ZAČASNOM DOŽIVOTNOM
PREDSJEDNIKU
MARIJANU PL. HERŽIĆU
DOBROVOLJNO VATROGASNO DRUŠTVO U
DJAKOVU

III. ploča:

DOBROTVORI:

DR. RIBAR IVAN
STUBE PAVAO
GORŠETIĆ MILAN
JANOCHNA ENGELBERTA
WAMOSCHER MAVRO
MARINOVIĆ MARKO
KERPNER BERNHARD
SCHWARTZ EDVIN

KERSCHNER LACA
SUBOTIĆ ATANASIJA
RATKAJ VATROSLAV
FIŠER MATO
DR. NIDERLE ANTUN
GOLDBERGER I GUTTMAN
DEVČIĆ DRAGAN
ČEFUTA IVAN
MÜNZ VILIM
NAJPAR KARLA
BECKER ADAM
TÜRKL JAKOV
GROSS ŽIGA
HALASZ MIJO
ŠANDOR I KATARINA KOPRINSKY
OBITELJ IVAN ŠKANTAR
MARIJAN I VILMA PL. HERŽIĆ
FRANJO MIŠKOVSKY
DANE I FRIDA REICHSMAN ML.
JAKOB I FRIDA BRUCK
HUGO I ZORICA FUCHS
STAKLANA HAGERs

IV. ploča, posvećena također dobrotvorima Dobrovoljnog vatrogasnog društva:

DOBROTVORI:

STANKOVIĆ FRANJO
BRAND HINKO
KOVAČIĆ IVO
DR. ŠVARCMAJER ANTE
ŠIPS LEOPOLD
ETINGER MILAN
LUJO I ANDJELA KOHN
BÖHM DRAGUTIN
URICH STJEPAN
MRAZEK ANA UD.
MOLNAR DJURO
BODA RUDOLF
HAGER JOSIP
URAJKOVIĆ JOSIP
LAJ FRANJO
PILLER ADAM

ŽIVKOVIĆ DAVID
ŠANDOR I LILA AUFFERBER
TOHT BOŽO I DRUG.
OBITELJ MIJO LANGFELDER
FELIKS FUCKS
VIKTOR I ELIZABETA PEJAK
DJAKOVAČKI MLIN D. D.
JAKŠEVAC FRANJO
OBITELJ RACK
URICH ANTUN
BÖHM FRANJO
MÜLLER ANTUN I SIN
OBITELJ MIŠO MATKOVIĆ
MAKSO GOLDŠTEIN
JOSIP BASSI
ŠVARCMAJER STANKO

29.

Na Strossmayerovom trgu pred katedralom postavljeno je na okruglom obelisku poprsje biskupa J. J. Strossmayera, graditelja velebne katedrale, rad našeg poznatog kipara Rudolfa Valdeca. Na podnožju spomenika ugrađena je granitna ploča sa slijedećim tekstom:

DR. JOSIP JURAJ STROSSMAYER BISKUP
ĐAKOVAČKI.

30.

Na kući u kojoj je živio i umro pjesnik Luka Botić, u ulici koja nosi njegovo ime (br. 16) nalazi se spomen-ploča koja je podignuta 1963. prigodom 100. obljetnice pjesnikove smrti. Ploču, veličine 60×80 cm, izradilo je građ. poduzeće »Rad« iz Đakova i na njoj je uklesan ovaj tekst:

»SJAJ MI SUNCE DOMOVINI SLATKOJ,
OJ PRESLATKOJ, MILOJ DOMOVINI,
DA S' NAGLEDAM NJENA DIVNOG ČARA!«
NA OVOM MJESTU STAJALA JE KUĆA
U KOJOJ JE ŽIVIO, RADIO I UMRO
22. KOLOVOZA 1863. GODINE
PJESNIK
LUKA BOTIĆ

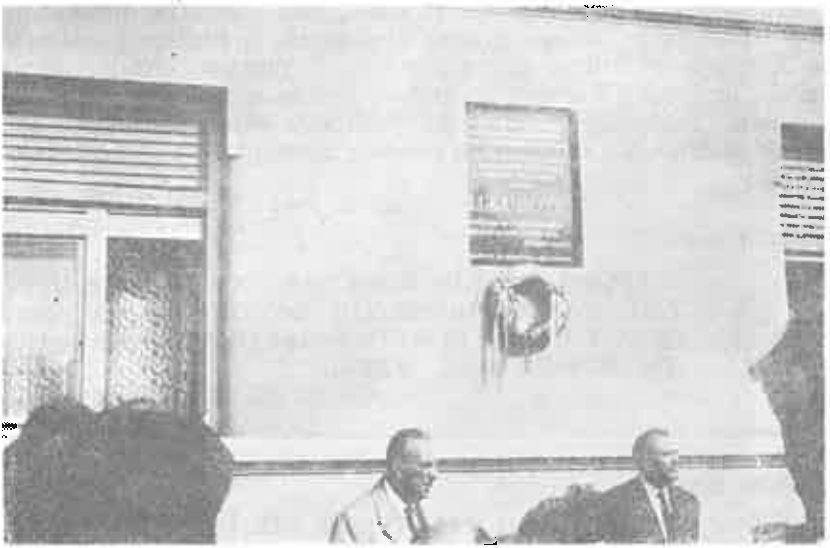

POVODOM 100-GODIŠNJICE SMRTI
GRAĐANI GRADA ĐAKOVA PODIŽU OVU
SPOMEN-PLOČU.
ĐAKOVO, 22. KOLOVOZA 1963. GODINE.

31.

Iznad lijevih vrata u ulazu u katedralu nalazi se ugrađena bijela mramorna ploča s reljefnim izbočenim papinskim grbom orubljena pletenicom s motivima iz starohrvatskih grobnica. Reljef je izradio Petar Jarm iz Strizivojne koji ima više svojih radova u Đakovu i na groblju. Na ploči je slijedeći tekst:

BASILICA MINOR
11. XII. 1965.

To znači da je toga dana katedrala proglašena BAZILIKOM MANJOM.

32.

Na đakovačkom groblju nalazi se monumentalni spomenik palim borcima XXI. srpske divizije koji su poginuli prili-

kom borbi za oslobođenje Đakova, kao i ostalim poginulim partizanima iz našega grada. Spomenik, u obliku petokrake s kracima približno dugačkim oko 5 metara, izrađen je iz sivog umjetnog kamena a prednja strana iz crvenog umjetnog kamena. Radove je izvelo građ. poduzeće »Rad« iz Đakova oko 1949. godine. Na spomeniku postoje dvije ploče s ovim tekstovima:

Lijeva ploča:

U SPOMEN PALIM BORCIMA XXI. SRPSKE DIVIZIJE ZA OSLOBOĐENJE ĐAKOVA 17. IV. 1945 GOD. I PALIM BORCIMA ĐAKOVA U NARODNO-OSLBODILAČKOJ BORBI.

GRADSKI ODBOR SAVEZA BORACA ĐAKOVO

Desna ploča:

GROBOVI SU VAŠI IZVOR NOVIH SNAGA
ZAKON NOVOG DOBA, PEČAT BRATSTVA VJEČNI.
KROZ ŽRTVE JE VAŠE NAŠA ZEMLJA DRAGA
STUPILA NA PUTE U NOV ŽIVOT VJEČNI.

33.

Prethodni spomenik bio je prvobitno postavljen u Parku pobjede ispred željezničke stanice. Kasnije je on premješten na sadašnje mjesto a na ovome je podignut novi, posvećen palim borcima XXI. srpske divizije. Na spomeniku, koji je izradilo poduzeće »Rad«, nalazi se reljef, detalj iz NOB-a, rad akademskog kipara Kirila Halačeva iz Zagreba. Ispod reljefa postoji ovaj tekst:

SLAVA PALIM BORCIMA XXI. SRPSKE DIVIZIJE.

34.

U samoj grobljanskoj kapelici na židovskom groblju postoji četverostrana urna visine oko jednog metra. U urni se nalaze dvije knjige. Prva sadržava popis umrlih žena i djece u đakovačkom logoru 1941. i 1942. godine a druga knjiga popis đakovačkih Židova koji su poginuli u redovima NOV-a. Na urni su napisana ova dva teksta:

Prvi tekst:

PALIM BORCIMA
N. O. B.
ĐAKOVO

Drugi tekst:

5701—5702 godine ispisane na hebrejskom pismu)
ŽRTVAMA FAŠIZMA
1941—1942

35.

Na zgradi građevnog poduzeća »Rad«, ul. Ive Lole Ribara 27, ugrađena je mramorna ploča (vel. 67×75 cm) s ovim tekstom:

16. IX. 1950.
PREDANO JE
GRAĐEVNO PODUZEĆE
»RAD«
NA UPRAVU RADNICIMA
OVOG KOLEKTIVA
S.F.S.N.

36.

Na kući u ulici Regala Vajsa br. 6 nalazi se spomen-ploča posvećena prvoborcu ovoga kraja Regalu Vajsu. Ploča (crni granit, vel. 50×80 cm) podignuta je oko 1950. a izradilo ju je poduzeće »Rad«. Na njoj je slijedeći tekst:

SPOMEN PLOČA
PALOM PRVOBORCU
REGALU VAJSU
KOJI JE OTIŠAO
U BORBU
29. VI. 1941.
A POGINUO
8. IV. 1942.
U BORBI PROTIV
DOMAĆIH IZDAJNIKA

I SLUGU OKUPATORA.
ČUVAJTE
BRATSTVO
I JEDINSTVO
NAŠIH NARODA,
ZA KOJE
SMO MI ŽIVOT
DALI!
OVU SPOMEN PLOČU
PODIŽE SAVEZ BORACA
ĐAKOVO.

37.

Ispred zgrade Općinskog suda u Đakovu postavljen je monumentalni spomenik narodnog heroja Ive Lole Ribara, rad kipara Tome Rosandića. Svečano otkrivanje spomenika bilo je 22. XI. 1952. Na kamenom postolju spomenika ispisan je slijedeći tekst:

NARODNOM HEROJU IVI LOLI RIBARU

38.

Na kući u ulici Ive Lole Ribara br. 7 nalazi se spomen-ploča posvećena dr. Ivanu Ribaru i njegovim sinovima. Dr. Ribar živio je ovdje dugo godina, Jurica je tu rođen i zajedno s Lolom proživio najranije djetinjstvo. Ploča (vel. 85×100 cm, izrada poduzeća »Rad«) otkrivena je 22. XI. 1952. kao i prethodni spomenik Ivi Loli. Na ploči je napisan ovaj tekst:

U OVOJ KUĆI ŽIVIO JE I VODIO SVOJU
ADVOKATSKU KANCELARIJU OD 1910 DO 1923. G.
DR IVAN RIBAR
PREDSJEDNIK PREZIDIJUMA NARODNE
SKUPŠTINE F.N.R.J.
OVDJE SU PRVE GODINE SVOGA DJETINJSTVA
PROVELI NJEGOVI SINOVI:
NARODNI HEROJ
IVO-LOLA-RIBAR
— ŽIVIO JE U OVOJ KUĆI OD 1916 DO 1923 GOD.

JURICA RIBAR
— RODIO SE U OVOJ KUĆI 6. III. 1918. GOD.
I ŽIVIO U NJOJ DO 1923. GODINE. —

OVA SPOMEN PLOČA POSTAVLJA SE U ZNAK
PRIZNANJA HISTORIJSKIH ZASLUGA DR. IVANA
RIBARA I NJEGOVIH SINOVA LOLE I JURICE
ZA SVE NARODE JUGOSLAVIJE, TE POSEBNIH
ZASLUGA DR. I. RIBARA ZA GRAD DJAKOVO
I NJEGOVE GRADJANE.
22. XI. 1952. N. O. GRADSKE OPĆINE
ĐAKOVO

39.

Na zgradi u ulici Ive Lole Ribara br. 34 nalazi se crna granitna ploča (vel. 90×50 cm) sa slijedećim tekstom:

SINDIKALNA PODRUŽNICA SLUŽBENIKA NOK-A
ĐAKOVO
PODIŽE OVU SPOMEN PLOČM RODOLJUBIMA
SLUŽBENICIMA
KOTARA ĐAKOVO, KOJI SU KAO AKTIVNI
SARADNICI NOP-A
STRELJANI OD USTAŠA I OKUPATORA I
POLOŽILI SVOJE ŽIVOTE
NA TEMELJE NOVE JUGOSLAVIJE.

GRUDEN JOSIP
GLAVAŠ DR. PAVLE
HATVAGNER VLADIMIR
RADOMIR JAČIM
LJUBOJ JOSIP
GRBAC FRAN
RADOVIĆ LUKA
ĐAKOVO, 1. MAJA 1954. GODINE

40.

Na vanjskoj fasadi osnovne škole Ivan Goran Kovačić, ul. Kralja Tomislava br. 25, nalazi se spomen-ploča (vel. 110× ×70) cm) s ovim tekstom:

U SPOMEN 15-GODIŠNJICE SMRTI
PRVOBORACA I NARODNIH HEROJA
NARODNO-OSLOBODILAČKOG RATA
BRAĆE RIBAR IVE I JURICE.
OVU PLOČU PODIŽE ORGANIZACIJA

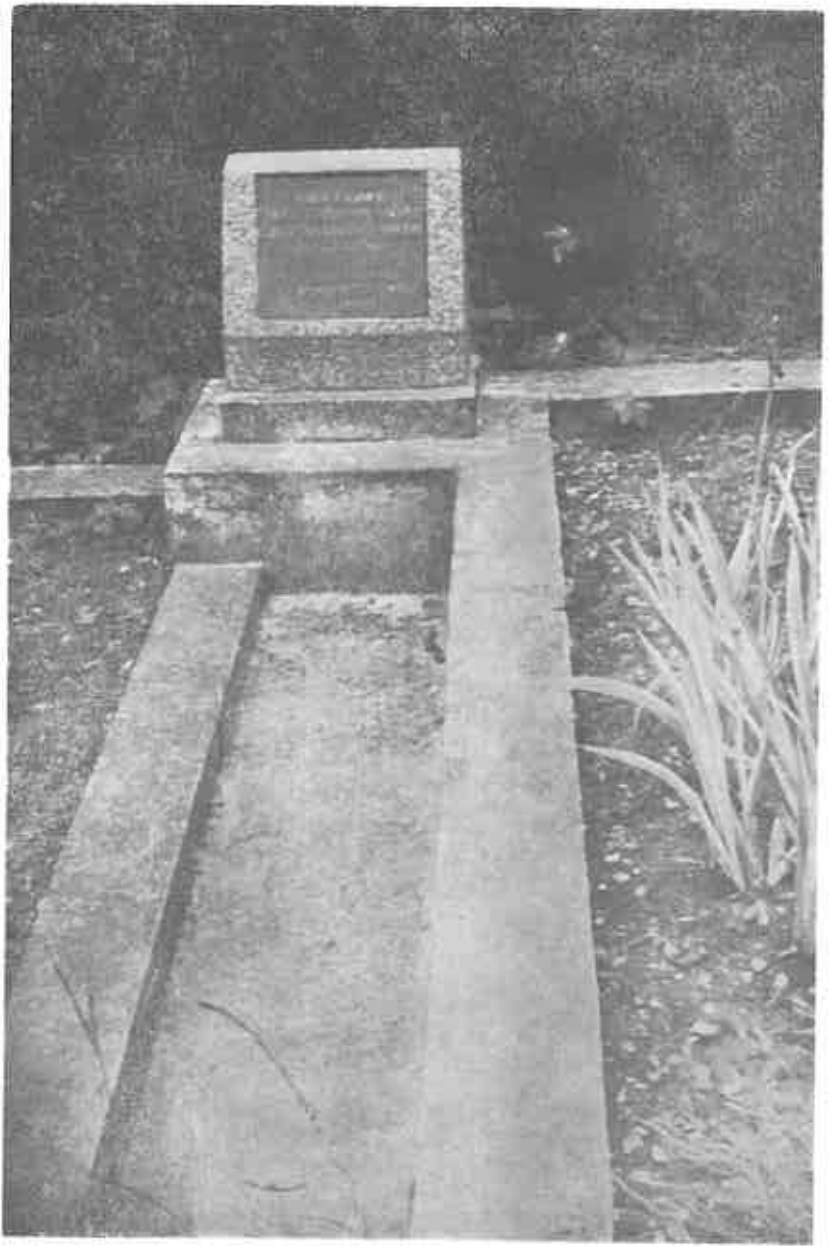

NARODNE OMLADINE GIMNAZIJE
ĐAKOVO.
HEROJI SE NE RAĐAJU VEĆ POSTAJU
GORE GLAVU MLADI, MI SMO SINOVI NARODA
KOJI SE PET VJEKOVA NIJE PREDAVAO
KOJI SE PET VJEKOVA BORIO ZA NEZAVISNOST
I SLOBODU
ZA SRETNIJU I LJEPŠU BUDUĆNOST
MLADE GENERACIJE.

IVO-LOLA RIBAR
ĐAKOVO DNE 27. XI. 1958.

41.

Na đakovačkom groblju postoji skupni grob žena srpske nacionalnosti koje su poginule u ustaškom logoru u Đakovu. To je bio zapravo ženski židovski logor, ali su te žene radile kod đakovačkih židovskih obitelji pa su i one uhapšene. Treba reći da grob nije dovoljno uređen. Nedostaje, naime, poimenični popis pobijenih logorašica. U vrijeme dok ovo pišem Muzej Đakovštine poduzeo je akciju da se taj problem riješi.

Natpis na sadašnjem spomeniku glasi:

OVDJE POČIVAJU
ŽRTVE FAŠISTIČKOG TERORA
ŽIDOVSKOG LOGORA U ĐAKOVU
IZ 1942. GODINE.
SPOMENIK PODIŽE
OPĆINSKI ODBOR SUBNORA
ĐAKOVO.

42.

Spomen-ploča, postavljena u ul. Vladimira Nazora br. 10, posvećena je žrtvama fašističkog logora koji se ovdje nalazio 1941. i 1942. U taj logor deportirana su žena i djeca uglavnom židovskog porijekla (v. prethodni tekst) iz Đakova, ali i iz drugih okupiranih krajeva. Ploča je izrađena iz jablaničkog granita, veličine 100×80 cm. Na njoj je slijedeći tekst:

I OVI ZIDOVI GOVORE.
GOVORE POKOLJENJIMA I VJEKOVIMA.
ONI ZNAJU SVAKU MUKU ŽIVU.

192

SRAMOTU I TUGU. PREZIR I TUGU SIVU.
I NE ZABORAVLJAJU DA SU
DJEČJE IGRE PREKINUTE.
LJUBAVI ZAKLANE.
SESTRE IZMRCVARENE.
MAJKE UBIJENE...
I NE ZABORAVLJAJU VRIJEME OD 1. XII 1941—5. VII. 1942.
KADA SU OVDJE FAŠISTI IMALI
KONCENTRACIONI LOGOR
ZA DJECU I ŽENE VEĆINOM JEVREJSKOG
PORIJEKLA.
SLILE SU SE PUTANJE NEVINOG NARODA IZ
RAZLIČITIH
MJESTA EVROPE U OVO MUČILIŠTE, DA BI U
UZAVRELOM
PODNEBLJU XX VIJEKA BILE PREDMET
SREDNJEVJEKOVNIH
PRIZORA NA KOJIMA SU SE USTAŠE
NASLAĐIVALE.
I GOVORE OVI ZIDOVI O NEUNIŠTIVIM SRCIMA
KOJA
NAŠIM SRCIMA DAJU GLAS ČELIKA. I SNAGU
STIJENE.
RADNI KOLEKTIV
MAŠINSKE RADIONICE ĐAKOVO.
U ĐAKOVU 2. VII 1961. GOD.

43.

U prostorijama tvornice pokućstva »Stjepan Geli«, ul. JNA 41, ugrađena je crna granitna ploča, posvećena Stjepanu Geliju, radniku toga poduzeća i komunistu koji je poginuo 1943. Ploča je vel. 70×80 cm. Na ploči se nalazi ovaj tekst:

U OVOM PODUZEĆU
RADIO JE DRVODJELSKI RADNIK, KOMUNISTA
UZORAN BORAC ZA PRAVA RADNOG NARODA
STJEPAN GELI
POGINUO U NARODNO OSLOBODILAČKOJ BORBI
28. XI. 1943. GODINE ČASNO ISPUNIVŠI SVOJU
DUŽNOST PREMA DOMOVINI I RADNIČKOJ
KLASI.

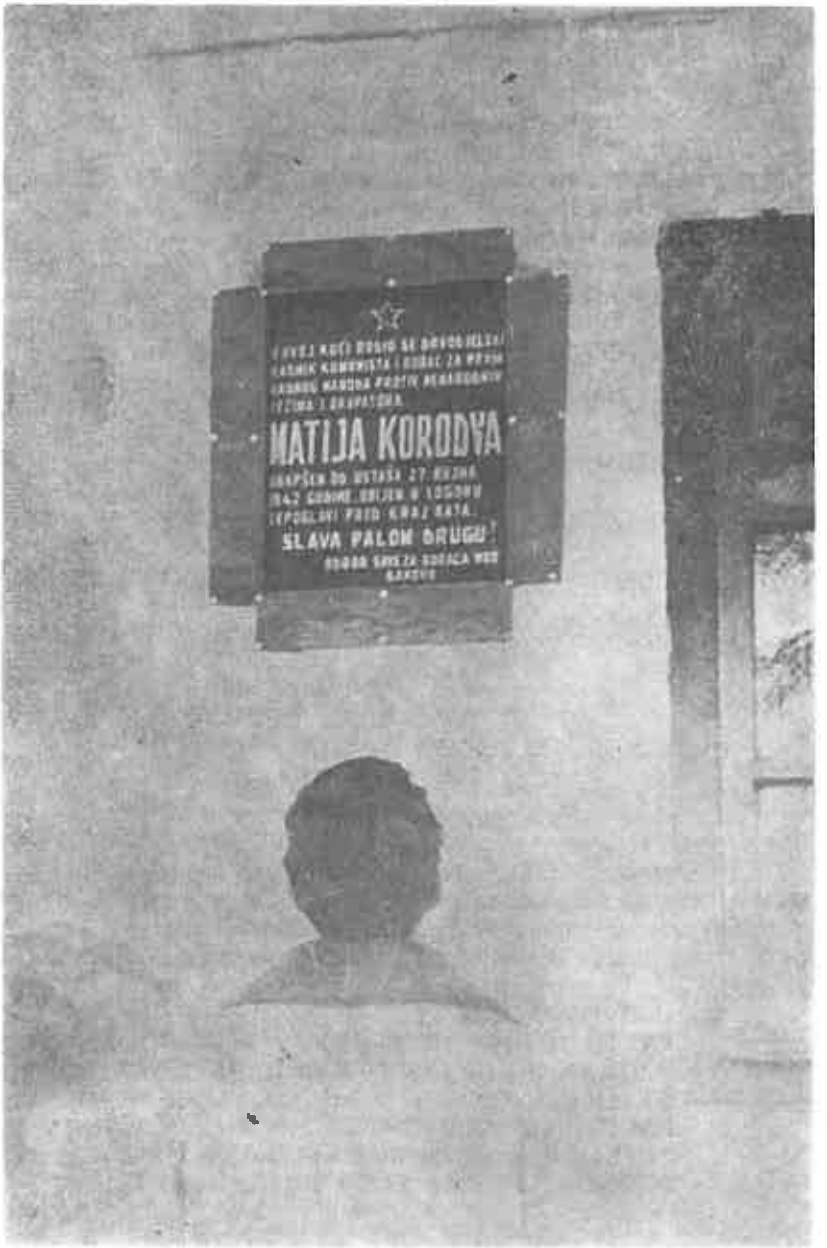
MATIJA KORODY
SLAVA PALOM BORCU!

SLAVA PALOM DRUGU!
RADNI KOLEKTIV PODUZEĆA »STJEPAN GELI«
ĐAKOVO 22. XII. 1961. GOD.

44.

U ulici Mate Korodve br. 2, na kući u kojoj je živio i radio komunist i radnik Mato Korodva postavljena je ova spomen-ploča (vel. 40×50 cm):

U OVOJ KUĆI RODIO SE DRVODJELSKI
RADNIK, KOMUNISTA I BORAC ZA PRAVA
RADNOG NARODA PROTIV NENARODNIH
REŽIMA I OKUPATORA.
MATIJA KORODVA
UHAPŠEN OD USTAŠA 27 RUJNA
1942. GODINE. UBIJEN U LOGORU
LEPOGLAVI PRED KRAJ RATA.
SLAVA PALOM DRUGU!
ODBOR SAVEZA BORACA NOR
ĐAKOVO

45.

Na zgradi »Tipografije«, Strossmayerov trg br. 1, postoji mramorna ploča (vel. 60×90 cm) koja govori o životu i radu grafičkog radnika Mirke Šarčevića:

»IMA BIĆA KOJA ŽIVOT ŠALJE
KAO DA NISU PROŠLA-VJEČNO TRAJU.
I ŠTO SMO OD NJIH U ŽIVOTU DALJE
TO ŽIVLJE, TO SJAJNIJE SJAJU.«
MIRKO ŠARČEVIĆ
GRAFIČKI RADNIK
ROĐEN U ĐAKOVU 9. X 1917. POSTAO JE KOMUNISTA 1936. GODINE. ZATVARAN I OSUĐIVAN
SNIVAO JE BRATSTVO, SLOBODU I DOBROTU — TAJ NAJVIŠI SMISAO LJUDSKOG ŽIVOTA. IZIŠAO IZ MRAKA U PLAMEN GDJE SE KOVALA OVA SLOBODA.
BORAC I BATALJONA XII UDARNE
PROLETERSKE SLAVONSKE BRIGADE.
POGINUO NA PAPUKU 15. IV 1943. GODINE.
OVU SPOMEN-PLOČU U JUBILARNOJ PROSLAVI DVADESETOGODIŠNJICE USTANKA NARODA HRVATSKE KAO ZNAK PRIZNANJA PODIŽE
RADNI KOLEKTIV
15. IV 1961. GODINE »TIPOGRAFIJE«

46.

Na ulazu u osnovnu školu »I. G. Kovačić«, ul. Kralja Tomislava br. 25, nalazi se mramorna ploča sa slijedećim tekstom:

TKO STE? ODAKLE? NE ZNAM, AL SE GRIJEM
NA VAŠEM SVJETLU. PJEVAJTE: JER ČUTIM,
DA SAD TEK ŽIVIM, MAKAR MOŽDA MRIJEM.
SVETU SLOBODU I OSVETU SLUTIM...
VAŠA MI PJESMA VRAĆA SVJETLOST OKA
KO NAROD SILNA, KO SUNCE VISOKA.
GORAN »JAMA«
POVODOM 50 GODIŠNJICE ROĐENJA PJESNIKA
BORCA IVANA GORANA KOVAČIĆA
UČENICI I NASTAVNICI OVE ŠKOLE
PODIŽU SPOMEN-PLOČU.
ĐAKOVO, 21. OŽUJKA 1963. GOD.

47.

U zgradi Skupštine općine Đakovo, ul. Maršala Tita br. 2, nalazi se granitna ploča (vel. 100×75 cm), posvećena žrtvama fašističkog terora na području Đakovštine.

DOLAZE, DOLAZE NOVI LJUDI I VRIJEME NOVO
OH, PJEVAJ KRVAVA ZEMLJO GARIŠTA I
GROBLJA NEKA SE PALE ŽRTVE.
ALI NEĆE VIŠE BITI GOSPODARA — NI ROBLJA!
(IZ PJESME: PJEVAJ PARTIZANIJO — IVE ČAĆE)
411 AKTIVNIH BORACA I 1785 ŽRTAVA
FAŠISTIČKOG TERORA PALO JE NA PODRUČJU
ĐAKOVŠTINE ZA SLOBODU KOJU UŽIVAMO
U POVODU 20-GODIŠNJICE ZASJEDANJA AVNOJ-A.
29. XI. 1963. NAROD ĐAKOVŠTINE

48.

Ploča iz crnog granita, postavljena na zgradi osnovne škole »Vladimir Nazor«, ul. Kralja Tomislava 18, govori o velikom književniku po kojemu je škola dobila ime.

»VJERUJEM I DANAS U ŠTO SAM
UVIJEK VJEROVAO: DA ĆE U DUGOJ

I LJUTOJ BORBI IZMEĐU DOBRA I ZLA —
DOBRO NA KONCU POBIJEDITI.«
VLADIMIR NAZOR »S PARTIZANIMA«
POVODOM 15-GODIŠNJICE
NAZIVA OVE ŠKOLE I 30-GODIŠNJICE
ODLASKA U PARTIZANE
VLADIMIRA NAZORA
UČENICI I NASTAVNICI
PODIŽU OVU SPOMEN-PLOČU.
ĐAKOVO, 30. SVIBNJA 1973.

49.

Nova zgrada društveno-političkih organizacija, izgrađena na Trgu slobode, nosi ime đakovačkog komunista i borca za radnička prava Mate Korodve. Na samom ulazu u zgradu postavljena je spomen-ploča koja to ovjekovječuje:

SPOMEN DOM MATE KORODVE

KREŠIMIR PAVIĆ

PISMA PISANA JOSIPU WALLINGERU

U arhivu vrpoljačkog župnog ureda nalazi se 17 pisama koja su Strossmayerovu tajniku i vrpoljačkom župniku Josipu Wallingeru pisali hrvatski javni radnici. I to: jedno pismo tršćanskog biskupa i preporoditelja istarskih Hrvata Jurja Dobrile (iz 1880.), tri pisma povjesničara umjetnosti, slikara i političara Izidora Kršnjavija (iz 1882. i 1883.), jedno pismo profesora Janka Koharića (iz 1877.), dva pisma povjesničara glazbe i etnomuzikologa Franje Kuhača (iz 1880. i 1882.), šest pisama đakovačkog biskupa Strossmayera (1877—1881; na jednom pismu stoji samo 16. feb., godina se nije mogla ustanoviti), dva pisma književnika Ivana Trnskog (iz 1880. i 1881.), jedno pismo banskog namjesnika i pisca Antuna Vakanovića (iz 1882.) i jedno pismo političara i sveuč. profesora Koste Vojnovića (iz 1880.).

Dugujem zahvalnost župniku Matiji Nikolinu koji mi je ljubazno dopustio da pisma priredim za tisak. I sam župnik se bavi književnim radom, tako je preveo »Knjigu ljubavi« Raoula Follereaua (Đakovo, 1976, str. 92) i o njemu napisao studiju u »Vjesniku đakovačke biskupije« (br. 3, 1976, i kao posebni otisak). Najljepše se zahvaljujem i dr. Andriji Šuljku, prof. crkvene povijesti na Višoj bogoslovnoj školi u Đakovu, i jednome od najboljih poznavatelja Strossmayera, koji mi je pomogao kod čitanja Strossmayerovih pisama.

Josip Wallinger rođen je 19. siječnja 1846. u Gödre u tadašnjoj baranjskoj županiji u Ugarskoj. Postao je kapelan u Đakovu, prebendar stolne crkve, zatim tajnik biskupa J. J. Strossmayera a od 1882. vrpoljački župnik. U Vrpolju je umro (24. kolovoza 1911.) i sahranjen. Bio je glazbeno obrazovan, član je pjevačkog društva »Sklad«, njegov predsjednik (1872.

i 1881.) i prvi začasni član. Osim toga je i komponirao, njegove skladbe izvodilo je đakovačko pjevačko društvo. U Vrpolju je Wallinger, zajedno s bilježnikom Franjom Jurkovićem, osnovao 1894. Hrvatsku čitaonicu kojoj je i prvi predsjednik. Vrpoljčani su mu se odužili spomen-pločom u prostorijama čitaonice.

Za đakovački društveni život značajno je drugo pismo F. Kuhača u kojemu nalazimo podatke o »Skladu«. 19. ožujka 1882. društvo je održalo poseban koncert u korist Kuhača i poslalo mu uz poseban dopis čistu dobit od 111 forinti i 90 novčića. Kuhač, koji se ovdje objavljenim pismom zahvalio, tiskao je đakovački list u »Vijencu«. Wallinger je, također kao pomoć Kuhaču, priredio koncerte »Sklada« i brodskog »Davora« (19. III. i 7. V.) te još i vukovarskog »Dunava« (8—10. VII.) — v. M. Horvat, Spomenica hrvatskog pjevačkog društva »Sklad«—»Preradović«, str. 68—71.

BISKUP JURAJ DOBRILA

1.

Prečastni Gospodine!

Najljepše Vam hvala za Vaš ljubazni list i za prepise Trnskijevih piesma. Žao mi je, što sam Vam uzrokovao previše truda, kad Vam ga je i onako do sita u Vašem položaju. Ako je naš dični piesnik preveo iz nemačkog »Wir werfen«, »(jedna riječ nečitka) liegt« i »Grosses Gott« po istom metru, rabile bi mi uprav te piesme najviše za moju svrhu. Oprostite mi, što Vam opet dosadjujem.

Je li Preuzvišeni Vaš biskup srećno došao kući, i je li mu zdravlje dobro? Izvolite mu javiti moj s vesrdni pozdrav i poklon. Meni je sada nešto bolje nego li mi je bilo posljedne dane u Rogatcu.

Sa srdačnim pozdravom u Gospodinu

U Trstu dne 10 Augusta 1880.

Vaš
zahvalni I. Dobrila
biskup

2.

Velecienjeni prijatelju!

Pitavši Jurkovića kako stoji naša stvar reče mi da će biti za koji dan u novina kako je bilo.

Neznam bili aVm čestitao pošto župa nije osobita ali ima i u tom nešto dobroga kad je čovjek svoj gospodar i neodvisan.

Pošto je onaj lopov biskupa tako spleo nije više liepo u Djakovu. Da *nemoram* doći po slike nebi me Djakovo više vidjelo dok je te zmije u gniezdu.

Hladoček je tu, vidjam ga skoro svaki dan.

Primite iskren izraz želje, da Vam Bog na novom mjestu podieli svako dobro i svaku sreću i budite uvjereni da ću uviek biti Vaš

štovatelj i prijatelj
Prof D Kršnjavi

Zagreb
10/7 882

3.

Moj velecijenjeni prijatelju!

Vončina, bez dvojbe jedan najčestitijih ljudih kod naše vlade, želi da dodjem u sabor pak da budem referentom za obrtno školstvo sada, gdje se ta važna institucija organizovati mora.

U Vrpolju nema vlada kandidata. Vončina bi postigao da mene vlada podupire ako su okolnosti takove da bih prodrieti mogao.

Kako nisam političar već li strukovnjak mislim da bih mogao biti obim strankam po ćudi pa se zato na Vas obraćam pitanjem bili Vi mene htjeli kod izbora podupirati i svjetovati? Molim, Vas pošto je vrieme dosta maknulo napried da mi čim prije iskreno svoje prijateljsko mnenje pišete.

Neću biskupu pisati glede toga prije dok mi ne javite Vaše mnenje u toj stvari. Kako znam da biskup želi imati za obrtne i umjetničke interese u Saboru čovjeka, to sam uvjeren da će on neglededeć na političko stanovište koje je u ovom slučaju od nužde diktovano obzirom na probitak zastupanih interesa odobriti moj korak.

Vaš štovatelj i prijatelj
Kršnjavi

12/II 1883

4.

Velecijenjeni prijatelju!

Kaže mi Rački, da će u Vrpolju biti pozvan od svećenika Ma...ura na kandidaturu. Ja tad dakaka nebih kandidiro. Molim Vas da mi na moje poslednje i ovo pismo odgovorite tako da list mogu pokazati Vončini i izpričati se da nekandidiram.

Srdačan pozdrav

Vaš

14/II 1883. D Kršnjavi

JANKO KOHARIĆ

5.

Zagreb 28/6 77.

Dragi Josipe!

Denique vidi se, da si tajnik biskupov, jer slabo se javljaš, prijatelju! Pisao sam ti radi slike za moga otca, a ti baš ništa mi neodgovori. Stoga Te još jednom prosim, da ako imaš suvišnih exemplara to barem jedan momu otcu dostavi, pošto bi ju on želio imati. — Pisao sam Ti radi župe djakovačke, a i sada sam toga mnienja, da će jamačno postati Voršak ili Hladaček. Tomić mi je takodjer o tome nešto pisao, da bi ja koju za njega biskupu rekao. Ja sam mu odgovorio već jednom, što o toj stvari mislim — a molim Te reci mu opetovno na moje ime — da se svakako u toj stvari obrati i na kanonika Račkoga nespomenuvši naravno, da sam ga ja tako uputio. Kušati i kucati je slobodno, ma se vrata i ovajput ne otvorila. Reci g. Tomiću, da mi oprosti, što mu na pose za sada neodgovaram, jer sam sbiljam preveć u poslu a k tomu primio sam više komisija, koje mi valja što prije obaviti. Schematizme sam primio. G. Grofu i Doneganu reci, da ću jim doskora poslati offert glede kamena za pod stolne crkve. Imade na ime crna mramora u našoj domovini po 22 i po 25 for. — a biela tvrda kamena (ne mramora) blizu naše domovine po 16 for. a mramora biela u Štajerskoj po 30 for. Medjutim doskora poslati ću probe da offertom specializiranim — 17. budućega mjeseca imam examen, i onda idem po

svoj prilici u Rogatac, da koji dan u družtvu biskupovu sprovedem, jer on kani ondje ostati do konca Srpnja. Ja ću pako jamačno i dulje ondje boraviti, jer mi je zdravlje dosta poremećeno — a nadam se, da će Rogatac dobrano ga popraviti.

Ako imaš što Petrova novčića, pošalji ga čim prije na preč. g. Lehpamera, jer ćemo mi za koji dan posvema račune zaključiti. Ako pako nemožeš to odmah učiniti, a ti onda inimediate pošalji na nuncijusa u Beču, koji će ga već dalje odpremiti. Nova inače ne ima ništa pri meni.

Stoga primi srdačan pozdrav od

Tvoga Janka

Pozdravi liepo Tvoje a i ostale moje znance i prijatelje.

FRANJO KUHAČ

6.

U Zagrebu dne 12. ožujka 1880

Velečastni Gospodine!

Molim Vas liepo da mi kod njekoga literarnoga rada u pomoć budete. Pisao sam naime članak, koji će u Vijencu izlaziti pod naslovom Josip Haydn i hrvatska narodna popievka«, te u kojem ću iznieti, koliko je Haydn upotriebio hrvatskoga glasbenoga materiala. Kako Vam priložene dvie pjesme kažu, potiče i austrijska himna od naše gore lista. Imadem iz više krajeva naše domovine variante za ovu pjesmu, samo ne iz Slavonije. Zato Vas, velečastni gospodine, preliepo molim, da bi ste dobrotu imali, popitati se, da li se pjeva u Djakovštini ista ili slična pjesma, pa je li ta slavonska (štokavska) samo po melodiji ili samo po tekstu slična priloženim. U jednom i drugom slučaju molim, da mi variante napišete, nu da mi ne zamjerite, ako Vas za skoro odgovor prosim, jer kako rekoh članak je već gotov, te će se početi o uskrsu štampati.

Isto tako Vas molim velečastni gospodine, da bi ste pogledali u matrikule djakovačke župe, kada je bivši »Kapelnik Jakob Harbel« (Harbal, Harbl) umro, je li se je u Djakovu ženio, i skime, pa znadeli se, gdje su mu djeca. Harbel bio je od god. 1804 do 1826 u Djakovu biskupov kapelnik, Mozartov, šogor i liferant hrvatskih i kranjskih melodija. Harbel je s početka komponirao operete a kašnje i crkvene stvari. Ima li u arkivu katedrale o Harbelovih kompozicijah štogod?

Žalostna kaničnica
Adagio ♩= 54 Ko Velikoga Boriŝtofa u Šopronskoj županiji
Vjutro rano se ja ustanem malo pred korom;
vjutro rano se ja ustanem malo pred korom

Isti Harbel stoji sa rečenim člankom u savezu, te bi vrlo dobro bilo, ako bih mogao što više od njega saznati.

Prva svezka treće knjige biti će skoro gotova, te mislim da će te snjom zadovoljni biti; prilažem Vam tuj jedan arak tičući se Beethovena.

Predplata na sbirku ovaj put nikako neće da napreduje; imadem svega skupa 53 predplatnika. Pomozite!

Preporučujuć se Vašoj dobroti
Fr. Š Kuhač

Vjutro rano se ja vstanem malo pred zorom,
Ter se k vodici prešeć, da se razhladim,
Zagledal sam divojčicu 'z vrtla šetajuć;
V jednoj ruki grozje nosi, v drugoj rozmarin:
»Oj Marico, dušo moja, daj da podahnem.«
»»Ne dam, nedam a i nesmim, ar sam žalostna.««
»Oj Marico, dušo moja, zač si žalostna?«
»»Snoć se jesam zaručila, s kim me volja ni.««
»Oj Marice, dušo moja, zač te volja ni?«
»On ti ima srebra, zlata, da mu broja ni.«
»»Ča mi hasni zlato srebro, kad me volja ni?
Rajši Bog daj siromaha, da me volja je.««

Fr. Kurelac »Tačke« br. 225.

Stal se jesem jutro rano malo pred zorjum,
Šetal sem se pred stacunom, da se prehladim.
Opazil sem devojčicu z vrta šetajuć,
V lievi ruki grozdje nosi v desni rožmarin:
»Podaj meni duša grozdje, da si posladim,
Podaj meni rožmarina, da si podišim.«
»»Ne dam vera, mladi junak, srdce mi boli!
Se noći sem zaruk bila, s kem mi volja ni.««
»On ti ima liepu kuću, da je para ni.«
»»Šta će meni njegva kuća, kad mi volja ni?««
»On ti ima zlata, srebra, da mu broja ni.«
»»Šta će meni zlato, srebro, kad mi volja ni?
Rajši bogca siromaka, s kem mi volja je.««

Plohl-Herdvigov I (Iz Vrabča)

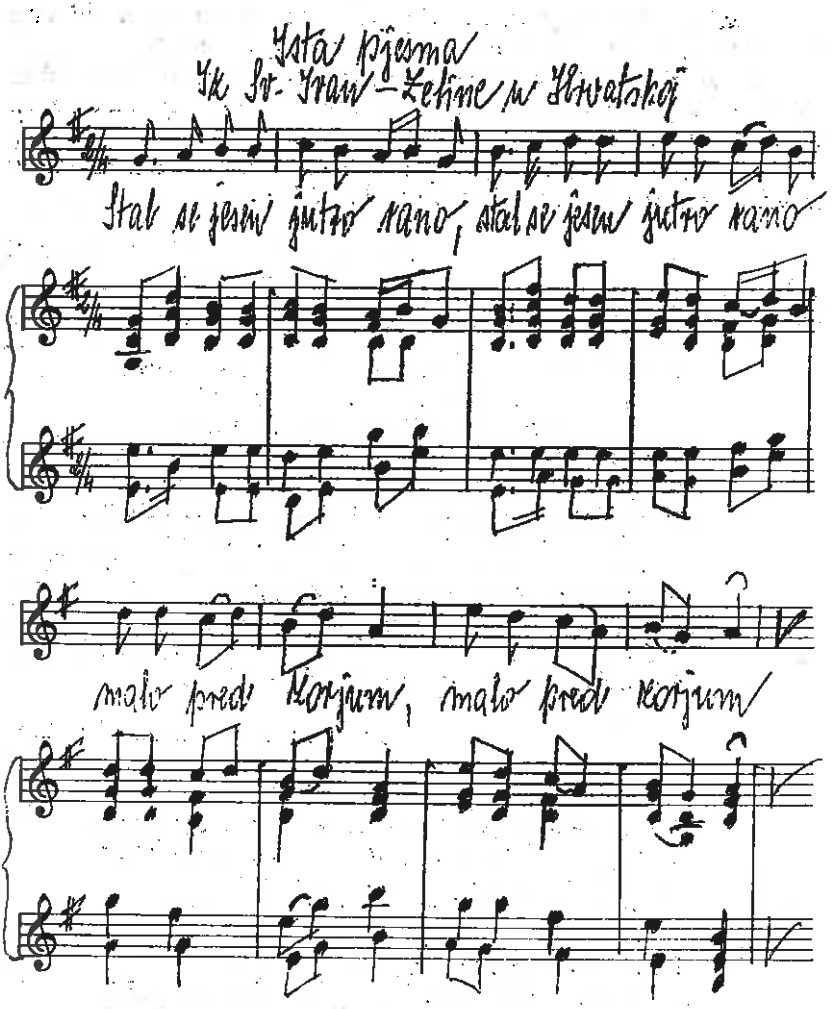
Stara pjesma
iz Sv. Ivan Žabno u Hrvatskoj
Stal se jesm jutro rano, stal se jesm jutro rano
malo pred Korjum, malo pred Korjum

7.

U Zagrebu dne 29/III 1882.

Velečastni Gospodine!

Zbilja ne imam prikladnih rieči, da Vam se zahvalim na priredjenom koncertu za korist moje sbirke popievka, jer znadem, da je samo Vam, velečastni gospodine, zahvaliti, što se je Sklad odvažio takova šta prirediti. Čudio sam se znatnomu prihodu, a osobito me je veselio liepi program koncerta. Buduć sam ja u odboru pjev. družtva »Kola«, to bi Vam zahvalan bio, kada biste dobrotu imali meni poslati Vaše one Kompozicije, da ih Kolo pjeva, a isto tako i one od gosp. Drag. Trišlera i dvopjev od R. H. S-a.

Baš sada primih list od preuzvišenoga gospodina biskupa Strossmayera, koji ću čuvati kao dragi kamen (jer Vi valjda i ne slutite, kako je biskupa obožavam), te u kojem mi je javio, da ćete Vi velečastni gospodine, slični koncert prirediti i u Brodu, Vinkovcih i Vukovaru. Naplatio Vam Bog plemenitu namjeru i trud Vaš, te vjerujte mi, da sam do suza ganut, videći da mi je Bog dozvolio doživjeti dan onaj, kada su se prijatelji našega naroda osvjedočili, da sam ne samo marljiv već i sdušno i pun patriotizma radio na polju, koje doduše vrlo nezahvalno no napredku našemu svakako na korist.

Od sadanjega sabora ne imam se ništa nadati, jer zastupnici (vladine stranke), kojim sam se *morao* ma i jako nerado i teškim srdcem predstaviti, te ih moliti, da mi molbenicu predanu saboru podupru, primiše me ne samo hladno, već njeki toli osorno, kao da sam šoštarski djetić ili poštenjak lepoglavske Kaznione, ne pako hrvatski umjetnik. Sada moram dakako šutjeti, ali zabilježio sam si sve dobro, a memoiri moji pripoviedati će svietu čudesa, dakako ne iz razloga, da bi se ja dotičnim htjeo osvetiti, jer volim im oprostiti, već zato, da se bar s kojim kasnijim umjetnikom ili piscem tako više ne postupa. Kolika je razlika između ovih bahatih ljudih, i prijaznosti i plemenitosti našega veleumnoga biskupa!

Ako će mi Bog milost dati, da mogu sbirku svoju dogotoviti, osobito oveću onu razpravu, koju sam već njekoliko puta spomenuo, to neće samo Hrvati zadovoljni i ponosno biti tim radom, već cieli će se muzikalni sviet u čudu naći o rezultatih mojih iztraživanja. Svaku pjesmu sbirke analiziram, te stavljam pravila za našu narodnu glasbu. Ne mogu Vam

kazati, kolikom veseljem i uztrajnošću radim! te bi samo toliko morao obskrbljen biti, da mogu kod toga rada ostati, a da ne moram svaki dan amo tamo bježati milostinje tražiti od ljudih, koji nisu vriedni da ih čovjek pozdravlja — ili da ne moram skupocieno vrieme sa neznatnimi poslovi tratiti, da si komad hljeba zaslužujem.

Ako mi sabor pripomoć dozvoliti neće, a po svoj prilici će tako biti, jer sam u proračunskom odboru već propao, to ću prisiljen biti svaki mjesec po 14 dana putovati u poslu englezkoga život osiguravajućega društva, da si tako život spasim, i da mogu dosta znatne kamate plaćati za one zajmove, koje sam morao uzeti da treću i četvrtu knjigu sbirke štampam.

U dobrovoljne prineske za sbirku neću pod nipošto dirati, već ih spraviti sve dotle, dok budem mogao s njimi tisak posljednje knjige započeti. Medjutim raditi ću dalje, koliko samo budem mogao.

Ovo sam Vam, velečastni gospodine, zato odkrio, da možete mirni i uvjereni biti da se dobrovoljni prinesci ne budu za ine svrhe trošili, nego kojim su namienjeni!

Molim Vas, izvinite me pa tako i slavno društvo Sklad, što nisam odmah odgovorio, morao sam bo od dan visite vršiti, na večer pako kroz četiri dana svakiput kakvoj odborskoj sjednici prisustvovati, ob noć pako teško mi je pisati, jer su mi oči od jedne duge godine vrlo oslabile.

Preporučujuć se Vašemu prijateljstvu i Vašoj zaštiti, molim Vas velečastni gospodine, da namišljaj svoj glede daljih koncertih izvedete, nebi li se u Vas i drugi ugledali, te mi tako mogućnost pružili, da skoro počnem štampom pete knjige sbirke.

Primite najsrdačniji pozdrav
od Vašega Vam odanoga
Fr. Ša Kuhač-a

BISKUP JOSIP JURAJ STROSSMAYER

8.

Dragi moj Sekretaru!

Odobravam, što je Gjuro Mioković kano najstariji u odboru poslan. Nek mu se rekne da tamo ide na probu. Investi-

tora podpisujem Bobića. Nek mu se u ime moje rekne, da se predugačkih predika kani. Administrator (jedna riječ nečitka) nek još jedno vrieme tamo ostaje, odobravam nakanu takodjer sa Vicerektorom. Što se budućega Vice=Rektora tiče, nek se za mnienje upita i Rektor, da čujem što će on reć.

G. grofu ću poslije odpisati. Nek se g. Baumgartneru kaže, da čujem, da ljudi njegovi sporo rade, i g. Doneganiju i gosp Baumgartneru nek se reče, da bdije da se *dobro* i *brzo* radi. Ljudem nek se kaže, da je u njihovom interesu da meni zadovolje i svetu stvar ozbiljno obavljaju. Koncem mjeseca sam kod kuće. Pozdravite sve koji za mene pitaju S ljubavlju

Vaš biskup

6 srpnja 877

9.

Dragi moj Sekretaru!

Evo Vam odgovora na Vaše posljednje pismo: zemaljskoj Vladi glede prodane šume odgovoriti će te kad ja natrag dodjem. Prije, ne. Ako bi Vlada urgirala, treba joj odgovoriti, da sam ja naredio, da se moj povratak čeka.

U ostalom propitajte se kod Karla Böllaina. Mislim, da je Vlada kontrakt dobila od spahiluka.

Kateketička mjesta sva se popuniti moraju, tiem, da će se sviem katekétom naložito, da kod paroka dotičnoga koštu imaju, od paroka svagdje zavise, i paroku u službi parokialnoj svagdje na ruci biti moraju. Bečkomu Doktorandu ići ćemo, koliko je moguće, na ruku. Trieba u tom obziru sliedeće još znati: biogradski svećenik nemože u Biogradu ostati. To mu od moje strane javite. Njemu jedno kateketičko mjesto ostaje otvoreno s uvjetom da s vriemenom examen položi.

Ostalo ćemo urediti kad se povratim, što će biti koncem ovoga mjeseca.

Pozdravite sve, koji za me pitaju. Sa štovanjem

Strossmayer
biskup

18 srpnja 877

10.

Naredba glede kuće:

Gg. Sekretar i Cerem. (Ceremonijar) nek dobro paze, da se za moga odsuča nikake nepodobe u kući nesbijaju, na priliku: pijanke u podrumu, bučnosti i nevaljanosti doli. Ako bi odlični gosti došli, trebaji pogostiti liepo, ko običajno.

2. Böllein će dignuti od Sparrkasse djakovačke 10 hilj. for. taj novac će se odmah u Beč na svoje opredieljenje, da se dug rimski isplati. Mislim da je preko nekih još 900 i više for. i to se ima nadodati stranom iz Sparkasse tako, da u Sparkassi ostane okrugli broj, stranom iz novca, koji se po Kaptolu diže.

3. 4 i više hilj. for. imam kod Kapt. (Kaptola), od tih dvie hiljade imaju se poslati u Beč za orgulje. Bolléu valja pisati, da buduć nisam u Beču još bio, da ću »kredit« o kom sam govorio, drugi put obnoviti.

4. Ostatak gore naznačene svote nek se dometne novcu za kath. (kathedralnu) crkvu i na troškove crkvene obrati. Badai pako, da se oltari u veliko rade i namieštaju, valja novcu crkvenomu nadodati i sav ostali novac koji na oltare spada. Pače tomu novcu ima se nadodati i pripomoč, koju crkva sama godimice daje, to jest 5000 f. Zato liepo Kaptol molim, jerbo poleg silnih troškova te pripomoči vrlo triebam.

Ostalo Bogu, dobroti i ljubavi priatelja preporučujem. Ako je iole moguće skorim ću se povratiti.

19 (?) 878

Josip Juraj
Strossmayer
biskup

Ako bi mene Bog k sebi uzeo, tielo se moje nek pokopa, gdje me smrt nadje, a srce moje samo nek se amo prenese i postavi na moje miesto. U ormaru u mojoj spavaćoj sobi su ključi od ormara u momu privé — u tu će se naći i dva testamenta moja. Bog nek me prati i čuva na putu!

Molim za molitvu.

11.

Dragi moj Sekretaru!

Poslao sam odmah pismo glede olova za krov.

Žurite Vi posao oko crkve. Nek se na tavanu crkvenom (jedna riječ nečitka) zaliju cementnim mazom i s bunari se treba žuriti.

Molim Vas pogledajte u Vaše spise, da li je traga u njima, da sam ja Tureku iz Karlovca dozvolio takse.

Dru Chindini sam pisao odavle. Nek se na kupoli pozlata, ako je moguće, tako udesi, da bolje u oči pada.

Vrlo ste dobro učinili, što ste Stoića dobro promili. Pozdravite sve ukućane. S ljubavlju

Strossmayer
biskup

26 srpnja 880

12.

Dragi moj tajniče!

Ja stanujem kod »hôtel de Rome« listovi dakle imaju se poslati pod tom adressom. Ovih dana dobio sam od G. Oblaka list, i njeku tiskanicu glede Selingera, da ju podpišem. Molim Vas dozovite g. Oblaka i recite mu: da mi je žao, ali da ja u tomu poslu *nikad ništ podpisati neću.* Štedionica nije nikad mene pitala hoćel dati toliki tudj novac Selingeru, ili ne, neima dakle sad pravo od mene zahtievati ikaki podpis glede izjednačenja s njim. Što drugi svi odrede, ja neću kvariti, ali nikad ništ neću podpisati. Pozdravite Donegana, da mu gratuliram, ako je istina da se ženi.

Dobro je učinio, i izbor mu je vrlo dobar.

Što je nova tamo kod Vas? Želio bi, da jedan od kanonika glagolskim jezikom odpieva Missu u katedrali 5 Jula. Taj dan će za mene biti dost težak, jer moram i predikovati, Missu svečanu reč na koju Papa daje svoju kapellu, i pozdraviti Papu. Molite za me Boga.

Papa me primio vrlo liepo. Glede Slavjana ima svetih i spasonosnih namiera, samo ako mi biskupi i svečenici budemo znali odgovoriti namierama S. rimske stolice. Kod Zaicevi sam bio. Svi su zdravi. Svi pozdravljaju Ludovika.

Ljubim Vas

U Rimu Juna 20 881

Strossmayer
biskup

13.

Dragi moj Sekretaru!

Moji Vas liepo pozdravljaju i sve ukučane.

Brzojavili su mi, da se drva u šumi bilježe. Recite Karlu, da se i od strane naše *bdie,* da se ne samo neposieku drva

mlada, nego, da se takodjer dušice proizvadjaju iz drvja za to sposobna.

Ja ću po svoj priliki odavde na čistu sriedu i to upravo kući.

S Bogom!
16 feb. Strossmayer
Biskup

IVAN TRNSKI

14.

U Zagrebu na 22. Listopada 1880

Velečastni gospodine!

Pošto presvietli g. biskup Dobrila na novo izdaje svoj molitvenik a u njem želi upotriebiti moje prievode pobožnih pjesama, to po želji prisvietloga g. biskupa i kanonika Gajdeka, komu je za to Dobrila pisao, molim Vašu Velečastnost, da ili moj rukopis, ili ako ga preuzvišeni g. biskup i moj velikodušni zakrilnik zadržati želi, priepis toga rukopisa o Gajdekovu trošku nabaviti i njemu što brže poslati izvolite.

Uz tu sgodu molim liepo, da izvolite preuzvišenomu svomu poglavaru izručiti moj najponizniji poklon a k jednu pozdraviti i gospodina obrednika te mu reći, da sam zaboravio, što sam obećao i da sam spreman, ako je nuždno, namah prihvatit se izradbe prigodne predstave za posvetu Djakovačkog hrama, te dogotovit ju do stanovita roka, samo neka mi g. obrednik taj rok ustanovi i po prilici na znanje dade, koliko će valjanih predstavljačica moći namaknuti.

Uz svu odliku i zahvalnost, koju sam dužan najrevnijemu širitelju svojih pobožnica,

Vaš sam
iskreni štovatelj
Ivan Trnski

15.

U Sisku na 30. Studena 1881

Velečastni gospodine!

Usudih se naložiti odpravniku svetojeronimskoga družtva, da Vašoj Velečastnosti odpravi 200 komada prve knjige

mojih svihkolikih djela, a sam Vas evo liepo moilm, da izvolite razpačavanje tieh knjižica u Djakovu, kako najbolje umiete, udesiti te novce primati od raznositelja i meni poslati; jer bih rad podmirit Albrechta.

Kako ćete samo vidjeti, to su većim dielom same popievke, poznate već odprije a upodobljene prema naglasku, te baš s toga nadam se da će toli Vas, koli i svim članom Djakovačkoga pjevačkoga družtva dobro doći. I ona »Prvomu sinu domovine«, što ju je Kuhač ukajdio, nalazi se u tom svezku, jer je popievka.

Jer je knjižica premalena, to ju niesam dao tvrdo vezati, ali čim druga izidje, dat ću obje u jednu svezati te ću onda preuzvišenomu zasvjedočiti svoju harnost, a i Vama.

Tako eto iztaknuv, što čini knjižicu vredniju Vašega zanimanja, ponavljam svoju molbu i nadam se samo iz Djakova najpovoljnijemu odzivu a u to sam ime, štujući Vas svejednako i izručujući moj duboki strahopočit Preuzvišenomu

Pozdrav svima milim znancem i prijateljem!

Vaš zahvalnik
Ivan Trnski

ANTUN VAKANOVIĆ

16.

Prečastni Gospodine.

Dobiv Diecesanski Schematisam veoma ugodno biosam iznenadjen osebujnom krasotom dostavljenog mi izdanja; radi čega Vam veoma sam zahvalan. Ujedno nemogu propustiti molbu da me poradi opetovanih požurivanja blagovoljno izvinite

U Zagrebu 20. travnja 1882

Antun pl. Vakanović
Kr. banski namiestnik

KOSTA VOJNOVIĆ

17.

Velečastni moj Prijatelju!

Naš dobri trpeći Koharić iz svoje smrtne postelje moli me da Vam pišem, i da Vam se zahvalim na utješnome listu

kojim ste ga skoro pohodili. O njegovome stanju pisao sam prekojučer Preuzvišenomu, kojemu izvolite još i to nadodati uz izručenje moga rukoljuba, da bi ga Koharić želio još jedan put vidjeti i ruke mu poljubiti prvo nego se razstavi s ovim svietom i podje moliti za nas Otca nebeskoga. Koliko će ga Bog još držati na zemlji nitko ne zna: gornju stranu tiela, glava i pluća i želudac su mu zdravi a prilično se rani, ali gine i mršavi svatki dan uz boli neizmjerne koje samo injekcije mor... tri puta na dan ublažuju.

Primajte dakle njegov najusrdniji pozdrav i izručite ga takodjer našemu Cepeliću.

Dobri Bog pokriepio nas sve u ove svete dneve da budemo u svoje vrieme mirnim okom i onako pripravni gledati u oči smrt, kako naš prijatelj. Na službi da Vam opetujem izraze iskrenog prijateljstva i štovanja

U Zegrebu, na
Duhove 1880

Vašega sluge
Kosta Vojnovića

Ožalostilo je svakoga, a i našega trpeća prijatelja grozna nesreća koja je spopala tamošnja Kan. Šagovca. Nek mu se dobri Bog smiluje.

MILKO CEPELIĆ:

POVIEST SELA VUKE

PREDGOVOR

Namjera je uredništva da u svakom broju zbornika »Đakovo i njegova okolica« tiska pokoji neobjavljeni rukopis đakovačkih književnika i kulturnih radnika. Time ćemo spasiti rukopise od propasti, pridonijeti boljem upoznavanju đakovačke povijesti i kulturne prošlosti kao i proučiti književni i znanstveni rad u Đakovu i Đakovštini.

U ovome broju objavljujemo raspravu đakovačkog povjesničara i etnologa Milke Cepelića (Vuka, 1853. — Đakovo, 1920.) »Poviest sela Vuke«. Dovršena je ova rasprava »u Djakovu, dne 30. travnja 1914.« kao što piše na posljednjoj stranici rukopisa. Muzej Đakovštine posjeduje jedan primjerak Cepelićeve rasprave, prepisan pisaćim strojem, očito nastao nakon 1914. godine, s nekoliko kasnijih umetaka i jezično-pravopisnim ispravkama. Daljnjim je istraživanjem ustanovljeno (pomoću jednoga drugog Cepelićeva rada) da rukopis postoji u osnovnoj školi Cepelićeve rodne Vuke. I odista, prilikom posjete školi »Ivo Lola Ribar«, rukopis je brzo nađen. Zahvaljujemo se direktoru Marku Bagariću što nam je omogućio da rukopis priredimo za tisak.

Rukopis ima 38 stranica s dvije karte u tekstu. Cepelić opširno obrađuje vučansku povijest, donosi mnoštvo zanimljivih podataka koji će poslužiti kao građa za buduća povijesna i etnološka istraživanja. Međutim, u nekoliko slučajeva iz Cepelića progovara svećenik (npr. kada piše o viteškim redovima ili o bogumilima i dr.) i to treba imati na umu.

U jednom od idućih brojeva ovoga zbornika objavit ćemo rasprave o Cepelićevu povijesnom i etnološkom radu.

POVIEST SELA VUKE

Selo pod tim imenom počelo je živiti istom godine 1754-e, kada je blage uspomene biskup bosanski *JOSIP ANTUN ĆOLNIĆ*, kao vlastelin djakovački, naselio na pustome prostoru — obraslom šikarom a usried mora hrastovih šuma — Vuki na okuki, to jest na vratima poluotoka, što no ga rječica Vuka svojim zavijanjem (od sadanjeg hutvaja iza crkve, pa opet izpod sela s druge strane prema šumama Rastovcu—Ključu) činila i čini, oko dvadeset hrvatskih porodica *prebjeglih* iz Bosne a iz kraja Plehanskoga, nedaleko Dervente. Nego o tome će, kao i o novo naseljenom Širokom polju, biti poslije govora, a sada se samo pita: da li nije na obsegu današnjega sela Vuke bilo još u starije doba kakovoga ljudskoga naselja?

Kada nebi bilo onoga humka za vučanskim grobljem, što no se proteže po sjevero-istočnom dijelu Vračevića (Ivanovićeve) livade, pak se dobrano prostire po voćnjaku zadrugara Kopljarskih, čovjek bi mogao misliti da je novo selo Vuka godine 1754-e doista niklo na skroz djevičanskom zemljištu; ali kada taj humak na površini svojoj pokazuje skoro čitave cigle i dobro sačuvan malter (pržinu), a samom opet površinom svojom jasno označuje tragove (oblike) pred vjekovima srušene crkve i uz nju velikoga samostana (crkve na livadi a samostana na voćnjaku), čovjek mora priznati, da su tamo pred stoljećima živili ljudi i to ljudi kulture.

Pisca ove poviesti, kao sina Vuke, te su travom obrasle razvaline stale zanimati već onda kada je stupio u gimnaziju, pak mu godine i godine nisu davale mira, dok nije pronašao istine. U djetinjstvu svome slušavao je doduše predaju: da je to bila župska crkva koju su Turci ulazeći početkom XVI. stoljeća u Slavoniju i u Ugarsku, na samo Markovo, kada se je procesija sa blagoslova žita u crkvu povratila, iz topova ju srušili, i tako sve, što je u njoj živoga bilo, uništili. Ova bi predaja mogla donjekle odgovarati istini, ukoliko se tiče tragičnoga svršetka onodobnih kršćana i same crkve, a i mogla je onoga vremena biti župnom crkvom, ali tragovi njenoga početka sižu barem za tri stoljeća unatrage.

Oni komadi cigle, koji se u velikoj množini nahode na voćnjaku Gaše Kopljara, i oblikom svojim i neznatnom težinom svojom pokazuju, da potiču iz XII., najkasnije iz prve polovice XIII-og stoljeća. Te su cigle doduše dobe, ali ipak njekoliko desetljeća starije, nego li one, skojima je Ivan pl. Duružma, utemeljitelj najznamenitije velikaške kuće u Ugar-

skoj i Slavoniji, sazidao tvrdi obiteljski grad u Gorjanima, po kome su se od sebe pomadžareni potomci njegovi nazivali knezovima de Gara. Vučanska zidina počima od prilike svoj život u isto doba, kada je mogući unuk Gottfrida Heršfelda po imenu Keled (Cletus) počeo u nepristupačnoj močvari zidati svoj obiteljski grad Keled tj. Kologjvar, a sam se nazivati gospodarom Kologja i Čena (Čepina). Kologjvarska razvalina i danas još postoji. A biti će, da je vučanska zidina bila vršnjakinja one »Gradine«, koja je njegda stajala u šumi Krndija na desnoj obali Vuke, danas na mjestu novoga sela Krndije u pravcu šume Ungareve prema Beketincima. To je njekadanja »*Herman-villa*«, kako ju spominju sami spomenici XIII i XIV stoljeća, a nedaleko nje stajala je zemlja Ašan, koju profesor Bösendorfer u svojim »Crticama iz slavonske povijesti« krivo traži tamo kod Erduta. Listina kralja Bele IV. od 13. X. 1263. u opisu medja vlastelinstva Tulman spominje ju blizu zemlje »Ponith« a odmah iza »Herman ville«, dakle od prilike na području današnjih Beketinaca.

Tko je dakle i za koga je gradio tu njekadanju crkvu i samostan iza groblja vučanskoga? Po *dubokom* mome uvjerenju a nakon dugoga istraživanja, mogu sa velikom vjerojatnosti, da ne kažem istinom, uztvrditi da je to učinio okrunjeni kralj Galičko Vladimirski, kraljević Koloman, kao vojvoda cijele Slavonije, koji je tu čast obnašao vele častno i zaslužno od godine 1226. do godine 1241-e, to jest do godine smrti svoje u Čazmi, a usljed ljutih rana što no jih je za dobio u strašnom boju na Mohijskoj pustari izpred divjih Tatara i Mongola. A taj dom kraj današnje Vuke dao je Koloman sagraditi *za viteški rid sv. Ivana, nazvanih križara Johanita.*

Prije nego li ću ovo razložiti, odnosno utvrditi, neka mi bude dopušteno spomenuti njeke onodobne povjesničke dogadjaje, koji će kao sámi od sebe najbolje razjasniti: zašto su se uprav u XII-om, XIII-om i XIV stoljeću najviše gradili samostani po svijetu obćenito, a zašto upravo kod nas po sjenom krune sv. Stjepana za kraljeva Andrije II. sinova mu Bele IV-a, Kolomana i njekih neposrednih jim nasljednika.

U ono doba, naime med godinama 1096—1248-e, padaju križarske vojne, kojih je bilo svega sedam, a kojima je vojnama bila svrha: osloboditi sveta mjesta, na kojima je boravio božanski Spasitelj iz nevjerničkih ruku (Muhamedanskih) i tako omogućiti kršćanima iz Europe nesmetano pohadjanje Božjeg groba, betlehemitičke štalice, Golgote i ostalih svetinja kršćanskih. Petu je od tih križarskih vojna vodio naš hrvatsko-

-ugarski kralj Andrija II., otac kasnijeg kralja Bele IV. i prehvaljenoga vojvode Kolomana, a u društvu sa Leopoldom vojvodom Austrijanskim, Ljudevitom I. vojvodom Bavarskim i s još njekim biskupima te knezovima njemačkima. Andrija je proveo zimu 1217/18. to jest mjesec studeni, prosinac i siečanj u svetoj zemlji, a već se mjeseca veljače 1218. — bez obavljenog ikakvog uspjeha — vraćao kući. On je kroz ta tri mjeseca mnogo boravio u Jerusolimu u Hospitalu braće sv. Ivana, koji su godine (1130) po papi Inocentu II-om uzvišeni na viteški red. U toj se kući Andrija naužio mnogo dobra, pače su ga braća i novčano pomagala, jer se je kralj Andrija II. kraj poznate velike svoje lahkoumnosti nalazio u vječitoj novčanoj neprilici.

Taj hospitalski red sv. Ivana utemeljio je prvi prior njegov Gerhardo g. 1099., dakle treće godine iza osvojenja Jeruzolima po vodji prve križarske vojne Gottfriedu Bonihlonskome. — U Jeruzolimu je doduše postojao već od godine 1048. mali hospital sa crkvom Bl. Djevice Marije, utemeljen po talijanskim trgovcima iz Amalfia a u svrhu, da kršćanski putnici, navlastito koji bi na dugom svom putu iznemogli i obolili, nadju u tom gostincu hrane, podvorbe i počinka. Ali sada, kada je sveta zemlja barem na oko i po češće bila oslobodjivana od nevjerničkih zuluma, pak stali hodočasnici iz Europe sve više polaziti u Palestinu, a kako su opet za daljnjih (sliedećih) vojna i kršćanski križarski vojnici dolazili većim dielom izranjeni i iznemogli u Jerusolim, trebalo je više hospitala i gostinjaca pak su tako od žive potrebe nastali uz Hospital sv. Ivana također i drugi, više narodnosni Hospitali. Tako je nastao *Hospital Templara* (Božjaka), prozvanih tako po kući kraj templa Salamunova, u kojoj su s prvoga početka prebivali. Templarski red je utemeljio Francezki plemić (g. 1118.) Hugo de Payens sa osmoricom drugih imućnih francuzkih plemića, koji su tamo ostali iz prve križarske vojne, pa stupili kao prvi vitezovi u taj novi red. Templarski se je red ubrzo razširio po cijeloj Europi, a iza konačnog pada Ptolomeide i Jerusolima (g. 1291.) ponovno u nevjerničke ruke, povukao se je u glavnom sa svojim velikim meštrom na otok Cipar. U našem zajedničkom kraljevstvu bilo ga je već koncem XIII-a. stoljeća na više mjesta, tako da su njegovi vitezovi u velikom broju živo učestvovali travnja 1241. u onom stranšom i krvavom boju na Šajovi (Mohijskoj poljani) proti Tatarima i Mongolima, gdje su nakon junačke borbe skupa sa svojim meštrom pokrili bojno polje. Godine 1310—1312. dokinuo je papa Klement V.

na želju lakomoga Francuzkoga kralja Filipa II. taj vitežki, inače vele bogati red.

Hospital za putnike njemačke narodnosti utemeljen je po trgovcima iz Bremena, Lübecka, Hamburga isto godine 1118., koji su kasnije g. 1190. preuzeli u svoje ruke vitezovi »*Križari njemačkoga reda*«. Ovi su njemački vitezovi brzo ostavili svetu zemlju (g. 1229.) i povukli se u sjevernu Njemačku: Prusiju, Pomorje i Livoniju, gdje su si u gradu Marienburgu (Melburgu) na Visli udarili sijelo. Odande su oni tobože med poganim Slavenima Pomorja navlastito Litvanima širili kršćansku vjeru, ali širili ju mačem, ognjem, guljenjem, otimačinom i svakojakim prestupcima tako, da su se napokon radi tih zuluma čestiti katolici Poljaci i novo kršteni Litvani godine 1410-e listom digli pod kraljem Jagellom na oružje, da se obrane od otimačina i nasilja tih tobožnjih »Njemačkih križara«, pak su te vitezove 15. srpnja 1410-e na poljani med Gruenwaldom i Tannenbergom tako porazili, da je samih »Njemačkih križara vitezova« poginulo 200 skupa sa velikim meštrom Ulrikom Jungingenom, inih pako stranih vitezova, koji su jim pomagali, do 400, a ostalih križarskih vojnika do 40.000. To je bio *prvi sraz Slavenstva sa nasilnim Njemstvom*. Od toga boja malaksala je snaga njemačkih križara tako, da su već godine 1454. morali priznati protektorat kraljeva poljskih, a dvanajest godina kasnije odreći se Pomorja i iztočne Pruske, pa izaći iz gradova Malburga, Turnja, Gdanskoga i drugih, te se povući u zapadnu Prusku. — Godine 1511. izabrali su si za velikoga meštra Alberta markgrofa Brandenburžkoga, koji ih je lijepo godine 1525. preveo na protestantizam, pojedine vitezove nagradio posebnim dobrima i *utemeljio prusku državu* pod svojom dinastijom. Njekolicina samo vitezova ostala je vierna katoličkoj crkvi i uzela si je sjedište u Mergentheimu u Wirteneberžkoj, dok nije godine 1809. kao stari red prestao živiti. Danas se doduše još spominje »njemački vitežki red«, kojemu je koji nadvojvoda austrijski velikim meštrom, ali je to samo sjena, kao što su i vitezovi samo počastni naslovi.

Ali vratimo se k' našim »križarima sv. Ivana Krstitelja«, o kojima je najprije bila riječ. I taj se je red mimo Jeruzolima brzo razširio po svoj zapadnoj Europi, pak i po našoj državi i domovini, ali ipak uglavnom ostao je na iztoku. Kada su Turci kršćane iz Jeruzolima i svete zemlje posve protjerali, onda su se Ivanite 1310-e povukli na otok Rod (Rodus), a kada je i ovaj Turcima g. 1522. pao u ruke, onda su se dobrotom cara Karla V*a* g. 1530. naselili na otoku Malti s' tom obave-

zom: da kraljeve obijuh Sicilija pomažu u ratovima s Turcima. Od otoka Malte dobili su ime *Maltežkoga reda.* Kada je kasnije Malta pala Englezima u ruke, razpršio se red tako da se tek kao magla povlači a veliki mu meštar živi sada (g. 1914.) u Dieslu u Belgiji.

Sva tri ova spomenuta *vitežka reda* imali su posebne povlastice od rimskih papa, a bili su i na osobiti način zaštićavani od kršćanskih vladara Europe. Svaki se je od tih redova dielio u troje: u *vitezove,* koji su redovito po rodu bili plemići, baruni, grofovi; u *svećenike,* koji su sa vitezovima zajedn sačinjavali posebni svoj kapital, prema čemu je svaki član toga kaptola bio kanonik, dakako redovnički; i treće: *u služeću braću.* Vitezovima je bila dužnost da brane putnike od razbojnika i nevjernika; da nevjernike suzbijaju, odnosno vjeru Isusovu razširuju križarskim vojnama, kada u svetu zemlju polaze, budu osobita pomoć i zaštita. Svećenici su pako imali dužnost baviti se službom Božjom, obučavanjem u vjeri i inim duhovničkim poslovima. Svećenika je u obće u svakom od ta tri reda bivalo najmanje. Služeća pako braća imala su posla sa kućanstvom, sa podvorbom putnika i bolesnika, a morali su i vitezove pratiti u boj i biti jim na poslugu.

Ivanite su imali odjeću crne boje a na prsima odjeće osmerokutni bieli križ. Vitezovi još k tome crni štit sa isto tako okutnim bielim križem, pa isto takovom zastavom. — Božjaci (templari), i to vitezovi, imali su veliki bieli plašt sa ušivenim crvnim križem na grudima, sa takovim štitom i zastavom; a služeća braća nosila su crnu ili smeđju odjeću. Njemački napokon vitezovi nosili su široki bieli plašt sa prošivenim crnim križem na grudima.

Od ova tri reda podosta su se u kraljevstvu ugarsko-hrvatskom razširili Templari i Ivanite tako, da je i u našim krajevima bilo Templara u Moroviću u Sriemu, u Martinu kod Našica, u Božjakovini i na njekim drugim mjestima, a Ivanita u užoj Slavoniji za sigurno u *Velikom selu* (danas veliki Mikanovci), na rieci *Vuki kraj Dopsina* i u *Mostanki* (Kraso) kod Valpovačkih Harkanovaca. Kako se vidi, ova su se tri naša Ivanitska samostana nalazila u blizini i sačinjavali njekakvi pojas, koji je imao za ledjima Djakovo i Bosnu a pred sobom Osiek, Pečuh i Ugarsku ili obratno. Imali su dakle nješta braniti i odbijati, što ćemo malo kasnije čuti.

Spomenuo sam, da je kralj Andrija II. (vladao od g. 1205. do 1235.) za svoje križarske vojne sproveo zimu 1217/18. kod

križara sv. Ivana u Jerusolimu i da se je dosta dobra kod njih naužio. On jih dakle nije zaboravio i mogao se je voditi željom, da taj viteški red takodjer i po svome kralejvstvu namjesti, kako je doista uz svoje predšastnike izveo i proširio red Templara, koji je eno, kako je rečeno, u velikom broju sudjelovao u bitki na Šajovi (Mohijskoj poljani). A poznato je, da je Andrija još prije svoga puta u svetu zemlju godine 1205. uveo Cistercite (sv. Bernarda) u Topusko i istu opatiju g. 1213. bogato nadario. Nije dakle izključeno, da je Andrija prije svoje smrti ovdje ondje u svojoj državi uveo red sv. Ivana Krstitelja, ali po Slavoniji, navlastito na teritoriju današnje naše biskupije, sa sigurnošću se može uztvrditi, da ga je uveo Andrijin sin Koloman kao vojvoda Slavonije. A evo s čime ću tu tvrdnju podkriepiti.

Kada je priestolonasljedniku Beli bilo 8, a kraljeviću Kolomanu 6 godina a otac jim vojevao u Galiciji, majka je njihova kraljica Gertruda (g. 1214.) nemilo poginula. Porekłom je bila Niemica, kćer Meranskog (Tirolskog) vojvode. Njezinoga je brata grofa Berhtolda, još vrlo mlada, obasuo Andrija svim mogućim častima. Imenovao ga je nadbiskupom Kaločkim, postavio vojvodom Erdeljskim i načinio ga svojim zamjenikom u cielom kraljevstvu sve dotle, dokle on bude zabavljen ratom u Valiču. Mlad čovjek uzjogunio se i nije znao savladati svojih strasti. Na kraljevskom dvoru živio je za odsutnosti kraljeve palatin Benko Bot, njegda ban hrvatski, a inače potomak najstarije ugarsko-hrvatske porodice Borića, koja se je prije 100 godina otimala za priestolje ugarsko-hrvatsko. Palatin je imao prekrasnu mladu ženu, za kojom je uhodio razpušteni Berhtold. Kriepostna žena ga je izbjegavala; ali jednom lukavštinom i znanjem sestre kraljice nasilno ju obezčasti u kraljičinim sobama. Nesretna žena da zdvoji i zlo si je učinila, a muž nemogući podnijeti tolike sramote nanešene svojem i njezinu rodu, zakle se da će ju osvetiti. Berhtold, osjetiv to, sakupi nješta kraljičina blaga pa kradom uteče, da Ugarske nigdar više nevidi. Palatin odluči sada da se sukrivoj kraljici osveti. Tada jednoga dana sa prijateljem banom Šimunom i sa još njekima privrženicima provali u kraljičine odaje i nesretnu kraljicu na komadiće izsjekoše. Djecu su dvoranici jedva spasili. Urotnici naumiše i samoga Andriju zbaciti s priestola, a kraljem okruniti 8 godišnjega Belu, što bi bili i učinili, da se Andrija nije brzo iz Galicije povratio. Taj krvavi događaj, nemila smrt majke, naravno da je djeci duboko u duši ostala. Odatle ona njihova ljubav prema pravici,

odanost prema svetoj vjeri, osobito u Kolomana ono mekano i plemenito srce, pak žar za promicanje čiste vjere i nauke Isusove. Andrija se urotnicima nije *odmah* osvetio, ali jih nije zaboravio, a isto tako ni sin mu Bela IV.

Bela već druge godine svoga vladanja (g. 1237.) uvadja red sv. Benedikta, obnovljen po sv. Bernardu pod imenom Cistercita, u sami Petrovaradin, sijelo sriemskih biskupa i obasiplje ga silnim imanjima s' desne i s' lieve strane Dunava. Do 36 sela jim daje u posjed, od toga 25 sela prijašnjeg gospodara Petra, sina velikaša Guwea, komu ih oduzeo, jer je bio sudionik krvave drame (1214.) u kraljevskom dvoru. (Vidi: Kukuljevićeva »Regesta« god. 1890.). U odnosnoj darovnici od 24. lipnja 1237. veli Bela doslovce: da taj samostan diže i uvadja u nj Cistercite *»radi pokoja duše svoje majke a i pokoja duše svoje«*. A u istu svrhu tj. za izpokoj duše majke svoje još kao vojvoda Slavonije g. 1225. novim posjedima proširio Cistercite u Topuskom, uvedene tamo po otcu si Andriji.

Od brata si Bele nije zaostao mladji, a srcem nježniji Koloman. Kada se je godine 1226. kraljević Bela povratio iz Slavonije (razumijevaj Hrvatsku i Slavoniju med Dravom i Savom) u Budim, da uz otca Andriju kao pravi kralj (alter ego) vom) u Budim, da uz otca Andriju kao pravi kralj (alter ego) vlada, došao je za vojvodu u Slavoniju jur okrunjeni kralj galički-vladimirski rečeni Koloman. Ovaj nastavi uredjivati po bratu Beli započeto djelo, na ime pravednije zaokruživati imanja pojedinih velikaša, te jim oduzimati ono, što su nepravedno zaposjeli bili. Najprije uredi i potvrdi dobra po predšastnicima svojima dana Templarima, a zatim se sav užeže za svetu stvar katoličke crkve, koja je uslied bosanskih Bogomila (patarena) počela i u donjoj Slavoniji stradavati. Poznajući papa Honorij III. njegovu odanost katoličkoj crkvi, stade ga još više nukati, da sa svojim djelovanjem zadje u samu Bosnu, gdje je gotovo sav narod, a osobito velikaši, bio otrovan bogomilskim krivovjerstvom. Poput Honorija sokolio ga je i njegov nasljednik papa Grgur IX.[1] i moli ga, da se radi izkorenjivanja bogumilske sekte baci i u sámu Bosnu. U to ime dade si Koloman od otca Andrije g. 1232-e izhoditi naslov bana bosanskoga, jer je Bosna starinom pripadala kraljevstvu hrvatskom, pak stade navaljivati u Bosnu, dok do godine 1237-e ne upokori i bosanskoga bana Ninoslava (koji postade

[1] Theiner: Monumenta Hungariae I, str. 129.

katolikom) i ostale velmože tako, da mu papa Grgur IX. povjeri i sâmo uredjivanje katoličke crkve (hierarhije) u Bosni. Tako dakle istom u Kolomanovo doba med godinama 1233—1240. počima živjeti biskupija bosanska. Godine 1233. posla papa Grgur IX. Bosni za *prvoga* biskupa Dominikanca magistra Ivana — poreklom Niemca — koji Bosne nije pravo ni vidio, pak se god. 1235. na biskupiji zahvalio, i kao general reda sv. Dominika umro. — Koloman imenova *drugim* biskupom isto Dominikanca Ponsu, do tada papina legata u Ugarskoj, koji je dozvolom papinom sakupljao po Ugarskoj i Hrvatskoj novac za križarsku vojnu na Bogomile i Patarene po Bosni i Slavoniji. Za to da novi biskup dobije sredstva za uspješnije djelovanje proti Bogomilima, *pokloni mu Koloman vlastelinstvo oko Tolise u Bosni, ter vlastelinstva Djakovo i Bleznu (Breznicu) u donjoj Slavoniji.* To je bilo godine 1239-e tako potvrđuje bulla pp Grgura IX. od 7. XII. 1239[2].

Vlastelinstvo Đakovo i Breznica nije tada bilo u ovom pravcu i obsegu, u kojem se danas nalazi, nego se kretalo crtom od Djakova uz Jošavu, pa k' Ivankovu izpod Mikanovaca, k Retkovcima, Cerni, Županji, da se sastavi sa vlastelinstvom Tolissa, zatim od Štitara k' Babinoj Gredi, Andrijevcima, Topolju i Trnavi do pred Levanjsku Varoš, koje je bilo posebno vlastelinstvo Newna (obitelji Levanjske, pak Treutil, Čeh i Berislavić). Ovamo bo prema sjeverozapadu bilo je vlastelinstvo »*Tome*« prepozita Filipa i braće njegove, a to je područje Drenja, Slatinika, Podgorja a možda i Podgorača; prema sjeveru opet vlastelinstvo Gorjani obitelji Duružma—Gara, zatim zemlja Ponith, Herman villa, Križari de Dobza, Tulman i posjed križara de Terra »Croac« (Horvati — Ivankovo — Mikanovci); Ovaj potonji posjed sa prostorom današnjih Gjurgjanaca, Vrbice i Mrzovića. — *Poslije* izgona Turaka, a na temelju obnovljenih darovnica kralja Ferdinanda III. od 4. IX. 1650. (dok su Turci još bili u Slavoniji), pak Leopolda I. od 27. IX. 1697. ter cara Karla VI. od 14. I. 1717., promienilo se lice staroga vlastelinstva u današnje propadom gospodara Lev. Varoši, zatim Tome (valjda Podgorje) pak Gorjanskih i svih ostalih na području današnjih Punitovaca, Beketinaca, Vuke, Širokoga Polja, Semeljaca, Forkuševaca, Vučevaca itd., koji su posjedi pripali bosansko djakovačkim biskupima, valjda za to, što su po izgonu Turaka *odmah* izgubili Retkovce, Cernu,

[2] Vidi: Theiner: Monumenta Slavorum meridionalium Tom I. str. 296.

Županju, Babinu gredu i sva ostala sela oko Bigja prema Savi, a ostali jim jedino: Mikanovci, Strizivojna, Vrpolje, Čajkovci, Andrijevci, Topolje i Perkovci, koja su sela takodjer godine 1745. prigodom uredjivanja vojne krajine, izgubili.

Ali povratimo se opet k' dobi vojvode Kolomana, u ono vrijeme, kada je on med godinama 1232—1240. otvorio javno vojnu na Bogomile po Bosni i Slavoniji, kada je vodio pravi križarski rat u svrhu izkorenjenja toga krivovjerja, *padaju* i prvi počeci reda vitezova sv. Ivana u Slavoniji. Koloman je takvi red upravo trebovao u svoje svrhe. Trebao je *vitezove* sa križem na prsima, a mačem u ruci, da ga izdašno podupiru u svetom boju na Bogomila, ali i da čuvaju putove po Slavoniji usried onih neprolaznih močvara te mora šuma, od hajduka i raznih haramija, kojih je tada bilo sva sila u našim krajevima. Ali da istinu kažemo, trebao ih je i za slučaj novih občenitih križarskih vojna u svetu zemlju, da mu vitezovi Ivanite zaštite podanike od pljačkanja i zuluma križarskih vojnika, koji su za prve tri vojne prelazeći preko naših krajeva upravo nemilo haračili i pravu pustoš iza sebe ostavljali. — *Svećenike* je toga reda trebao, da podučavaju puk u pravoj vjeri Isusovoj i da pri oskudici na drugom svećenstvu dijele pravovjernima sveta otajstva. Pa kako je sva tri Ivanitska samostana (Mikanovački—Dopsinski, za pravo Vučanski i Krassovski (Mostanke) predao ka njeku frontu, izgleda, kao da je htio ili zaštititi Djakova od raznih navala, ili je bogomilska zaraza upravo dotle bila doprla, pak je valjalo čuvati, da ne prodre do Drave i ne predje u Ugarsku. A pogotovo je Koloman u tom sirotnom kraju, preko kojega je prolazio glavni put od Budima u oBsnu prema aCrigradu, trebao *služeće braće »Hospitalaca« sv. Ivana, da izpokoje* i liječe putnike i stradalnike.

U to dakle doba (med godinama 1233—1239.) padaju temelji samostana vitezova sv. Ivana i to *1. na tlu današnjih velikih (starih) Mikanovaca,* za koje darovnica Bele IV. od 29. I. 1238.[3] veli da već postoji; *2. na tlu današnje Vuke kraj Dopsina; 3će na tlu današnje Mostanke kraj valpovačkih Harkanovaca* po imenu Krasso. — Koloman dobiva za svoj rad oko izkorenjivanja Bogomilstva, pak što je u istu svrhu darivao biskupe bosanske i redovnike križare sa liepim posjedima, pohvalu od starca Grgura IX. pismom iz Laterana od 5.

[3] Smičiklas: Codex diplomaticus, svezak IV. str. 49.

decembra 1239.[4] Dakle su do godine 1239. gore označena tri samostana, a na vlastito naš vučanski, bez ikakve dvojbe već bili uzidani.

Nas se tiče naš vučanski samostan križara vitezova sv. Ivana, pak ćemo o njemu koju više reći.

Makar da je sigurno, da je taj samostan već do godine 1239. postojao; makar da su ga g. 1242. radi nepristupnih močvara i neprolaznih šuma poštedili Tatari i Mongoli, kada su na Božić 1241. prešli smrznuti Dunav i Dravu, pak stali haračiti po Slavoniji i Hrvatskoj, da dostignu i uhvate bjegunca kralja Belu IV., i kada su u Čazmi razorili grob i razkidali lešinu junaka vojvode Kolomana, to ipak o njem izričnih pismenih dokaza sve do godine 1263. ne imamo. Istom iz darovnice kralja Bele IV. od 13. X. 1263.[5] kojom daruje vlastelinstvo Tulman (a stoji i Dulman) njekom Dominiku, za onda peharniku svoga sina kraljevića Stjepana, razabiremo, da se je to dobro Tulman nalazilo, odnosno prostiralo i od zemlje Ponith prema (Herman villi), pak iztočno prema posjedu križara sv. Ivana de Dubza, onda južno preko jedne i druge Osatine (potok preko Širokopoljačkog atara), i da se je vraćalo opet prema Ponith (ovcima). Daklem je to vlastelinstvo Tulman obuzimalo sav Saonički lug (šume do g. 1880), zatim obadva Plandišta sadanjeg sela Vuke, šumu Ključ i sav teritorij današnjega Širokog polja, dočim su »križari« vitezovi sv. Ivana imali srce posjeda današnjega sela Vuke, ter preko Vuke i Foka Dopsinski kraj navlastito današnje majureve Kästenbaum i Popović, do godine 1884-e još šume zvane »Jabukovac i Rastovac«.

Drugi puta spominje se taj križarski posjed kraj Dopsina (de Dapza i de Dobza) u listini od 30. aprila 1300.[6], kojom dvorski sudac kralja Andrije III., po imenu Stjepan, dosudjuje njekom Ivanu sinu Zodouha posjede Tulman i Ganku. U opisivanju medja dotiče se dva puta posjeda križara sv. Ivana, odakle se očito razabire, da su ti križari imali svoj posjed i sa ovu stranu Vuke (današnje vučansko područje) a i s druge Dopsinske strane prema Ganki. Iz te listine razabire se takodjer, da je zemlja (vlastelinstvo) Tulman često mijenjalo svoje

---

[4] Smičiklas: Codex diplomaticus, svezak IV. str. 93.

[5] Smičiklas: Codex diplomaticus, svezak V. str. 264/265.

[6] Smič.: C. d. sv. VII. str. 79—83 iz arhiva grofova Zay, koji su baštinili arhiv Gorjanskih knezova.

gospodare, odnosno da su ga kraljevi često jednima oduzimali a drugima davali, odakle bi se dalo zaključiti, da to dobro nije bilo u nasljedstvu dotičnih familija. A dade se napokon naslućivati iz te listine, da su kako na to dobro Tulman, tako i na ono križarsko, već tada bacale svoje oči, pred koje desetljeće u susjedstvo doseljene, porodice, na ime Korogja u Kologjvaru i ona Duružma u Gorjanima koja se potonja već tada stala nazivati »de Gara« i koja će nakon 7 deseljeća davati Ugarskoj kroz cijelo jedno stoljeće palatine (trojicu jih: otca Nikolu, sina Nikolu i unuka Vladislava) a našim krajevima banove (7 jih).

O polovici XIV. stoljeća, na ime godina 1347. do 1335-e, tuže se križari sv. Ivana de Dopsa bosanskom biskupu Peregrinu, koji je već stolovao u Djakovu a koga je papa Inocent VI-i imenovao zaštitnikom (Conservatorom) vitezova sv. Ivana, kako jim lukavi susjedi otimaju pojedine česti njihovog posjeda, pak je kaptol Djakovački med tima godinama imao prilike više puta pribivati tima parnicama i braniti križare.[7]

Posljednji plameni trag našim vučanskim križarima siže tek godine 1356. Dali su još koje vrieme na Vuki boravili, teško je ustanoviti. Možda još kratki broj godina, jer su jih okružili, kako je malo prije rečeno, nasilni susjedi Gorjanski i Korogji, ljubimci kralja Karla Roberta, pak njegova sina Ljudevita I-a i njegove kćeri Marije, a k tomu bivši naizmjence veliki župani županije vukovske, a poznato je, da je županska volja u ono doba bila ujedno i pravda. — Nego se može uzeti: da kako križari sv. Ivana kraj Ivankova već godine 1348. nisu bili gospodari posjeda »Croac« (Horvati—Ivankovo) i kako već 40 godina kasnije (g. 1387.)[8] susrećemo na sámom temelju Mikanovačko—Ivanovačkih križara, na ime u Velikom selu (Magna villa) drugoga gospodara, na ime silnoga palatina Nikolu I. Gorjanskoga (u kojega porodice je taj posjed skupa sa Gorjanskim ostao sve do godine 1481. to jest do njenoga izumrća sa Jobom de Gara); tako moramo temeljito zaključivati, da je sa nestalim vitezovima sv. Ivana u Velikom selu med godinama 1348—1380. na uzko skopčana i sudbina naših vučanskih križara vitezova sv. Ivana de Dopsa, to jest da je i njih za sigurno već do godine 1370. ili 1386. takodjer sa ovoga tla posve nestalo; jer bi se oni bez dvojbe spominjali u onoj

---

[7] Theiner: M. Hungariam spectautia Tom I. str. 805.

[8] M. Pavić: Redovničtvo i samostani srednjega vieka. Glasnik g. 1903. str. 50.

borbi (pokretu) proti kraljici Elizabeti i njenom ljubimcu palatinu Nikoli I. Gorjanskom, kako se spominje Ivan Paližna, prior križara — Ivanita od Vrane iz Dalmacije. Isti su možda udioničtvovali u tom pokretu, pak sa ostalim hrvatskim junacima u Garovom dolu 25. VII. 1386. krvavo osvetili nemilo ubojstvo kralja Karla Dračkoga, gdje su pogubili palatina Nikolu i druga Blaža Forgača, a kraljicu Elizabetu i Mariju zarobili. I za to jim je možda kralj Sigismund, zaručnik kraljice Marije, dobra oteo i iz Slavonije protjerao. Ovo će biti najvjerojatnije. Kamo su otišli, nije poznato. Moguće u Dalmaciju ili u Italiju; ali vjerojatnije na otok Rod. Posjede tih križara razdielile su si gore spomenute dvie velikaške porodice i to: Gorjanski (Gara) uzevši sav onaj dio sa desne strane rieke Vuke pak do lieve strane Jošave, dok su si još prije ili istodobno prisvojili bili dobro Tulman, Ponit i Hermanvillu; dočim su Korogji zauzeli dio posjeda vučanskih križara, to jest lijevu stranu rieke Vuke, sav atar Dopsina, koji je ostao u njihovim rukama sve do izumrća porodice sa nesretnim knezom aGšparom godine 1471. — po materi unukom palatina Vladislava Gorjanskog.

Na ovu otimačinu kao da su se višje vlasti — svjetska i crkvena — dosta slabo obazirale, jer su otimači bili tako lukavi, da su koju godinu prije toga čina uveli na svoje posjede *nove moderne* redove, tako zvane *prosjačke*, koji nisu težili za velikim posjedima, nego se vezali o zavjete siromaštva. Tako su Gorjanski u samom svome gradu Gori oko godine 1348. sazidali samostan sv. Dominika i samostan za dumne svete Margarite, kojima su samostanima temelji god. 1900-e odkriveni; a Korogji su opet (Filip) istodobno utemeljili samostan sv. Franje u Betku, kraj kojega su si pače i obiteljsku grobnicu sazidali. Time su oni po svoj prilici umirili i kraljeve i pape, dokazujući vjerojatno, da su se križari vitezovi preživili da križarske vojne više ne polaze u svetu zemlju, da je sekta Bogomilska u Slavoniji nestala a da će sa novima, moliti i obuki podanijim, redovnicima biti pomoženo i putnicima i bolestnicima a najpače duševnim potrebama kršćana. Da su ti lakomi Gorjanski i Korogji mogli tada samo ponješto u budućnost zaviriti, oni bi te vitežke samostane, gotovo utvrde, bili poštedili, jer bi jim pri navalama turskim u susjednu Bosnu, pak Slavoniju, ti junački križari od velike pomoći bili. A tako jim ta otimačina nije bila blagoslovna, jer su ju tek za jedan vijek preživili,a posljednji potomci dosta žalosno svršili.

Samostan (utvrda) i crkva križara u Velikom selu (Mikanovcima) bila je razorena već godine 1477.[9] a da li je u isto doba taj udes, ili možda još i prije zadesio i vučansku gradinu, težko je znati jer nam prošlost o tome nije sačuvala pismenih podataka. A moguće je napokon, da su crkvu prema pučkoj predaji razorili istom Turci. Akoprem je poznato da ni silni Gorjanski nisu trpili gradinâ, koje jadna raja nije na *njihovu* zapovjed gradila, pak su ju mogli i oni obataliti.

Da je ta vučanska razvalina doista bila crkva i samostan, a ne kakva velikaška vila ili gradić, dokazom je, kako već rečeno, ne samo vanjski oblik te ciglene uzvisine, nego i okolnost, što su Vučani, kada su godine 1893-e, raskapali oko te gradine tj. oko crkve, nailazili na zidane grobnice i na kosti u njima, upravo kako se je to oko svih sredovječnih samosta postupalo, to jest da su oko samostana zakapali odličnije mrtvace. A nepobitnim je dokazom, da je *upravo ta vučanska* gradina bila samostan i utvrda križarskih viteozva sv. Ivana (o kojima stare gore spomenute listine govore) de Dubza, de Dabra i de Dopsa, jer inače u blizini Dopsina nigdje nema traga kakovom samostanu, pače cijela bliža i daljna okolica Dopsina — što sam na svoje oči izvidio, nema nigdje ni uzvisine, a još manje tragova kakove starinske cigle i maltera, kao ova Vučanska. Tamo je u daljini od 8 kilometara Kologjvar, ali taj je pripadao Korogjima, a ne križarima. Tako se mora kao dokazana istina smatrati i uzeti: da je ta vučanska gradina ostanak upravo *onih križara* sv. Ivana, koje tolike listine i darovnice nazivlju de Dubza, »de Dobra« i »de Dopsa«, to jest koji su stanovali kod Dopsina, što ne mora biti u samom Dopsinu, jer pridjevak »de« znači *od* i *kod* Dopsina a ne iz Dopsina i jer su se u starije doba uzimali nazivi sijelu od najbližeg mjesta; a tadar je samostanu križara bio najbliži Dopsin, svakako bliži od Ponitha, Gorjana i Djakova. K tomu dolazi i ta okolnost, što su vučanski križari imali u posjedu tadanje vlastelinstvo Dopsin, pak su se još većim pravom mogli nazivati »de Dopsa ili Dubza« dočim ime posjeda ili sela »Vuka« dolazi istom — kako na početku spomenuto — u drugoj polovici XVII. stoljeća.

Ona dakle gradina ili bolje rekući: pozemni ostanci iza vučanskoga groblja, bili su dom junačkih križara vitezova sv. Ivana, kroz barem *dva i pol stoljeća.* Mnogo su oni iz svoga

---

[9] Bösendorfer, Crtice iz slavonske povijesti, str. 292.

doma dobra učinili ne samo svetoj vjeri katoličkoj, nego i okolišnom narodu. A o tom nema dvojbe da su u mnogo slučajeva svojom krvi obojili bojne poljane braneći krst častni, slavu kraljeva i slobodu nove svoje domovine. Mnogo su putnika izpokojili, mnogo bolesnika izliečili a i mnogo dobra tadanjem puku, čistomu hrvatskomu puku, učinili. Ako je možda i bilo pogrešaka, koje slabosti ljudske same sobom donose, to su bez dvojbe dobra djela njihova te pogreške daleko nadkrilila. — Bilo ih je sa raznih krajeva Europe, ali moramo dopustiti, da jih je ipak bilo najviše sa južnih naših krajeva. Vitezovi su s reda bili plemići, možda i velikaši, svećenici ponajviše od našega Primorja i Dalmacije, a služeća braća iz naših krajeva — čista naša krv. — Oni su velikoj većini našli pokoj svoj ukraj zidina i med zidinama crkve svoje, pak su 4 vijeka kasnije novo doseljeni Vučani, kao njekom višom pobudom vodjeni, postavili groblje svoje uz podnožje te gradine, da jim tako i dragi njihovi pokojnici počivaju uz kosti tolikih vitezova i službenika kršćanski.

Malo će se naći grobljâ u cijeloj našoj domovini, koja bi na stoljeća, barem na 4 do 5 stoljeća mogla pokazivati, kao ova dva vučanska. A kada bi one cigle znale govoriti, one bi nakazivale, šta se sve na onom svetom tlu i okolici događalo i zbivalo.

Na svaki način: Vučani mogu i moraju na tu starinu s ponosom gledati, ali je i s poštovanjem susretati i čuvati.

Valja, da se još na koju sitnicu oko te gradine obazremo, prije nego podjemo na povijest novoga sela.

Kuda je vodio *put* Križare preko rijeke Vuke[10] na njihov dopsinski posjed, pa i u sam Dopsin, teško je danas ustanoviti; ali će biti vjerojatno, da onaj isti put, koji su zatekli Bošnjaci, kada su naselili selo Vuku, na ime put u ravnoj liniji (okomitoj) od sadanjega groblja, odnosno od samog samostana, prema rieci Vuki, a zatim prešavši u kosoj liniji prema iztoku preko šume i njivâ u sam Dopsin. To je najkraći pravac, oko 6 kilometara. Kasnije tj. istom oko godine 1885/86. kada su trgovci Kästenbaum i Frank (Popović) izkrčili šumu Rastovac

[10] Rieka Vuka bila je poznata i Grcima i Rimljanima, pak su ju zvali *Hyulka*, po slavenskoj rieči Vlk-vuka od znamenovanja što se *vuče*, što vijuga. Dokaz, da su i za vremena Grka i Rimljana ovdje Slaveni stanovali. Po toj rieci nazivala se i ciela županija: Vlk, Vack. — Kasnije Vukovo—Valko. Varoš Vukovar je kasnije — u XIII. stoljeću nastala.

i Jabukovac i sagradili tamo majureve, promienio se je taj pravac, dok napokon iza otvorene željeznice (1905.) nije prosječen novi put kraj njegda »Magjareva vinograda« na stanici *Vuka—Dopsin*. A *moguće je*, da je i ovaj sadanji pravac puta, uz ovaj prvo rečeni, takodjer služio našim križarima, jer ona uzvisina (Magjarov vinograd) jasno dokazuje, da je na njoj u staro doba stajala straža, koja je čuvala prelaz preko rieke Vuke. Glavni put od Osieka, odnosno od Pečuha, Budima prema Djakovu i Bosni išao je cijeloga srednjega, novijega i najnovijega doba, vazda preko teritorija sadanjega sela Vuke, tičući se vazda Čepina a u srednjem vieku i Kolodjvara, pak su si prema tome i popriječni putovi u obližnja sela i posjede zadržavali kroz stoljeća svoje stare pravce. Pače ovaj sadanji put prema željezničkoj stanici kraj Magjarevoga vinograda možda siže i u samo rimsko doba, jer su godine 1854-e, kada je Vuka bila presušila, kopajući svinjari u njenom koritu bunarić, izkopali kljun jur okamenjene (petrefakt) *rimske* ladjice, očiti znak, da je Vuka njegda bila brodiva i da je kod one uzvisine bilo pristanište za te rimske i kasnije sredovječne ladjice. Tadanji (g. 1854) mladi občinski bilježnik Dragutin Vincek, koji mi je to kao živu istinu pripovjedao, poslao je taj kljun prema onda postojećoj naredbi u Beč, da se pohrani tamo u arheološkom muzeju.

Od da kada i od kuda potiču ona dva — obkopom okružena — brežuljka, na ime onaj na Andrinoj (Čarapovića) njivici — sučelice križarskoj crkvi i samostanu —, i onaj kraj sadanjega puta do željezničke postaje tako zvani »Magjarev vinograd«, teško je ustanoviti. Slična šta dizali su i Rimljani za svoje straže, dizali u starije doba ribari, a dizali su kasnije i Turci za svoje stražarske topove. Takovih brežuljaka sa obkopima viditi je i po poljanama drugih sela, n. pr. Satnice, Kolokušice kraj Djakova i drugdje. Redovito se nalaze ukraj vode i potoka.

Ovaj pako veliki obkop na kraj sjeveroistočne strane sela, nedaleko ćuprije, nazvan Turin-grad, potiče iz godine 1848-e, pak će o njem biti kasnije govora. Kapetan Turina dao je g. 1848. obnoviti i ona dva prije spomenuta obkopa, kada je i Madžarev vinograd izkrčen, pak postaviti na svakoga po jedan top, da mu budu obranom proti Madžarima, ako iz Osieka provale prema Djakovu i dalje u Slavoniju.

Još je spomena vriedna jedna stvar. Za moga djetinjstva na ime vidjevali su se po baščama (šljivicima) desnoga kraja sela, to jest sa strane crkve, i to počam od bašče Marinovića

pa sve do Domazetova gumna, tragovi *bunareva* i kućišta. Sve je to stajalo u jednom dugačkom pravcu, pak bliže hutvajskoj bari, nego li sadanjem drumu, a sve u jednakom pravcu sa križarskim samostanom. Odakle se dade zaključivati kao najvjerojatnije, da su to tragovi kuća njegda križarskoga »*prnjavora*«, to jest sela, u kome su stanovali kmetovi njegdanjih križara, kojima su ti kmetovi obradjivali njive, te kosili i spremali livade, i sjekli ogrjevna drva. To je u starije doba imao svaki vitežki samostan, kao što svoje »Prnjavore« imadu i sadanji srpski manastiri. — Ako pako to nisu tragovi sredovječnoga prnjavora, onda su tragovi novonaseljenih Vučana, koji su se najprije tamo spustili, pa kasnije pod carem Josipom II. poredali uz javni drum. Ali ono prvo biti će vjerojatnije.

NOVO SELO JOSIPOVAC. PRAVIJE VUKA

Turci su zagospodovali sa srednjom Slavonijom, navlastito sa krajem od Broda do Osijeka, kuda jih je put vodio na Sikloš, Pečuh, Siget, Kiseg i Beč, — odmah iza muhačke bitke 29. VIII. 1526. Tako su dakle oni zasjeli i u svojoj oblasti držali kako požeški, tako isto djakovački i osječki kraj od godine 1526. sve do listopada 1687., to jest punu 161 godinu. — Oni su pri osvojenju Slavonije zatekli ovaj kraj napučen i prilično kultiviran, tá tuda su gospodarili najmogućniji velmože krune Stjepanove, silni Gorjanski, ali su oni, Turci na ime, u cijeloj domovini našoj *najviše* izsisali upravo plodnu Djakovštinu našu. U Djakovu bo je znalo sjediti kadšto po pet paša, a paše su posjedom svojim odgovarali današnjim grofovima i barunima; a gdje su onda još ostali begovi i age, koji su takodjer većinom obitovali u Djakovu i obližnjim selima, a svi su ti udobno živili od krvi i znoja krštene raje iz kakovih za onda 150 sela. U samom Djakovu bilo je za turskog vremena okolo 700 turskih a jedva 42 kršćanske kuće. — Po selima je stanovala kršćanska raja, koja je s pašama, begovima i agama djakovačkim obradjivala zemlju, i nijedko se našla med njima koja turska kuća, a i ta bi bila tamo naseljena tek da pripazi na bijedne kršćane. Pod teškim tim turskim gospodstvom[11] sve su više opuščivala djakovačka sela, tako da je

[11] U samom Djakovu su Turci godine 1607. pred pašinim gradom nabili 50 kršćana i tri fratra na kolceve.

general grof D'Aspremont mjeseca listopada 1687. unišao u skoro prazno Djakovo, jer su Turci pobjegli preko Save, a kršćani se opet posakrivali po šumama i ritovima, da jih Turci na svom odlasku i bijegu iz ovih krajeva iz osvete ne pokolju i ne sasijeku.

Popis osječke dvorske inspekcije od godine 1702. (dakle 15-te godine iza dolaska Turaka) spominje u biskupskom vlastelistvu djakovačkom tek 54 *slabo* napučena sela i *kakovih 87 pustoselina* (to jest opustjelih sela sa kakovih *17.000 jutara puste oranice*, što je tim strahovitije čuti, kada se znade, da je upravo u našim krajevima prevladjivala šuma. Tako je eto Djakovština u XVI. i u XVII. stoljeću glavno sijelo tolikih gospodara turskih pod njima, a navlastito iza odlazka njihova postala najpustijim krajem Slavonije. Srednjovječni *Ponitovci* (terra Ponith) bili su onog časa pustoselina, u *eBketincima*, (terra Ponith) bili su onog časa pustoselina, u *Beketincima*, koji se iza pada vučanskih križara spominju pod imenom »Beketfalva« kao posjed silnih Gorjanskih (g. 1477.) nalazilo se godine 1702. tek njekoliko rišćanskih (pravoslavnih) kuća, kojima je gospodarom bio Arslan-beg u Djakovu, a oko Beketinaca dvije pustoseline: *Matijevci*, danas njive Davidovci i *Vrtalovci*, danas Mrkoljanci. U *Dopsinu* pako, njegda posjedu naših križarskih vitezova, živlio je oko 20 magjarsko-kalvinskih obitelji na 200 jutara oranice te 50 jutara livade; sve ostalo je bila šuma. U *Dulman-selu* (komu se tragovi nalaze u šumi Ključu med riekom Vukom i Radiljevcem prema Leniji) nalazilo se tek 6 magjarsko-kalvinskih kuća na 30 jutara zemlje, — sve su ostalo bili ritovi i šume. U selu pako Lopušancima, ležećem njegda na onoj uzvisini poviš sadanje željezničke stanice Semeljci—Širokopolje, dakle na današnjem skrajnjem ataru Semeljaca—Forkuševaca i iVškovaca, u kojem su selu stanovali sámo Hrvati katolici, bilo je osim kakovih 200 jutara oraće zemlje ravno 4.550 jutara šume i visoke šikare, ter oko 490 jutara zapuštene zemlje (široke njive). U ove će se puste šume i na zapušteno široko polje za pol stoljeća kasnije naseliti Širokopoljci i Vučani, dočim će se starosjedioci Lopušančani razseliti po Viškovcima, Forkuševcima i Semeljcima, a najviše po novom Širokom polju i nješto na Vuki (Biškići i Rebići).

Pri takoj zapuštenosti, gdje je i samo Djakovo u vrieme popisa (g. 1702) imalo tek do 300 stanovnika, naravno, da je glavna briga biskupâ — vlastelinâ bila, da ta zapuštena sela nasele, da se puste njive obradjuju, te tako narastu ne samo

prihodi vlastelinstvu, nego i da se život izpred hajdučkih haramija osigura, — to više i prije, što je prvi biskup iza oslobodjenja Savonije o. Nikola Ogramić od Olova noću u oči Velike Gospojine 1701. u svom dvorcu u Djakovu od razbojnika bio ubijen i porobljen (Počiva u našičkoj crkvi pred velikim oltarom).

Prve naseljeničke navale stizale su iz Bosne, jer su tamo opet bjegali Turci iz Slavonije i otimali kršćanima kuće i zemljišta. Ali u većim gromadima doselili su se amo godine 1690. rišćani iz Stare Srbije, pod vodstvom patrijare Arsenija Čarnojevića, koji je 37 hiljada obitelji sa kakvih 180.000 duša, dočim ih je njekoliko hiljada namah stupilo u cesarsku vojsku i već sliedeće godine sudjelovalo u bojevima na Turke. Ti su se Srbi razselili po Slavoniji i Sriemu, a još više po Bačkoj i Banatu, pače nastanili su se i oko samog grada Budima. — Druga je gromada uzsliedila godine 1697. pod maršalom Princom Eugenom Savojskim, kada je u crnu jesen provalio u Bosnu i pobjedonosno dopro do samoga Sarajeva. Njemu su se pri povratku pridružile hiljade i hiljade krštene raje, najviše kaoličke, bojeći se osvete turske za ovaj junački prolet Principov kroz Bosnu. Tom zgodom nadošavši Srbi naseliše se u bisk. vlastelinstvu: Svetoblažje, Harkanovce, Ratkov dol, Slobodnu vlast, Bračevce (iz kojega su se katolici povukli k Djakovu), Podgorje, Bučje i druga brdska sela; a katolici popuniše ostala sela Djakovštine i Slavonije. Iza toga je s godine na godinu dolazilo u još svedjer pustu Slavoniju sve više i više svieta: nješta iz Like i iz Hrvatske, a podosta iz krajeva Ugarske, u kojima nisu haračili Turci. Pa kako su se te doseljeničke familije iz Ugarske dolazile pojedince med čisti hrvatski narod, tako su one za kratki par godina bile i sáme pohrvaćene. Odatle dolazi, da Niemci: Strossmayeri, Firingeri, Haslingeri, Trüberi, Fuchsi, itd. — Da Magjari: Doboši, Varge (Vorgići), Salaji, Čižmari (Čižmarevići), Szábo-i (Saboljević) i drugi ubrzo zaboraviše na svoje poreklo i na svoj materinski jezik. Jedno do dva stoljeća učini jih posve Hrvatima.

Biskup *Petar Bakić* (biskupovao je od god. 1716—1749) starao se je i uredjivao je javni put od Djakova prema Brodu, koji je onda vodio kroz slabo napučeni Dragotin i Topolje, ter iza Trnjana izilazilo na Brodski drum, a biskup opet *Josip Antun Čolnić* (biskupovao od godine 1751—1773) preuzeo je brigu za javni put prema Osijeku, to jest do medje bisk. vlastelinstva kod Korpaša. U to je ime trebao radnika za popravljanje puta u blizini samoga puta, a još je više trebao sela na

samom putu radi sigurnosti izpred razbojničkih haramija, koji su bili strah i trepet u onom mòru šuma i ritova a u udaljenosti od kakovih 35 kilometara hrdjava i vijugajućega se puta od Djakova do Čepina. Nigdje žive duše i nigdje sela. I velikaši su se morali voziti pod oružanom pratnjom. Da toj nevolji doskoči odlučio je biskup Čolnić na samom tome putu utemeljiti barem dva sela, a ostala sela u zaledju popuniti, da tako ta dva nova sela u svakom slučaju budu sigurnija. U to ime dao se je u sporazumu sa djakovačkim Franjevcima[12] koji su većinom bili iz Bosne a i sačinjavali su sa bosanskim samostanima zajedničku provinciju, da mu oni nadju čestitih katolika u Bosni, koji bi htjeli ostaviti rodjena svoja ognjišta, pa se preseliti amo na područje njegova vlastelinstva. Nadjoše mu jih iz okolice Plehana sa planine Vučjaka, ter iz prieko rieke Bosne od Modrića i Tremošnice, odnosno iz blizine grada Gradašca.

Ti se doseliše s proljeća, a najviše mjeseca srpnja 1754e[13] i biskupjih ponamjesti nješto po *Dragotinu*, nješto po *Korinti*, a nješto po *Beketincima*, dočim s nova naseli pustoselinu *Ponitovce* i utemelji dva posve nova sela *Širokopolje* nazvano tako po širokom zapuštenom polju atara Lopušančkoga, i selo *Vuku*, nazivano s prvog kraja *Josipovac*, jedno na uspomenu svoga dobrotvora i utemeljitelja biskupa Josipa A. Čolnića, a drugo po crkvi, koju im je sam Čolnić med godinama 1760—1770-e sazidao i svome patronu sv. Josipu posvetio. To je *ista* današnja crkva, kojoj su samo godine 1881-e stari drveni toranj zamienili sa novim zidanim. — Poslije smrti Čolnićeve poprimilo je selo službeno ime »Vuka«, jer se je sa obje strane oslanjalo na rječicu Vuku. Zato se je u ono staro doba, pače sve do godinâ osamdesetih (1880.) vazda izpravno govorilo: »na Vuki«, »na Vuku« i »s Vuke«, a nikada u Vuki — u Vuku — iz Vuke«. To su potonje tek gospoda u svojim službenim pismima, pa i učitelji u školi izkvarili, ali to neodgovara duhu hrvatskog jezika.

Po glasu vlastelinskog zapisnika (»Conscriptio decimalium«) od g. 1726. bilo je u Beketincima 19 pravoslavnih a tek tri katoličke kuće. Po zapisniku pako god. 1760-e, dakle pete iza doseljenja katolika iz Bosne, bilo je pravoslavnih samo deset i to: Ilije Angjelića, Teodora Bošnjakovića, Cvetka Ju-

[12] Fratri su u Djakovu imali svoj samostan sve do godine 1805-e, a župu do godine 1766.

[13] Acta diecezana iz godine 1754.

ranovića, Vase Gjukića, Živana Markovića, Maksima Markovića, Jovana Radojčića (tada najboljeg gazde), Ilije Radojčića, Teodora Stojanovića i Vujičić Maksima. Onih triju katoličkih obitelji iz g. 1726. je iz Beketinaca nestalo, a nadošle su god. 1754. i sliedećih godina od Plehana ove porodice: Vid Lukić, Marko Lukić (knez), Šimo Mijatović, Marko Begović, Ilija Magjarević, Jozo Martinović, Ilija Martinović (vlast. pandur), Vid Blažević, Jakov Zdravčević, Stipan Ratković, Marko Begović, Ivan Mijaković, a godine 1780. doselio je Vid Marušević. Dakle svega 14 novonaseljenih katoličkih familija. Ona dva gore spomenuta Lukića, bit će po svoj prilici Lucići.

Po glasu istoga zapisnika od gdne 1726. naselili su se na pustoselinu Ponitovce oko godine 1720. dvie pravoslavne obitelji: Ragjena Vujčevića i Mitra Jankovića, ali je tih za nekoliko godina nestalo, tako da je godina 1754. i prvih sliedećih na to pusto tlo došlo sa Vučjaka (Plehana) posve novih 28 obitelji, i to po glasu zapisnika od g. 1760. i 1780-e sliedeće: Bože Bitičere, Joze Belvana, Marka Derlića (za onda prvog gazde u selu), Ivana Ilića, Marka Ivanovića, Sime Gjanića, Petra, Franje, Šime, Ilije Kovačevića, Marka Jurkovića, Tome, Pave, Karla i Antuna Kovača, Ivana Kovača, Bene Lozića, Šime Maroševića, Marijana Milanovića (drugi gazda u selu), Vida Martinovića, Marijana i Gjure Poljara, Petra Sirak, Vida Brodara (knez), Ive Šuvarića, Grge Ilića i Pave Ivanovića. Ostali sadanji posjednici — Hrvati pomitovački, poticati će iz drugih krajeva naše domovine, koji su se tamo poslije godine 1780. doseljivali.

Vuka je posve novo selo. U nju su godine 1754. i prvih sliedećih godina po glasu vlast. zapisnika doselile ove kuće:

Krajnović Križana,
Čorapović Stipana,
Čorapović Ivana,
Domazetović Marka,
Ivanović Martina,
Krajnović Franje,
Krnić Marije,
Karamatić Miška,
Krnić Ive, tada najbogatiji, ujedno knez.
Kraljičić Antuna (Šušnjar)
Krnić Marka,
Krnić Grge (Ajdarovi)

} ovi svi su iz Bosne

Malčić Jakoba,
Klaić Šime,
Pavlović Ambroza,
Martinović Petra (pandur)
Krajnović Marka,
Kopljara Jakoba,
drugi gazda u selu.
Stipanović Luke (Cvitića)

Ovih 20 familija doselilo do god. 1760-e

Od godine 1760—1780-e doselili su:

Filipović Grga,
Pavlović Ivan,
Veselinović Marko,
Malčić Jakov,
Kovačević Marača,
(poslije kuća Cepelića)
Kovačević Franjo,
Heljuga Antun,
Marinović Petar,
Trieber Johannes,
Leopold Andrija.

Poslije godine 1780. doselio se je:

Bubalo Ivan, jer ga popis
g. 1800-e spominje, i
Dugački Seref.

Svi ostali Hrvati strasjedioci doselili su se poslije 1800-e, dakle i Briškići i Rebići.

Doboš Jančić (Jančikovi)
Hoslinger Ignac (Nacekovi)
Moller Miško
Moller Bartol
} iz Ugarske

Svi ovi Vuku naselivši se Bošnjani potiču strogo iz današnje Plehanske (samostana Plehana) župe, ter se ista prezimena i danaske tamo nalaze. Pri samom *ulazu* k samostanu razbacane su po briegu i prodolicama kuće Krajnovića, u selu

Sušnjaru kuće Kraljičića, nedaleko kuće Čorapovića, prema sjeveroiztoku kuće Malčića, Pavlovića, Karamatića u selu Božincima kuće Krnića, u Majevcu Kopljara; prema zapadu Klaića, Filipovića, Veselinovića i drugih.

U novo selo Širokopolje godine 1754. pak do 1780. doselile su se ove 22 obitelji: Ivana Bošnjaka, Nikole Delića, Marka Eržića, Andrije Dugandžića, Grge Gjambića, Jose Lasića, Sime Ivankovića, Miška Maića, Joze i Martina Mandića, Josipa Marušića, Petra Marušića (najbogatiji tada u selu), Gjure Skokića, Petra Stankovića, Marka i Gjurka Sušaka, Grge Marušića, Luke Klaića, Luke Vidakovića, Joze Klaića i Šime Rutkovčića. Ovi Širokopoljci potiču iz *prvoga* susjedstva plehanskoga, ponajveć iz današnje župe Tremošnica, gdje imade i sada Sušaka, Mandića, Marušića itd.

Ja sam ovde, mimo novonaseljenih Vučana, spomenuo takodjer istodobne doseljenike Širokog polja, Ponitovaca i Beketinaca, prvo stoga: ako tamošnja gg. učitelji uzbudu htjela pisati poviest rečenih sela, da nadju ovdje o tome podataka; a drugo ponajviše zato: što su naseljenici iz sva četiri ova sela bili si u Bosni susjedi, što su govorili isto narječje i što su bivali od susjednih seljana nazivani »*Dripama, Dripe*«, kako jih i danas po susjednim selima, pače i po cijeloj Djakovštini zovu. A tako su jih zvali negdja u Bosni, pače preostavšu njihovu tamo braću i danaske nazivlju dripama. Bošnjak — književnik fra Martin Nedić, koji je godine 1897. u starosti od 87 godina umro u Toliškom samostanu, a koji je donjekle bio susjed tima bosanskim dripama, toliko puta mi je govorio (živio je naime od g. 1876—1883. u Djakovu):« da su oni od samih Bošnjaka bili nazivani dripama, što nisu od starine Bošnjaci, nego što su se okolo polovice 17. stoljeća (do 1640) doselili iz Dalmacije, *od mora*, posebice iz okolice Imotske, pa kada su jih starosjedioci Bošnjaci pitali: odakle su došli? oni su jim odgovarali: iz Dalmacije »de ripa« (riječ je talijanska) što znači: od morske obale. I tako postadoše dripama. Ovaj povjesnički navod pokojnoga fra Martina Nedića može biti posve istinit, jer Vučani, Širokopoljci, Beketinčani (Kaklici) a donjekle i Ponitovčani i danas govore ikakvsko nariečje, kako se govori u Imotskom. Slavni Mihovil Pavlinović i Dr. Kosto Vojnović, kada su g. 1885. bili s' menom na Vuki i čuli Vučane govoriti, mislili su, da su medju Imoćanima. A ja koji imam veziva iz Imotskoga kraja, na svoje sam se oči osvjedočio bivši na Malu Gospu 1911-e na Plehanu, da su Plehanske dripe doista od Imotskoga, jer sam jim u crkvi našao njekoliko

starinskih otaraka od iste tehnike i motiva, kao su oni imotski. Upravo kao Imoćani govore i Vučani te njihovi susjedi: Kada si dóša? mjesto »došao«; káza sam Ti — mjesto Kazao sam Ti, kóta mjesto kotao itd. itd.

Ova su četiri sela gotovo kroz cijelo jedno stoljeće sačinjavala na njeki način posebno narodno jedinstvo, jer jih vezalo ne samo staro poznanstvo iz Bosne, nego i jednaki jezik, jednaki običaji, jednaka nošnja, što je sve u velike podpomagala za onda a i danas važna okolnost, što su na ime već u prvom početku prebivanja u ovim krajevima, to jest od godine 1767. stali sačinjavati zasebnu župu u Ponitovcima, župu čistih dripa. Do onda bo su spadali na župu gorjansku. Tako su se oni medjusobno ženili i udavali sve do godinâ šestdesetih (1860.), tek što bi po kada uzeli djevojku iz Koritne ili udali curu tamo, jer se je i u Koritnu u isto doba naselilo njekoliko dripskih familija. Kasnije su dovedene dvije djevojke iz Potnjana i stale se dovadjati iz Tomašanaca, Gorjana, Semeljaca, pače i iz piškorevačke župe, što je potonje bila velika rietkost. Jedno dvije ili tri djevojke, odnosno udovice bile su dovedene iz Šljeradije, na ime Martinaca i Abjanovaca, ali na te je široko gledalo selo kao na bijele vrane. Sada se dakako pri općoj seobi raznih narodnosti i u tom pogledu mnogo i jako popušta.

Jedna od glavnih značajka starih »dripa«, navlastito Vučana, bila je izgledna pobožnost i očita postidnost: čudorednost uobće. Ta lijepa svojstva donijela su oni sa sobom iz Bosne i sačuvali jih za kakovih 100 do 120 godina. Crkva jim je i molitva vazda draga bila. Ako nije missa po nedjeljama i svetkovinama bila na Vuki, oni su išli u Širokopolje i u Ponitovce, pače u zimsko doba, kada radi bara i neprohodnih putova u mlade nedilje nisu mogli u Ponitovce, oni bi išli (osobito žene) u priličnom broju u veoma udaljeni Čepin. Na zornice hrlilo je i staro i mlado, a tečajem cijelih korizmâ obavljali su sámi na večer u crkvici zajedničku pobožnost, koju je župnik Benko oko godine 1890-e (da li pravom?) dokinuo. — Bračna vjernost čuvala se je kao oko u glavi, a razpojasana žena i bezstidna dejvojka bila je za ruglo cijelomu selu. I djeca bi na takovu prstom pokazivala. Na primjer: Kopljarska, a i mnogih drugih kuća, mlada žena ili djevojka nije u ono zlatno doba smjela pod živu glavu izaći na večer na prelo, pače ni zapjevati na sokaku. Tako je to bivalo od prilike do godine 1860-ih odnosno 1870., ali od onda se je već stala širiti razpuštenost, tako da je bilježnik Vincek sa četnicima morao dati raztjerivati bjesomučna prela. Prva vrata razpuštenosti kao da su

stale otvarati nevjestice dovedene iz Ponitovaca, Koritne i Beketinaca. — Prve kradje počele su također oko godine 1860-e, kada su se mladi *kicoši* Vuke stali sastajati i upoznavati na palačkom ili u vučanskom bircuzu sa sumnjivim Madžarima, kojima su u noćno doba predavali konje i svinje. A prvi hajduk pojavio se je god. 1861. u mladome Mati Č., jer ga je otac oženio sa nedragom djevojkom, što ga je otjeralo u šume. Prvo pako ubojstvo iza 120 godina doseljenja dogodilo se je istom godine 1874., kada su Vučani neovlašteno a na svoju ruku počeli krčiti vlastelinski jur posječeni — Hrastik. Onda je Božo P (M) u svadji radi medje ubio Marka A-Kr. Palikuća Vuka nije nikada imala. Podpaljivali bi jih zlotvori iz drugih sela (D. B.) — Iza godine 1876. počela su doseljavanja iz Ugarske, a počeo je i mladji muški naraštaj u poslene dane bezposličiti, zalaziti u birtije, piti i kartati se, pak je stalo ginuti čudoredje i pobožnost, ali stala i zijevati propast unucima starih, čestitih Dripa, tako da jih je od onoga vremena dosta leglo mladjih pod ledinu a dosta jih vidilo Lepoglavu i Mitrovicu. Imetak pako bilo u zemljištnom posjedu bilo u marvi, stao na očigled nestajati, kao što nestaje suhi sitni pijesak izmed prsti.

Vučani, kada su naselili Vuku, dobili su od biskupa 40 sersija zemljišta za njive i livade, to jest oko 640 jutara urbarijalnoga zemljišta sa právom na 200 jutara urbarijalne šume i na istotoliko pašnjaka, kada se jednom šumski posjed izmed vlastelinstva i kmetova dijelio bude (Segregacija). Njive i livade (ove uz potoke i bare) sterale su jim se po *Plandištu*, po *Škulama, Kovačevcima, Medjubara, Markovcima, Tuku, Tučeljku* i *Teočnjaku*, dočim se po *Jermancima*, u koliko se dopao Vučanima nanizale livade punc briestova i vrba. — Kada se je pučanstvo stalo množiti, trebali su i Vučani više zemljišta, pak su stali krčiti pojedine šikare, pače i pojedine komade šuma, na kojima bi vlastelinstvo koju godinu prije prodalo i izsjeklo hrastove, jer druga vrsta drveća u ono doba nije imala osobite vrednosti. *Prva* krčevina bile su *Ograde*, selu najbliže šume, koje su krčili oko godine 1790—1800-e, pak su je izkrčili do u pravac njegda Klaićeve i Eljugine livade — prema početku Plandišta. Oko godine 1845. krčili su istu šumu dalje do potočića Mlake, a godine 1855. do 1865. izkrčili su njen preostatak do šume »Gradine« i nazvali te potonje njive »Krčevine« koje su podpadale pod hatar koričanski.

Oko godinâ 1820 i 1830-ih krčili su komadiće šumâ, ležećih uz riečicu Vuku, a koje su zaokruživale njivu Teočnjak,

Sl. 1: Nacrt posjeda sela Vuke god. 1760.

i nazval i jednu »Džombara«, jer je sav kraj uz Vuku bio pun džomba, a onaj drugi komad blizu potoka Toka nazvali su »*Pošinac*« poradi njive pošine (dopsinskog popa) ležeće u Morsunju ukraj potoka Vuke, a treći komadić ležeći med potokom Vukom i javnom cestom »Ciganjušom«.

Nego najveći kompleks zemljišta, koje su izkrčili, bile su »Siče«, ležeće od Prokopa uz put u Beketince, te do puta iz Beketinaca u Osiek. Siče su do godine 1830—35. bile uzorna hrastova šuma. Izsjekao ih je tadanji vučanski bačvar Gjuro Jakob sa njekim drugovima iz Osijeka. Pa kako su ti bačvari upotrebili samo debla za bačvarske duge a sve ostale ogranke i klade ostavili u šumi netaknute (koja šuma mimo hrastova i glogova druge sastojine nije ni imala), pa kako je s' tih klada i ogranaka vremenom opala kora, to su one posve zabielile i cio kompleks izgledao bijel uslied čega je narod tu maticu njekadanjih »Siča« nazvao »Bijelim kladama«. Krčiti jih je počeo godine 1856. tako da su do godine 1868-e bile posve izkrčene. U isto doba krčili su uz Bijele klade, odnosno uz put u Beketnice, ležeće »Dubravice« ter vlastelinski komad Jezmanaca, obraćajući potonje samo u livade. — Med godinama 1840. i 1850. još su izkrčili male Dubravice, ležeće poviš Markovaca a pri ulazu u Saonički lug, a u društvu sa Širokopoljcima g. 1859/60. vlastelinski »Panjik«, koju potonju krčevinu dalo jer vlastelinstvo njima i Širokopoljcima na obradjivanje uz trećinu i polovinu sve do godine 1885-e kada ga je pripojilo majuru Leniji. — Sve te šume i šikare okupirali su Vučani više manje na svoju ruku, pak bi jim vlastelinstvo, odnosno biskupi naknadno to odobrili. Netom bi trgovci posjekli hrastove, a vlastelinstvo novu šumu odmah ne zasadilo, naši bi seljaci, mà se u šumi nalazilo još dosta amo tamo stojećih hrastova, sjekirom i budakom u šumu, pa daj sjeci i pali klade, kopaj i krči trnje i gloginje. Sve do godine 1868-e nisu oni marili za ogrievna drva, jer su imali dosta trišća i sitnijih trgovačkih odpadaka, za to su i palili na licu mjesta, panjeve, klade i ogranke. Drâgo! onda i sada? Sada da jim je za ogrîev i kukuruzovine dosta.

U času segregacije g. 1876. imali su Vučani takvih *krčevina* (slobodnog zemljišta) *oko 940 jutara*, takoreć za 300 jutara nadmašile te krčevine onih urbarijalnih 640 jutara njiva i livada iz godine 1760-e. Blagost i dobrota biskupa vlastelina, navlastito biskupa Strossmayera, bila je tolika, da ne samo da nisu bili kažnjeni za samovoljnu okupaciju zemljišta, nego su plaćali u ime arende 40—60 nčića po jutru, riedko kada i

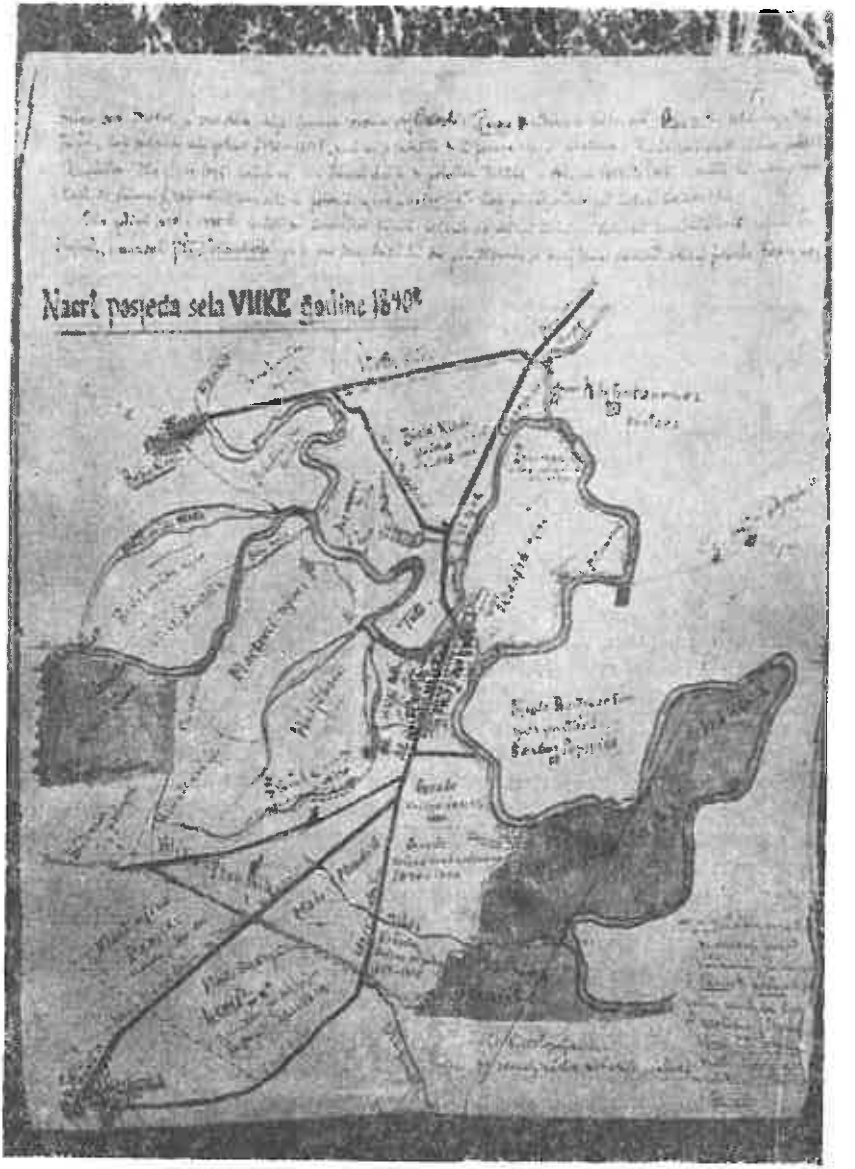

Sl. 2. Nacrt posjeda sela Vuke godine 1890.

forintu na godinu, dočim bi državni porez na te zemlje pod imenom šuma plaćalo vlastelinstvo sámo. Tako je to bilo sve do godine 1876. to jest do godine, kada je za Vuku obavljana segregacija zemljišta, odnosno kada se je stalno odlučilo: šta će odsele pripadati Vučanima, a šta opet vlastelinstvu. Zatezanjem opet vladinoga povjerenika *Marka Manaskriotia,* jer je taj istom godine 1881. uza sve urgencije biskupa Strossmayera, u Djakovo stigao i stvar arendasticeo koncem g. 1883. uredio, morali su jadni Vučani na te arende plaćati i državni porez i vlastelinstvu zakupninu, pa to od godine 1876. sve do godine 1884., jer je istom 1. siečnja 1884. počeo obročni odkup tih zemalja i trajao do godine 1904. Taj novi teret je mnoge Vučane zaplašio tako, da su u strahu stali svoje krčevine u bezcenje prodavati, jutro po 20—30 forinti, pače i jeftinije, a kupovati jih ljudi, koji su čepinski Rastovac, Jabukovac i Morsunj jur prekupili i počeli jih u pustare pretvarati, da dvadeset godina kasnije hrvatskomu življu na Vuki sa prisilnom komasacijom tako rekav smrtni udarac zadadu.

Dok su šume i pašnjaci stajale u rukama biskupâ kao vlastelina, bilo je seljanima-podanicima *stopùta bolje,* nego li je to počelo bivati, kada su *sámi* postali gospodarima svojih šuma i svojih pašnjaka, za čime su neizkusni i svojom svjetovnom gospodom zavedeni toliko težili. A o tome ne ima dvojbe, da kraj svih tolikih tereta današnjega vremena nebi u toliko bili propali, da jih gotovo polovinom danas ne ima, a i što jih ima, da je to više manje sirotinja, — da su jim i danas biskupi zemaljski gospodari, jer bi jim oni sačuvali i šume i krčevine, i bila bi vrata nepozvanim gostima za dugo i dugo vremena zatvorena.

Šumâ je bilo kako oko Vuke, tako i oko Širokog polja, Beketinaca i Ponitovaca, pravo more, tako da su ta sela izgledala sa svojim njivama i baščama kao kakove oaze u toj nedoglednoj šumskoj pustinji. Sve do godine 1860-e mogao je čovjek dane i tjedne iz jedne šume u drugu prelaziti, a da ne vidi pravo pràvo sunca, bilo da se je krenuo od Vuke prema Čepinu, bilo k' Valpovu, bilo preko Ponitovaca k Našicama. Najveća šuma kod sela Vuke bila je *Saonički lug* ili po narodu prozvane »*Dubrave*«. One su se protezale od potoka Vuke (na beketinačkoj međi) pa sve do Ponitovaca, gdje su na skrajnjem rubu dolazile pod imenom Cerovca; sve do Tomašanaca, gdje se na obroncima nazivane Pašine i Svrakovnjak; pak opet od Širo gkopolja, gdje su dolazile do ceste k Djakovu pod imenom Dubravice, a iza Širokog polja prema Vuki pod imenom Pa-

njika, koje je ime istom iza sječe godine 1850. nadano. U toj su šumi s (Dubravama) kao i u drugim svima, imali Vučani *prostu pašu*, prostu drvarinu, pače i žirovinu. Za sve to uživanje pružali su oni vlastelinkstvu *neznatnu* ručnu i voznu odradu bilo u Leniji, bilo s kakovima odvozom u Djakovo, U Dubravama ili na rubu Dubrava imali su Vučani i svoje *kolibe* (stanove), kod kojih su njeki držali i svoja goveda, ali većinom svinje, osobito u žirovno vrieme. Prva je koliba bila Kopljarska blizu šume kraj potoka Vuke i Dubravica, i ta sa velikim šljivikom. povića) sa velikim šljivikom, treća Tabakov (Filipovića) »Budžak« u šumi sa prekrasnim voćnjakom; četvrta Pavlušća (Malčića), peta Domazetova koliba za svinje u šumi, a štala i štagalj uz šumu sa livadom i šljivikom; šesta Jančikova (Dobroševa) u šumi i sedma Svršića (Pavlovića) na početku šume kra jpotoka Vuke i Dubravica, i ta sa velikim šljivikom. Onda su još vis-a vis Rastičić, uz potok Vuku a na rubu Markovaca bile kolibe: *Andrijanića (Krajnovića), Gašina (Krajnovića na kraju sela, kod Kopljarevih sučelice, Gašinih) Krajnovića (kraj vel. Čorapovića) i Malčića (sučelice obćini).* Svi ovi žirili su svoje svinje u Rastičiću, — dočim su veliki Krnići i Rebići imali svoje kolibe kraj Prokopa a uživali su šume Siče i Jermance, a Klaići i mali Čorapovići bânili su po šumi Ključu.

U tim šumama, kako je jur rečeno, uživali su seljani kmetovi sve, sámo što nisu smjeli sjeći hrastove i u obće debela zdrava stablja. Ali imali su oni toga stablja dosta po svojim krčevinama, pa kada bi jim tko od odraslih u kući umro, odmah se je išlo na krčevine, pa sjekao veliki hrast (á hrastovi su i na krčevinama pripadali vlastelinstvu) i tesao se od njega kod kuće sanduk (lijes) za mrtvaca, a da ga redovito od strane vlastelinstva nitko za to nije na odgovornost pozvao. Jedino im je bila stezana sloboda u pogledu kúpljenja šišaka, ako je šuma u tom pogledu bila zakupljena po kojem trgovcu, većinom židovu. A bilo je donjekle stezana i pogledom na žirovinu, ali samo u dubljini ovećih šuma, ako je žir zakupio koji posjednik mnogih svinja. Tako je primjerice za dobe biskupa Raffaya i Kukovića u šume djakovačkog vlastelinstva, najviše oko Vuke, Ponitovaca i Beketinaca, znao koje žime dotjerati svoje svinje i sam osloboditelj Srbije, slavni knez *Miloš Obrenović*. Inače jagode brati, gljive kùpiti, goveda i konje po šumama napasivati, bilo je *dozvoljeno* svakomu; jedino što je šuma Ključ, kada je g. 1840-e pretvorena u branjevinu i pustara Lenija, bila strogo zabranjena ulazu marve, pak bi se za marvu plaćala dosta osjetljiva globa. Tako je to

blagostanje, kako jur spomenuto, trajalo sve do časa segregacije (1876.) kada su dobili 200 jutara obataljene svoje šume i isto tako 200 jutara pašnjaka. Odatle se dade razumiti, zašto su Vučani, pa i druga sela mogli dizati onoliko drvenih zgrada i imati onoliko krasnih ograda (s vrljikama i s tarabama) oko svojih podkućnica, svojih šljivika, djetelišta i livada, jer su imali za badava ili uz neznatnu cienu u izobilju hrastove gradje.

I prvi Vučani, kada su se godine 1754. ovamo doselili, nisu zatekli čistoga zemljišta, nego obraslo šikarom i šumama, koje su morali krčiti i tako si podići kuće i urediti gospodarske zgrade; čistiti tlo, na kojem će dobiti dobre oranice i livade i tako si prirediti skóra svoja urbarijalna selišta. Da je doista tako bilo dokazom su one bezbrojne sto i više godišnje divlje kruške i jabuke, koje su se po tim njivama još do godinâ 1880-ih vidjevale, t.j. dok nisu tudjinci stali na Vuku doseljavati, jer Niemac koliko voli i miriši zemlju, u toliko ne trpi drveća na njivama i livadama. Od ostataka tih hrastovina svojim urbarijama mogli su stari Vučani kroz cielo prvo polustoljeće podmirivati sve svoje životne i gospodarstvene potrebe, tako, da su okolne šume u pravom svom djevičanstvu mogle dočekati XIX. stoljeće ter podići do uzornosti vlastelinstvo djakovačko, a podići i kulturi i cijeloj domovini našoj.

Tko bi prije 50 godina hodajući po šumi mogao misliti, tko bi i danas rekao, da je na tlu Saoničkog luga nikao, da su u hrastovima dragih naših Dubrava rasli temelji hrvatskog sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu? Nitko; pa ipak je bilo tako. Godina naime 1865—1866—1867. posjekla je firma Türk i Turković iz Karlovca 14.000 hrastova u Dubravama vučanskim. Od toga novca poklonio je veliki biskup Strossmayer, slaveći 300 godišnjicu sigetskog junaka Hrvata Nikole Zrinjskoga za *utemeljenje* hrvatskog sveučilišta u Zagrebu 50.000 forinti iliti 100.000 kruna, i time udario *prve temelje* našemu sveučilištu, koje je 10 godina kasnije (1874.) dne 19. listopada velikim slavljem bilo otvoreno. A tko bi rekao, da ono biskupovo sjedalo i kanoničke klupe u prekrasnoj stolnoj crkvi djakovačkoj potiču od hrastova sa vrha Dubrava, to jest iz Cerovca, na kome je kasnije naseljeno novo selo Jurjevac? A ipak je tomu tako. Godine naime 1871. kupio je osječki trgovac s' drvom L. Newürth 2000 hrastova u Cerovcu, ali je biskup J. J. Strossmayer zapovjedio, da se prije sječe izabere 50 najboljih hrastova i od njih izreže sva gradja, koju će trebati crkva za svoje nutarnje drveno uredjenje. Od te su dakle gradje,

od hrastova iz Cerovca i Dubrava, kako oni ormari u sakristiji, tako i rečena sjedala i klupe, sva klecala po crkvi, pače one dvije pozlaćene trpeze kraj velikog oltara kao i one dvije velike izpovjedaonice pri ulazu u pobočne ladje. A da budemo podpuni moramo reći, da su i temelji naše jugoslavenske akademije nikli u šumama oko Ponitovaca i Vuke (Panjik), jer je godine 1859. barun Ambroz Vranicanji u tim šumama kûpio 3.298 hrastova za svotu od 51.948 forinti, od koje je veliki biskup na banskoj konferenciji u Zagrebu dne 10. prosinca 1860. uz krasnu zakladnicu predao banu Ivi Šokčeviću svotu od 50.000 forinti za osnivanje »Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu«, hoteći da ona bude ognjištem za sve južne Slavene, *med kojima da Hrvati prvu i glavnu riječ, kao najumniji, vode,* — A tko bi pobrojio još kudi kamo veće hiljade pače stotine hiljada, koje je veliki biskup iz naših šuma — navlastito oko Vuke, Beketinaca i Ponitovaca — izvadio i u veličanstvenu stolnu crkvu djakovačku-maticu svih crkava po biskupiji našoj — uložio. Zato naraštaj naš, i sav narod hrvatski, kada pomisli na sveučilište u Zagrebu, u kom se sinovi naši uče za sudce, profesore, liečnike; kada pomisli na akademiju našu, koja pronosi slavu naroda hrvatskoga po svem učenom svijetu; kada čuje za galeriju slika u Zagrebu, radi koje nam mnogi zavide, neka se sjeti šuma oko Vuke, Beketinaca, Punitovaca, koje su djedovi naši krvlju svojom zalijevali, da iz njih poslije dva, tri stoljeća izniknu spomenici kulture, kako nas neprijatelji naši neće moći više utamaniti, izkorenuti; — a kada Vučani, Ponitovčani i Beketinčani budu zalazili u veličanstvenu crkvu djakovačku, neka u onim ciglama vitkih tornjeva, ubave kupole i kolosalnih absida; neka u prekrasnim slikama, kamenitim oltarima, a navlastito u onoj drvenoj rezbariji nutarnjosti prostrane crkve gleda njekadanje hrastove Dubrava, Panjika, Cerovca, Pašina, Hrastika i dr. pa će jim se duša na taj pogled smiriti i blagoslivat će ruku, veliki um još većeg biskupa, koji je umio kolosalne hrastove u prâvo vrieme oteti trulosti i postaviti jih u veličanstvene spomenike, koji će vjekovati i koji će se ne jednomu ili drugomu selu biti od velike koristi, nego cijelomu narodu našemu. Nato neka Dripe naše često misle, neka se ponose s toga, a taj ponos neka jih vodi svakoj čestitosti, da budu čestiti, radini i štedljivi, kako su jim to i stari njihovi bili!

Njeke od ovih šuma okolo sela Vuke, o kojima je eto bio govor, bile su još godine 1860-e upravo djevičanske, što navlastito vriedi »*Dubravama*« (Saoničkom lugu), koje su u

obće bile *prva* šuma u cijelom vlastelinstvu. Prevladjivao je u njima hrast; pače grabova, klenova i divjaka jedva je bilo 10%, a tek ovdje ondje na razdaleko vidjevao bi se i po koji panj odsječen prije kakovih 50—60 godina. Hrastovi su bili prekrasni, debeli u promjeru 4, 5, paće i 6 stopa, tanjih nije bilo, a sámo deblo bilo je do prvih ogranaka čisto i uzpravno barem na 10 i 12 metara. Truli se jedva koji našao, mà da su brojili 250 do 300 godina vieka svoga. Mogu reći, da sam za svoga vijeka vidio mnogo šuma po Slavoniji (i Krajini), ali onakovih hrastova kao u Saoničkom lugu, što se debljine i jedrine tiče, nisam vidio. Toj šumi je jako pogodovala umjerena poplava Vuke, pogotovo, kada su glavnu njegovu struju beketinački Srbi oko godine 1725. sa podignućem gata (poprećnoga nasipa na Vuki) okrenuli u svoju Mläku, da jim bolje tjera njihovu novo podignutu vodenicu dalje na Vuki-Mlaki. Dubravama sličnih hrastova nalazilo se u *Cerovac* i u *Panjiku*, koji su sa Dubravama i sačinjavali jednu šumu. Dubravama susjedni *Hrastik* (oko 70 jutara) imao je doduše sámo hrašće bez ikakove druge primjese, ali je to hrašće — mà lijepo i uzravno — bilo barem za 80godina mlađe od onog u Dubravama. — Šume *Jermanci i Dubravice* imale su uz hrastove dosta smjese od briestova i jasenova. Hrastovi su bili debeli i vrlo visoki, ali jim debla imavala dosta ogranaka, počem šuma bila orijdka. — O *Sičama* govorio mi je moj pokojni otac, da su imale prekrasne hrastove, med kojima je bilo dosta sa 6 stopa u promjeru, akoprem su preovlađivali oni sa 4 stope. Dakle šuma od 300 godina. Naličnе debljine nalazili su se panjevi na polju Ciganjuše i Pošinaca. — Na Ogradama i na Krčevini bili su obični hrastovi od kakovih 200 do 250 gdina, med kojima je bilo mnogo trulih, po svoj prilici radi preveć mokroga tla. Ali našao bi se i tamo po koji hrast bakonja, koj je iz samoga debla bez ogranaka dao po 150 akova pinterske građe. Moj je otac kao kalfa radio u toj šumi kao i u susjednom »Ključu«. U »*Ključu*« su pod biskupima: Mandićem, Raffajem, Sučićem i Kukovićem palili pepeo iz briestova, koji je pepeo služio u razne kemičke svrhe pri obrtu. Hrastovi su Ključa, koji nisu bili na gusto rasli, u većem dijelu posječeni med godinama 1835. i 1840. i kazivali su dobu od 180 do 200 godina. Nisu se izticali svojom debljinom, ali — vele — da tako cjepkih hrastova nije imala nijedna druga šuma. Nakon sječe Ključ je odmah postao branjevinom, ali se nije sadio žir, nego je nikao, gdje je htio; samo su mali Čorapovići na svojoj njivi u šumi posijali žir i to je ona grupa liepih vitkih

hrastića u dobi od 80 godina. Preostatak starih hrastova posjekao je godine 1873. trgovac Sedlaković iz Osieka ,a na predlog bivšeg direktora vlastelinstva Vladoje Čačinovića sječe se i krči Ključ sada (od g. 1910—1914.) sve do željezničke pruge, jer da će kao njiva priključena Leniji nositi vlastelinstvu više koristi, nego li bi nosio kao šuma. I tako Vučani u neposrednoj svojoj blizini, neće više imati niti jedne odrasle šume. — Male *Požarike* imale su čisti hrastik, koji je kazivao dobu od 150—200 godina. Posječene su godine 1894. — Prostor pako *Grabine* bile su nalik razrovanoj livadi, to jest kazivale su, da su u razmaku od 100 i više godina mnogo puta bile i izbir i u pojedinim skupinama sječene. Ovdje ondje stajali su lijepi i zdravi hrastovi u hrpama na kakova dva ili tri □ kilometra, ali većinom nalazilo se kolosa tek med šikarjem. Ja sam godine 1872. naišao na jednoga stećeva i zelenoga bakonju, koji je posječen kazivao 7 stopa u promjeru a dao sàmo iz jednoga panja duga za jedno bure od 120 akova. Ostalo su bile òtoke (grane) iz kojih je trgovac izvadio još mnogo duga za dvojke i petake.

Kada već govorim o šumama, moram spomenuti i one šume preko potoka Vuke, njegda na posjedu vučansko-dopsinskih križara, vitezova sv. Ivana, a kasnije (do godine 1883.) čepinskih Adamovića, jer su i te šume znatno uticale na život i djelovanje starih Vučana. A to su šume: Rastovac, Jabukovac i Morsunj, koje su sve tri šume, jer nisu bile ničim odieljene, Vučani nazivali sàmo *Rastovcem.* Hrastovi u toj šumi u 3/5. izmiješani sa grabovima, lipama i briestovima, kazivali su dobu od 160—200 godina, a pogdjekoji bakonja govorio bi da je još dugo pod turskim gospodstvom bio na životu. U toj šumi bilo je divljači na pretek, osobito kada je onaj kraj uz selo Vuku na liniji Magjarevog vinograda prema Čorapovićevim njivama u Ključu g. 1860. bio izsječen, pak narasla nova, gusta, neprohodna branjevina. Malo je prošlo godina a da kurjaci nisu noću za ljetno-jesenske paše u bari poklali kobilama barem desetero ždrebadi. Ali su i Vučani krádom se znali dočepati u Rastovcu koje srne, kadšto još i žive. Kako je Rastovac bio tudjega vlastelinstva, to su se Vučani naplaćali globe, ako bi jim marvinče mà samo koraknulo u šumu. Inače: jagode brati (a tih je tamo silesija bivala) gljive pobirati, *u vrtlozima ribu loviti,* i šiške kúpiti, bilo im je dozvoljeno. Za ljute ciče zime čulo bi se noću čak u vučanske sobe, kako hrastovi poput puške u deblu svome pucaju, radi čega se u svome rastu i nisu mogli osobito razviti. U toj je šumi moj dragi otac izradjivao

duge za sebe i za prodaju punih 25 godina (od 1845. pak do svoje smrti 1871.), pa je zato Rastovac meni u sve tančine bio poznat. On je meni da pravo kažem uz moga otca tumača, bio prvom i najboljom školom za upoznavanje bilja i prirode u obće, jer sam došavši u gimnaziju bio skoro gotovi botaničar i gljivar, zmijar i ptičar. Rastovac je, kao i Lipovac, te ostalo vlastelinstvo čepinsko, osim nješto njiva, iz pl. obitelji Adamovića prešlo u tudje ruke, koje su sve te šume (oko god. 1883.) izkrčile i pretvorile u moderne majure. A obitelj Adamovića, koja se nije znala svome narodu priljubiti, pače mu ni jezika naučiti, izginula je sa sva tri svoja plodna i bogata vlastelinstva: Čepinskoga, Teljskoga i Aljmaškoga.

Neka mi se ne zamjeri, što sam se u povijesti sela Vuke sa šumama pozabavio; ali te su šume sačinjavale donjekle povijest ovoga kraja kroz tri stoljeća, godine od 1600-e do 1900-e; zatim su te šume u velike uticale u život i dobro stanje starih Vučana, jer oni po njima pasli svoja goveda i svinje, a od marve, a ne od hrane, podmirivali su naši stari novčane i druge svoje potrebe; a napokon valja, da i mlađi te budući naraštaji Vučanski znadu: kakove su se sve šume oko njihova sela nalazile, i da je u njima bivalo hrastova, kakovi se više ni za tri stoljeća odhraniti neće i kakovih *nigdje* na svietu više vidjeti neće. Oni spadaju već u priču.

Kada sam malo prije govorio o slobodi Vučana po vlastelinskim šumama, onda sam spomenuo, da su Vučani prigodom segregacije (1876.) dobili 200 jutara opustošene šume i 200 jutara šikare u ime pašnjaka, pa mislim da mi je dužnost to opustošenje ovdje donjekle razjasniti. Segregacija, to jest razdioba šuma i njiva izmed vlastelinstva i izmed njekadanjih podanika nastanjenih u 53 sela Djakovštine obavljena je med godinama 1869—1880. Biskup ju je doduše naredjivao još godine 1863. i plaćao za to posebne zemljomjere, ali je vlast. odvjetnik Mirko Horvat stvar zatezao i napokon ju prema svojoj ćudi tako provadjalo, da u mnogim selima nije zadovoljio ni seljana a ni pokoristio vlastelinstvo. Nego najgore su prošli Vučani. Sva druga sela dobili su šume kao šume, samo Vučani skroz izsječenu i obataljenu šumu. Oni su vazda računali, da će njima kao urbarska šuma pripasti 200 jutara od šume Dubrava (Saoničkog luga), jer su jim Dubrave bile najnaručnije, a i 200 jutara pašnjaka makar i u opustošenim Dubravama. Ali su se prevarili. Kada su se hrastovi g. 1865—1867. u Saoničkom lugu sjekli, nije nitko prosvjedovao, a kada je godine 1872. i preostatak hrastova u Saoničkom lugu bio prodan, a

godinu kasnije prodan i Hrastik ,onda se tek sjetili da imadu právo na šumu, sa hrastovima. Ali je blio već prekasno, jer više u području sela Vuke nije bilo ni jedne odrasle stećeve hrastove šume, osim mladoga Ključa sa prevlađujućim grabovima, i Požarika u Koritskom ataru. Potužili su se, ali nisu imali uspjeha. Rečeni Mirko Horvat dokazao je, da oni nemaju prava na podpunu šumu, jer su *samovlastno* izkrčili Siče (Bijele Klade), koje im je vlastelinstvo naknadno odobrilo, i jer oni u obće imadu toliko krčevina, koliko drugdje 3—4 sela skupa ne imaju. I doista prigodom segregacije dokazalo se je, da u sva 53 sela imade svega 12.000 jutara krčevine, a od toga da odpada na sáme Vučane 940 jutara, dakle jedna trinajstina u cijelom spahiluku. A javno se je u selu znalo i govorilo, da je to Horvat učinio *sporazumno* sa starim Fabijanom Rebićem i Ivom Malčićem (kuća od birtije koso), za onda glavarima oko uprave urbarijalnog zemljišta. Oni su se, ter još njeki. polakomili za zemljištem u Dubravicama, Sičama i Jermancima, kojega su si duplo i triplo više tamo izkrčili, nego li drugi, pak su šutili i druge na šutnju navraćali, kada je bilo práva hora govoriti, da svoje pravo na podpunu šumu obrane. Tako su dobili g. 1876. u Saoničkom lugu 200 jutara u ime šume, a 200 jutara u ime pašnjaka, zemlje doduše gledom na plodovitost u cijelom ataru ponajbolje, ali kao šume posve opustošene. Hrastova se je na tom prostoru nalazilo jedva 100, i to slabih i mladih, a grabova, klenova itd. oko hiljadu. Ali koja korist, kada jim nito nije imao tko čuvati, nego je siromaš vučanska tečajem 10 do 15 godina to sve s dana na dan izsjekla, pa u Osieku prodala. Jedan dan bi u šumi sjekla, a drugi vozila u Osiek, pa dobivali za kola cjepanica 1 for. 20 do 1 for 50 nčića; tek toliko da si kupi pregršt brašna i da se malo napije. Na tu je abnormalnost bila po pojedinim seljanima upozorivana i obćina i podžupanija, ali se gospoda nisu ni maknula, a imućnijima je opet na Vuki to bilo drago, jer su na tih 400 jutara mogli besplatno izpasivati stotine i stotine svoje marve. A ipak je onda i sámo onda bila prava hora po toj prilično još sjenovitoj šumi, sa skoro nikakvim troškom zasaditi žir, kako bi danas imali prekrasnu hrastovu šumu staru kakovih 35 do 38 godina. Dakle već uporabljivu i za gospodarstvo i za ogriev, jer bi se morala prorieđivati. A da su imali odmah i svog lugara, mogli su si u onim grabovima i kladama racionalno postupajući priskrbiti ogrijeva barem za 30 godina. Tako su istom godinah 1890-tih pod kot. šumarom Jar. Šughom mislili na pošumljenje, pak tu

pustoš izdali u zakup židovu Mavri Joffe-u koji se obvezao: stojeće panjeve i šikaru izkrčiti, zemlju kroz 7 godina uz neznatnu arendu uživati i napokon ju 6-ste godine u jesen o svom trošku zasijati žirom. Bilo je Vučana, medj njima i gazda Luka Kopljar, koji su se ponudili tih 200 jutara pod istim uvjetima pošumiti, jer su sumnjali u sposobnost Joffeovu, dočim da oni sa svim svojim imetkom pružaju kud kamo veću garanciju, nego li prezaduženi Žid. Ali jih je kotarska oblast po nagovoru vučanskoga načelnika (inače siledžije) Dragutina Heilgšteina odbila. Pa doista, židov Joffe izvukao je od samih panjeva i klada dobitak od 5.000 forinti, otvorio si ciglanu, uživao 200 jutara zemlje kroz 6 godina, i za istu ostao dužan njekoliko hiljada for. arende i napokon kao prezaduženik odselio s Vuke, a da nije ni pokušao šume posijati. Sa takovom se propalicom (kartašem) selo nije smjelo ni moglo upuštati u parnicu, a ... Dragutinu Heilgšteinu je opet izmaklo tlo u občinskim službama. Tako je selo, nakon 24 godine vrludanja i nakon tolikog novčanog gubitka, ipak moralo o svom trudu i trošku saditi žir, koji je dosta puta već dobrano poniknut radi velike sunčane pripeke ne imajući zaštitnog hlada — i radi miševa stradao. A sve se je to godine 1876./77. ni sa stotim dijelom troška a sa podpunim uspjehom dalo učiniti, da je puk imao volje, imao pravoga gospodara. Tih 200 jutara opredieljenih za šumu ni danaske jošte nije podpuno pošumljeno, kao da je šuma kome dodijala ili da zajednica jošte malo njiva ima.

A zašto sam ja tu neugodnu stvar u obće spominjao i tako ju potanko opisivao? *Prvo zato*, jer će ta nova šuma trajati barem 200 godina, a ona jeste i ostati će *jedina* vučanska i u blizini Vuke, pak sadanji, a navlastito budući naraštaji, valja da znadu njezinu poviest, njezin težki početak, a *drugo* zato, što su sva druga sela u tom pogledu sto puta bolje, nego li Vuka, prošla. Tako na primjer: i za pašnjake i za šume dobili su šume sa hrastovima *Ponitovci* (na sámom pašnjaku bilo 4600 hrastova), *Beketinci*, *Širokopolje*, *Gorjani*, *Tomašanci*, *Bračevci* i mnoga druga sela. *Ponitovčani* prodali su odmah g. 1876/77. svoje hrastove za 136.644 forinte iliti 273.288 Kruna; *Širokopoljci* za 64.000 for. iliti 128.000 Kruna, *Tomašanci* za 82.990 for. iliti 165.980 Kr. *Gorjani* za 159.633 for. iliti 319.266 Kr., *Semeljci* za 98.000 for. iliti 196.000 Kr., *Koritna* za 100.000 for. = 200.000 Kr., *Mrzović*, koji nije šume odmah prodavao, za 158.000 for. iliti za 316.000 K., *Beketinci* g. 1879. za 60.000 for. iliti 120.000 K. a Vučani, koji su imali najljepše hrastove,

mogli su za nje još godine 1877. dobiti najmanje 120.000 for. a deset ili 20 godina kasnije bez dvojbe 400.000 Kruna. A kolika bi to pripomoć bila pri odkupu Krčevina, pri regulaciji Vuke i bara, pri gradnji željeznice, pri komasaciji itd. Jedan nesmotreni korak ne dade se više izpraviti, a sebičnost dragi Bog vazda, mà i u potomcima, strašno kàzni.

Kako je potok Vuka neprestano obavijao selo Vuku, kako su mu njive i livade proticale tolike bare i mlàke, a uz to se po tolikim šumama nalazili nepresušljivi vrtlozi, to je posve naravno, da su se oko sela vrlazale silne i velike zmije, a osobito s' proljeća ili ako se bare ni za najveće suše nebi presušile takodjer i ljeti. Stari Vučani su čitave pripoviesti izvodili o veličini pojedinih zmija, a mogu reći, da nisu pretjerivali. Ja sam sám s' proljeća i jeseni godine 1861. i g. 1863. vidio med vrbama kod Klaićeva gumna zmijurinu, koja je u promjeru mogla imati 7 ctm a bila duga preko 3 1/2 metra. Isto u Tabakovoj livadi i u istoj hutvajskoj bari zmiju dugu preko 4 metra, ali tanju od one Klaićeve. — U Klaića livadi kod Ključa vidio je stari Franjo Filipović (tabakov) (+1859. god.) zmiju, koja, kada je plivala preko Vuke u Rastovac, rastavljao se je pred njome šaš, kao da njetko gredu vuče. Ova se priča djeda Franje potvrdila gdne 1874., kada su kosci F. Böhma, koji je kroz više godina imao sav Klaića imetak u zakupu, pobjegli sa livade u selo, mà da su imali kod sebe pušku i svoje kose, jer su vidili u kablu kraj bunara dvije ogromne zmijurine, kojima su glave bile velike kao u manjega psa. A nalazilo se je u Ključu oko vrtloga još i posljednjih godina mnogo i mnogo zmija u dužini do dva metra, koje su bile kadre slomiti čovjeku ruku. — Uz Ključ osobito je Rastovac bio pun zmija, posebice tako zvanih *drvolaša*, jer po Ključu i po Rastovcu nije hodila marva. U Rastovcu nalazile su se 4 vrste drvolaša: jedna posve vitka a vrlo dugačka zelene boje. Ova je bila bezazlena. Druga ispod trbuha žutkasta a po ledjima crno modra. To je Eskulapova zmija, nepogibeljna, ali razdražljiva. Rado je boravila na drveću. Treća je bila bielo-žuta, postrance žuta a po ledjima je imala crtež naličan otrovnoj rodjovki. Plazila bi mirno, ali ako bi se na nju navalilo, bila bi upravo biesna. Ja sam ju držao, da je to tako zvana »Balkan Naker«, koja je imala 2 velika zuba ne napried, nego natrag u čeljusti, pa ako i nije imala otrova u zubima, a ono

bi s njima jako izranila čovjeka, jer je se čovjek nije mogao osloboditi, dok joj nije glavu odsjekao i izsjekao, da ju s rane skine. Četvrta je bila sivkasta, kao i naše bjelouške, ali odebela i duga oko dva metra, a kadšto i više. Ova je i nepozvana znala navaljivati na čovjeka, pače za njim i skakati. Ovi su se drvolaiš vrluzali po rečenim šumama od travnja do konca rujna, pa su onima, koji nisu vjerovali u njihovu veličinu, ostavljali svjedodžbu u svučenim košuljama. A naši nevjerujući profesori osječki išli su se uvjeriti na »Kologjvar«, gdje su u onom ritu i podrtinama staroga grada nalazili zmija, ispred kojih su bez kapi krvi bježali. — Manjih je zmija, osobito s proljeća, oko sela Vuke po livadama i barama bilo moguće viditi ne na stotine, nego na hiljade, bilo kako plivaju po bari, bilo kako se sunčaju na livadi. Ja sam jih g. 1860. u društvu s' drugom djecom, kada smo tražili o Uskrsu kiseljaka u toliko spominjanoj Klaića livadi kod Ključa, vidio na obrežku šamca uz plot a u pustinju barem njekoliko hiljada, kako su se složile u hrpice, kako se slaže i prodaje šparoga ili zeleni luka na pijaci, pak se tam pri dopodnevnoj pripeki sunca grijale. — Svega je toga dakako sa krčenjem šikara i sa izsušivanjem bara nestajalo i nestalo. — Pravih otrovnica (ridjovka) nalazilo se je kod vlast. criepare (vis a vis bilježnikove podkućnice), gdje jih je bilo uprav riedkih debelih eksemplara, a nalazilo se i po njenim vučanskim baštama, gdje su ujedale najviše svinje, a redovito nisu bježale pred čovjekom, pače bi ga atakirale. Vučani su jih zvali »parte« radi one šare po ledjima.

Kako zmijâ, tako je bivalo i riba po vučanskim barama. Pače bilo je godina, kada su ribe Vučanima bile glavna hrana; a Kopljani su imali svoje kolce i bubnjeve na vodi Vuki izmed Ključa i Jabukovca. Najobičnija su riba bili: šarani, štuke i karasi, (ovi u prekrasnim eksemplarima) nješto linjaka, bandareva, i bjelica. Druge vrsti nije bilo. Lovili su jih u bubnjeve, s mrežama, ali najviše sa »bacnjevima«.

Divljači je bilo također dosta, osobito zeceva po šumama i njivama, srne po Ključu i Rastovcu, vepara nikada a tako ni jelena, ali zato je po barama divljih pataka, čapalja, vivaka, ribarica i inih vodarica vazda na pretek; a po šumama, njivama, livadama i šljivicima ptica pjevačica i grabeljivica na hiljade i hiljade, pa svih mogućih vrsti, kojima današnji vučanski naraštaj jedva i imena znade.

Od zvieradi bânili su se u vučanskom kraju u velikom broju kurjaci i lisice, pak jih se je i po bielom danu moglo

viditi; pače motriti vukove, kako pojedinci navaljuju na konje ili goveda, ili kako glavom bez obzira bježe izpred hrpe svinja. Jedino kod svinja nisu mogli pograbiti svoje žrtve, ali kod konja bi redovito ugrabili ždriebe ili pače zaklali ponosnoga ždriebca, koji bi tobože branio kobile, ždrebad i konje. Konji bi se na ime i kobile, osjetivši u blizini kurjaka, skupili u hrpu u okrug, pak bi u sredini složili glave i tamo spremili ždrebad a prema vani bi okrenuli stražnji dio tiela ter sa ritanjem nogu odbijali kurjaka, ako bi na koje od njih navalio. Ždriebac bi pako okolo njih u krug gizdavo trčao i hrnjicao, da jih tobože obrani. Vuk bi pako čekao, kada ždriebac u trku spusti glavu dole, i onda bi mu se sa svojim kljovima objesio o grkljan i ždrijebac bi bio gotov. — Goveda bi se takodjer složila u okrug, ali glave prema vani, da ga tako mogu sa rogovima odbijati. Zato je govedče mogao samo onda zaklati, ako bi ga gdjegod pojedince zatekao. — Najviše su kurjaci klali na osami ždrebad i ovce, koje bi se skoro sáme podavale njegovom klanju. Čovjek bi jih u ljetno doba mogao zateći u kukuruzima, kako na kojem širokom panju ili kladi spavaju, a noću ba ga u zimno doba mogao naći na krovu ovčinjaka, kako odbaciva slamu, da može izvući koju ovcu. — Mjeseca siječnja i veljače, u doba njihove kucaonice, moglo jih se je u Rastovcu, Ključu i Lipovcu viditi 6, 8 pače i po 16 u hrpama, kako noću zavijaju; ali se tada ni jedan lovac, ni samac ni u družtvu, nije usudio da jih ide ubijati. Sa izsječenim šumama i sa izsušenim ritovima nestajalo je i tih krvopija, dok jim kotarski liečnik Dr. Franjo Labaš sa svojim lovačkim družtvom u cielom kotaru đakovačkom do godine 1904. nije posve stao na kraj. Uništio ih je trovanjem. — Lisice su se znale kao stalni gosti, dok su Vučani obilovali drvima i raznom gradjom u svojim šljivicima, nastaniti u kojoj hrpi te gradje, pak loviti živad na očigled domaće družine. Sada je već i njih manje, ali kako su lukave, neće se nikada dati utamaniti.

Stari su Vučani, kao i susjedi jim u Širokompolju i Beketincima, obilovali sa *voćem*. Ljubav prema uzgajanju voćaka ponijeli su oni sa sobom iz Bosne, jer tamo i Turci voće osobito kultiviraju. Može se reći, da na Vuki nije bilo kuće, koja nebi u avliji, u toru i u šljiviku imala njekoliko komada debala od najplemenitijih voćaka, i to onih, koje su bile za naše podneblje i koje su mogle živiti 80—100 godina. Ja sam imena

svih tih voćaka godine 1877. poslao pokojnom našem botaničaru Dr. Bogoslavu Šuleku, koji ih je god. 1879. uz pripomoć naše akademije publicirao u »Jugoslavenskom imeniku bilja«. — Stari Vučani imali voćaka ne samo oko kuće, nego i po livadama, po krčevinama, po njivama, a osobito kraj svojih koliba. Pače nalazilo se voćaka i po sámim šumama. Domazetovi na primjer imali su ne samo voćnjak kod kuće, opet kod kolibe, posebni kraj Kopljareve livade, nego i na svim svojim krčevinama imali su krušaka Miholjača tako, da te Miholjače nisu sámi nikada brali, nego prepuštali, da jih bere, tko hoće. Isto je tako bilo i kod Andrinih (Velikih Čorapovića) u pogledu ljetnog voća na njihovom pašnjaku, koje je *slobodno bilo*, tako rekav svačije. Tabakovi (Filipovići) imali su kod kuće barem 40 raznih debala voćaka, kod gumna isto tako, a osobito kod njihove kolibe »Budžak« zvanom. Oni su redovito za same srčike iz Budžaka mjeseca studenoga u Osieku dobivali za dvoja kola 60—80 for. — A za ljetne kruške mogli su Vučani po deblu dobivati 6—12 forinti, i još je na pretek ostajalo voća, ljetnoga za jelo i za sušenje kalotina, a zimskoga za jelo i za turšiju[14]. — Uz plemenito voće osobito su gajili šljive. Malo koji Vučana da nije imao šljivika na dvije ili tri strane. Kopljari su na priliku imali dvijekačare sa kakovih 30—40 velikih kaca i dvije pecare, a znali su izpeći preko 200 akova dobre i jake rakije. Sve njekako do godine 1870., pače i do 1880-e nije bio nitko željan voća; toga je počelo nestajati tek onda, kada su započele diobe zadružnog imetka i prema tomu započelo doseljivanje tudjinaca, jer tudjinac poginuo bi za voćem, ali voćaka nije trpio. U starije doba svi su skoro znali kalamiti, a mladje je učio prvi učitelj čestiti Tumuković; njegovi pak nasljednici nisu za to marili, dok nije pokojni Kühn opet započeo, a njegov nasljednik g. Vinko Reckoš marljivo nastavio obuku kalamljenja.

☆

Pismene izprave za *stanje duša* na Vuki sve do godine 1806-e nemamo: jer Čolnićev popis nabraja samo familije a ne duše. Tekar Mandićev šematizam od godine 1806-e veli, da

[14] Mnogi Vučani imali su u dosta udaljenim vinogorjima svoje vinograde. Tako Tabakovi, Pavlovići, Palušići (Malčići) Andrini kod Vrbice, Kopljari,, Domazetovići, Klaići, Krnići, Andrini (opet) Jančiković (nekoliko riječi nečitkih — prim. priređivača), Vukota i Gašini.

je na *Vuki* bilo 408 duša, *Punitovcima* — 544, *Širokopolje* 319, *Beketnici*, Katol. 182

eŠmatizam bisk. Sušića za god 1831. na Vuki bilo 434, Punitovci 610, Širokopolje 434, Beketinci 208.

Šematizam bisk. Kukovića za god. 1845. na Vuki bilo 501, Punitovci 612, Širokopolje 415, Beketinci 230.

Šematizam bisk. Strossmayera, za g. 1859 na Vuki 516, Punitovci 663, Širokopolje 439, Beketinci 212.

Šematizam bisk. Krapca za g. 1911: na Vuki 817, Punitovci 1004, Širokopolje 715, Beketinci 518.

Broja kuća na Vuki bilo je g. 1780. u svemu 29, a godine 1800-e svega 36. Godine opet 1860-e bila je 51 kuća, pa se med njima nalazilo i njekoliko starih, upravo iz dobe doseljenja, primjerice: Vračevića (Ivanovića), Kopljareva, Cvitića (Stipanovića) i još njeke druge. Sa *godinom 1863-om* počele su diobe u malom, pa se stale dizati nove kuće na razciepanim podkućnicama, a stale i inače prestare kuće rušiti te zamjenjivati sa novim zidanicama i sa novim drvenjarama, ali već pod criepom. Prva zidanica je bila velikih Čorapovića (Andrinih), pak Krnića, Rebića, Hoslingera, Krajnovića (Erdeža), Klaića, Kopljarâ, Domazetovih i njekih drugih manjih. Ali te nove velike zidanice kao da nisu zadrugama donijele osobite sreće, jer su se nabrzo stale trgati, a po tome i siromašiti.

Put od Broda preko Djakova u Osiek nije bio zidani, kameniti, nego prteni — zemljani. Tako je to bilo za turačkog vremena, a tako i za vremena oslobodjenja. Tek iza sretno dovršenoga rata sa nasilnim Napoleonim I-im, kada je težko izkušani car Franjo I. sa caricom Karolinom godine 1818-e putovao od sela do sela po bivšoj našoj vojnoj krajini, naredio je, da se zidju cese, pa med ostalima i ona od Broda do Osieka, kojoj će zadaća biti, da provozi trgovinu preko Slavonije u oBsnu i Sarajevo, a da bude i vojničkom cestom za svake slučajeve. Cesta se je počela zidati od Broda, pak je kod Trnjana pustila u zaledju stari turski drum kroz Topolje i Dragotin, nego udarila pravcem na Garčin, Andrijevce, Čajkovce, Vrpolje i Piškorevce do Djakova. Do Djakova je dospila istom godine 1835-e, do Tomašančkog briega g. 1841., do Vuke istom godine 1848., naprotiv stari druma kraj Kuševca (pustare) pa sve do početka vučanskoga Plandišta, tako da je nova *zidana* cesta rastavila Plandište u malo i veliko, ter razdielila Raffajevu pustaru »Leniju« od šume »Panjika«. Zidana cesta dovršena je pod Osiekom istom *jeseni godine 1864.*

Telegrafski stupovi sadjeni su i brzojavne žice nategnute su istom jeseni godine 1860-e sa postajama Osiek—Djakovo. *Pošta* je otvorena na Vuki godine 1839. ili 1840. Prvi poštar je bio Gj. Čelenković, oženjen sa seljačkom kćeri iz Kopljarske zadruge, od koje lozu vuče današnji Gašo Kopljar. Poštu je zadržao njegov sin Gjuro Čelenković sve do godine 1869., kada ju je preuzela zadruga velikih Krnića, koja si je držala izpitanog pošt. officijala. Kada su se Krnići podielili, razkomadali, preuzeo je poštu Martin Ribarić, do tada poštar u Starim Mikanovcima; a kada je taj oko godine 1897. otišao za poštara u Sriem u Pazovu, rukovodile su s njom njeko vrieme djevojke ekspeditorice, dok ju nije oko g. 1905-e preuzeo Josip Skavić; ali od tada nije pošta tolike znamenitosti, jer je otvorena 11. rujna iste godine željeznica, pak poštar odprema i prima poštu na željezničkoj stanici Vuka—Dopsin, a ne kao prije: u Osieku i Djakovu.

Kada je sa zidanom državnom cestom godine 1848. načinjen bio preko rječice Vuke novi most, onda je država za njegovo uzdržavanje podigla na početku mosta od sela Vuke na desno *maltaru* (malu sobicu), pak je maltar danju noću pobirao maltarinu od svih prolaznika — osim Vučana — i to za obična kola 2 novčića sa teretom 4 novčića. Malta je obstojala sve do godine 1870-e.

Občinsko poglavarstvo uvedeno je na Vuki oko godine 1835. za sela: Vuku, Širokopolje, Beketince, Ponitovce, Gorjane, Tomašance, Ivanovce i Viškovce, kojima valja pribrojiti i tri nova sela naseljena godine 1880-e: Josipovac i Jurjevac ter Krndiju naseljenu 1882/83. Ta su se sela držala u liepom i složnom skupu, dok se pod vladavinom bana Khuen-Hedervarya nije zaželilo i podupiralo cjepkanje občina u malene občine, a to sve u stanovitu svoju svrhu, što je hrvatski neuputni elemenat jako oslabilo. Prvi su se odciepili g. 1890. Gorjani sa Tomašancima i Ivanovcima i tako počeli sačinjavati jednu občinu, dočim su župu sačinjavali već od godine 1716-e. Godine opet 1892. odciepili su se Viškovci, ter sa selima Forkuševcima i Vučevcima iz semeljačke občine stali sačinjavati jednu upravnu občinu u Viškovcima. To je bilo provedeno pod kotarskim predstojnikom Stjepanom Kenfeljem. I napokon godine 1895-e odciepiše se pod predstojnikom kotara Zvonimira Žepića Ponitovci sa tri nova sela: Josipovcem, Jurjevcem i Krndijom, sa sijelom občine u Ponitovcima. Tako ostadoše u upravnoj občini Vuka samo Beketinci i Širokopolje. — Prvi je občinski bilježnik bio *Mijo Silagyi*, njekako do godine 1842.;

kada je ovaj otišao za bilježnika u Semeljce došao je na Vuku za bilježnika *Pavo Pavić*, a kada je opet ovaj g. 1852. preuzeo bilježničko mjesto u Semeljcima, došao je na Vuku za bilježnika *Dragutin Vincek*, bivši u oči magjarske bune 1848/49. djakovački klerik. Vincek je — mislim — služio do god. 1895. i navršio preko 40 godina službe, otišao kao pensionirac u Osiek, gdje je u par kratkih godina umro. Zamienio ga na bilježničtvu njeki *Jakob Wursler*, koji je g. 1900-e sa službe bio dignut a došao za bilježnika *Nikola Fadiljević*, koji ostavivši na Vuki ugodnu uspomenu, prešao je godine 1902-e u sriemsku županiju, sahranivši prije na Vuki sina osmoškolca osječke gimnazije. Od godine je 1902. na Vuki bilježnikom g. Rajmundo Kesterčanek, koji i sada upravlja sa občinom.

Do godine 1873. rukovodili su občinske poslove samo iblježnici, a na poslugu su imali jednoga momka i dva četnika za očuvanje reda po područnim selima. Pod vladom bana Mažuranića počeše i seoske občine dobivati načelnike pak je *prvim* vučanskim načelnikom bio starešina velike zadruge Fabijan Milanović iz Ponitovaca. Godine 1875. dobila je občina stalnoga pisara, a pod vladom bana grofa Ladislava Pejačevića blagajnika a bana Khuen-Hedervarya i ovrhovoditelja. Narod najbolje znade, da li mu je to služilo za napredak ili nazadak, a osobito mu je škodilo, ako je bilo trvenja med načelnicima i bilježnicima, pak su siloviti načelnici ostavili težkih tragova svoje žalostne uprave.

Vlastelinska šumarija bila je uvedena još pod biskupom Franjom Matejom Krticom, dakle pod konac XVIII-a stoljeća i obstojala je sve do godine 1880-e, to jest, dok nisu bile izsječene sve šume, osim Ključa i Požarika, a te je od onda, pa sve do sada nadzirao i nadzire nadlugar u Ponitovcima i šumarski pristav iz Djakova, dočim občinske šume nadziru kr. kotarski šumari.

Još su spomena vrijedni i njeki drugi doživljaji vučanskoga stanovništva, pak ću spomenuti i nje.

Godine na ime 1848/49. (za madžarske bune) prinio je sav hrvatski narod mnogo žrtava za obranu domovine i prijestola Habsburg-Lotarinžke dinastije, pa su ih primjeli i Vučani. — Kada su Osječani, većinom pristalice Magjara, nastojanjem vlastelina grofa Ladislava Pejačevića, baruna Gustava Prandau-a, Ignjaca Mihalović feričanačkoga, a osobito lukačkoga paroka Eduarda Talliana, spremili Slavoniju, posebice županiju virovitičku, da odciepe od Hrvatske a pripoje Ugar-

skoj, sazvao je tadanji podžupan Ljudevit pl. Szalopek, gorljivi košutovac, županijsku skupštinu za 30. lipnja 1848. u Osiek. Na toj su skupštini velikom većinom zaključili: da grad Osijek i županija virovitička neće slati svojih zastupnika u Zagreb, nego u Peštu i da odriču svoju poslušnost banu Jos. Jelačiću, a da priznaju svojim gospodarom carskoga komesara (inače Košutova doglavnika) Hrabowskoga, što znači: da se žele kao županija pribrojiti županijama Ugarske. To je dakako bilo izdajstvo na vlastitoj svojoj domovini i na jadnom našem narodu. Ali takvi su bili onda osječki matadori, većinom razne doselice Niemci i Magjari. Na toj skupštini bilo je mnogo skupštinara seljaka iz obližnjih sela, pa jih je bilo *i s Vuke*, koji su radje povjerovali magjaronima Osječanima, nego svome bratu Jozeti pl. Jankoviću de Granica iz Gorjana, koji je odrvraćao skupštinu od takova izdajničkoga zaključka i molio, da barem pričekaju, dok se vidi, kako će se stvari u Beču i Zagrebu razviti. Jedino Čepinci i Srbi u obće iz okolice, pa i Djakovci u Djakovu obližnja sela stajala su uz Jankovića... Dne 22. listopada 1848. zauzeo je Košutov general Kazimir grof Baćanji, izdajstvom baruna Jovića, tvrdjavu Osiek i spremao se odande navaliti i zauzeti srednju Slavoniju, dočim će u Sriem provaliti druge čete i operirati iz Pterovaradina. Jelačić je opet naredio svoje vierne graničare, da operiraju iz Slavonije i proti Osieku i proti Petrovaradinu. General grof Lav Nugent imao je zauzeti Osiek. U drugoj polovici studenoga 1848. došla je banova vojska u navodnu magjaronsku (Košutovu) Vuku, jedno da ju kazni, a drugo da odatle operira sa južne strane proti Osieku i zaprieči put magjarskim četama iz Osieka u unutarnjost Slavonije. Na Vuku je došao kapetan *Turina* sa jednim bataljonom Petrovaradinaca. Odmah je naredio Vučane i seljane iz obližnjih sela, da kopaju šamceve, obkope i načinu tako formalnu zemljanu utvrdu. Za tri nedjelje bio je čvrsti logor gotov i u njega se smjestile 2 satnije Križoka t.j. gjurgjevačko-križevačke regimente, a po selu Vuki pako sav bataljun Petrovaradinaca, koji su na daleko poznati radi svoje razuzdanosti i silovitosti. Vučanima su, kao tobožnjim Košutovcima, naijeli sila štete i nasilja, dok jih nije obuzdao nadporučnik Obtrkić, rodjeni Sikerevčanin. Tom sgodom bili su kao glavni Košutovci označeni: Domazet Nikola, Eljugić Nikola, Filipović Antun, Klaić Petar, Kopljar Mato i Malčić Marijan. Svi su ovi banskom naredbom izgubili izborničko pravo, a djed Petar Klaića i djed Mato Kopljar kao glavni bundžije odpremljeni u Zagreb u zatvor, a Marijan Malčić u Osijek. Ovaj je u brzo

bio pušten na slobodu, ali ona dvojica iz Zagreba tekar na drugu godinu, kada se dokazala njihova nedužnost. A svemu je zlu bio kriv Fabijan Rebić i Rôko Malčić, koji su bili na onoj zloglasnoj županijskoj skupštini 30. lipnja u Osieku i u ime Vučana izjavili pristajanje uz Košuta, a ipak kasnije kada je vojska pirspjela na Vuku, objedili druge, nedužne ljude. Da se je stvar tako izvela, to sam kao djače toliko puta slušao iz usta starijih ljudi, koji su krivili samo Fabijana Rebića i Roku Malčića, te mlitavog notaroša Pavića, koji nije htio istine braniti. Dne 9. prosinca 1848. dobila je vojska od generala Todorovića nalog, da ostavi Vuku i da se povlači k Čepinu i k' Osieku. Tako je Turina sa svojih 700 Petrovaradinaca ostavio Vuku — ostavivši nješto vojske da čuva logor — i krenuo prema Drženici-Tenju, a ostalih 5 satnija (2 križoka a 3 serežana-crvenkapa pod kapetanom Weissom) krenulo je prema Čepinu. Dne 19. prosinca provalili su Magjari iz Osieka i na početku Čepina izmed druma i one šume s desne strane (dakle na onom prostoru, kojim danas željeznica juri) razvila se žestoka bitka, u kojoj su Hrvati brojem *deset puta* slabiji pobiedili Magjare. Početkom veljače 1849. unišle su graničarske čete u gornji grad Osiek, a već 14. veljače predala se i tvrđava opet u hrvatske ruke, i tako je nestalo poslednjih soldata iz vučanskoga logora i sela Vuke. Mjeseca kolovoza 1849. skršena je magjarska sila kod Villagošće blizu Arada, ali samo za vrieme od 18 godina. Vučanima je ostavila ta buna žalosnu uspomenu, pa da nisu bili ćudi mirne, kako u obće jesu, to su uz velike materijalne štete, mogli mnogi i mnogi platiti glavom, ako prem je desetak njihovih sinova vojevalo pod slavnim Radeckim u sjevernoj Italiji za cara i za dom.

Godine opet 1867. dne 31. listopada, dakle u predvečerje Svih sveti, raznio se kao munjom nošeni glas: da Krnići i Rebići u koritu suhe Vuke kod Tučeljka *kopaju dukate.* Po podne na ime toga dana naišao je Rebićev svinjar u suhoj bari na dva sjajna dukata, koja su izrovali njegovi svinji, pa ne imajući kod sebe nikakvog orudja, s kojim bi dalje kopao, ode do blizu se nalazećih Krnićevih težaka, koji su orali njivu za sijanje žita i zaište od njih budak. Krnići se odmah dosjete za što on kao svinjar treba budak, jer je prije dvije godine i njihov čobanin na istom mjestu naišao na jedan dukat, pak ostaviše obadva pluga i poletiše na dotično mjesto i kada doista iskopaše nekoliko u zemlji razasutih dukata, otrča jedan kući po lopate i motike. Za čas se nađe tamo sva kuća Krnića i Rebića, a već u mrak potrkaše i mnogi Vučani, da pri svjetlu

svijeća kopaju blago. Nego osim Krnića i Rebića nije drugi nitko našao ni jednoga. Po kazivanju tadašnjeg bilježnika Drag. Vinceka našlo se je oko 300 komada dukata, jer se pravi broj nije dao ustanoviti, počem su ljudi tajili, bojeći se da jim oblast neće dukate oduzeti. Ja sam vidio te dukate. Bili su venecijanski iz dobe nesretnog dužda Marina Faliera (+ 1375.) pa to od čistoga zlata, jer su se vrlo lako pod prstima savijati. G. Vincek je kûpio jednoga i poslao hrv. nar. muzeju u Zagreb, gdje će i danas biti u numizmatičkoj zbirci. Vučani su svoje dukate krâdom prodavali židovima i zlatarima po Osieku i primali 4 forinta po komadu. I ja sam htio kupiti i davao 5 for. ali nisu dali, misleći u Osieku više dobiti. — Ali što je najglavnije u toj stvari, jeste:da su stari Vučani još za moga djetinjstva govorili da u tristoljetnoj već posve šupljoj topoli, koja je upravo tamo kraj obale Vuke stajala, njegda u vršiki imade sakriveno blago. Tu su topolu njekako godine 1862. pastiri pri dnu debla, a bila je već sva šuplja zapalili, pa kad joj je pridanak izgorio, srušila se u baru (Vuku), koja je taj par bila puna vode i nije se kroz njekoliko godina osušila, tako je i topola iztrunila i dukati se razasuli po blatu. — Drugačiju su opet tradiciju tom sgodom govorili beketinački Srbi, na ime, da je njihov gospodar, Turski aga, jašio na konju k svome prijatelju agi u Dopsin, pa kako je gazio preko Vuke, a konj mu i on sám došao u pogibio da se ne potope, da mu je njekako u toj trzavici ispala kesa puna dukata u vodu, koje nikada više nije našao, jer u staro ono doba Vuka nije nikada ni presušivala. Dali je ova ili ona starinska predaja vjerojatnija, nije naše istraživati, nego samo ustanoviti, da ta obćenita narodna pričnja nisu uviek tek mašta i priča, nego često puta živa istina.

☆

Njekako godine 1886. počela je *regulacija Vuke* od Vukovara, to jest njenog ušća u Dunav, pak dalje k njenom izvoru prema Bračevcima, Pavučju. Od Dopsina t.j. od vrh Ključa, pa do Klaićeve livade, odnosno do kraja šume Ključa, regulirana je godine 1897. a godine 1898. imala se je regulirati od Ključa kraj sela, pak tamo do Toka (Pošinaca) a ako moguće do sâme ćuprije. Meni su Vučani na moje upite odgovarali, da se je sve od vrha pa do kraja Ključa regulirala tako, da taj novi kanal, to jest novo korito ide sasma uz Ključ i ostavlja pustarama Kastenbaum-Popovićevoj svu ostalu širinu

bare, i da će se tako godine 1898. regulirati od početka Ključa (t.j. Klaićeve livade) izpod njihovih njiva, izpod sela i opet izpod njihovih njiva do Tokova ušća, gdje prestaje vučansko-čepinska međa. Ja sam jim rekao, da je to velika nepravda i ako se to dalje tako provađalo bude, da će oni izgubiti mnogo svoje zemlje, a pogotovo da će u svojim podkućnicama biti kao u zatvoru, jer da to ne smije dalje tako ići, počem je narodni dobročinac veliki biskup Strossmayer prigodom segregacije 1876. njima *sve kolike bare*, koje bi inače imale pripasti vlastelinstvu, poklonio i da samo radi toga nije vlastelinstvo prosvjedovalo, kada se je novi kanal kopao tik uz rubove Ključa, a ne po pol bare. Moj šurjak odvjetnik Mato Šabarić (+1909.), tadanji vlastelinski pravni zastupnik, naputio me je da jih uputim, ter još za vremena protestiraju proti daljnjem kopanju kanala uz njihove njive i podkućnice, nego neka kanal ide po pravoj međi, to jest po sredini korita. Uslied njihove pritužbe izašla je mjeseca veljače 1898. velika komisija (podžupan Chawrak, osječki kot. predstojnik, županijski inžinir, tri člana ravnateljstva za regulaciju Vuke, dotična dva trgovca (Kästenbaum i Popović) načelnici i zastupnici Vuke i Dopsina, a od naše strane kot. predstojnik Žepić, kot. inžinir Römer, vlastel. ravnatelj Čačinović, advokat M. Šabarić i nadšumar Drag. Nanicini), pak je ta komisija, ma i *težka srca* morala Vučanima pravo dati, da se odsele naime imade kanal kopati neprestano *sredinom* bare, uslied čega je Vučanima prištedjeno barem kakovih 50 jutara dobre paše i zemlje. Meni su gospoda za tu ljubav prema našem seljačtvu platila na saborskom izboru 6. XI. 1901-e tako, da sam od 1200 izborničkih glasova dobio jedva 157 glasova i to Vučanskih, Beketinačkih, polovicu ponitovačkih i trećinu gorjanskih. Nije me to bolilo, jer právi prijatelj puka i treba da trpi za svoj puk, kako je i Isus trpio za sve čovječanstvo; ali me je bolilo, što me Vučani nisu u drugom dijelu te regulacione raspre poslušali, na ime, što nisu tražili od Popovića i Kästenbauma odštetu za ono zemljište, što su ga nepravednom regulacijom izpod Ključa dobili, a toga je zemljišta konstatovano 22 jutra. Da su cijenili jutro samo 300 K. dobila bi njihova zemljišna zajednica 6600 K. i to bi jim ta dva pustaraša dala bez processa, a da su digli parnicu dobili bi i preko 8000 Kruna. Ali Vučani ne htjedoše toga svoga prâva tražiti, jer ih je bilo u sjednici njekoliko, koji su govorili, da se nije dobro s'takima bogatašima upuštati u parbu, jer da bi jih parnica mnogo stajala, a mogli bi ju i izgubiti. Što se među tim nebi izpunilo, ali je igrala i kod tih mudri-

jaša ulogu »Ausi sacra fama«. A nije se tome ni čuditi kod seljana, kada zlato igra veliku ulogu i kod velikih i otmenih.!

Na Vuki je uslied zakonske osnove od g. 1874. *izborno mjesto* za 70-i kotar hrvatskoga sabora. Na taj kotar spadaju općine: Vuka, Ponitovci, Gorjani, Bračevci, Drenje, Gašinci (sàmo selo), Viškovci (također samo selo) — sve iz đakovačkgoa upravnoga kotara; zatim Čepin, Harastin, Ernestinovo i Retvala iz osječkog upravnog kotara. Biraju dakle 4 narodnosti i četiri vjeroizpoviesti, pa hrvatski elemenat ostaje u manjini.

Godine 1907/1909. provedena je na Vuki *prisilna komasacija* zemljišta, prisilna jer ju je želila i tražila znatna manjina posjednika, na ime Dr. Stjepan Gojtan, liečnik iz Osieka, koji si je nakupovao zemalja na Vuki, pak Kästenbaum, Šandor Popović iz Osieka, također iz istih razloga, ter njekoliko doseljenika Niemaca. Posjednici Hrvati su načelno bili proti komasaciji, jer 1-o ona stoji mnogo novaca; 2-o jer ona sužuje marvogojstvo, počem nijedan Hrvat-Vučanin nema više toliko svoje vlastite zemlje, da bi sàmo na njoj mogao uzgajati marvu, a bez marve mora naš čovjek propasti, 3-će što će poslije 20—30 godina te komasirane zemlje bud ženidbom t.j. baštinjenjem, bud prodajom opet biti razkomadane, i 4-o što će tüča (led) pojedincima uništiti *sav* prirod, jer je dokazano, da led obično pobije jednu stranu, a drugu poštedi, radi čega da je bolje, ako svaki imade i na ovoj i na onoj strani posjeda. Ali je kr. komasaciono povjerenstvo županije virovitičke u smislu § 27. zakona od 22. VI. 1902. odlukom svojom od 9. srpnja 1907. komasaciju dozvolila. — U komasaciju je povučeno *1750 jutara*, mimo urbarijalne šume i mimo pašnjaka. Od tih 1750 jutara odpalo je kao vlasništvo djak. vlastelinstvu 138 jutara, jer je njegovo i bilo; na Vučane starosjedioce *sàmo 736 jutara*, a na doseljenike i osječke *pustaraše 876 jutara*. Doista za prâve Vučane vele žalostna slika gdje preko polovicu težkim trudom stečenoga svoga zemljišta moradoše odstupiti tuđincu, dakako svojom krivnjom; a još žalostnijom izilazi ta slika, kada se uzme: da je na tih 736 njihovih jutara u času komasacije bilo uknjiženoga duga 65.817 K. 98 fil. i barem 5000 K. odvjetničkih i sudbenih pripadaka, čemu valja još nadodati u najmanju ruku 15.000 K. mjeničnih i privatnih kod trgovaca i obrtnika njihovih dugova, tako da se može reći: da potomci starih Vučana već ovog časa nisu vlastnici većega kompleksa zemljišta od 500 jutara. Pri tome raspu imetka starovučanskoga kao da su najviše stradali, gotovo na ništa spali, ako se uzme

u obzir njihov imetak još godine 1870-e potomci zadruga: Andrinih (velikih Čorapovića), malih Čorapovića, Rebića, Malčića (onih gore kod općine), Doboša (Magjarevih), Doboša (Jančikovih), Biškića, osobito Filipovića (Tabakovih) i još njenih Krajnovića. *Sav* su si imetak sačuvali jedino Kopljari, valjda zato što su se istom prije desetak godina i to bez fiškala podielili; prilično još Krnići, Domazetovi, Prdežovi, Marinovići i Andrijanići.

☆

Kao epilog završetak — cijeloj ovoj i starijoj i novijoj povijesti sela Vuke, u kojoj su se, kako vidismo, izmienjivali i veseli i žalostni dani, opisati ću evo *dobu njegova najvećega blagostanja*, eda mladji i najmladji naraštaj barem kao u magli mogao viditi i upoznati zlatnu onu dobu, koju su stari dripe od Plehana, pak njihovi sinovi i unuci svojom marljivošću, svojom štednjom i svojim krjepostnim životom, spremali i predali praunučadi svojoj. Zlatno to doba razvilo se je od prilike početkom godinâ 1860-ih i trajalo je do godine 1876., pače i dogodine 1882. jer onda je tek započelo doseljivanje tudjinaca, i to najprije Bunjevaca i Šokaca, pa se činilo, da će oni svježe krvi iztrošenim Vučanima donijeti, ali tome nije bilo tako, jer je od godine 1890-e počelo doseljivanje stranaca drugog običaja i jezika u tolikoj mjeri, da je cijelo selo počelo dobivati novu sliku, novo lice.

Rekoh: da je med godinama 1860. i 1876. bilo najveće blagostanje, jer su tada Vučani starosjedioci imali najviše *zemljištnog posjeda* (tek jedna sa 12 jutara urbar. zemlje, jer je bila lijena krčiti arendašice, ali i ta je g. 1872. izumrla); jer su imali u izobilju pokretnina a niti *novčića* uknjiženog duga. Tada su se počele zidati i uzidale se nove lijepe kuće; tada je svačije dvorište obilovalo lijepim sgradama tako, da nije bilo ni najveećg siromaka, a da nije imao s kućom skupa barem tri ili četiri zgrade. A ostali gazdaši, kakovih je onda u selu bilo vrlo mnogo, imavali su jih kod kuće u prostranom dvorištu i u *toru* najmanje po 5, gdjekoji i po deset; a gdje su onda još zgrade na guvnu, kod koliba? Pa sve krcato ruhom, odijelom, živežom, gospodarskim orudjem i sudjem, te marvom svake ruke. Na primjer Kopljari su imali dvie pecare, jednu kod kuće, a drugu u šljiviku kod guvna, a u kačarama jim toliko kaca, koliko jih nije imao ni čepinski spahija; u pivnici toliko buradi, pune sa rakijom i vinom, koliko valjda ni u

jednog birtaša cijele županije. — Izuzam najviše osam siromaških kuća, nije bilo ni jedne druge a da nebi tečajem *cijele* godine imale rakije, slanine i u obće omršaja. Pećenica (t.j. svinjče) na badnjak pekla se je *mimo dvijuh kuća* u svačijem šljiviku, većinom po dvije, po tri, prema broju družine, jer se je svaki htio naužiti sve do tri sv. Kralja; a o Nikolju tuklo se (Vučani nisu onda klali, nego sjekirom u čelo tukli) bravaca prema potrebi kuće, pa i ona najsiromašnija. — Kopljarevi u ono doba, a već i od prije 50 godina, nijesu nikada jeli žito od tekuće ili prošle, nego od predprošle godine, a peklo se je kod njih *svaki* dan 16 kruhova. Zato je išlo po okolnim selima kao priča od usta do usta »da Kopljara ne može ni led utući« a mnoga gospoda su, za svoga boravka u selu, išla gledati tu peć, koja toliko kruhova svaki dan peče. Naličnо se je sa žitom postupalo i pod velikih Krnića i kod Andrinih. — *Marve* svakovrsne bilo je na Vuki tada valjda toliko, koliko danas polovica đakovačkog kotara ne ima. Nije bilo kuće, koja nije imala barem dva konja i koje ždriebe, a takove su bilo samo Cvitića (Stipanovića) i malog Krajnovića (Badžina) za crkvom, dočim su sve druge imavale više, pače na pretek te plemenite životinje, osobito koji su imali po 2, 3, pa čak i 4 sprêga. N.pr. kod malih Čorapovića, koji se nisu računali med práve gazdaše, poginulo je g. 1862. koje konja koje prekrasnih kobila ravno 16 komada, a još im je ostala kobila i njekoliko ždrebadi. — Po gotovo su Vučani obilovali sa *rogatom marvom*-govedima. Neću spominjati samo Kopljara, koji je vazda imavao 70 do 90 odraslih komada goveda i junadi (pače i do časa diobe 70); svake godine odhranjivao po 12 telića i za nje imao posebnu livadivu, i tri pluga a u svaki upregnuti po 6 volova, nego ću reći da su i ostali imavali — osim skrajnje sirotinje u tri kuće — prilično goveda. Tako Krnići su blizu Kopljaru, pak se redali: Domazetovi, Andrini, veliki Klaići, Filipovići, Jančikovi, Pavlovići, mali Čorapovići, Malčići, Biškići, Francelovi, Prdežovi i ostali dalje, kod kojih bi se nalazilo 15 do 40 komada volova i junadi sa dva ili sa jednim plugom a sve sa tri jarma (6) volova. — Valjda ljepše slike nije bilo moguće u gospodarstvenom obziru gledati, negoli, kada su se iza puštenih strnjaka vučanska goveda oko jedanajste pred podne vraćala s paše zajednički sa svojim govedarima kući na vodu i na plandovanje, da jih onda opet oko treće po podne iztjeraju na strnište. To su bile stotine volova sa širokim rogovima (Podolske), koje su stotine lako stizale, pače i prestizavale hiljadu. Za vrieme puštenih strnjaka birali su pastiri svoga

kneza, kojega je vlast trajala 4 nedelje, pak je mogao nevaljale govedare dati izbatinjati. — U ono doba oralo je na Vuki *na konjima* kao sprežnici samo 5 kuća, dočim svi ostali — a bilo ih je tada 52 kuće — na volovima, tek najsiromašniji sa 4 vola.

To, što je rečeno o volovima, valja reći i o svinjama. Upravo nije bilo kuće u selu, koja nije odgajala svinje barem sa jednom, dvije ili tri krmače. Kopljar je o Fabijanovu, dotjeravši iz žira, znao u Osieku samih godišnjaka prodavati po dvije ili tri stotine, a opet o Gjurgjevu barem 150 komada u Đakovu. A tako je bivalo i kod Krnića, pa i kod drugih, dakako u manjoj mjeri. Za to su oni i izdržavali svoje kolibe na rubovima šuma. Goveda i svinje i jesu bile u ono, kao i u starije doba, *jedini novac*, kojim su Vučani podmirivali poreze i ostale gospodarske kućevne i osobne potrebe, jer za onda nisu oni prodavali hrane, počam su ju trebali za sebe i za marvu svoju. U imućnijim kućama (Kopljara i Krnića) novac se je iza marvenog vašara dijelio med oženjene parove i udovice a u drugima bi opet kućama starešine dovozile skoro puna kola obuće, kožuha, abadžinskih haljina, pamuka itd. — Oko godine 1863. kada su Bunjevci i Šokci u Bačkoj stali prodavati svoje ovce, jer jih tamo doseljeni Niemci nisu trpili, počeli su si jih namicati Vučani. Prvi je bio stari Nikola Hoslinger, za njim su slijedili Krnići, Rebići, Kopljari, Andrini i drugi. Vladala je tada rečenica: »Otiraj ovce, donesi novce i dotiraj ovce«, što će reći: odvezi vunu, prodaj vunu i opet ti ostaju ovce. I doista! Ta se grana marvogojstva u brzo sjajno izplatila. Krnići su upravo onda stali obilovati novcem i nadmašili su njime svakoga, a tako i Hoslinger, i onda su si počeli zidati lijepe kuće. Krnići i Hoslinger znali su jih imati do blizu hiljadu, Kopljarevi do 500; ali kada je nestajalo paše, kada je za vlažne jeseni i zime stao ovce harati metilj i druga pošast, umanjivao se je i njihov broj, a uništio, kada su se zadruge diobom razkomadale. — Kopljari i Domazetovi držali su još i koze. Prvi su jih imavali oko 120, a drugi oko 80 komada. To je još bila pasmina, koju su njihovi stari iz Bosne dotjerali. Mlijeka je u tim kućama bilo toliko, da su s njime redovno hranili ne samo djecu, nego i prasce i telce, a sa sirom pse.

Kopljari su godine 1861. ženili u jedan dan 4 momka i to ljeti na same Duhove, kada je drugdje već i hrana i piće išla na manjak, a valjalo je tračiti svatove nesamo kod kuće dva tri dana, nego iu četiri djevojačke kuće Godine 1862. i

1863. bila su jim u kući 24 oženjena para, te su brojem bračnih parova i brojem duša bili najjača zadruga u cijeloj Đakovštini. Svaka strůka gospodarstva imala je svoje ljude i dječake, pa jim je za to gospodarstvo na 150 jutara posjeda i kraj onolike marve uprav uzorno napredovalo. Ljudi oženjeni su (a ženilo se sve do g. 1868. sa navršenom 16-om godinom, a od te godine sa 18-om) svi jeli pri zajedničkoj trpezi u velikoj sobi, a u drugoj, gdje su prebivale udovice i djeca do 16-e godine, jele su sve žene i sva djeca, a djece nije bilo nigdar manje od 25 ili 30-tero. Za večere bi se, prije nego li bi se družina stala razilaziti, digao starešina i izdao zapovijed za sutrašnji rad, kuda će na ime i na što će koje. Tako mužkima, tako i ženskima, pače i dječacima, koji su bili izpisani iz škole. Reduše bi pastirima još u praskozorje podijelile kruh a starešina narezao sira i slanine, kako je već bio póstni ili mrsni dan. — Isti se je red obavljao i u drugim većim zadrugama sela. *Poslušnost je i točno* obdržavanje reda bilo uzorno, pak je to najviše i održalo naše zadruge kroz njekoliko stoljeća. Kada je toga počelo nestajati, a zadrugari se stali više brinuti za svoje *osebce*, nego li za kućanski zajednički imetak, počeše i zadruge nestajati.

Kada je godine 1883-će, mjeseca lipnja na prolazku na Balkan (Srbiju, Bugarsku, Bosnu) boravio je u Đakovu kod slavnog našeg Strossmayera glasoviti francuzki učenjak *Emil Lavaley*, sveučilištni profesor u Liegu, a sigurno prvi nacionalni ekonom cijeloga prošloga stoljeća, zaželio je viditi naše zadruge. Biskup ga je, po mom savjetu, povezao u Širokopolje i na Vuku, a bila je na sreću nedjelja. Uveo sam jih u Matančevu (velikih Mandića) kuću, gdje su nam Širokopoljske djevojke odpjevale ljeljačke pjesme, a na Vuki u Kopljarevu i u Svržića (Pavlovića) kuću, jer je Lavaley zaželio viditi i manje bogatu zadrugu. Bio je dakako svuda liepo primljen, jedno već radi biskupa, koji je iz Kopljareve kuće g. 1859—61. imao pedintera i u Kopljarevoj kući više puta bivao, a drugo i radi mene, koji sam s' tima kućama kumovao. Lavaley je sve točno pogledao, kako u kuhinji i u velikoj sobi, tako po kijerima, hambarovima, pivnicama i kačarama; pa kada je vidio u sve tri kuće da imadu dosta i predosta za življenje, a uz to još na polak sliepe, bolesne i iznemogle čeljadi, pa čuo da u kući njihovom neradu nitko ne prigovara, nego da sva zdrava družina složno sve kućne i ostale poljske poslove bez njih i bez zamjene njihove obavlja, pače da jih kuća izdržava i odieva, uskliknuo je: »*Ta Vi Hrvati imadete instituciju tako dobru*

i savršenu, kakove ni jedan um nije u stanju zamisliti! Kada bi mi u Belgiji i u Francuskoj imali takove zadruge, kao što jih Vi imadete, prestalo bi kod nas socijalno pitanje, koje nam eto stotine jada zadaje i svaki čas revolucijom prijeti«. — Siroma Lavaley, koji je svoje izvide u Širokom polju i na Vuki temeljito opisao i protumačio god. 1884. najprije u prvoj *reviji* (novinama) ovoga svieta. u »Revue des deux Mondes« (Pariz), a poslije opet u posebnoj knjizi o »Balkanu« izdao, nije onoga časa ni slutio, da hrvatski pravdoznanci i zakonoše naši drugačije misle, nego li je on mislio, jer su oni još godine 1874. u saboru stvorili, a g. 1876. upodpunili zakon, koji nije išao za očuvanjem i unapređenjem naših zadruga, nego da jim donese što brži razsap i potpunu propast. On je dao slobodu samovolji pojedinih zadrugara, pače i žena, ter je pojedina mogla raztepsti proti volji svih ostalih cijelu zadrugu. Taj je zakon izmedj ostaloga otvorio nove izvore zaslužbi odvjetnika, mjernika i ostale druge gospode, ali je hrvatski puk uništio. Istina, 15 godina kasnije uvidio je sabor tu pogrešku, pak je godine 1889. izpravio zakon od 1874., ali je već bilo prekasno, jer su se zadruge dotle skoro svuda razteple, a u samoj Vuki od postojavših 30 zadruga, bilo jih je tada tek pet. — Naši zastupnici, u obće govoreći, nisu živili i ne žive u narodu i *s' narodom* i za to ne poznaju u tančine njegove potrebe, a tako će bivati uvijek, dok se zastupnici ne budu birali iz svih slojeva i iz svih stališa u narodu, kako to biva u mladim kraljevinama Srbije, Bugarske i Rumunjske, a ne samo iz stališa odvjetnika, novinara, u obće iz inteligencije, kako to na žalost kod nas biva.

Da su zadruge svuda, pa i kod nas na Vuki tako lijepo cvale i da je zavladalo obćenito blagostanje, najviše je pripomagala radinost i marljivost, te štedljivost i uzdržljivost našega svieta. U zlatno ono doba, i prije njega, nije se vidilo na Vuki u posleni dan niti jednoga čeljadeta, da bi na sokaku bez posla sjedilo, pače i sámi curetki, koje su išle u školu ili istom ostavile školu, stidile su se sjediti i vezti na sokaku, nego bi taj posao radile po svojim dvorištima. U milo ono doba rano se je ustajalo, ljeti u tri a zimi u pet ura, pak bi svitanje zore nalazilo čeljad već u polju ili na guvnu, a težaci bi se orući do ručka (Früstücka) već umorili. A kako je istom u ono vrieme bilo težko raditi? Nije se sijalo sa plugom i pod plug, nije se okapalo ili zagrtalo s plugom, nego sve s rukama, motikama, pak pri hladnom vjetru i sunčanoj pripeki a po tvrdoj zemlji. Nije se onda žito i ječam kosio, nego žeo, pak je žetva trajala

do tri nedelje uza sve, što su se još žeteoci najimali od Šokaca i Šokica sa Batinske skele tj. iz Berga, Santove, Morištera itd. Košenje žita su uveli tek doseljeni Niemci i Magjari. Nisu onda vršile mašine, nego se vršilo konjima i na ruke radine naše čeljadi. A trajala bi vrševina, osobito kod većih zadruga, po tri i četiri nedjelje, pače kod Kopljara, Krnićevih i Domazetovih po poldrug i po dva mjeseca. A kada bi jih ljetne i jesenske kiše smele, onda se je vršilo za vedrih a smrznutih dana mjeseca prosinca, a godine 1872. pače o pokladama u veljači, kada se je s guvna odgrtao snijeg, da se zemlja smrzne, pa da onda konji za smrzavice snoplje izgaze. — K tomu su mimo poljskoga dolazili i mnogi drugi poslovi, kao trešenje i kupljenje šljiva, a šljivika mnogo bilo; plievljenje, čupanje i kvašenje lana te priredjivanje kudelje, jer se tada tkalo domaće platno (bez), koje je bilo i zdravije i trajnije od današnjeg pamučnog (židovskog), a koje je bilo, što je najglavnije — narodno, naše. Pa gdje su onda još toliki drugi i kućevni i poljski i obiteljski poslovi? — Spomenuti ću još, da se dok su ženske zimi prele i tkale po sobama, da su mužki svi — u koliko nisu bili zabavljeni marvom — sjekli po šumama, mà i u drugom spahiluku, drva za ljeto i buduću zimu, da bi izrađivali gradju za sgrade i tesala šindra za krovove; da su si prirađivali kolje i vrljike, s kojima će na proljeće ogradjivati tolike svoje bašče, šljivike, djetelišta, livade i njive s krajeva polja, jer je to sve moralo biti zaštićeno od onih hiljada marve, kojom su Vučani tada obilovali. Tako su u težkom radu, uz veliku brigu i marljivost, uz razboritu štednju, stari Vučani provodili dane svoga života i pripravljali zlatne darove potomstvu svome.

Lijenosti stari sviet Vuke nije poznavao. Ona je novija pogreška, tek od godinâ 1870-tih. Isto tako nisu stari Vučani poznavali ni raztrošnosti. U birtiju bi se zalazilo tek u nedelje po podne, i to mužki od 25—40 godina; u poslene pak dane po koji starac, ne da pije, nego da si kûpi fertalj funte duvana, jer na Vuki tada nije bilo dućana. Sa doseljivanjem tudjinaca g. 1876. osobito od godine 1880-e stade i mladež obojega po nedeljama i svetcima tražiti zabave u birtiji, dok je prije pošteno kolo svoje pred očima roditelja igrala na ledini kraj crkve, ili pjevala sokakom na očigled svega svieta. Isto od godine 1880. još više od g. 1882. poče *kartanje* i pijančevanje u birtiji po cijele *poslene* Božije dane, ali od onda stade nestajati oranja na volovima, stade nestajati krmača i konja kod kuće, počeše nicati dugovi uknjiženi, dugovi u birtijama, u dućanima, u štedionicama, — rieč u jednu: ne stade općeg blago-

stanja, a zemlje, guvna, livade, stadoše izmicati našem svietu izpod nogu, pak preläziti u tuđinskè ruke — Drâgo! gdje bi od samog stida htio stari Vučanin u posleni dan sjesti pa jesti i piti u svojoj domaćoj birtiji, kada se je toga stidio činiti u Osieku ili Đakovu odvezavši tamo ili žito na meljavu ili otjeravši marvu na prodaju.?!

Uza takovu novu ličnost i raztrošnost, pače nemar i divljaštvo za svoju vlastitu krv (obitelj) te svoj djedovinski prag, posve je naravno, da je morala zamijeniti zlatne one godine crna nevolja, gotov glad i golotinja, tako da se reći može: da kada nebi danas bilo onih pustara oko sela Vuke, da bi najveći dio Hrvata Vučana umirao i gol i gladan. — Uza takovu lienost i razsipnost nadošle su još diobe, koje su nam zadale prvi i najveći udarac; nadošlo je sa nagodbom povećanje raznih poreza; nadošlo komadanje občina tako, da se danas plaća kadšto već i sto na stotinu obć. nameta, dočim ga se je još godine 1869. plaćalo 4—5%, a do godine 1880. nigdar više od 10%; nadošla regulacija Vuke, nadošla željeznica, nadošla komasacija, — otvaraju se razne štedionice da gutaju gotovi novac, — pak je sve to tražilo novih žrtava, novih troškova, koji su donapokon posvema zakopali onu zlatnu dobu. Ali je nebi bili posvema zakopali, da je bilo — kako rekoh — u mladih Vučana više marljivosti, radinosti, štedljivosti trieznosti i razboritosti; pa ako je ta zlatna doba danas i zakopana, *može ona i opet, a i hoće uskrsnuti,* ako mladji i mladi naraštaj prione opet uz vrline starih Vučana. Neka prvo i prvo i novo to pokolenje prione svom dušom i svim srcem svojim uz Boga i uz svetu vjeru Njegovu; neka prema tome ne zaboravi na molitvu i na polazak crkve, jer vrieme probavljeno u crkvi i molitvi nije izgubljeno, nije utaman učinjeno, nego naprotiv — hrani najbolje dušu a donosi stostruki blagoslov u svakome poštenom poduzeću. — Neka se taj novi naraštaj kano *samoga pakla* okani birtija, odrekne pića i kartanja, jer odande mu ne samo prijeti, nego i dolazi svako zlo i svaka nesreća, tako da se uništava pamet i zdravlje, tamo prodaje sreća djece i obitelji. Radije neka si nabavi čestitu knjigu i čita valjane novine, pak bistri ûm i krijepi volju za svako dobro. Neka opet prione svim silama svojima uz rad i posao, pa neka štedi i sto puta štedi, —neka muiopet bude najtoplije i najvoljnije u vlastitoj obitelji, pak će si tako sám stvarati svoju vlastitu štedionicu, u koju će ulagati najbolju glavnicu, a to je čestiti odgoj i svaka vrlina njegove djece, iz koje će glavnice morati niknuti

najveće kamate, pak će uskrsnuti novo blagostanje obitelj pojedine, a s njima i blagostanje sela cijeloga.

Biti će onda novaca, jer će se zaslužiti i zaštediti, a za novac će se dati kúpiti: i zemlja, i marva. Starih svojih zemalja doduše u cijelosti možda neće više moći dobiti, jer jih drže radine ruke, ali onih od pustaraša, dâ. K tomu eno: Rastovac, Jabukovac i Morsunj smiju se na nje, čekaju na nje, jer nisu više vlastelinsko, ni zadružno dobro, niti će se jutra i slogovi, nego gotov novac dijeliti med baštinike, a tij je mnogo.

Na posao dakle mladi Vučani! Uz Boga i molitvu, uz poštenje i neumorni rad svoj, zavolite obitelji svoje, zavolite i hrvatsku domovinu svoju, koje ste vi samo mala čest, pa ako vi častni i sretni budete, biti će i domovina sretna i častna. Bez njene sreće, ne može biti sreće ni vama!

Ovo je napisao jur ostarjeli brat, sin Vuke vaše, pak dajte, kriepite se uz dobru učitelja vaših na odlomcima poviesti sela vašega često i često puta! Uz ostalu nauku škole vaše, neka vam i ona bude novim vrelom i poticalom. Da budete čestiti i napredni, pak da obnovite uspomenu junačkih vitezova sv. Ivana, da ponovite vrijednost i marljivost jur upokojenih djedova i pradjedova vaših, i da tako s Vama i po Vama bude i Vuka naša opet čuvena i poštovana u narodu našem.

U Đakovu, dne 30. travnja 1914-e

Milko Cepelić
apoštolski protonotar, prelat papinski
i kanonik — pojac stolne crkve
Djakovačke

BILJEŠKE PRIREĐIVAČA

str. 223 — Blezna nije današnje selo Breznica nego posjed bosanske biskupije koji je ležao između Tomice i Garčina. Toponim se sačuvao, kako svjedoči Bösondorfer (»Crtice iz slavonske povijesti«, str. 284), u nazivu potoka Brezna blizu Ježevika. Breznica se prvi put spominje 1422. kao posjed gospodara Levanjske Varoši.

str. 229 — Prema Petru Skoku (»Etimološki rječnik«, I, str. 430) hidronim Vuka podrijetlom je iz latinskoga *Ulcaios,* ovaj pak od grčkoga. Hidronim je ženskog roda kao i većina hidronima koji su u latinskom jeziku muškog roda (npr. Drava < Dravus).

str. 231 — Godine 1526, nakon mohačke bitke u kojoj je poginuo i đakovački biskup, sultan Sulejman je ratovao sjevernije od Đakova. Đakovo su Turci osvojili krajem kolovoza ili početkom rujna 1536. I Smičiklas potvrđuje da su Turci najviše opustošili Đakovštinu: »Kršćanskih sela opuštjelo najviše u Djakovštini. Sela pustih broji se osamdeset i šest, a puste zemlje samih oranica do sedamnaest hiljada jutara. (...) Iza Djakovštine imadu najviše zapuštjelih kršćanskih sela Osijek i Valpovština...« (Dvjestagodišnjica oslobodjenja Slavonije, I, str. 7).

str. 232 — Prema izvještaju carskog provizora Emerika Szadeckog iz 1702. u Đakovu je bilo naseljeno 95 kuća. Od nekadašnjega turskog grada sa 700 turskih i 42 kršćanske kuće sada je Đakovo palo na samo kojih 600 stanovnika.

str. 237 — I ovo Cepelićevo etimološko tumačenje, naime da dripa proistječe od tal. »de ripa«, nije točno. Dripa je postverbal (riječ izvedena iz glagola) koja se sastoji od osnove drip- i starog sufiksa -pa. Drip- je prijevojni stupanj (gl. drpati od drijeti stsl. dreti *prasl. derti). Od iste je osnove i uvredljiva riječ dripac (P. Skok, Etimološki rječnik, I, 436 i 444—5).

str. 263 — Đakovština je birala 3 narodna zastupnika; jednoga grad Đakovo a dva sela đakovačkog upravnog kotara. Od toga je sjedište prvome bilo u Đakovu a drugome u Vuki. Ovome izbornom kotaru pripadahu: Vuka, Beketinci, Punitovci, Široko Polje, Tomašanci, Gorjani, Ivanovci, Viškovci, Koritna i Mrzović (đak. upravni kotar), Bizovac, Martinci, Josipovac Satnica i Petrijevci (valpovački upr. kotar), Harastin, Laslovo, Koprivna, Dopsin, Ladislavci, Jovanovac, Kravice i njemačka i mađarska Retfala osječki upr. kotar). Do te je podjele došlo 1881. U Vuki su se tada kandidirali gorjanski župnik Božo Topalović, kao obzoraš, i mađaron Mirko Hrvat. Hrvat je izabran sa 133 prema Topalovićevih 111 glasova. Godine 1884, bili su to prvi izbori za banovanja zloglasnoga Khuena Hedervarija, izabran je mađaron Stjepan Barlović. Za dvadeset godina Khuenove strahovlade u Vuki su birani mađaronski zastupnici.

Milko Cepelić kandidirao se u Vuki prvi put 1897. na programu »udružene opozicije«. Protukandidat bijaše mađaron Barlović. Od 1149 upisanih izbornika glasalo je 969, za Barlovića 536, za Cepelića 404 dok je vlastelin Mihalović, kandidat izvan stranaka, dobio 19 glasova. Na izborima 1901. Cepelić je dobio tek 157 glasova. Razlozi ne leže samo u »gospodskoj osveti« nego još više u Khuenovim izbornim makinacijama.

S A D R Ž A J

ČLANCI I RASPRAVE

Str.

1. Mate Šimundić:
Značenje naziva grada Đakova — — — — 3

2. Mate Šimundić:
Osvrt na značenje naziva iščezlih đakovštinskih sela — — — — — — — — — — 9

3. Stjepan Romić:
Uz 470. godišnjincu ergele đakovačke — — 27

4. Ivica Šestan:
Tradicijska stambena zgrada u Đakovštini — 41

5. Krešimir Pavić:
Đakovačke tiskare prije I. svj. rata — — — 87

GRAĐA

6. Ivan Germovšek:
Natpisi na spomenicima u Đakovu — — — 165

7. Krešimir Pavić:
Pisma pisana Josipu Wallingeru — — — 199

IZ ARHIVA

8. Milko Cepelić:
Poviest sela Vuke: — — — — — — 215